EUROPICA VARIETAS TOKAJENSIS - DISSERTATIONES

N. Kis Tímea

Egy szenttisztelet evolúciója

Nepomuki Szent János kultuszának kora újkori változásai és magyarországi sajátosságai

TOKAJ-HEGYALJA EGYETEM

L'Harmattan

Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! - Ne add el! - Így add tovább! 4.0 Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően felhasználható.
https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/

Egy szenttisztelet evolúciója. Nepomuki Szent János kultuszának kora újkori változásai és magyarországi sajátosságai

Evolution of a Saint's Veneration. Early modern changes in the cult of St. John of Nepomuk and its features in Hungary

N. Kis Tímea

https://orcid.org/0000-0003-2143-7108

Irodalomtörténet / History of literature (13020), Vallástörténet / History of religions (13038), Művészetek, művészettörténet / Arts, Art history (13040)

vallástörténet, kora újkori irodalom, művészettörténet, szenttisztelet

History of religion, early modern literature, art history, saints' veneration

ISBN 978-963-646-521-6 (pdf)

DOI: https://doi.org/10.56037/978-963-646-521-6

https://openaccess.hu/

N. Kis Tímea

Egy szenttisztelet evolúciója

Nepomuki Szent János kultuszának kora újkori változásai és magyarországi sajátosságai

Europica varietas Tokajensis

A Tokaj-Hegyalja Egyetem (Sárospatak) Speculum Kutatócsoportjának sorozata

Főszerkesztő: Monok István

Szerkesztőbizottság:
N. Kis Tímea, Molnár Dávid, Monok István, Orbán Áron

Acta Universitatis Tokajensis Sárospatakini – Patrimonium culturale – Dissertationes

III.

Sorozatszerkesztő
N. Kis Tímea

ISSN 2939-6484
ISBN 978-963-414-997-2
ISBN 978-963-646-521-6 (pdf)
DOI: https://doi.org/10.56037/978-963-646-521-6

Az első borítón
Nepomuki Szent János.
Oltárkép Antonius Nicolaus Joannes Hantschl donációjával, részlet (Buda, 1694)
Szépművészeti Múzeum Régi Magyar Gyűjtemény, ltsz. 54.1783

A hátsó borítón
Johann Andreas Pfeffel: *Zarándokok Nepomuki Szent János sírjánál, a Vita B. Joanni Nepomuceni Martyris* című kötet rézmetszete, részlet (Augsburg, 1725)

N. Kis Tímea

Egy szenttisztelet evolúciója

Nepomuki Szent János kultuszának kora újkori változásai és magyarországi sajátosságai

Budapest – Sárospatak
L'Harmattan – Tokaj-Hegyalja Egyetem
2023

© L'Harmattan Kiadó, 2023
© Tokaj-Hegyalja Egyetem, 2023
© N. Kis Tímea, 2023

A kiadásért felel a L'Harmattan Kiadó ügyvezetője
és a Tokaj-Hegyalja Egyetem rektora

Készült a Tokaj-Hegyalja Egyetem (Sárospatak)
Kulturális Örökség Tanulmányok Tanszéke és az
MTA Könyvtár és Információs Központ együttműködésében

TOKAJ-HEGYALJA
EGYETEM

Szerkesztette
Orbán Áron

Lektorálta
Molnár Dávid, Monok István, Orbán Áron

A személy- és helynévmutató összeállításában közreműködött
Budai-Király Tímea

Tartalomjegyzék

Kultuszközvetítő életrajzok 7

A tisztelet terjedésének lehetséges vizsgálati szempontjai 11
Az uralkodók mint lehetséges kultuszközvetítők 15
Az etnikum mint lehetséges kultuszközvetítő..... 27
A főpapok mint lehetséges kultuszközvetítők 28
A település mint lehetséges kultuszközvetítő 32
A szerzetesrendek mint lehetséges kultuszközvetítők 38

Szenttisztelet a Fama sanctitatistól a kanonizációig..... 44
A szentkultusz kialakulása 47
A szenttisztelet és a hagiográfia kora újkori változásai..... 48
A kanonizációs eljárásrend kialakulása.....51
Az új eljárásrend szerinti kanonizációk jellemzői a XVIII. század végéig 54
A szentség legitimációja..... 64

Nepomuki Szent János XVII–XVIII. századi cseh életrajzai 67
Georgius Plachý: *Fama Posthuma* 70
Jan Ignác Dlouhoveský: *Proto-Historicus vitae S. Joannis Nepomuceni*.....72
Tomáš Jan Pešina z Čechodoru: *Phosphorus septicornis*.....74
Bohuslav Balbín: *Acta Sanctorum* 76
Bohuslav Balbín: *Bohemia Sancta* 79
Jan Krištof Baczina: *Das Leben Deß Seeligen Ioannis von Nepomuck* 85
Jan František Beckovský: *Vita, mors, cultus Divi Joannis Nepomuceni*..... 88
Maximilián Větrovský: *Historia de Vita Martyrio et Miraculis S. Joannis Nepomuceni* 95
Összegzés 101

XVIII. századi magyar életrajzok 103
Csáky Éva Franciska: *Nepomucenus Szent János szentséges élete és mártíromsága*. 106
Mérei Mihály: *Nepomucéni Szent Jánosnak élete, halála, tisztelete* 113
Kissóczy Mihály: *Nepomuki Szent Jánosnak, Jó hír 's név veszedelmében forgó oltalmazójának kilentz szerdára rendeltetett ájtatossága* 121
Nepomucéni Sz. Jánoshoz Minden-napi Ájtatosság 129
Keresztyéni életnek példája avagy tüköre 133
Jó hír- 's név szerető léleknek ájtatossága 135
Léva várossában (…) Nepomuki Szent János gyülekezetének regulái, bútsúi és némely ájtatossági 138
Összegzés 139

Szentségértékek és azok változásai 142
A középkori toposzok felülbírálata 144
Nepomuki Szent János mint ideális lelkipásztor 153
Megújuló örökség, régről ismert újdonság 157

A tisztelet rétegei 161
A kultusz egyházi legitimációjának kérdése 161
A devóció tárgyi emlékei a prágai Szent Vitus-székesegyházban 166
Nepomuki Szent János mint patrónus 175
Nepomuki Szent János mint cseh nemzeti patrónus 183
Segítő- és büntetőcsodák 185
A mártír ikonográfiája 188
A kultusz világi és egyházi legitimációjának kísérletei 199
Husz János, illetve a kálvinisták elleni küzdelem kérdésköre 202
A tisztelet Prágán kívüli megnyilvánulásai 210
A tisztelhetőség bizonyítása 214

„Kiben Isten abban az üdőben magát kiváltképpen jelenteni akarta" *217*

Rövidítések és rövidítve idézett szakirodalom 225

Képek jegyzéke 251

Személy-és helynévmutató 255

Kultuszközvetítő életrajzok

Nepomuki Szent János kora újkori tiszteletének XVII–XVIII. századi kiteljesedéséről és a magyarországi korai jelenlétéről számos információt megtudhatunk a mártír biográfiáit alapul véve. E szövegek sokkal összetettebbek, mint a hétköznapi értelemben vett életrajzok: a patrónusszerepek rögzítésétől az ikonográfiai tipizáltságig, a közösségi tiszteletadás fizikai megnyilvánulásaitól a devóció egyéni gyakorlati formáinak leírásáig egyfajta „kézikönyvként" szolgáltak koruk egyházi és laikus közösségeinek; komplexitásuk jóvoltából jelentős hatással lehettek a kultusz gyorsaságára, sikerességére és időtállóságára, mivel kifejezetten alkalmasak voltak arra, hogy az életút és a kultusz megismertetését, a helyi közösségekbe való hatékony beágyazását és a kanonizáció egyre sürgetőbb igényét egyaránt megalapozzák a segítségükkel. A vizsgálatuk azt is segíthet megérteni, mikor, miért és hogyan gazdagodott a szent életrajza, megítélése és szerepe a társadalomban: bizonyos toposzok beépítésének vagy kihagyásának oka nem csupán a szerzői invenciót, hanem a szent tiszteletének formálódását is tükrözheti.

Vizsgálom a szövegeknek azokat a jellegzetességeit is, melyek a kora újkori szenttisztelet megváltozott sajátosságaira utalnak a középkori hagiográfiák szerkesztési és stiláris jegyeivel párhuzamba állítva. A Nepomuki Szent János életrajzát tárgyaló XVII., illetve kora XVIII. századi szövegek nagy arányban őrizték meg a középkori mártírtörténetek toposzait a történetvezetést és a főhős karakterizálását tekintve. Ezen túlmenően már olyan részletek is megjelentek bennük, melyek eltávolodtak e szöveghagyománytól és a létrejöttük körüli időszak kritikai attitűdjének lenyomatait viselik magukon. A katolikus megújulás igényei és követelményei jelentős befolyással bírtak egyes szenttípusok kora újkori előtérbe kerülésére, ennek lenyomata pedig Ne-

pomuki Szent János életrajzainak formai és tartalmi jellegzetességeiben is megfigyelhető; a szentéletrajz mint műfaj és a szent mint idea egyaránt jelentős módosulásokon esett át a kora újkorban.

A tisztelet rétegeit tekintve különböző szövegbéli tartalmi jellegzetességeket, az 1721-es boldoggá, majd az 1729. évi szentté avatásig a Szentszék által hivatalosan el nem ismert kultusz egyházi és világi legitimációjának kísérleteit, a patrónus-szerep módosulásait, a mártírhoz kapcsolódó csodák, az ikonográfia jellemzőit, illetve a devóció standard formáinak kialakulását és tárgyi emlékeit veszem sorra. Míg az előző alpontban a szent önmagáért válik a tisztelet forrásává, az utóbbi témakörökön belül lényegében az egyéni és közösségi devóció megnyilvánulásainak a kanonizációjóról lesz szó.

Ha feltárom, hogyan működtek és formálódtak azok a szentségértékek Nepomuki Szent János XVII–XVIII. századi életrajzaiban, melyek megalapozták tiszteletének mély és gyors nemzetközi, illetve hazai beágyazottságát, általánosságban is érvényes következtetéseket tehetek a szentéletrajzok történeti változásairól. Bizonyos hosszú távú folyamatokat, jelenségeket ugyanis nem lehet csupán egy adott időszak egyetlen szentéletrajzának elemzésével vagy több személy azonos időszakban készült biográfiáinak összehasonlító vizsgálatával felfedni. E mélységi tartalmak feltárásához arra is szükség van, hogy az egyes variánsok, szövegszerű átalakulások, dominanciák és hangsúlytalanná válások egyaránt láthatóvá váljanak egy adott személy életrajzának változataiban, ezek a szövegrészletek ugyanis bizonyos történeti változások lenyomatait őrizhetik a szövegekben. E struktúrák azonban csupán akkor tárulkoznak fel a maguk teljességében, ha a szövegeket önmagukban is valamiféle élő, változó jelenségnek határozzuk meg és ennek tudatában tárjuk fel a formai és tartalmi jellemzőiket.

Nepomuki Szent János (1350 k.–1393) prágai kanonok, Jan z Jenštejna (Johann von Jenstein, 1348–1400) prágai érsek általános helynöke volt, akit az uralkodó, IV. Vencel megkínoztatott és a Moldvába dobatott, miután egyházpolitikai jellegű konfliktusba keveredett vele; az ő alakja azért lehet izgalmas a kutatás számára, mivel egy középkori, 1393-ban elhunyt és csupán lokálisan tisztelt mártír sokáig nem kanonizált kultusza hihetetlen intenzitással örökítődött át és vált egyetemes jelentőségűvé a kora újkorban. A vizsgált szövegek, illetve tárgyi emlékek segítségével feltárható, hogyan adaptálták, sőt értelmezték újra az ő alakját a XVII–XVIII. század társadalmi-politikai változásainak közepette, élettörténetének és korábbi tiszteletének mely sarokpontjait hangsúlyozták és mely rétegeiben gazdagították azokat új elemekkel. Életrajzainak segítségével az is megállapítható, hogyan illeszkedhetett be ennyire sikeresen egy középkori mártír a XVII–XVIII. századi „új típusú" szentek körébe. Az, hogy egy középkorban élt és csak lokálisan tisztelt személy kultusza egyetemes jelleget öltött a kora újkorban, nem kizárólag Nepomuki Szent Jánosra jellemző: a XII. században élt Szent Rozália (1130–1166) testét például 1624-ben találták meg a Palermo melletti Monte Pellegrino egyik barlangjában, ezután vált a pestis elleni védekezés jelentős közbenjárójává. A klosterneuburgi apátságot alapító III. Szent Li-

pót (1073–1136) osztrák őrgróf I. Lipót német-római császár uralkodásának idején lett Ausztria védőszentje. A sort hosszan lehetne folytatni, hiszen az új rítus szerinti kanonizációk kezdetétől, tehát 1588-tól a XVIII. század közepső harmadáig a szentté avatottak megközelítőleg fele a középkorban élt személy volt, akiknek tisztelete éppúgy átörökítődött a kora újkori társadalomba, mint Nepomuki Szent Jánosé.[1]

A mártír alakja ideális volt: cseh nemzeti patrónus, akinek életéről és tiszteletéről hiteles dokumentumok is rendelkezésre álltak, a sírjánál történt csodáknak, valamint nyelvereklyéje megtalálása körülményeinek szöveges és képi beszámolói pedig már a szentté avatás előtt is közismertek voltak. Élete és a hozzá köthető csodák arra is alkalmasak voltak, hogy a vallási és politikai életben, ennek lenyomataként pedig a társadalomban bekövetkezett változásokra választ, értékrendje pedig a katolikus tanításoknak megfeleltethető, megnyugtató útirányt adjon. Személyét egyértelműen párhuzamba lehetett állítani a katolikus megújulás eszméivel: ő lett a jó pap mintaképe, akinek példás hűsége hitéhez és egyházához megingathatatlan maradt a kínzások ellenére is; ő lett a gyónási titok mártírja abban az időszakban, amikor a confessio jogossága is megkérdőjeleződött; illetve az ő aszketikus életvitele és magasabb egyházi karrierről lemondó személye is egyértelmű üzenet volt mind a korszak papsága, mind a világi hívek számára.

Mindazonáltal Nepomuki Szent János személye a XVII–XVIII. század fordulójáig jórészt ismeretlen volt a hazai lakosság legnagyobb része előtt, tehát esetében nem arról van szó, hogy egy jól ismert életúthoz és a közösség által rendszeresen alkalmazott vallási rituálékhoz rendelődött új eszmei-hitéleti tartalom. A mártír személyét, szerepét és fontosságát teljeskörűen fel kellett építeni a magyar társadalom minden rétege számára úgy, hogy ezen új kultuszelemek az ő mindennapjaiknak is szerves részévé váljanak. Mindehhez alapvető fontosságú volt azon szövegek jelenléte, amelyek e folyamat irányultságát megadták, egyben az egyes képtípusok elterjedésének is szilárd alapot teremtettek. Az életrajzokon kívül ilyenek voltak a prédikációk, illetve a kegyességi irodalom számos egyéb műfaja is, mint a litániák, imádságok, himnuszok és elmélkedések is, különösen abban az esetben, ha azok konkrét utalásokat tartalmaztak a mártír életútjáról és tiszteletéről, beleértve az ikonográfiáját is, ám mint látni fogjuk, messze a hagiográfia eszközeivel lehetett a kérdéses információkat a leghatékonyabban átadni.

Nepomuki Szent János tisztelete magyarországi kiteljesedésének a vizsgálata viszont már nem ennek a kötetnek a feladata. Már csak azért sem, mert a XVIII. század első felétől kezdve olyan intenzív szoborállítási, templom- és oltárszentelési hullám kezdődött hazánkban is, hogy ha az emlékek számbavételét szeretnénk elvégezni, célravezetőbb azt a kisebb területi lehatárolással dolgozó helytörténeti kutatásokra

[1] L. 63. oldal.

bízni.[2] A mennyiség érzékeltetésére és a változások dokumentálására Tüskés Gábor és Knapp Éva *Nepomuki Szent János tisztelete a szabadtéri emlékek tükrében. Kvantitatív elemzési kísérlet* című tanulmánya máig irányadónak tekinthető.[3] A szerzőpáros a történeti Magyarország területén a XVII. század végétől a XIX. század közepéig állított köztéri Nepomuki-szobrok adatainak szúrópróbaszerű vizsgálatából vont le következtetéseket a tisztelet hazai terjedéséről, funkcióváltozásairól és társadalmi vonatkozásairól. Mivel az akkoriban rendelkezésre álló műemléki topográfiák adataiból dolgoztak, korlátozott, de még így is impozáns mennyiségű köztéri szobor vizsgálata alapján vonták le következtetéseiket; közel háromszáz önálló vagy nagyobb kompozíció részeként állított szobrot vettek számba. Hogy a valóságban mekkora adatmennyiséggel kellene foglalkozi, jól szemlélteti, hogy Liszka József csupán a szlovákiai Kisalföldön található Nepomuki Szent János-szobrokat vette számba, de így is százöt szobrát és hét kápolnáját vagy mezei oltárát, valamint egy patrocíniumát vette számba;[4] míg a szerzőpáros az 1690 és 1880 közötti időszakból csupán három szobrot vett számításba erről a területről. Varró Ágnes a Fejér vármegyei Nepomuki-szoborállítások ismertetésekor lényegében ugyanerre hívta fel a figyelmet: a XVIII–XIX. századi egyházlátogatási jegyzőkönyvek szerint a települések 80 %-ában volt a mártír személyéhez köthető szakrális tárgy vagy épület; ráadásul a kultusz kiterjedtségére vonatkozóan pontosabb adatokat kaphatunk, ha nem csupán a szoborállításokat vagy templom-, illetve kápolnaszenteléseket vizsgáljuk kizárólagosan, hanem egyéb, a mártír tiszteletére megáldott szakrális tárgyakat is, mint a harangok, oltárok, egyéb templomi festmények és szobrok vagy a templomi zászlók.[5] Pontosan ezért érdemes figyelemmel követni a lokálisabb, egy-egy településre vagy vármegyére koncentráló, Nepomuki Szent János tiszteletének helyi emlékanyagához kapcsolódó muzeológusi-helytörténeti kutatásokat, hiszen azok forrás- és helyismerete messze a legpontosabb eredményekkel kecsegtet.

[2] A teljesség igénye nélkül: Fehér 1989, Sebestyén 1995.; Tóth 2001, Varró 2006, Liszka 2002, N. Tóth 2010.; Bathó 2012, Klamár 2015, Lábadi 2015.

[3] Tüskés–Knapp, 1988.

[4] Liszka 2002, 13.

[5] Varró 2006, 133.

A tisztelet terjedésének lehetséges vizsgálati szempontjai

Minden korszak a maga ízlésére formálta a szentek kultuszát, élettörténetükből és tiszteletük fizikai megnyilvánulásaiból más-más sarokpontokat hangsúlyoztak.[6] Egy adott időszakra vetített tiszteletük ezért olyan egyedi ismertetőjegyeket hordozhat, melyek vizsgálatával bizonyos mentalitástörténeti változásokra is fényt deríthetünk. A XVII–XVIII. századi politikai események ráadásul egyfajta szimbiózisban léteztek a felekezeti jelenségekkel; az egyes helyi vagy központi jellegű vallási kérdések és ellentétek sokkal inkább köz-, mint magánügynek számítottak, melyek az adott társadalom döntő részének mindennapjait akár meghatározó mértékben is befolyásolhatták.[7] Ezekre éppúgy hatással voltak a trienti zsinattal határozott irányt kapott központi rekatolizációs törekvések, mint a Habsburg-uralkodók központosító politikája vagy az oszmán fennhatóság megszűnése utáni politikai és egyházi újjászerveződés egyes jelenségei, illetve összességében az ezekből merítkező társadalmi igények.[8] Nepomuki Szent János kultusza robbanásszerű XVIII. századi hazai elterjedésének vizsgálatakor ennek okán nem tekinthetek el egyes korabeli politikai változások által generált események lehetséges hatásainak említésétől. A Rákóczi-szabadságharc, majd az 1711. évi szatmári békekötés által a magyar rendek és az uralkodó között teremtett kényes egyensúlyi helyzet, a XVIII. századi rendi országgyűlések vallásügyi rendelkezései vagy az időről időre fellángoló felekezeti ellentétek egyaránt befo-

[6] Barna 2001, 12.
[7] Forgó 2017, 12.
[8] A teljesség igénye nélkül l.: Trócsányi 1988.; Szijártó 2005.; R. Várkonyi 2014.; Poór 2014.

lyásolták a közhangulatot, a katolikus megújulás lehetséges irányait, egyben a mártír tiszteletének kibontakozhatóságát is.[9] A XVII. századtól a XVIII. század elejéig a mártír kultuszának jelentős közvetítői voltak a katonák, ennek megfelelő kontextusban lehetne vizsgálni a Rákóczi-szabadságharc eseményeinek és főbb szereplőinek, például a Lembergben Nepomuki-oltárt állíttató Bercsényi családnak (vélhetően Miklósnak)[10] a lehetséges szerepét a mártír tiszteletének hazai elterjesztésében. Nem hagyhatom figyelmen kívül azt sem, hogy a XVII–XVIII. század az utolsó nagy pestisjárványok időszaka volt szerte Európában,[11] melyre az egyház és a társadalom többek között az új pestisszentek kultuszával válaszolt, ezek egyik tagja pedig éppen Nepomuki Szent János lett.[12]

Figyelembe kell venni továbbá az ország demográfiai viszonyainak alakulását, mint például a német és szláv ajkú katolikus városi lakosság lehetséges szerepét a Nepomuki-tisztelet befogadásában vagy a török kiűzése utáni betelepítéseket a sok helyen rendkívüli mértékben megfogyatkozott alföldi és temesközi lakosság pótlására,[13] ahogy az egyes kisebb közösségek mikrokultúrájának különbözőségeit önmagában sem hagyhatjuk figyelmen kívül, ha a tisztelet megjelenése különbözőségeinek lehetséges okait tárgyaljuk. Az egyes társadalmi rétegek összetételének, vallásgyakorlásának, illetve érdekérvényesítő képességeinek a változásai ugyanis szintúgy magyarázatul szolgálhatnak a mártír tisztelete hazai beágyazottságának változó mértékére. A hódoltsági területeken a nemesi ellenében a kereskedői,[14] a felső-magyarországi területeken összességében a városi polgárság szerepének a növekedése figyelhető meg, mely az egyházi donációkban is realizálódott; Nepomuki Szent János tiszteletének patronálása a kora XVIII. században kifejezetten gyakran köthető hozzájuk.

Másfelől egy szenttisztelet terjedését (nem csupán Nepomuki Szent Jánosét) az is egyértelműen meghatározta, hogy a katolikus megújulás egyes eszközei, mint például a missziós tevékenység, az egyházi intézményrendszer újbóli kiépítése (vagy megerősítése), illetve összességében az udvar egyházpolitikája egyaránt elősegítette a nemesség katolizációját, mely hosszan elhúzódó, a különböző országrészekben részben máshogy, más időpontokban és eredményekkel végbemenő folyamat volt.[15] Nepomuki Szent János kultuszának nemesi pártolása szintén megfigyelhető már a XVIII. század első felében. Tüskés Gábor és Knapp Éva idézett tanulmányában a szoborállítások megrendelői körét is vizsgálták és megállapították, hogy az adatolható megrendelők aránya 1:3-hoz a világiak javára az egyháziakkal ellentétben az egész vizsgált

[9] Bahlcke 1997a.; Bahlcke 1997b.; Bahlcke 2005.; Jánosi 1935.; Szakály 1989.; Lukács 1989.; Szakály 1991.; Péter 1991.; Szakály 1998.; Tóth 1999.; Molnár 2002.; Molnár 2004a.; Molnár 2004b.; Molnár 2005.; Tusor 2005.; Szelestei 2008a.

[10] Részletesen l. 116. oldal

[11] Dávid 1973.; Bálint 1975.; Őri 2005.; Vekerdi 2009.

[12] Szilárdfy 2003, 216.

[13] Gyémánt 2021, 63–64.

[14] Molnár 2002, 449.

[15] Vö. Molnár 2002, 162.

időszakra vetítve; a világiak közül pedig kezdetben inkább a főnemesség, a XVIII. század közepétől pedig egyre gyakrabban a városi polgárság, illetve a kis- és középnemesség képviselői állítottak Nepomuki-szobrokat.[16] Ezt a megállapítást azonban feltétlenül a korabeli geográfiai és demográfiai viszonyok függvényében szabad csak értékelni; ráadásul a polgári, valamint kis- és középnemesi donációk esetén az azokat vélhetően legalább részben indikáló plébánosi és szerzetesrendi tevékenységek hatásaira is ki kellene térni.

A szerzőpáros különböző mintázatokat figyelt meg a szoborállítások geográfiai lefedettségét illetően, melyeket összesen öt kronologikus egységre osztottak.[17] Azonban nem célszerű (bár a rendelkezésre álló adatok tükrében sajnos törvényszerű) egy adott időszakban csupán bizonyos országrészekre és a jelentősebb lélekszámú településekre koncentrálni, hiszen például a szentté avatást megelőző szobor- és oltárállítások olyan országrészekben is jellemzők voltak, amelyek emlékanyaga kevésbé ismert: a jelenleg a sajóládi római katolikus templomban található szobrot például 1724-ben,[18] a jászberényit a város költségén 1728-ban állították.[19]

A tisztelet terjedése szempontjából az egyik legfontosabb megállapításuk, hogy a kanonizációig (1729) a városban állított szobrok száma messze meghaladja a falvakban emeltekét, a század közepétől kezdve azonban jelentősen megnövekedett a falusi emlékek száma a városiakéhoz viszonyítva.[20] Mindezt azzal magyarázták, hogy egy idő után a falusi közösségek is átvették a tisztelet ezen reprezentációit, és a városi mintákat követve, ám sokszor egyszerűbb, szerényebb kivitelben e kisebb közösségek is felállították a maguk Nepomuki-szobrait. Ezzel egyetértve csupán jelezni szeretném, hogy a szoborállítások lokalizálásának vizsgálatakor azt is érdemes legalább egy-egy kisebb földrajzi egységet tekintve megvizsgálni: ezek közül mennyi volt a ténylegesen új szoborállítás és mennyi a szoboráthelyezés, amikor egy-egy városi köztéri plasztikát kisebb településekre költöztettek át.

Az ikonográfia szegényesedését és megmerevedését szintén hangsúlyozták a szerzők kifejtve, hogy a magasabb társadalmi rétegek ízlését tükröző műalkotások helyére a XVIII. század végétől egyre inkább az egyszerűbb, sematikusabb megoldások

16 Tüskés–Knapp, 1988, 349–351.

17 Az első az 1690-es évektől a szentté avatás előtti időszakot foglalja magában és 1730-mal zárták, ekkor a szobrok száma dinamikusan nőtt és jellemzően Nyugat-Magyarországra, az Észak-Dunántúlra és a Duna mellékére korlátozódott. A második szakasz az 1731 és 1750 tartó időszakot foglalja magában, ekkor a szoborállítások gyakoriságában némi visszaesés következett be. A harmadik egység 1751-től 1780-ig tartott, és tartós fellendülésként, a kultusz első csúcspontjaként jellemezték; ekkor a tisztelet középpontjának nyugatról Pest-Buda környékére, Észak-Magyarországra, illetve annak déli peremterületeire való áttevődése volt megfigyelhető. A negyedik szakaszt 1781–1800-ban határolták le és csökkentő tendenciáról számoltak be a szoborállítások tekintetében, ám ekkortájt volt dokumentálható először nagyobb számban az előbb felsorolt tájegységek mellett a Dél-Dunántúlon is a köztéri plasztikák megjelenése. Végül az ötödik szakaszban, 1801 és 1850 között ismételt, de mérsékelt növekedést figyeltek meg; mely kisebb részben a nyugati határszélen, döntően pedig az Északi-Középhegység vidékén jelentett új szoborállításokat. Tüskés–Knapp, 1988, 332.

18 Fehér 1989, 191.

19 Bathó 2012, 425.

20 Tüskés–Knapp, 1988, 337.

léptek.[21] A falusi plébániák, hidak, utak mentén állított számtalan provinciálisabb, legalábbis azonos séma szerint készült Nepomuki Szent János-szobor kiválóan illusztrálja e megállapítás helyénvalóságát. Kivéve persze, ha egy korábbi szobor annyira jelentős hatású volt a szűkebb környezetében, hogy archetípusként szolgált a további környékbeli szoborállításoknak, mint a tibolddaróci, a sajóládi és a selyebi háromalakos Nepomuki Szent János-szobrok esetén, melyeknél a rokokó formavilág közös örökséggé vált még a XVIII. század végi szoborállítások esetén is.

Látható tehát, hogy a Nepomuki-tisztelet hazai elterjedésének vizsgálatát kizárólag mint történeti jelenséget is nagyító alá lehetne és kellene helyezni, e kötetben azonban csupán egyes meghatározó kultuszközvetítőket vizsgálok részletesebben.

1. kép: Nepomuki Szent János síremléke, részlet. Prága, Szent Vitus-székesegyház, 1736

[21] Tüskés–Knapp, 1988, 348–349.

Az uralkodók mint lehetséges kultuszközvetítők

Nepomuki Szent János alakja a cseh nemzeti-történeti hagyományok fontos alakja; akinek legendájában olyan csodák is megjelentek a XVII. század első felében, amelyek az 1618. évi cseh rendi felkelés ellenében II. Ferdinánd és a Habsburg-ház helyi beágyazottságát is erősíthették. A kanonizációt követően többek között a Habsburg-ház patrónusa lett; kultuszát idővel központilag is támogatták: az uralkodóknak nagy szüksége volt olyan helyi szentek példájára, akiken keresztül a nép legszélesebb köreit lehetett hitelesen megszólítani, a helyi katolikus identitást pedig úgy erősíteni, hogy az az uralkodói-politikai céloknak is megfeleltethető legyen (erre példa Szent Adalbert, Szent Vencel és Szent István királyunk beemeltetésének igénye a Római Kalendáriumba).[22] A Habsburg Birodalom négy főpatrónusa[23] közül Szent József tiszteletén kívül a többi sokáig jellemzően egy adott nagyobb földrajzi egységre koncentrálódott: Szent Lipót kultusza elsősorban Ausztriához, Szent István királyé Magyarországhoz, Nepomuki Szent Jánosé pedig Cseh-Morvaországhoz kapcsolódott, az más kérdés, hogy az utóbbi végül országhatároktól függetlenül is kiemelkedő fontosságúvá vált. E szentkultuszok támogatását nem csupán a rekatolizációs törekvések, az aktuálpolitikai indokok, az uralkodói önreprezentáció vagy a dinaszikus beágyazottság igénye, hanem lényegében egy ezeket összefogó, sőt meghaladó elgondolás: az egységes birodalom – egységes hagyományteremtés eszméje határozta meg.[24] Ebben az egyes szentkultuszok egyfajta mediátori szerepet töltöttek be: igazolták egyfelől az uralkodóház értékrendjének (azaz politikai céljainak) a jogosságát, mint például Johann Ludwig Schönleben 1696-ban megjelent szentkalendáriumában,[25] melyben ráadásul nem csupán eszmei, hanem vélt vagy valós genealógiai kapcsolódási pontok hangsúlyozásával is megerősítették ezt a kapcsolatot.[26] Másfelől a birodalom különböző pontjain kiemelten tisztelt szentek kultuszának központi összefogásával a dinasztia kitüntetett figyelmét is hangsúlyozhatták, mint például a bécsi Kirche am Hof Canisius Szent Péter-kápolnájában[27] vagy akár a schlierbachi ciszterci kolostor díszítőfestésének ikonográfiájában, ahol még a Habsburg-uralkodóház irányítása alatt álló területek hívei által Szűz Mária-kegyképeket is együttesen jelenítették meg, a kifejezett hangsúllyal támogatott Mária-kultusznak megfelelően.[28]

[22] Knauz 1869, 347–348.; Bene 2006.; Ducreux 2016a, 10–11.; Ducreux 2016b.; Vácha 2016, 85.

[23] Diós-Viczián 2004, 638.; Ducreux 2016a, 11–12.

[24] Vö. Kapner 1978, 29.; Ducreux 2016b.

[25] Schönleben 1696. L. Telesko 1994, 163.

[26] A vérrokonság elmélete fordított kontextusban is működött, már amennyiben a Szent Vencel egyetemes tiszteletének szentszéki elismertetésén fáradozó Matouš Ferdinand Sobek z Bílenberka prágai érsek levelezését, illetve Jan Tannernek az ő megbízásából írott *Trophae a Sancti Wenceslai Bohemiae Regis ac Martyris*, Prágában 1661-ben megjelent kötetét tekintjük. L. Ducreux 2016b, 113–114, 117.

[27] Telesko 1994, 163.

[28] Köszönet Monok Istvánnak, hogy felhívta rá a figyelmem.

A szakirodalomban tehát méltán jelenik meg hangsúlyosan a mártír kultusza Habsburg-patronációjának a kérdésköre a birodalomban és annak magyar vonatkozásait tekintve, kérdés azonban, hogy ugyanolyan, a korábban említett szentek, Szűz Mária, a Szent Kereszt vagy az Oltáriszentség tiszteletének központi támogatottságát egyértelműen meghatározó jellemzők figyelhetők-e meg Nepomuki Szent János korai tiszteletét tekintve is vagy a kultuszpártolás minősége és jellege valamilyen módon megváltozott a XVII–XVIII. század folyamán. Bálint Sándor a jezsuiták kultuszközvetítő szerepét hangsúlyozta, mely összhangban volt a Habsburgok központosító politikájának céljaival; a mártír kiemelkedő népszerűségét részben a birodalom népeinek tradíciótiszteletével és a dinasztikus hűség építésének igényével indokolta.[29] Knapp Éva és Tüskés Gábor szintén a Habsburg-uralkodók kiemelkedő szerepe mellett érveltek a Nepomuki-tisztelet kezdeti ösztönzésében és hazai elterjesztésében.[30] Véleményük szerint a kultusz aktualitását politikai síkon az életrajz központi motívuma adta; ahogy jellemezték: „a gyónási titok megőrzésében az abszolút hatalom iránti engedelmesség jut kifejezésre. Az új szent tervszerűen irányított propagandája így az abszolutista rendszernek és elveinek hű tükörképe: Nepomuki Szent János alakja tulajdonképpen nem más, mint az egyházi beavatkozással szelídített abszolút hatalom garanciája. A kultusz államszimbolikus jelentést kap, és a dinasztikus államgondolat, az egységes osztrák állam elképzeléseinek megtestesítőjeként és stabilizálójaként jelenik meg."[31] A XVIII. század második felétől e dominancia erővesztését a *Pietas Austriaca*-eszmény felbomlása, a hétéves és az örökösödési háború vége, valamint egyes társadalmi problémákra adott más jellegű uralkodói válaszokkal magyarázták.[32]

Kovács Eszter meglátása árnyaltabb, szerinte ugyanis Nepomuki Szent János kultuszának XVIII. századi „elterjedésében közrejátszott a Habsburg- uralkodóház kultúrpolitikája, akik egységes hagyományokat kívántak teremteni országaiknak, és ennek része lett a frissen kanonizált Nepomuki Szent János mindenütt támogatott kultusza."[33] A tisztelet politikai irányultságú patronáltságát vizsgálva ugyanis meg kell különböztetni a kanonizációt megelőző, illetve azt követő uralkodói attitűdöket, és ahogy a szerző is utalt rá: az uralkodói donáció a kanonizáció körüli és az azt követő időszakban vált hangsúlyossá – már csak az a kérdés, pontosabban mikor és hogyan.

A mártír magyarországi (vagy akár a cseh-morva, német, lengyel) nyelvterületeken történő intenzív terjedése valójában jóval megelőzte a következetes Habsburg-patronációt. Az irodalmi, a képzőművészeti és az építészeti emlékeket tekintve hasonló tendencia figyelhető meg: a legkorábbi, tehát a boldoggá avatást jóval megelőző, Nepomuki Szent Jánosról szóló szövegek döntő többsége nem köthető a Habsburg-

[29] Bálint 1977, 372.
[30] Tüskés–Knapp 1988, 349–352.
[31] Tüskés–Knapp 1988, 352.
[32] Tüskés–Knapp 1988, 352. a Pietas Austriaca-eszményhez l. Coreth 1982.; Kapner 1978, 27–29.; Herzogenberg–Paleczek 2009, 115.
[33] Kovács 2015, 165.

uralkodóházhoz, ahogy a fennmaradt vagy jól dokumentált tárgyi emlékekből is az derül ki, hogy a XVII–XVII. században és a XVIII. század elején leginkább főpapi, szerzetesi, polgári vagy köznemesi donációval készültek műalkotások a mártír tiszteletére. A beatificatiót megelőző XVII–XVIII. századi szentéletrajzokban természetesen olvashatunk arról, hogy Habsburg Lipót Vilmos (Leopold Wilhelm von Österreich, 1614–1662) főherceg, valamint I., II. és III. Ferdinánd milyen módon fejezte ki tiszteletét a mártír előtt, de a császárok szerepeltetésével elsősorban a tisztelet mély beágyazottságát próbálták bizonyítani a hagiográfusok az uralkodóházban, azok tehát kevésbé a tényeken, mint általánosabb érvényű megállapításokon (mint hogy térdet hajtottak Nepomuki Szent János sírja előtt is, ha a Szent Vitus-székesegyházat meglátogatták) alapulnak. Az életrajzoktól függetlenül azonban tudható, hogy valamilyen módon mégis kapcsolatba kerültek Nepomuki Szent Jánossal; uralkodói szinten először II. Ferdinánd próbálta a maga javára fordítani a mártírnak akkor már jelen lévő prágai tiszteletét.

Miután a Jindřich Matyáš Thurn gróf (1567–1640) által vezetett cseh csapatok Bécs alá érkeztek 1619. június elején, reális veszéllyé vált, hogy a harcok cseh földről Ausztria területére is kiterjednek, veszélyeztetve az akkor még császárrá sem koronázott II. Ferdinánd királyi trónját. Thurn kényszerű visszavonulását, különösen pedig a fehérhegyi győzelmet (1620. november 8.) követően azonban az uralkodó, az őt pártoló katolikus világi és egyházi főméltóságok, sőt még a pápa is egyfajta misszióként tekintett a háború, illetve az akár erőszakos rekatolizációs törekvések folytatására, melyre a korabeli narratíva szerint maga Isten jelölte ki Ferdinándot.[34] Bár Thurn valójában a katolikus hadak dél-csehországi győzelme miatt vonult vissza az utolsó pillanatban, ezt, ahogy a fehérhegyi győzelmet is égi beavatkozással indokolták; az isteni elhivatottság eszméje az uralkodó számos támogatójának hivatkozási alapjává vált.[35] Muzio Vitelleschi (1563–1645) jezsuita rendi generális például – a levelezése alapján – mélyen meg volt győződve arról, hogy Ferdinánd virágoztatja fel újra a *Respublica Christianá*t.[36] Ugyanezt az álláspontot képviselte a háború folytatása mellett nyíltan érvelő Carlo Caraffa (1584–1644) bécsi nuncius is. Az ő személye abból a szempontból is fontos lehet a mártír kultuszának lehetséges pártolóit tekintve, hogy kiemelkedő missziószervező tevékenységet folytatott Cseh-Morvaország területén, melyben többek között Ernst Adalbert von Harrach (hivatalban: 1626–1667) prágai bíboros-érsek is kiemelkedően aktív szerepet vállalt.[37] Caraffa lehetséges, illetve Harrach egyértelmű kultuszpártolásán[38] túl a vizsgálandó személyek számát egy fővel még biztosan ki kellene terjeszteni egy ilyen fókuszú történeti vizsgálat során, ez pedig a jezsuita Wilhelm Lamormaini (1570–1648), II. Ferdinánd gyóntatója, aki

[34] Bireley 2003, 35.; Telesko 1994, 159–160.
[35] Bireley 2003, 33–36.
[36] Bireley 2003, 35.
[37] Molnár 2014, 132–135.
[38] L. 199–200. oldal

szintén egyfajta missziónak tekintette az egyes hadi cselekményeket, melyeket a jól körülhatárolható isteni szándéknak megfelelően szabad csak folytatni.[39] Ha tehát e törekvések tükrében szeretnénk megtalálni a mártír kultuszának lehetséges korai támogatóit, érdemes lehet a későbbiekben Vitelleschi, Caraffa és Lamormaini ez irányú tevékenységének írott és képi emlékeit is áttekinteni – azonban erre e kötetben természetesen nem vállalkozhatom.

II. Ferdinánd a prágai békekötéssel (1635. május 30.)[40] adta fel a birodalom katonai eszközökkel történő katolizációjának a tervét; a harmincéves háború fegyveres konfliktusainak megítélése innentől kezdve egyre kevésbé koncentrálódott valamiféle isteni legitimációra, bár az elhivatottság, illetve az uralkodók „szakralizálásának" narratívája még a későbbi Habsburg-uralkodóknál is jellemző maradt.[41] De addigra, 1631-től már a prágai Szent Vitus-székesegyházban is látható volt Matthias Mayer (†1648) monumentális festménye, melyen az uralkodót – a cseh nemzeti patrónusok között Nepomuki Szent János társaságában – egy jellegzetes formájú feszület előtt adorálva jelenítették meg.[42] Az impozáns méretű festményt a prágai Szent Vitus-székesegyház nyújtott alapterületű kórusához helyezték el, rajta II. Ferdinánd és felesége, Eleonóra császárné a gyermekeik (köztük a leendő III. Ferdinánd és a később a bazilikának a nevezetes gyertyatartót adományozó Lipót Vilmos főherceg) társaságában térdelnek a kép középpontjában álló feszület előtt. Fölöttük a középmezőben a cseh nemzeti patrónusok láthatók, akik közül Vencel és Ludmilla a székesegyház makettjét tartják, felettük Szűz Mária jelenik meg a gyermek Jézussal, Szent Vencel koronáját fogva. A patrónusok között monstranciával a kezében Szent Norbert is szerepel, akinek az ereklyéit 1627-ben hozták Magdeburgból Prágába, valamint a vértanúságát szimbolizáló pálmaágat tartva maga Nepomuki Szent János is látható.

E festmény, illetve az ábrázoltakhoz kapcsolódó legendák kulcsfontosságúak lehetnek II. Ferdinánd Nepomuki Szent Jánoshoz történő viszonyulásának megértéséhez. A festmény központi, leghangsúlyosabb elemeként ábrázolt feszület nagy valószínűséggel arra a csodára utal, amikor a Thurn által szorongatott Ferdinánd a bécsi rezidenciájában 1619. június 5-én egy feszület előtt imádkozva isteni hangot hallott: *Ferdinande, non te deseram*!", azaz nem hagylak el téged.[43] Ez a történet az uralkodó

[39] Az ő lehetséges kultuszközvetítő szerepét vizsgálva természetesen nem szabad figyelmen kívül hagyni Lamormaini egyre mélyülő konfliktusát Harrachhal a prágai egyetem jezsuita vagy érseki vezetésének kérdését illetően. (Bireley 1990, 394.)

[40] Bireley 1990, 402.; Bireley 2003, 204.

[41] Telesko 1994.

[42] A festményt 1929-ben a székesegyház felújítási munkálatai során eltávolították; jelenleg 22 darabra vágva restaurálásra vár. l. Kuthan–Royt 2011, 456–457. Egy kora XX. századi felvételt őriznek róla a Cseh Tudományos Akadémia Művészettörténeti Intézetében (UDU AV ČR, W-A-69/2. Ltsz. 1095).

[43] Ugyanerre a következtetésre jutott Štěpán Vácha is, l. Vácha 2016, 81–82. II. Ferdinánd feszületéről l. még Tüskés–Knapp 1993, 149.; Knapp–Tüskés 2004, 195.; Coreth 1982, 41.; Telesko 1994, 163.

halálát követő évben, 1638-ban Bécsben kiadott, II. Ferdinánd uralkodói erényeiről írott Lamormaini-kötetet követően vált ismertté a tágabban értelmezett közvélemény előtt, de magasabb egyházi és világ körökben már 1619-től ismert volt.[44]

2. kép: Matthias Mayer, II. Ferdinánd és családja a cseh nemzeti patrónusok társaságában, Prága, Szent Vitus-székesegyház, 1631

[44] Lamormaini 1638, 8–11.; L. Bireley 2003, 36–37, 208.

A meglehetős küldetés- és isteni igazolástudattal rendelkező Ferdinánd – már csak e festmény tanúsága szerint is – közvetett módon valóban támogatta ugyan Nepomuki Szent János prágai tiszteletét, ám ezt vélhetően kevésbé a mártír személyes indíttatású devóciója vagy a tisztelet népszerűsítésének igénye okán tette. A tény ugyanis, hogy a mártír a kanonizációt közel száz évvel megelőzően már helyt kaphatott e reprezentatív festményen, nem feltétlenül II. Ferdinánd kitüntetett figyelmére, mint inkább az akkor már egyértelműen kibontakozó helyi tiszteletre adott uralkodói reflexióra utal, melyet a kálvinisták 1619. évi templomdúlásakor a mártírhoz köthető csodás események még erősítettek is. A festmény üzenete ugyanis az, hogy maguk a cseh nemzeti patrónusok, tehát Isten legitimálja a Habsburg-dinasztia helyi hatalmát. Ha tehát a mártír a császárt támogató patrónusként, a császárt pedig a mártírt tisztelő kliensként tüntetik fel, annak egyértelmű üzenete van II. Ferdinánd vallási, politikai, illetve dinasztikus céljait tekintve. Hogy ezen a festményen Nepomuki Szent Jánost vagy akár Szent Norbertet megfestették, annak a jele, hogy az uralkodói politikai-vallási célokat mindegyik szenttel igazolni próbálták, aki helyben kiemelt státuszú és kifejezetten a cseh nemzethez köthető volt.

A cseh nemzeti patrónusok, illetve a velük fennálló szellemi-lelki kapcsolat uralkodói propagálása mondhatni közhelyszámba ment akkoriban, e kötet szempontjából inkább annak van jelentősége, hogy Nepomuki Szent János ilyen vonatkozású szerepeltetésére van más egykorú példa is: az ifjabb Rafael Sadeler (1584–1632 k.) 1620 után *II. Ferdinánd diadalának allegóriája* címmel készített rézmetszetén szintén a cseh nemzeti patrónusok társaságában látható a mártír a birodalmat, az egyházat és az uralkodó hatalma alá tartozó területeket szimbolizáló diadalszekereket közrefogó architekturális háttérben.[45] Ugyanerre a legitimációs törekvésre utal egy a Szent Vitus-székesegyházban a főoltár feletti boltozatra festett felirat is, mely szintén II. Ferdinándnak állított emléket, amiért 1630-ban felújíttatta és feldíszíttette a kálvinisták által meggyalázott székesegyházat, ahogy sok egyéb csehországi templomot is.[46] Hangsúlyozni kell, hogy az uralkodó és a mártír kapcsolata sosem volt személyes jellegű: Nepomuki Szent János kizárólag a cseh nemzeti patrónusok egyik tagjaként jelent meg a Ferdinánddal kapcsolatba hozható képi és írott forrásokban, és kizárólag azért, mert ekkorra a csehek is pontosan így tekintettek rá.

Ennek a cseh patrónusokon keresztül jelzett isteni patronációnak az emlékét egy ma már feledésbe merült legenda is őrzi. Pedro de Ribadeneira (1527–1611) spanyol jezsuita hagiográfus *Flos Sanctorum* című szentéletrajz-gyűjteménye német fordításának 1717. évben megjelent harmadik kötetét a jezsuita teológus, Maximilian Rassler (1645–1719) többek között Nepomuki Szent János életrajzával is kiegészítette.[47] A szerző alapvetően a balbíni életrajzokat[48] vette alapul, ám egy fontos történettel ki-

[45] Vácha 2016, 83–84.
[46] Kuthan–Royt 2011, 457.; Vácha 2016, 83.
[47] Ribadeneira – Rassler 1717.
[48] L. 76–85. oldal

egészítette a szöveget, mely szerint a fehérhegyi csata előtt II. Ferdinánd szövetséges csapatai súlyos erőhátrányba kerültek a cseh rendeket képviselő a pfalzi V. Frigyes cseh király ellenében. A csatát megelőző éjszaka az őrszemek azt vették észre, hogy a Szent Vitus-székesegyházban megjelentek a cseh nemzeti patrónusok, közöttük Nepomuki Szent Jánossal, hogy tanácskozásra gyűljenek össze, hogyan segíthetnék a cseheket, akik alatt értelemszerűen a katolikus csapatokat értette a szerző.[49] Másnap a császári csapatok lényegében az ő segítségükkel arattak győzelmet az ellenség felett. A szerző azt is hozzátette: azóta tartják Nepomuki Szent Jánost Prága és egész Csehország védelmezőjének. A szerző annyiban téved, hogy korábbi írott és képi források is a rendelkezésünkre állnak arról, hogy a mártír ekkor már a cseh nemzeti patrónusok hetedik tagja volt, ám a történet annyiban mégis fontos, hogy a Habsburgok hatalmának jogosságát közel száz évvel a fehérhegyi csatát követően szintén ennek a segítségével próbálták igazolni.

E történetnek több verziója egyébként már 1620 körül ismert lehetett. A Szent Vitus-székesegyház 1619. évi meggyalázása még az V. Frigyest támogatók körében is botrányt kavart, többek között azért is, mert egyes cseh uralkodói sírokat is feldúltak.[50] A történteket korabeli források alapján feldolgozó és 1673-ban megjelentető Tomáš Jan Pešina z Čechodoru (1629–1680) arról is megemlékezett, hogy a templomtérből ének- és orgonaszó hallgatszott, Csehország védőszentjei pedig egy jelenés formájában Istenhez könyörögve processziót tartottak, hogy adja meg a győzelmet a katolikus hadaknak.[51] Bár a szerző részletesen tárgyalta Nepomuki Szent János sírjának feldúlását, azt nem említette, hogy a patrónusok között ő is megjelent volna, ahogy a cseh patrónusok támogatása Lamormaini II. Ferdinánd életútját feltáró kötetében sem szerepel.[52] Bohuslav Balbínnak (1621–1688) a mártírról írott biográfiáiban Johann Bilger 1630-ban megjelent augsburgi kötetére való hivatkozással Szent Vencel, Adalbert és Nepomuki Szent János csodálatos megjelenéséről és tanácskozásáról írt. Bilger részletesen beszámolt a Nepomuki Szent János sírjának feldúlását követő büntetőcsodáról, de a cseh nemzeti patrónusok éjjeli tanácskozásán szerinte csupán Vencel és Adalbert volt felismerhető, a harmadik résztvevő nem, de a szerző eredetileg Szent Norbert (és nem Nepomuki Szent János!) jelenlétét feltételezte.[53] Jan Ignác Dlouhoveský (1638–1701) az 1680. évi német nyelvű Nepomuki-életrajzában

[49] „Dise Veränderung zu bedeuten seynd verschiedene zeichen vorangangen: als da absonderlich ware / was bey Nacht in der Kirchen deß Heil. Viti geschehen: in dero von der Schildwacht so wohl als anderen die ohngefehr darzu kommen, beobachtet worden, wie die Heil. Patronen und Beschützer der Stadt und deß Königreichs St. Vitus, St. Adalbertus, St. Sigismundus, St. Wenceslaus und unser Heil. Joannes ein jeder in seinem besonderem Auffzug in der Kirchen zusammen getretten / als wann sie sich mit einander underrreden wollten / wie doch dem verwinten Böhmischen Wesen auffzuhelffen." l. Ribadeneira – Rassler 1717, 509.

[50] Vácha 2016, 78.

[51] Pešina 1673. L. Vácha 2016, 79.

[52] Lamormaini 1638.

[53] Balbín 1680, 676.; Balbín 1682, 110.; Bilger 1630, 77–78. A kötet viszont azért is érdekes lehet a további kutatás számára, mivel a teljesség igényével próbálta összegyűjteni a szerző a templomdúlás, illetve a fehérhegyi csata körüli csodákat.

pedig csupán konkrétumok nélkül említette, hogy Nepomuki Szent János többször is megjelent a cseh nemzeti patrónusok társaságában.[54] Természetesen további kutatások szükségesek annak feltárásához, hogy a cseh nemzeti patrónusok, közöttük a mártír II. Ferdinándot a fehérhegyi csatát megelőző vélt segítségnyújtása a XVII. század első felében mennyire volt beágyazott a cseh, illetve a Habsburg-történetírásban. Ettől függetlenül nem feltételezhető, hogy Balbín, Dlouhoveský, különösen pedig Rassler csupán a mártír XVII. század második felében ismert tiszteletét vetítette volna vissza a fehérhegyi csata körüli eseményekre, tekintve, hogy az előbb felsorolt képzőművészeti alkotások is arra utalnak, létezhetett egy a fehérhegyi csatával (közel) egykorú szöveg is, amelyben erről a csodás történetről vagy annak valamely variánsáról hírt adtak.

II. Ferdinánd halálát követően a XVIII. század elejéig jellemzően inkább csak közvetett források árulkodnak a tisztelet Habsburg-uralkodók általi pártolásáról. III. Ferdinánd esetén, bár egy feszületet ő is állíttatott Nepomuki Szent János mártíromságának helyszínére, jóval érdekesebbek az életrajzok melletti paratextusok, elsősorban a dedikációk, valamint a tisztelet hivatalos szentszéki jóváhagyását sürgető, nyomtatásban megjelent levelezések, imaszándékok, szentmise-látogatások, melyek egyébként elsősorban nem is az uralkodót, mint inkább a harmadik feleségét, Eleonora Magdalena Gonzagát jellemezték.[55] Ezekben ugyanis már a cseh nemzeti patrónusoktól függetlenítve jelent meg a mártír, mely a kultuszpártolásnak már feltétlenül egyfajta egyénítettségét jelzi – ha nem is említésre méltó donációk formájában, mint deklarált igényt tekintve mégis észrevehetően. A tisztelet utalkodói patronálásának egyértelmű jele a boldoggá avatási eljárás megindításának első kísérlete volt, melyben I. Lipót már érdemi szerepet vállalt, az azonban még az ő esetén sem egyértelmű, mindezt az egységes birodalmi kultusz építése igényének megfelelően tette vagy csupán bevett módon, uralkodói szinten közvetített a Szentszék felé egy lokális természetű, csupán egy adott nemzetnek fontos kérdésben.[56]

A Habsburg-patronáció ténylegesen hangsúlyossá, pláne egyéni színezetűvé, tehát amikor már nem a cseh patrónusok társaságában, hanem tőlük függetlenül, alanyi jogon lett a tisztelet tárgyává, csupán a tisztelet hivatalos egyházi jóváhagyása körüli időszakban vált. Érdekes, hogy Gerhardt Kapner 1971-ben[57] és 1978-ban,[58] Elisabeth Kovács 1979-ben,[59] illetve Hans-Jürgen Becker 2006-ban[60] egyaránt arra hívta fel a figyelmet, hogy a császári udvar magatartása kezdetben inkább tartózkodó, mint nyíltan pártoló volt Nepomuki Szent János tiszteletét illetően, bár a boldoggá,

[54] Dlouhoveský 1680, A6.
[55] L. *Entwurff*… 1710.
[56] L. 200. oldal
[57] Kapner 1971, 241–243.
[58] Kapner 1978, 50–51.
[59] Kovács 1979, 69.
[60] Becker 2006.

majd szentté avatás körüli időszakban (az ahhoz kapcsolódó templomfelújítások,[61] de a reprezentáció természetes igénye miatt is) erősödött a jelenlétük.[62] Mindhárom szerző hangsúlyozta, hogy III. (VI.) Károly nem különösebben ünnepelte a mártír kanonizációját, május 16-i ünnepnapjain pedig nem vett részt szentmisén. Csak uralkodásának utolsó szakaszában, 1734 és 1739 között jegyezték fel az udvari kalendáriumokban (*Hof- und Ehrenkalendern*), hogy a császári udvar is misét látogatott május 16-án a bécsi Stephanskirchében.[63] Elisabeth Kovács arra is kitért, hogy Nepomuki Szent János tiszteletének első nyomai valójában az uralkodóházhoz köthető császárnék és hercegnék között mutatható ki,[64] és ezek inkább az egyéni devóció tárgykörébe tartoznak. Ez a megállapítás helytálló lehet a kifejezetten a személyre irányuló kultusz támogatása vonatkozásában, ám hangsúlyozni kell, hogy már II. Ferdinánd is ténylegesen részt vállalt a helyi kultusz megerősítésében a kultusz jelenvalóságának képi (és szöveges) elismerésével, habár az még kifejezetten a cseh patrónusokkal való kapcsolatra koncentrálódott és nem egyéni vonatkozásban történt.

Az uralkodópár, VI. Károly (II. Károly néven cseh király) és felesége, Braunschweig-Wolfenbütteli Erzsébet Krisztina 1723. évi prágai koronázása érthető okokból szintén elősegítette valamiféle már kifejezetten a mártír személyére irányuló udvari patronáció megerősödését,[65] sőt az is tudott, hogy a királyi pár a prágai tartózkodása idején meglátogatta a mártír sírját.[66] Talán a császárné volt az, aki nagyobb figyelmet fordított a boldoggá avatás előkészítésére; a boldoggá avatás sürgetése érdekében – mint szokásosan – két, később hivatkozási alapot is írt a pápának.[67] Az viszont a fennmaradt levelezésekből is egyértelmű, hogy az uralkodó figyelemmel követte a szentszéki eljárást, melyben nem csupán egyfajta mediátori, hanem pénzügyi támogatói szerepet is vállalt.[68]

A III. (VI.) Károlyt dicsőítő egyes allegorikus metszeteken Nepomuki Szent Jánoshoz kapcsolódó kontextusban is szerepeltették az uralkodót: ezek jellemzően a kötetek rézmetszettel díszített előzéklapjain láthatók, mint például a Jan Tomáš Vojtěch Berghauer által összeállított *Proto-Martyr Poenitentiae* című kötetben, az augsburgi Thomas Baeck alkotásaként.[69] Ez esetben az égi patrónus, a földi „patrónus," azaz a császár-mecénás és a szerző együttesen jelentek meg a metszeten. Ugyanebbe a körbe

[61] Kuthan – Royt 2011, 459–460.

[62] Eder, 1979, 52–57.; Kovács 1979, 69–85.

[63] Becker 2006, 224.

[64] Kovács 1979, 69, 75. L. Becker 2006, 224.

[65] Ilyen volt Jakub Ebner 1723-ban készült ötvösműve, mely a Nepomuki Szent Jánoshoz adoráló VI. Károlyt és családját ábrázolja. (Kuthan–Royt 2011, 484–485.) Ettől eltekintve e támogatás elsősorban inkább a székesegyház felújítási munkálataiban manifesztálódott a boldoggá, majd szentté avatást megelőző időszakban, az erre vonatkozó levelezést idézi Kuthan–Royt 2011, 459–460.

[66] Kapner 1978, 53–54.; Vácha–Veselá–Vlnas– Vokáčová 2009, 219.

[67] l. *Collectio Epistolarum*, 1721, 2–4.

[68] Polc 1993, 52–53.

[69] A metszeten a szerző a könyvét nyújtja az Erőt és az Állhatatosságot szimbolizáló nőalakok közt álló VI. Károly felé, míg a felhőkön trónoló, a rá mutató Nepomuki Szent János mögött az isteni dicsfény vetül a császárra. Berghauer 1736. L. e metszetről: Szilárdfy 2003, 214.

sorolható az augsburgi Johann Andreas Pfeffel azon rézmetszete, melyen a megdicsőült Nepomuki Szent János az osztrák és a cseh címert tartó allegorikus nőalakok hódolatát fogadja, áldón terjesztve ki főléjük a karjait.[70] Az egyes tézislapok allegorikus ábrázolásai szintén árulkodók lehetnek a mártír és a császár közötti támogató kapcsolat narratíváját tekintve. A Franz Georg Hermann rajza alapján Gottlieb Heuss metszésében 1724-ben kiadott augsburgi tézislapon Nepomuki Szent János egyenesen a világot jelképező glóbuszt nyújtja a császári pár felé.[71]

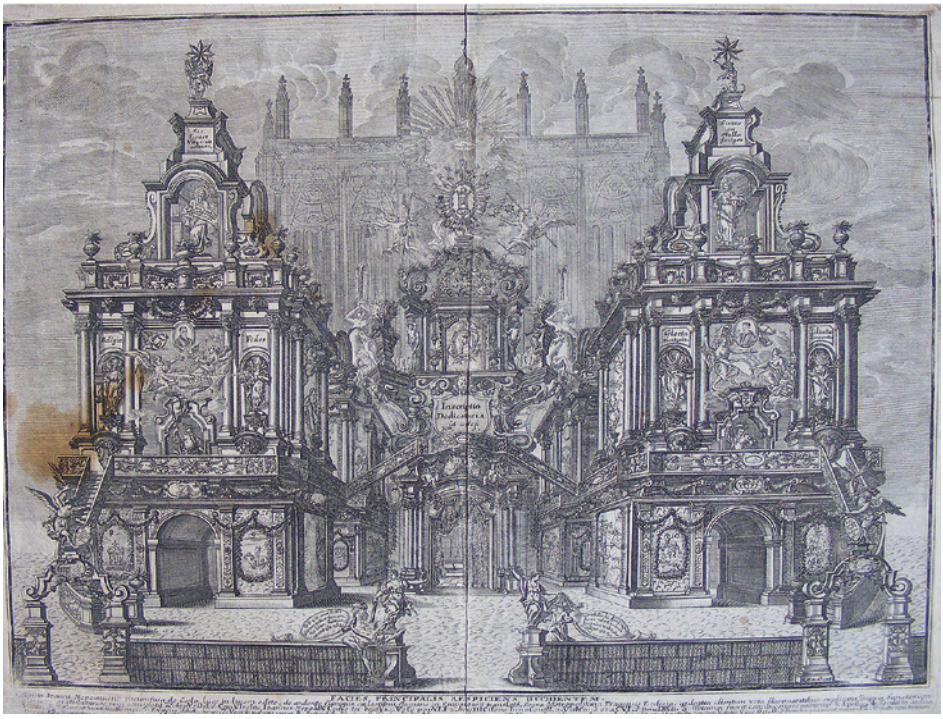

3. kép: Diadalépítmény Nepomuki Szent János tiszteletére, Anton Birckhardt, 1729

Az uralkodói patronáció eszmei különbözőséget egy speciális grafikai műfaj, a mártír tiszteletére készített különböző fantázia-architektúrák különbözőségeivel is érzékeltetni lehet. Míg az 1729-hez közel esők, mint a Jan Ezechiel Vodňanský tervei alapján Anton Birckhardt (1677–1748) által rézbe metszett diadalépítmények még csupán a szentté avatás egyházi résztvevőit propagálták és azok címereit tüntették fel,[72] a szentté avatás 50. évfordulójára, 1779-ben készített változaton már a maga

[70] L. 194–195. oldal

[71] Baumstark–Herzogenberg–Volk 1993, 238, 241.

[72] Kuthan–Royt 2011, 480.; Veress 2017, 458. A Soproni Múzeum Grafikai Gyűjteményében l. Kp. 55.27 és Kp. 55.29.1 leltári számok alatt.

természetességében jelent meg a hangsúlyos Habsburg-címer a metszeten, közvetlenül az oltárképet imitáló középkép felett.[73] E metszetek, habár kiválóan érzékeltetik az uralkodó és a mártír között fennálló lelki kapcsolatot, annak a természetét mégsem mutatják pontosan, hiszen a megrendelőik az udvari reprezentációs igényeknek megfelelően készíttették el azokat, tehát az uralkodó felé irányuló alattvalói hűségről meglehetős pontossággal tanúskodnak ugyan, de arról, hogy az uralkodó mennyiben támogatta érdemben a kultusz megerősítését és elterjesztését, sajnos nem adnak számot.

Mária Terézia uralkodása, pontosabban az osztrák örökösödési háborúban a sziléziai területekért vívott küzdelmei, majd prágai koronázása (1743) idején erősödtek meg a mártír tiszteletére és annak elterjesztésére, egyetemessé tételére utaló donációk; ennek csúcspontja kétségtelenül Nepomuki Szent János sírja ma is látható baldachinjának az elkészíttetése volt.[74] Nepomuki Szent János kultusza ezzel párhuzamosan határozottabb politikai irányt is vett, melynek egyik fő egyházi propagálója Hans-Jürgen Becker szerint a barnabita szerzetes Pius Manzador (1706–1774) volt, aki a prédikációiban rokonította a Habsburgokat a cseh nemzeti patrónusokkal (köztük Nepomuki Szent Jánossal) egyes erényeik kapcsán, mint a Bőkezűség, az Erő és a Bölcsesség.[75]

Az uralkodói kultuszpártolás minőségétől függetlenül Bécsben ugyanúgy annak intenzív terjedését figyelhetjük meg a XVII. század végén, mint a Magyar Királyság területén. A *Wienerischer Diarium* egy 1723-as cikke szerint a bécsi minoritákhoz köthetően már 1689-től kimutatható volt Nepomuki Szent János kultusza.[76] A bécsi minorita templom építéstörténetét feldolgozó Giovanni Salvadori levéltári hivatkozásokkal igazolta e korai dátum helytállóságát: a Toulouse-i Szent Lajos tiszteletére szentelt egykori Ludwigskapellében[77] 1689 óta állt egy Nepomuki Szent Jánost ábrázoló szobor; e kápolna volt a városi krónika szerint a mártír bécsi tiszteletének első helyszíne.[78] Ugyanettől az évtől kezdve Nepomuki Szent János ünnepnapját nagy pompával ünnepelték meg. 1718-ban Kollonich Zsigmond bécsi püspök engedélyével Sereni-Sternberg grófnő[79] alapítványt hozott létre ezen ünnepségek financiális hátterének a biztosítására.[80] E kápolnában 1723-ban a helyi nemesség képviselői egy oltárt állíttattak a mártír tiszteletére;[81] talán ahhoz tartozott az a jelenleg is ott található

[73] *Memoria Insignis Triumphi quem Catholica Religio per Invictum S. Joannis Nepomuceni silentium reportavit*, Pragae [1779]. Národní Archiv Praha, ŘKř Annales 475. Padesáté výroči kanonis. sv. Jana Nep. 1779.

[74] Kovács 1979, 69. Oppeker 2003, 172.

[75] Becker 2006, 224–225.

[76] *Wieneriches Diarium* 1723. május 26. idézi: Kapner 1971, 242.; Kapner 1978, 49.

[77] ma: Antoniuskapelle

[78] Salvadori 1894, 53.

[79] A cseh Sternbergek családi patrónusa volt Nepomuki Szent János, l. 70–72. oldal

[80] Salvadori 1894, 168.

[81] Salvadori 1894, 53. és 186.

ovális keretelésű olajfestmény, mely ma is e kápolnában látható.[82] A mártír ettől kezdve éppúgy megjelent a különböző helyi pestisemlékeken, más típusú szoborkompozíciók részeként vagy önállóan, éppúgy állítottak oltárokat, alakítottak kegyességi társulatokat a tiszteletére. Ezeket Sebastian Mitterdorffer már 1724-ben önálló kötetben gyűjtötte össze; a donátorok felsorolása a tisztelet mély beágyazottságáról tudósít a helyi nemesség és polgárság körében.[83] Végül az is említésre érdemes, hogy bécsi művész volt az a Matthias Rauchmiller, akinek az 1681-ben véglegesített bozzettója[84] alapján készítette Jan Brokoff a prágai Károly-hídon látható Nepomuki Szent János-szobrot 1683-ban.

4. kép: Diadalépítmény Nepomuki Szent János tiszteletére, 1779

Kérdéses tehát, valóban kultuszteremtésről, az egységes birodalmi hagyományok építésének egy jellemző módjáról, azaz mesterségesen generált folyamatról beszélhetünk a Habsburg-uralkodók esetén? E kérdést valóban érdemes a szentté avatást megelőző, illetve azt követő időszakokra vonatkozóan elkülönítetten vizsgálni, mivel nemleges a válasz, ha a korai tiszteletről beszélünk, de egyértelmű igen, ha a kanonizáció és az azt követő időszak eseményeit vizsgáljuk. A korai, XVII. századi tisztelet terjesztésének vagy inkább terjedésének tényleges iránya valójában ellentétes a feltételezettel: nem a császári udvar tudatos politikája járult hozzá Nepomuki Szent János tiszteletének helyi megerősödéséhez, sőt annak országokon átívelő XVII. század végi elterjedésé-

[82] A jelenleg ott látható, Batholomeo Altomonte által 1737 körül festett Nepomuki-oltárképet később hozták át a bencések bécsi kolostorából. Az ovális festményről l. 25–26. oldal

[83] Mitterdorffer 1724.

[84] ma: Prága, Schwarzenberský Palác, Sbírka starého umění, ltsz. P 613.

hez, hanem inkább a lokalitását egyre inkább meghaladó, kisugárzó kultusz teremtett alapot arra, hogy a fehérhegyi csatát követően részlegesen, majd a kanonizáció körüli időszakban uralkodói szinten is teljeskörűen felkarolják és népszerűsítsék azt.

Az etnikum mint lehetséges kultuszközvetítő

Egy terület népességföldrajzi-szociopolitikai mutatói alapjaiban határozhatták meg Nepomuki Szent János korai tiszteletének megjelenését és a helyi közösségek általi elfogadását. A jellemzően német ajkú településeken számos korai írott és képzőművészeti emlék áll rendelkezésre a mártírról.[85] Ugyanennek a jelenségnek a tanúja a Temesi Bánság, melynek patrónusává már három évvel a szentté avatása előtt, 1726-ban uralkodói engedéllyel őt választották meg, de ennek kiteljesedését eleve meghatározta, hogy a török uralmat lezáró pozsareváci békekötést követően VI. (III.) Károly király nem csatolta vissza a Temesközt Magyarországhoz, hanem katonai közigazgatás alá helyezve közvetlenül a bécsi kormányzatnak rendelte alá.[86] Kormányzójának Claude Florimond de Mercy (1666–1734) grófot nevezték ki, aki nagyarányú, elsősorban német nyelvű betelepítéseket kezdeményezett a gyér lakosságszámú temesi vidékekre. Kifejezetten iparosok érkeztek többek között Bécs, Württemberg, Nassau irányából; a helyi adminisztráció számos hivatalnoka is e területről, illetve Prágából származott.[87] Magyarok hivatalosan csak 1734 után települhettek a Temesi Bánság területére, bár spontán migrációs folyamatok már ezt megelőzően is zajlottak.[88] A bécsi udvar törekvése, hogy a területet a Magyar Királyságtól közigazgatásilag is elkülönítve, önálló egységként kezeljék, abban is megnyilvánult, hogy a csanádi püspök – akkoriban Nádasdy László – egyházi joghatóságát sokáig vonakodtak elismerni a Bánság fölött. A királyi megerősítésre csak 1724-ben került sor, ám Nádasdy az adminisztráció hátráltatásai miatt nem tudta érdemben érvényesíteni a jogait, így végül arról is letett, hogy a székhelyét Szegedről Temesvárra helyezze át.[89] E politikailag is bizonytalan, többnemzetiségű környezetben bontakozott ki Nepomuki Szent János korai, a kanonizációt megelőző temesvári tisztelete. A Bosna Argentina Provinciához tartozó helyi ferences szerzetesek 1722-ben a templomuk elé felállíttatták a mártír szobrát, mely előtt annak ünnepnapján, május 16-án litániát énekeltek.[90] Ugyanők alapították meg a helyi Nepomuki Szent János Társaságot, melynek dátumaként 1724. április 3-át Johann Preyer a Csongrádi Egyházmegye levéltárában található okiratra való

[85] Bálint 1977, 374.; Tüskés–Knapp 1988, 331–336.
[86] Kókai 2010, 51.; Gyémánt 2021, 63–64.
[87] Gyémánt 2021, 65.
[88] Kókai 2010, 57.
[89] Takáts 1943, 81–89.
[90] Tüskés-Knapp 1988, 347.

hivatkozással adta meg.[91] Ebből kiderül, hogy a Társulatot Nepomuki Szent János és Szűz Mária tiszteletére alapították; annak vezetői pedig a legtekintélyesebb világi potentátok voltak, az első Franz Paul von Wallis, a temesvári erőd parancsnoka volt. E társulat annyira megerősödött, hogy 1735-ben egy Nepomuki Szent Jánosról elnevezett kórház építésébe is kezdtek; de a ferencesek új templomát is a mártírnak szentelték 1736-ban.[92] Az 1738. évi pestisjárványra emlékezve egy Szentháromságoszlopot is emeltek Temesvár főterén vélhetően 1740-ben, a mellékalakok között – mint a pestisemlékműveken általában – Nepomuki Szent Jánost is megjelenítették.[93] Ugyanilyen módon kapott helyt a helyi polgárok költségén állíttatott Mária-szobor mellékalakjai között is 1756-ban.[94]

1724-ben pedig az adminisztráció felterjesztést írt az uralkodóhoz, hogy Szent Jánost a Temesi Bánság védőszentjévé nyilváníthassák.[95] A kezdeményező ez esetben a helyi adminisztráció volt Claude Florimond de Mercy gróf vezetésével, melyhez Nádasdy László – aki a joghatóságát igyekezett érvényesíteni ugyanott – utólag hozzájárult.[96] Mindez azért fontos, mert mint helyi patrónust innentől kezdve nem csupán Temesváron, hanem a Temesi Bánság egész területén kötelező jelleggel megünnepelték. A korai tiszteletet itt tehát a helyi ferencesek vezették be, az azt befogadó közösség pedig bizonyára német (és részben cseh) nyelvű lehetett.

A főpapok mint lehetséges kultuszközvetítők

A mártír tiszteletének hazai terjedésében kulcsfontosságúak lehettek a katolikus megújulás eszközei, mint az intézményrendszer újbóli kiépítése, amennyiben azokban a szent tiszteletének helyi beágyazására is kellő figyelmet fordítottak. Ilyen volt a papképzés újraindítása és reformja, hiszen a papi állomány létszámának növelésével párhuzamosan főpapjaink egyfajta szellemi irányvonalat is kijelöltek; de a plébániaalapításokkal és templomépítésekkel, az új vallási társulatokkal, illetve a különböző liturgikus ünnepi alkalmak patronálásával egyaránt segíthették a mártír alakjának beillesztését a hazai kánonba. Idesorolhatók Padányi Bíró Márton (1693–1762) veszprémi püspök erőfeszítései Nepomuki Szent János tiszteletének egyházmegyei elterjesztésére, aki az általa életre hívott nagy sikerű Szentháromság Társulat kézikönyveként megjelentetett, több kiadást megért *Angyali Társaságnak Szövetsége* című kötetben[97]

[91] Preyer 1853, 62.
[92] Preyer 1853, 69.
[93] Juhász 1964, 90.; Gyémánt 2021, 67–68.
[94] Juhász 1964, 90.
[95] Tüskés–Knapp 1988, 347.
[96] Takáts 1943, 81–89.
[97] Padányi Bíró 1756.

rendhagyó módon külön alfejezetet szentelt Nepomuki Szent János személyének.[98] A plébánosai számára is eljuttatott könyvben megjegyezte, hogy a monostorapáti új templomot az ő tiszteletére szenteli, ám személyéről azért is fontosnak tartja külön megemlékezni, mert „itt Magyar-Országban, föképpen a' köz embereknél, még isméretlen, ismértessék, következendöképpen az ö érdeme- és esedezése által, minden Tisztelöi Istentül testi lelki jókat, és kívánt áldásokat vegyenek."[99] Ugyanő készíttette a felsőőrsi Mária Magdolna-templom Nepomuki Szent János-oltárát is.[100]

A Nepomuki-tisztelet hazai főpapi támogatottságát tekintve a XVIII. század első felében még érzékelhető egyfajta szigetszerűség; jól lehatárolhatók az egyes főpapi és velük kapcsolatban álló főúri körökhöz tartozó erőfeszítések, melyekkel a kultusz elterjedését kívánták elősegíteni. E korai szigetszerűségre a két váci püspök: Michael Friedrich von Althann (1682–1734) és Michael Karl von Althann (1702–1756) kiemelkedő szerepét, illetve az általuk felállított minta a legjobb példa, mivel kiválóan szemléltetik a főpásztori támogatás lehetséges eszköztárát és hatékonyságát a szent tiszteletének hazai elterjesztésében. A két főpap ez irányú mecenatúráját több kutató is vizsgálta,[101] ám annak lelki indíttatása és egyes külföldi realizációi nem voltak közismertek.

A tisztelet korai hazai főpapi közvetítői közül Mérei Mihály (?–1729) szekszárdi apát, valamint a két Althann esetén is hangsúlyos az egyéni érintettség, azaz olyan hitből fakadó katartikus és dokumentált élmény, melynek egyenes következménye lett az ügyre fordított kiemelt figyelem. Michael Friedrich von Althann (1719-től bíboros, római követ, majd 1728-ig nápolyi alkirály, 1729–1730 között bíboros kamarás, azaz camerlengo Rómában) posztulátorként részt vett Nepomuki Szent János beatificatiójában.[102] A boldoggá avatás érdekében levelet írt XI. Kelemen pápának 1720-ban, melyben a tisztelet időtlenségét és elterjedtségét hangsúlyozta.[103] A főpap önmaga csodás 1728. évi gyógyulását, illetve unokaöccsének, Michael Karl von Althann későbbi váci püspöknek a haláltól való megmenekülését egyaránt Nepomuki Szent János közbenjárásának tulajdonította, melyet a kanonizációs eljárás során rögzítettek is.[104]

A szent tiszteletére egy szobrot is állíttatott Rómában: az Agostino Cornacchini (1686–1754) római művész által készített és 1731. június 26-án a Ponte Milvión felállított[105] egészalakos Nepomuki-szobor éppúgy a mártír későbbi ábrázolásainak

[98] Pehm 1934, 341., Tüskés–Knapp 1990.; Knapp–Tüskés 1999, 29–30.; Knapp–Tüskés 2004, 179.; Dénesi 2008, 109–111.

[99] Padányi Bíró 1756, 223.

[100] Szilárdfy 2003, 217.

[101] Szilárdfy 1993.; Szilárdfy 2010.; Klamár 2015.

[102] Szilárdfy 2003, 214. Szilárdfy 2010, 5–6. A kanonizáció folyamán ezt a feladatot a jezsuita Álvaro de Cienfuegos (1657–1739) bíboros, majd 1735 és 1739 között pécsi püspök látta el. Cabbibo 2016, 134–135.

[103] *Collectio Epistolarum*, 1721, 12–13.

[104] Részletesen l. 100–101. oldal.

[105] Amidei 1741, 224–225. Cabbibo 2016, 135. Helytelenül (Milvio helyett „Molo"), dátum, lokalizáció és alkotó feltüntetése nélkül pusztán a szoborállítás tényét közölte: Knauz 1869, 349.

archetípusává vált, mint a Jan Brokoff által készített prágai bronzszobor a Károly-hídon. Erről a szoborállításáról tanúskodik Giovanni Maria Parenti Rómából írott két, illetve Agostino Cornacchini egy Althannak címzett levele 1729-ből, melyek az OSZK Kézirattárában maradtak fenn. Ezekben a szobor elkészítésének különböző munkafolyamatairól tudósították a főpapot, kezdve a szobor makettjével, melyet hamarosan Bécsbe küldenek jóváhagyásra.[106]

5. kép Agostino Cornacchini: Nepomuki Szent János-szobor, Róma, 1731

Az Althannok egyházmegyéjükben is támogatták a Nepomuki-tisztelet meghonosítását. A XVIII. század első felében székesegyháznak használt váci Szent Mihály-templomban már a kanonizáció előtt is emeltek oltárt a mártír tiszteletére, melynek felszentelésére csak a szentté avatást követően került sor.[107] A püspöki palotában is szenteltek oltárt a tiszteletére.[108] Michael Karl von Althann elődje ez irányú tevékenységét folytatva Nepomuki Szent János oltalmába ajánlotta Vác városát, illetve a saját és a polgárság költségén 1753-ban a Gombás-patakot átívelő kőhidat építtetett Nepomuki Szent János tiszteletére, melyre a szent szobrát is felállították.[109] E hagyományt utódja, Christoph Anton von Migazzi (1714–1803) püspök is folytatta, aki 1764-ben, Mária Terézia látogatása alkalmából a váci Főtérről a Dunához vezető út végére tervezett hídon Nepomuki Szent János szobrát állíttatta fel.[110] Az ő nevéhez köthető a

[106] *Epistolae…*1729. Idézte: Kovács 1990, 721–722.
[107] Szilárdfy 2010, 6., Lábadi 2015, 74–75.
[108] Klamár 2015, 207.
[109] Karcsú 1880, 107.; Lábadi 2015, 77.; Klamár 2015, 207–209. Összességében elmondható, hogy a XVIII. századi vizitációs jegyzőkönyvek alapján az egyházmegye területén 34 Nepomuki-szobor állt, ebből a dunaharasztit például 1716-ban emelték és tucatnyi kápolnának vagy templomnak lett a patrónusa. L. Lábadi 2015, 83.
[110] Lábadi 2015, 77.

váci *Collegium Pauperum Nobilium*, azaz a szegény ifjak intézete, melynek védőszentje szintén Nepomuki Szent János lett.[111] A tisztelet helyi szorgalmazói közül meg kell említeni Würth Ferenc (1736-1776) váci éneklőkanonokot is, aki a székesegyházban oltárt, 1758-ban pedig szobrot állíttatott Nepomuki Szent János tiszteletére, és a Szentháromság téri Szentháromság-kompozíciót (szintén a mártír szobrával) jelentős adománnyal támogatta 1756-ban, végül 1762-ben a szent tiszteletének szentelve alapítványt tett egy újabb kanonoki stallumra.[112] A mártír helyi beágyazottságát jelzi, hogy a helyi nyomdában egy szerzői név nélkül kiadott beszámolót is megjelentettek az 1775. évi prágai Nepomuki Szent János-ünnepségek menetéről.[113]

Az Althannokkal szoros kapcsolatban állt az egyházmegye területén kiterjedt birtokokkal rendelkező Grassalkovich család is. A gödöllői kastélyépítő Grassalkovich Antal például, aki VI. (III.) Károly ajánlására a váci püspöki szentszék ügyésze volt Michael Friedrich von Althann püspöksége idején, szintén nagy patronálója volt a szent tisztelete helyi elterjesztésének. Magát és családját Nepomuki Szent János pártfogásába ajánlotta; 1734. augusztus 25-én született első fiúgyermeke neve (Grassalkovich Antal János Nepomuk Berthold) is erről tanúskodik.[114] A főúr már 1721-ben templomot és oltárt emeltetett a tiszteletére az Esztergom megyei Csolnokon.[115] 1750-ben a besnyői úton Nepomuki-szobrot állíttatott, mely áthelyezve a kastély mellett még ma is látható.[116] Több a család birtoka alá tartozó település templomába nyelv alakú Nepomuki-ereklyét adományoztak, melyek a szent sírjának földjét vagy csontszilánkot tartalmaztak.[117] Patrocíniumának legjelesebb emléke a gödöllői kastély északi szárnyában emeltetett Mayerhoffer András (1690–1771) tervezte templom, melyet már Michael Karl von Althann szentelt fel 1749. május 16-án Nepomuki Szent János tiszteletére.[118] Már e vázlatos váci lokalizációjú tisztelői kör szerepének feltárása is megerősíti, mennyire fontos lenne és számos új eredménnyel biztatna az egyes főpapjainkhoz köthető Nepomuki-tisztelet egyházmegyei szintű patronálásának feltárása, egyben a tisztelet lehetséges korai hazai egyházi központjainak a meghatározása.

111 Lábadi 2015, 77–78.
112 Bálint 1977, 377.; Klamár 2015, 211.
113 *Amaz jó hír…*1776.
114 Lábadi 2015, 71–84.
115 *Codicillus Comitis Antonii Grassalkovich*, 1771. MNL OL, Családi Levéltárak, P 429, Grassalkovich család levéltára, 2. doboz. Idézi: Lábadi 2015, 80.
116 *Canonica Visitatio Gödöllő*, 1838, 19-20. ltsz. GVM TD. 2006.66.1. Idézi: Lábadi 2015, 82.
117 Lábadi 2015, 79.
118 Lábadi 2015, 81–82.

A település mint lehetséges kultuszközvetítő

Nepomuki Szent János tisztelete egyházi támogatottságának tárgyalásakor nem szorítkozhatunk csupán egyes főpapjaink tevékenységének számbavételére. A legutóbbi években terjedt el a hazai tudományos diskurzusban az a felfogás, mely szerint egy-egy korszak vagy közéleti jelenség vizsgálatát nem csupán az uralkodó és a főrendek közötti viszony, tehát eredendően a fősodrású politika szemszögéből kell megvizsgálni. Egyes kisebb befolyással bíró politikai-egyházi szereplők tevékenységével is számolni kell, akik már csak létszámbeli fölényük és egyes hangadó képviselőik okán is hatékony befolyással bírhattak a helyi közösségeket messze meghaladó jelenségek és események alakulására – de egyes szentkultuszok magyarországi beágyazására is.[119] Ráadásul nem csupán a lehetséges lelki igényeket, hanem akár csupán politikai indokokat tekintve is: e helyi közösségek vagy az adminisztráció vezetőinek a központi hatalom felé érzett megfelelési vágya önmagában is generálhatta, hogy hasonló attitűdöket vonatkoztassanak magukra (akár a szenttisztelet kérdéskörében), amely Bécsben standardnak számított.

Egy kisebb lokális közösség és annak szellemi-politikai irányítói, indíttatástól függetlenül, önmagukban elegendőnek bizonyulhattak, hogy egyes szentek kultuszát nem csupán helyben, hanem a közigazgatási határokon túl is elterjesszék. Hogy e megállapítás mennyire helytálló Nepomuki Szent János korai magyarországi tiszteletetének terjedése kapcsán, Pozsony hatását említem példaként. A legkorábbi magyar nyelvű, kéziratos Nepomuki-életrajzot Csáky Éva Franciska, a pozsonyi klarisszák apátnője írta 1701-ben;[120] a három legkorábbi, nyomtatásban megjelent magyar nyelvű ima a pozsonyi klarissza apáca Sigray Erzsébet Róza: *Jó illatú rosás kert* című, először 1703-ban Bécsben, majd 1713-tól Nagyszombatban kiadott imádságoskönyvében olvasható.[121] A klarisszákhoz köthető memorabiliák szintén arról tanúskodnak, hogy a mártír korai tisztelete kifejezetten intenzív lehetett a pozsonyi szerzetesrendben. A pozsonyi klarisszák hagyatékának egy része a rend II. József-féle feloszlatását követően a rendtagok átköltözésével a helyi Erzsébet-nővérek tulajdonába került; vélhetően azóta képezi a tulajdonukat több a XVIII. század első felére – közepére datálható festmény is, mely a mártírt ábrázolja. Ezek közül egyet teljes bizonyossággal a klarisszákhoz lehet kötni, mivel a kép aranyozott fa rokokó keretdíszében található öt kis méretű festmény közül az egyik Piast Erzsébet magyar királynőt ábrázolja, akit – mint az óbudai kolostoruk alapítóját – egyedül ők tiszteltek szentként.[122]

[119] A teljességi igénye nélkül l. Forgó 2017.; Gőzsy–Varga–Vértesi 2009.; Bárth 2013.; Szabó 2014.; Mihalik 2017.

[120] *Nepomucenus Szent János*… 1701, 1–46.

[121] Sigray 1713, 309–312.

[122] E tiszteletről l. Szende 2019.

6. kép, Nepomuki Szent János a ravatalon, a mártír tiszteletére szentelt oltár részlete, Pozsony, XVIII. század középső harmada

1714 körül, Budára költözésüket követően Csáky Éva Franciska a rendház ordinariuma, azaz szertartáskönyve általa írott negyedik fejezetében azt is leírta, hogy nem sokkal a budai megérkezésük után már Nepomuki Szent János ereklyéjét is megszerezték, melyet a mártír ünnepnapján „*Közönséges Tisztöletre az Oltárra ki szoktak tenni*." A szövegkörnyezetből az is kiderül, hogy már a pozsonyi rendházban is megemlékeztek a mártírról annak ünnepnapján, május 16-án.[123] Pozsonyban tehát a klarisszákhoz köthetően mutathatók ki a mártír tiszteletének legkorábbi emlékei, ám e tisztelet hamar túllépett a zárda, majd a város falain is. A Csáky családból sem csupán Éva Franciskát lehet a mártír korabeli tisztelői közé sorolni. Féltestvére, Csáky Imre (1672–1735) bíboros, 1710-től pozsonyi prépost és kalocsai érsek volt Michael Friedrich von Althann mellett a másik magyarországi főpap, aki 1720. április 17-i keltezéssel levelet írt a pápának Nepomuki Szent János mielőbbi szentté avatását kérve, hivatkozva a kultusz kiterjedtségére, másfelől viszont a kanonizáció hasznára a gyónás népszerűsítését illetően.[124] A bíboros a Pozsonyhoz közeli Magyarbélen építtetett kastélyt 1727-ben, melyben népes udvartartása kíséretében gyakran tartózkodott; de azt megelőzően is számos alkalommal járt Pozsonyban; részt vett az 1708.

[123] Schwarcz 2003, 45–46, 210.
[124] *Collectio Epistolarum*, 1721, i. m. 9–10.

évi országgyűlés előkészítésében; magán az országgyűlésen is 1708-ban, 1712–1715-ben, illetve 1722–1723-ban.[125] Esterházy Imre (1663–1745) esztergomi érsek pozsonyi mecenatúrája is ebbe a körbe sorolható: a főpap 1726-ban készíttette el Joseph Kurtz (1692 k.–1737) tiroli származású pozsonyi festőművésszel azt a nagy méretű olajfestményt, melyen a megdicsőült Nepomuki Szent János áldóan terjeszti karjait a Pozsony, illetve Magyarország címereit tartó angyalok fölé.[126] E reprezentatív festmény ugyanannak a jele, mint a város Mihály-kapuja mellett 1727-ben megújított hídra helyezett Nepomuki Szent János-szobor: a tisztelet korai, a kanonizációt megelőző erős helyi beágyazottságáé.[127]

A rendi országgyűlések helyszíneként és a társasági élet egyik fő központjaként tehát vitathatatlan Pozsony kiemelkedő szerepe Nepomuki Szent János kultuszának korai hazai elterjedésében. A mártír pozsonyi jelenvalóságának mindazonáltal olyan másodlagos hatása is lehetett, mint az adatolhatóan jelen lévő környékbeli Nepomuki-tisztelet megerősödése; valójában Koháry István (1649–1731), illetve Amade László (1703–1764) Nepomuki-tisztelete is e kontextusban válik igazán érthetővé. A költő és országbíró Koháry István például őt választotta családi patrónusul, ennek emléke a szentantali kastélyuk homlokzatfestménye, a kápolnában a mártír üvegkoporsóban látható szobra, illetve a bélabányai kápolna festett fareliefje, mely a szent vértanúságát ábrázolja, felette a Koháry-címerrel.[128]

Pozsony mellett több településen is jóval a szentté avatást megelőzően tetten érhető Nepomuki Szent János jelenvalósága. Amikor a pozsonyi klarisszák egy kisebb csoportja 1714-ben megérkezett Budára, ott már évek óta volt nyilvános tisztelete volt a mártírnak. Nepomuki Szent János legkorábbi ismert magyar provenienciájú ábrázolása egy votív oltárkép, mely a lebontott budapesti Mária-Magdolna- (1817-től Helyőrségi-) templomból került a Magyar Nemzeti Galériába, de eredetileg vélhetően a Boldogasszony- (Mátyás-) templom berendezési tárgya lehetett.[129] Latin nyelvű feliratából kiderül, hogy Antonius Nicolaus Joannes Hantschl (vagy Häntschl) készíttette felajánlásként a gyónási titok mártírjának és a jog doktorának, a kronogramma szerint 1694-ben.[130] A jogi doktorátus jelzése Szilárdfy Zoltán szerint arra utalhat, hogy a donátor esetleg a budai jezsuita akadémián nyert tudományos fokozatot; e kö-

[125] Papp 2015, 111–112.

[126] Szilárdfy 1993, 203. Szilárdfy 2003, 213–214.

[127] Ortvay Tivadar e tiszteletnek számos egyéb 18. századi emlékét is említette a városi utcák és terek történetét összegző helytörténeti kötetében. l. Ortvay 1905. Ebben: a Kunigsfelder (a XVIII. században Deschaugasse egy épületen kettős arcú Nepomuki-szobor volt látható, mely rendkívül ritka ikonográfiai típus (Ortvay 1905, 312.). A helyi ferences templom Szent Sebestyén-kápolnájának (1905-ben: Rozália-kápolna) bal oldali mellékoltárát gr. Benyovszky Sámuel állíttatta 1749-ben. A szent ereklyéjét ünnepének nyolcadában köztiszteletre ki is állították a templomban (Ortvay 1905, 76.). A régi városháza falánál is állt egy vasráccsal bekerített barokk Nepomuki-szobor, az utca is erről kapta a Johannisgasse nevet (Ortvay 1905, 19.). l. még Bálint 1977, 377.

[128] Szilárdfy 1993, 210.; Bálint 1977, 380.; Bálint 2000, 116–117.; Szilárdfy 2003, 215–216.

[129] Szilárdfy 1993, 203.; Szilárdfy 2003, 214.

[130] Szépművészeti Múzeum, Régi Magyar Gyűjtemény, ltsz. 54.1783. Szilárdfy 1993, 203.; Szebeni–Végh 2002, 439–440.; Szilárdfy 2003, 214.

vetkeztetés azonban korrigálásra szorul. Hantschl ugyanis – aki nem volt Hungarus – 1687 óta uralkodói szolgálatban álló tisztviselőként számos magyar városban, például Baján, Székesfehérváron, Esztergomban és Aradon teljesített szolgálatot.[131] Ezek közül számunkra a legfontosabb, hogy 1694-től állt a Budai Kamarai Adminisztráció alkalmazásában, az oltárkép elkészíttetése nagy valószínűséggel e kinevezéssel áll kapcsolatban.

A pestis ellen védő szent magyarországi tiszteletének korai emléke volt a budai veszteglőház közelében – ahol az 1710-es járvány során a pestisgyanús betegeket ápolták – 1717-ben már álló oszlopos szobra, mely mellé hamarosan egy neki szentelt kápolnát is építettek.[132] A szintén pestisemlékmű kassai Immaculata-szobrot 1720–1723 közt emelték a város piacán; a források alapján a helyi jezsuita atyák és Erdődy Gábor püspök közreműködésével, Victorin Flachenfeld postafelügyelő és más polgárok anyagi hozzájárulásával.[133] A soproni Szentháromság-szobrot (egyik oldalán Nepomuki Szent János alakjával) 1701-ben emeltette Thököly Katalin és harmadik férje, Löwenburg Jakab udvari kamarai tanácsos a pestistől való megmenekülésük emlékére. Csatkai Endre forrásközlése szerint azonban Leopold Karl von Kollonitsch győri püspökként már 1695-ben a városi tanács elé tárta a szobor tervét.[134] A mártír dunaharaszti szobrát 1716-ban állították fel, ez esetben a német származású földesúr, kamarai tisztségviselő Ferdinand Anton von Laffert és felesége, Anna Maria Barbara Laffert volt a donátor; a család ugyanabban az évben kapott bárói rangot az uralkodótól.[135] A korábbiakhoz képest már szinte kései emléknek számít a mosonmagyaróvári, 1744-ben állított Immaculata-pestisemlék, melyet Nepomuki Szent János életéből vett jelenetekkel díszítettek.[136]

A korai emlékanyagban a pestistől független szoborállításokról is van információnk; Székesfehérváron például a kurucok kiverése miatti fogadalmaként állíttatott Nepomuki-szobrot Heinrich Mathäus Urli városparancsnok 1705-ben, ez talán a mártír háborúságok elleni patronátusának emlékét őrzi;[137] Komárom- Koppánymonostoron pedig másodlagos elhelyezésben található egy a talapzatán 1718-as évszámmal datált Nepomuki-szobor, ez esetben felállításának indoka ismeretlen (eredetileg a Vág–Duna torkolatánál lévő fahíd mellett állt).[138] E települések közös jellemzője, hogy mindegyikben jelentős számú német ajkú közösség élt.

[131] Fallenbüchl 1979, 32–33.; Fallenbüchl 2002, 28, 121. Hantschl az 1696. évi összeírás szerint egy a budai várban lévő ingatlanban lakott, l. Vass 1929, 104.
[132] Szilárdfy 2003, 216.
[133] Wick 1928, 6–14.
[134] Csatkai 1956, 200.
[135] N. Tóth 2010, 45–47.
[136] Bálint 2000, 112.
[137] Szilárdfy 1993, 210.; Szilárdfy 2003, 216. Készítette a szobrász Michael Kugelmann, l. Varró 2006, 134.
[138] Bardoly–Haris 2006, 77.

7. kép: Nepomuki Szent János, Antonius Nicolaus Joannes Hantschl oltárképe, 1694

8. kép: Nepomuki Szent János alakja a soproni Szentháromság-szobron, 1701

A szerzetesrendek mint lehetséges kultuszközvetítők

Ahogy a pozsonyi klarisszák kultuszközvetítő szerepénél már említettem, Nepomuki Szent János korai magyarországi tiszteletének megjelenésében és kiteljesedésében a különböző szerzetesrendek meghatározó szerepét is tárgyalni kell. A török kiűzése után nagy számban települtek vissza a szerzetesrendek a volt hódoltsági területekre; melyek ráadásul nem csupán a felszabadított országrészekre koncentrálták tevékenységüket: legalább ennyire fontos volt a jellemzően protestánsok lakta vidékeken, mint például Észak-Magyarországon folytatott katolikus missziók elindítása és felvirágoztatása is, melyben a jezsuita rendnek különösen nagy, de nem kizárólagos szerepe volt[139] (a ferencesek például a török uralom időszakában sem hagyták el a jászberényi, a gyöngyösi és a szegedi rendházaikat).[140] A szerzetesrendek visszatelepítését alapvetően a Habsburg- uralkodók és főpapjaink is támogatták, ám utóbbiak (és általánosságban a magyar rendek) közt érzékelhető feszültséget generáltak azok berendezkedésének és működésének általános érvényű jellemzői: a monasztikus szemléletű, középkori alapítású szerzetesrendek visszatelepítését például sokan ellenezték, mivel célravezetőbbnek tartották a trienti szellemiségnek jobban megfeleltethető, közösségi szolgálatot (oktatás, betegápolás) is ellátó rendek, ún. szabályozott papi és szerzetesi közösségek, mint a jezsuiták vagy a piaristák erősítését Magyarországon. Ellenkezésük alapja a világi papság létszámának drasztikus csökkenése volt, melynek kezelését az egyes szerzetesek is hatékonyan elősegíthették, amennyiben lelkipásztori-plébánosi feladatokat is elláttak; ezt azonban a monasztikus szerzetesrendek a szigorú rendi szabályozások miatt nehezebben vagy lényegében nem is tudták kivitelezni. Másfelől kritikával illették azon tendenciát is, mely szerint egyes szerzetesrendek – különösen a bencés, a ciszterci és a premontrei rend esetén – a Habsburg Monarchia más örökös tartományaiból származó szerzetesközpontok szereztek e betelepítések által jelentős birtokokat.[141] A XVIII. század első fele a szerzetesrendek hazai felvirágzásának időszaka volt, ám Trient hatásának és részben a speciális hazai közállapotoknak köszönhetően bizonyos változások is megfigyelhetők; általánosságban a lelkipásztorkodás fontosságának hangsúlyozására és reformjára lehet gondolni, másfelől a szerzetesi fegyelem megerősítésének igényére.[142] E heterogén, folyamatosan változó szellemi közegben kell Nepomuki Szent János korai tiszteletének a helyét és közvetítőit megtalálni; olyan szerzetesi közösségek között, amelyek részben önmagukat is újra akarták definiálni, másfelől igazodni próbáltak az új politikai-társadalmi kívánalmakhoz.

[139] Vanyó 1928.; Jánosi 1935, 25–49.; Molnár 2002.; Galla 2005.; Tóth 2007.; Molnár 2009.; Forgó 2010.
[140] Molnár 2002, 103–104.
[141] Forgó 2017, 44–45., 306.
[142] Forgó 2017, 12.

A jezsuiták magyarországi befolyása kiemelkedő volt a XVII–XVIII. század folyamán egészen a feloszlatásukig; köszönhetően a jelentős rendi politikai befolyásszerzés igényén és kiaknázott lehetőségein túl elsősorban a kiváló iskolahálózatnak köszönhetően. A szerepük vitathatatlan Nepomuki Szent János tiszteletének európai kisugárzásában;[143] ennek újabb lendületet adott az is, hogy 1732. március 22-én Franz Retz (1673–1750) jezsuita generális javaslatára a rend egyik védőszentjévé választották.[144] Kérdés azonban, mennyire egyéni és mennyire rendi koncepció volt a kanonizációt megelőző tisztelet propagálása, sőt erősítése a jezsuita rendben, ahogy ez a hazai szakirodalomban – Szilárdfy Zoltán,[145] Tüskés Gábor és Knapp Éva,[146] valamint Kovács Eszter[147] kivételével, akik az egyházi kultuszközvetítők szélesebb spektrumára hívták fel a figyelmet – szinte axiómaként fogalmazódik meg. Bálint Sándor foglalta össze e gondolatmenet főbb sarokpontjait: „Nepomuki Szent János tiszteletét a XVII. század folyamán, a csehországi vallásháborúk elmúltával jezsuiták készítik elő. (…) János alakjában egyrészt a papság misztériumát, a gyónás szentségét akarták megdicsőíteni, másrészt szintén egy másik János, Husz nevével jelzett eretnekhagyományokat ellensúlyozni, népies jellegű jámborságban feloldani, és a csehek, de egyáltalán az egész Habsburg-birodalom népeinek tradíciótiszteletét és ezzel együtt dinasztikus hűségét építeni. A kultuszt tehát a jezsuiták a barokk pasztoráció páratlan szemléletességével és lélektani eszközeivel terjesztik. A Társaság feloszlatása után, a jozefinista racionalizmus lelkipásztori hűvösségében aláhanyatlik ugyan, de a népi jámborságban talán csak Szent Anna tiszteletéhez fogható utóvirágzását éli meg."[148]

A jezsuiták legfontosabb hatása a mártír korai tiszteletének terjesztését tekintve egyfelől a jezsuita lelkiségben, másfelől az oktatás során kifejtett tevékenységükben érhető leginkább tetten. A Klementinumban jóval a kultusz hivatalos szentszéki jóváhagyását megelőzően, már a XVII. század utolsó negyedében biztosan foglalkoztak a diákok Nepomuki Szent János életútjával és tiszteletével, kezdve a humaniórák verstani gyakorlataitól,[149] az iskoladrámákon át[150] egészen a doktori értekezésekig.[151]

A mártír emlékét éppúgy ápolták a rendtagok, mint más helyi szerzetesrendek, illetve a Szent Vitus-székesegyházban szolgálatot teljesítő papok, éppúgy foglalkoztatták őket a mártírhoz kapcsolódó csodás történetek, éppúgy hírt adtak a kultusz

[143] Emlékanyagát l. Pinsker 1979, 58.
[144] Herzogenberg–Paleczek 2009, 118.
[145] Szilárdfy 2003.
[146] Tüskés–Knapp 2001a, 202–203.
[147] Kovács, 2015, 165.
[148] Bálint 1977, 372. Vö. Bálint 2000, 110.
[149] Mayer 1693, 269–77.
[150] Pl. *Divus Joannes Nepomucenus Invictus*…1701. Részletesen l. Bočková 2015.
[151] Egy korai példája: Rziczan 1664.; Ikonográfiai és történeti kontextusban l. Kapustka 2023.

egyre fokozódó intenzitásáról. Mennyire volt más az ő tevékenységük, mint például a prágai bethlemitáké, akiknél a mártír intenzív korai tiszteletét szintén igazolják a levéltári források?

Amikor az első tizenkét rendtag 1556-ban megérkezett Prágába, illetve mire a cseh jezsuiták 1623-ban önálló rendtartománnyá váltak, Nepomuki Szent János prágai tisztelete már rég jelenlévő tényező volt. E kötetben ennek később számos írott és képi emlékét tárgyalom, e fejezetben csupán annyit előlegezek meg, hogy e tisztelet azután vett határozottan új, minden eddiginél erősebb irányt, hogy a cseh nemzeti patrónusok között kezdték emlegetni a mártírt a XVI. század végén. Ugyanennyire meghatározó volt a kultusz erősödését illetően, hogy a kálvinisták 1619. évi templomdúlásához, majd a fehérhegyi csatához kapcsolódóan több, a mártírhoz kapcsolódó csodajelenést rögzítettek, a sír gyors újjáépítését követően pedig a nyilvános devóció minden addiginál megfoghatóbb, kiterjedt kereteket kezdett ölteni. Végül a harmadik ilyen kultuszformáló fejlemény a jezsuita Bohuslav Balbín fellépése volt, akinek a közreműködésével Nepomuki Szent János valóban nemzetközi ismertségre tett szert. E spontaneitást az is igazolja, hogy amikor 1710-ben birodalomszerte felmérték, mennyire és milyen formában van jelen az egyes plébániákon és szerzetesi közösségekben a mártír kultusza, a legtöbb válaszadó annak mély beágyazottságáról tett tanúságot, függetlenül attól, volt e bármiféle jezsuita kötődésük vagy sem.[152]

A XVII–XVIII. századi szövegek vizsgálata hasonló eredményre vezet. Mint látni fogjuk, az életrajzírók, függetlenül attól, hogy jezsuiták vagy renden kívüliek voltak, minden esetben a tisztelet spontán erősödését és népi ihletettségét hangsúlyozták, kiegészítve annak bizonyítékaival, hogy a prágai Szent Vitus-székesegyház papjai, elöljárói, a prágai érsekek és az uralkodók hogyan támogatták a mártír nyilvános tiszteletét. E tekintetben nincs különbség a Balbín fellépése előtti, illetve az őt követők szövegei között. Az, hogy a kultusz spontán terjedésű volt, nem Georgius Plachý, Jan Tanner vagy Bohuslav Balbín leleménye volt, hogy igazolja a mártír tiszteletének időtlenségét, hanem a kortársak számára is egyértelmű tényközlés.

Ha feltételezhetnénk valamiféle egyértelmű jezsuita rendi koncepciót a mártír tiszteletének kanonizációt megelőző terjesztésében, akkor feltétlenül kellene erre utaló nyomokat találni a szövegekben, hiszen ennek rájuk nézve a helyi jelenlétet igazoló, illetve reprezentációs szerepe egyaránt lett volna, ennek ellenére még Balbín szövegei sem tartalmaznak olyan részleteket, melyek nem a szerző egyéni ambíciójára, hanem valamiféle irányított vagy előírt folyamatra utalnának.[153] A kérdés eldöntéséhez természetesen át kellene tekinteni a jezsuiták kötelező éves jelentéseit, a diariákat,[154] ahogy más szerzetesrendek esetén is, de ez a feladat messze meghaladná e kötet kereteit. A *litterae annuae*-kötetek közül legalább kettőben szerepel, hogy Ne-

[152] Oppeker 2003, 173. A kérdőívre adott bethlemita vonatkozású válaszokat l. Národní Archiv Praha, ŘKř Annales 475. Padesáté výroči kanonis. sv. Jana Nep. 1779.

[153] L. 76–85. oldal

[154] mint a kéziratos Diarium collegii S.J. Pragensis Clementini, 1560–1583

pomuki Szent János kultuszát cseh jezsuita tábori misszionáriusok is terjesztették,[155] de az nem jelenthető ki, hogy más missziós tevékenységet végző szerzetesrendek ne vállaltak volna éppúgy hatékony szerepet ebben. Érdekes eredménnyel zárult viszont egyes XVII–XVIII. századi jezsuita rendtörténetek áttekintése. Ezeket a kutatásokat a feladattal megbízott rendtag, a *historicus provinciae* a lehető legalaposabb forrásfelkutatással állította össze, de mind Joannes Miller (1662–1738) kéziratos,[156] mind Joannes Schmidl (1693–1762) többkötetes provinciatörténete hallgatagnak bizonyul a Nepomuki Szent János korai tiszteletének terjesztése témakörében. Schmidl beszámolt ugyan három olyan történetről, mely a mártírhoz kapcsolódik, de ezek nem tartalmaznak érdemi információkat a kultuszpártolás minőségét illetően. 1601-nél vázolta a jezsuita Chanowsky büntetését, aki gyermekkorában tiszteletlen volt Nepomuki Szent János sírjánál,[157] 1648-nál pedig a nepomuki Sternberg-féle templomot említette.[158] A Szent Vitus-székesegyház kálvinisták általi 1619. évi feldúlása esetén részletesen tárgyalta az eseményeket, röviden a mártír sírjára is kitérve.[159] Annak azonban semmi nyoma e provinciatörténetekben, hogy létezett volna bármiféle rendi koncepció, előírás, hivatalos előirányzat Nepomuki Szent János kultuszának minél szélesebb körű terjesztésére.

Végül az, hogy Nepomuki Szent János biográfusai közül többen jezsuiták voltak vagy az, hogy a rend egyetemi nyomdáiban (Prága, Bécs, Nagyszombat) jelent meg a legtöbb a mártírral kapcsolatos kiadvány, önmagában nem perdöntő, mivel eleve ők rendelkeztek a megfelelő infrastruktúrával, illetve financiális háttérrel e feladatok ellátására. Úgy vélem tehát, érdemesebb inkább a rend által támogatott egyéni ambíciót, érdeklődési kört, illetve hitbeli elköteleződést sejteni e kiadványok vagy akár a mártír tiszteletét közvetítő misszionáriusi, történészi, prédikátori tevékenység mögött, mint valamiféle határozott rendi koncepciót.

Ettől függetlenül a jezsuiták alkotó jelenléte a kultusz terjedésének vonatkozásában Ausztriában és Magyarországon is egyértelműen adatolható és fontos eredményeket generáló volt; a nyilvános kultusz hivatalos jóváhagyását megelőző, a tiszteletet terjesztő szerzői szándék is vitathatatlan, inkább annak hegemóniájáról folyhat a vita. A mártír korai szerzetesrendi tisztelői közül másoknak is sokkal hangsúlyosabb helyet kellene szorítani. A teljesség igénye nélkül hívom fel a figyelmet arra, hogy Nepomuki Szent János korai prágai tiszteletének szerzetesrendi közvetítői közül a XVII. század közepétől már kimutathatóan jelen voltak a Szent György bencés apácakolostor lakói, a XVIII. század legelejétől pedig a bethlemiták, akiknél már 1710-ben kegyességi társulat is működött a mártírhoz kapcsolódóan.[160] Nepomuki Szent

[155] Litterae Annuae Provinciae Bohemiae 1707 (ÖNB Cod. 11969, 123r–v) és Litterae Annuae Provinciae Bohemiae 1718 (ÖNB Cod. 11971, 466v) l. Kovács 2015, i.m. 105. 555. lábj.

[156] Miller, Historia Societatis provinciae Bohemiae…

[157] Schmidl 1747, 249–250.

[158] Schmidl 1759, 424.

[159] Schmidl 1754, 205–209.

[160] Národní Archiv Praha, ŘKř Annales 475. Padesáté výroči kanonis. sv. Jana Nep. 1779.

János korai bécsi tisztelete a minoritákhoz, a pozsonyi a klarisszákhoz, a temesvári a ferencesekhez köthető; az első nyomtatott magyar nyelvű életrajz szerzője, Mérei Mihály bencés apát volt. A szentté avatást megelőző első magyarországi iskoladrámákat piaristák írták,[161] a majki kamalduli remeteség tagjai is őt választották patrónusul 1731-ben.[162] A korai pestisemlékek zömmel a polgárság és a nemesség donációjával készültek; a székesfehérvári városparancsnok 1705. évi szoborállítását pedig minden bizonnyal a mártír háborúság elleni patronációjához kell kötni. Mindazonáltal azt is hangsúlyozni kell, hogy a jezsuiták oktatásban betöltött szerepe közvetett módon is befolyásolhatta a mártír tiszteletének korai terjedését: a prágai Klementinumban tanult Michael Friedrich von Althann későbbi váci püspök; jezsuita diák volt a révkomáromi Szent András-plébániatemplom plébánosa, Kissóczy Mihály is, aki az 1735-ben kiadott komáromi társulati kézikönyv szerzője volt. A jezsuita gimnáziumokban, egyetemeken különböző színdarabok segítségével dolgozták fel a mártír életútját és tiszteletét, mely a hallgatók lelkiségét, elköteleződését is értelemszerűen döntő mértékben befolyásolhatta. E korai jezsuita kultuszközvetítésnek más fontos és adatolható magyar vonatkozása is van: akkoriban a bölcselet tanáraként a gráci egyetemen dolgozó Szerdahelyi Gábor (1660–1726) műveként határozták meg az első helyi, Nepomuki Szent János életéről szóló színdarabot, melyet *D. Joannes Nepomucenus laureatus vitae honorisque patronus prosa et metro* címmel 1699-ben adtak elő a hallgatók.[163]

Úgy vélem, elhamarkodott döntés volna tehát a jezsuiták egyértelmű szerepét olyan mértékűnek feltételezni, mely okán a többi szerzetesrend kultuszközvetítő szerepe elhalványul, akár fel se merül. Nepomuki Szent János tiszteletének hazai megjelenése és megerősödése hasonló utat járhatott be, mint cseh földön: kezdetben szigetszerűen jelen lévő, egyes egyházi vagy laikus személyekhez, illetve kisebb közösségekhez köthető korai kultuszközvetítésről beszélhetünk, melyet a többségi társadalom egyházi és világi tagjai kezdetben elsősorban az érdekeiknek és egyéni érdeklődésüknek megfelelően fogadtak be. Előbbire a mártír több speciális korai patronátusa a példa: a háborúk, a pestis és az éhínség elleni védelem rendkívül fontos volt egy olyan korszakban, melyet háborúk és pandémiák egyaránt sújtottak. A jó hírnév és a rágalmazások elleni védelem is hasonlóan közkedvelt, speciális patronációnak számított. Az egyéni érdeklődésre viszont maga a spirituálisan felfokozott, érzékeny, intenzív

[161] Pozsonyszentgyörgy, 1725 (*Idea confessariorum*) és Privigye, 1728 (*De Sancto Joanne Nepomuceno*), l. Bálint 1977, 381–382. A drámairodalomról l. Kovács 2014.

[162] Szilárdfy 1993, 203.; Sándor 2000, 117.; Szilárdfy 2003, 214.

[163] Johann Nepomuk Stögernek a jezsuita szerzők életrajzait tartalmazó 1855-ben megjelent kötetében ez a színdarab még a linzi születésű Carolus Hollner (1667–1724) szerzőségében szerepel, mely a szerző nevének feltüntetése nélkül jelent meg a helyi Widmannstetter nyomdában 1699-ben. L. Stöger 1855, 151. Néhány évvel később, 1869-ben a gráci rektor, Richard Peinlich, aki a gimnáziumi évkönyvben folytatólagosan kiadta az intézmény története nyomtatott dokumentumainak, valamint oktatóinak listáját, azokat az irodalmi műveket is lajstromba vette, melyeket a jezsuita időszak oktatói, illetve részben hallgatói írtak és a helyi nyomdában ki is adták azokat. Ő hivatkozott is Stöger kötetére, de a kérdéses iskoladrámát már nem Hollner, hanem Szerdahelyi Gábor műveként határozta meg. L. Peinlich 1869, 89. Feltételezhetően ezt az adatot átvéve jelent meg a BLKÖ 42. kötetében szintén Szerdahelyi szerzősségében ez az iskoladráma. L. BLKÖ 1880, 134.

lelki életet élő hívők jelentik a példát, mellyel az áhítat legszubjektívebb mélységeiig, akár az abszolút hitből fakadó katartikus élményekig vezette a mártír Istenhez a korai kultuszközvetítőket. Mérei Mihálynak a mártírhoz intézett fogadalma, Michael Friedrich von Althann csodás gyógyulása, Michael Karl von Althann haláltól való megmenekülése mind e felfokozott, intenzív lelki élet lenyomata. A tisztelet e spontán terjedését a jezsuita rend egyes tagjai, ahogy más szerzetesrendek, a kanonizáció időpontjához közeledve egyre nagyobb intenzitással, mint a hitéletüknek és céljaiknak megfeleltethetőt, idővel valóban fölkaroltak és terjesztettek.

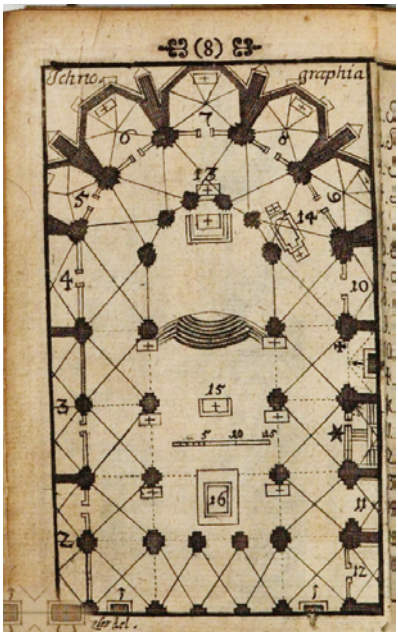

9. kép: Nepomuki Szent János korábbi síremléke 14-es számmal jelezve a prágai Szent Vitus-székesegyház alaprajzán, 1721

Szenttisztelet a Fama sanctitatistól a kanonizációig

Többek között Peter Burke tette fel azt a kérdést *The Historical Anthropology of Early Modern Italy* című művében, hogy a szentek vajon annak a kornak a példaképei, melyben éltek vagy annak, melyben kanonizálták őket?[164] Bár életútjuk és munkásságuk természetszerűen egyfajta reflexió arra a korra, melyben tevékenykedtek, ma már konszenzus van arról, hogy a szentté avatási eljárások megindítását, majd azok pozitív eredménnyel való lezárását legalább annyira indikálták a kortárs egyházi és világi történeti-politikai erőviszonyok, mint az életszentség hivatalos elismerésének lelki igénye. Minden egyes kanonizáció olyan információkat hordoz, melyen keresztül a szentté avatási procedúrának ezen világi jellegzetességeibe is bepillantást nyerhetünk. Ugyanez a megállapítás természetesen a kanonizációk megtörténtétől függetlenül is helytálló; az egyház által hivatalosan elismert szentkultusz számos esetben nem fejlődött párhuzamosan a közösség általi tiszteletadás megnyilvánulásaival, hanem a hivatalossá tétel csak a spontán megerősödő kultusz szükségszerű velejárója volt.

Hasonló eredményre jutott a kora újkori szentkultuszt szemiotikai szempontból vizsgáló Massimo Leone is *Saints and Signs. A semiotic reading of conversion in early modern catholicism* című kötetében.[165] A szerző arra a kérdésre kereste a választ Loyolai Szent Ignác, Néri Szent Fülöp, Xavéri Szent Ferenc és Avilai Szent Teréz biográfiáit és ikonográfiájukat vizsgálva, miért voltak fontosak az egyháznak ezek a szentek, miért volt olyan intenzív a tiszteletük. Véleménye szerint azért, mert ők voltak a

[164] Burke, 1987, 52.
[165] Leone, 2010.

katolikus egyház leghatásosabb kommunikációs csatornái; olyan médiumok, melyeken keresztül a szellemi tökéletesség modelljei a legegyértelműbben és egyszerűen, a hétköznapi életbe átültetve voltak bemutathatók a hívőknek.[166] E bemutathatóság minden bizonnyal az analógia, tehát a bizonyos érintkezési pontok alapjáni azonosulhatóság elvén működött: például már a középkori társadalomra jellemző volt, hogy annak minden tagjához olyan szenttípusokat lehetett rendelni, melyek társadalmi státuszt, foglalkozást, fizikai állapotváltozást vagy egyes a közösséget összességében érintő történeti eseményeket tekintve megfelelő és megbízható segítőik lehettek. Mindezt egy állandóan változó, a körülményekhez alkalmazkodó rendszernek kell elképzelni; a középkori ember szinte lelki szimbiózisban élt a szentekkel: mindig azt hívta segítségül, amelyikre egy nehezebb életszakaszban, döntéshelyzetben a támogatása érdekében szüksége volt és természetesen voltak olyan szentek is, akik élethosszig tartó támaszt, ezzel rendszeres lelki kapcsolatot jelentettek az egyház tagjainak. Leonét az érdekelte, ez a séma mennyiben változott meg a katolikus megújulással; milyen új modelleket vezetett be az egyház és ezek relevanciáját hogyan támogatták meg a szövegekben, illetve képekben szereplő információkkal? A kutató három fő fogalom bevezetésével adott választ erre a kérdésre.[167] Megjelent egyfelől a kiválóság (*exceptionality*) új fogalma: a szentség mutatójává immár kevésbé a fizikai, hanem inkább a lélek átalakulása vált; ennek megfelelően a csoda definíciója is megváltozott: a láthatatlan, nem érzékelhető, interiorizált csodák egyre fontosabbá váltak (ez kihatással volt a hagiográfiára és a képzőművészetekre is). A trienti kívánalmaknak megfelelően változott a közbenjárás (*agency*) fogalma is. A szentek közvetítő szerepe erősödött az idolátria elkerülése kívánalmának megfelelően: ebben a szentek partnerek ugyan, de semmi esetre sem helyettesíthették az isteni pártfogást és egyáltalán jelenlétet. A kora újkori szenttisztelet ezzel lényegében visszatért a gyökereihez és újra Istenközpontúvá, teocentrikussá vált;[168] a szentek a modern katolicizmus értékeit közvetítették direkt és átvitt értelemben is, de többé nem kerülhettek a Szentháromságot illető tisztelet közelébe. Végül a változás (*change*) fogalom is új értelmet nyert: a szellemi változás, a megtérés mint lelki folyamat került a középpontba, ami maga után vonta, hogy ha van reális lehetőség a bűnös létből a megigazulás felé vezető út bejárására, tehát ha a szentek is relatíve egyek a társadalom tagjai közül, akkor immár a hívőknek is adott az elvi lehetőség a szentség elérésére.

Azonban bármennyire voltak (vagy tűnhettek) hatásos egyházi és világi (uralkodói) kommunikációs csatornáknak, a szentek kora újkori tiszteletének, illetve az egyházi elismertetés módjainak a sokfélesége sok esetben egyáltalán nem igazolja a fenti megállapításokat. Nepomuki Szent Jánost ugyan a cseh patrónusok között emlegették már a XVI. század végén, de még a nála sokkal beágyazottabb kultusszal bíró

[166] Leone 2010, 1–2.
[167] Leone 2010, 531–533.
[168] Bitskey 2015, 239.

csehországi szentek, Vencel és Adalbert esetén sem volt magától érthetődő, hogy a fehérhegyi győzelmet követő, a pápa által is szorgalmazott rekatolizációs törekvések igazolása érdekében felvegyék őket a Római Kalendáriumba, annak ellenére, hogy az erre vonatkozó kérések több országból érkeztek, valamint II. Ferdinánd már 1625-ben közbenjárt ennek érdekében VIII. Orbánnál.[169] De nem csak ezek a magasabb rangú szentszéki elismerések várattak sokáig magukra: olyan – akár uralkodói támogatású – boldoggá avatási eljárási kísérletek sem voltak sikeresek, mint a mártírok közül Jan Sarkander vagy az 1611-ben meggyilkolt tizennégy obszerváns ferences atya, a confessorok közül pedig a fehérhegyi csatát is megjárt karmelita Domenico di Gesù Maria esetén, pedig a mártíromság oka, illetve utóbbi szerzetes esetén a legenda szerint még a hadi eseményeket is befolyásoló Jézus születése-festmény megtalálása mind alkalmassá tették volna őket erre a „feladatra." De nem csak a kortárs személyek tisztelete elismertetésének késlekedését lehet hangsúlyozni: ugyanerre a sorsra jutott például a klarissza kolostort alapító Prágai Szent Ágnes (vagy Árpád-házi Szent Ágnes) is, akit a rendtagok szentként tiszteltek ugyan, de a XVII. század folyamán szintén nem sikerült elérni a boldoggá, illetve szentté avatást.

Ez, de még az életszentség híre sem volt önmagában elegendő: ahogy Marie-Élizabeth Ducreux hangsúlyozta: a szentség hírében elhunytaknak feltétlenül szükségük volt olyan főpapi, uralkodói, főúri pártfogókra, akik az ügyüket hatékonyan képviselhették a Szentszék előtt.[170] Ahhoz, hogy a kultusz elismertetése megtörténhessen, számos prominens pártfogóra, a kultusz egyértelmű helyi támogatottságára, bevett helyi rítusokra, valamint kitartó kérésre (a személyes jelenlétet kívánón túl megfelelő vatikáni közvetítőkre, kiterjedt levelezésekre, megfelelően dokumentált ima- és szentmiseszándékokra) is szükség volt, természetesen azokon a pápai megkötéseken túl, amelyekre ebben a fejezetben részletesen kitérek.

Számos más, szentség hírében elhunyt személytől eltérő módon Nepomuki Szent János esetén mégis megtörténhetett a tisztelet szentszéki jóváhagyása, ráadásul nem csupán az alacsonyabb rangot jelentő elismeréssel (approbáció), hanem a tényleges és ceremoniális boldoggá, majd szentté avatással. Hogy ez milyen szabályszerűségek mentén következhetett be, egyáltalán mi jellemző a kora újkori szenttiszteletre és annak egyházi jóváhagyhatóságára, e fejezetben tárgyalom.

[169] Vácha 2016, 85.; Ducreux 1016a, 23.
[170] Ducreux 2016a, 16–18.

A szentkultusz kialakulása

A szentkultusz vizsgálatában Peter Brown előadásai, majd az azokból 1981-ben *The Cult of the Saints. Its Rise and Function in Latin Christianity* címmel megjelent kötet jelentett fordulópontot.[171] A szerző ugyanis szakított az addigi hagiográfiai kutatások fő irányát megalapozó kétszintes modellel, azaz az elit és a nép kultúrájának és szentkultuszának szembeállításával, és az utóbbit tisztán társadalmi vonatkozásain keresztül tárgyalta. Ez az újszerű szemlélet eredményezte, hogy kevésbé egyes történeti események láncolataként értelmezte a szenttisztelet hagyományát, hanem egy adott időszakra vetítve annak egyediségét helyezte vizsgálata előterébe. Munkássága nyomán erősödött fel a hagiográfia történeti antropológiai szempontú vizsgálata mind a nemzetközi, mind a hazai tudományos életben.

Elemzése szerint a szent halottak már a kora keresztény időszakban is az égi és a földi szféra összekapcsolásában játszottak kiemelkedő szerepet: kezdetben kevésbé példaadók, mind inkább patrónusok voltak, akiknek lehetősége volt közvetíteni Isten és a halandók között; Brown szerint ennek alapja és meghittsége a késő antik patrónus–kliens viszony átértelmezése volt. A szentek tisztelete alatt az első századokban még kizárólag a mártírok tiszteletét kell érteni, a keresztényüldözések időszakának elmúltával, a 4. századtól egészült ki a szentek sora a hitvallókkal (*confessorok*), később a szerzetesekkel, szüzekkel és aszkétákkal, legutóbb a polgári kanonizáltakkal is. Mindez maga után vonta, hogy a konstantini fordulat után elsősorban már nem az eszményi halált, hanem az eszményi keresztény életet kellett megörökíteni a szentéletrajzokban, hogy ideális például szolgálhassanak a társadalom tagjai számára.[172]

A kultusz kezdetben lokális jelenség volt, ahogy a szentek patrónusvolta is csupán egy-egy adott közösség számára jelentett plusz szellemi értéket.[173] Ezt a helyhez kötöttséget az ereklyekultusz felvirágzása oldotta fel: a szent praesentiáját ugyanis egy idő után nem csupán a corpus jelenvalósága biztosította, hanem annak egy darabkája, sőt az azokhoz érintett tárgyak, ruhadarabok is. Az ereklyék „felemelése" (*elevatio*), átvitele (*translatio*) és új helyen történő eltemetése (*depositio*) végül kiterjesztette a szentek tiszteletének földrajzi határait új, komplex zarándokútvonalakat alakítva ki ezzel a katolikus egyházban.

Egyes szenteknek erős rendi kötődése alakult ki a középkorban; ezen személyek emléke esetenként megmaradt a rendi keretek között, ilyen például a pálos rend-

[171] Brown 1981. Magyar kiadása: Brown 1993. L. még: Wilson 1983.; Vauchez 1994.; Sághy 2005.; Sághy 2009, 10–34.

[172] Sághy 2005, 39.

[173] A korai mártírok sírjai hamar zarándokhellyé váltak, mivel azokban nem csupán hamvaik fizikai, de a személyek tényleges szellemi jelenvalóságát is hirdették, ez pedig a sírok fölé emelt szentélyek tervezésénél és középkori leírásánál is egyértelműen tetten érhető. A mártírok emléknapjait feljegyezték és a sírjuknál megünnepelték, de e hitből fakadt a szent sírja köré való temetkezés igénye (*depositio ad sanctos*) is, mely mint idea meghatározta a középkor emberének szent helyekhez (de már nem kizárólag a szentek sírjaihoz) való viszonyát is.

alapító Boldog Özséb tisztelete, mások egyetemes kultuszát viszont épp egy-egy szerzetesrend támogatta, mint Assisi Szent Ferencé. Megjelent a személyhez rendelt védőszenten túl a különböző bajokban segítő szentek sora, mint a tizennégy segítő szent (*Quatuordecim Auxiliatores*), de különböző védőszentek oltalma alá helyezték például az egyes céheket is. A középkor emberének hitvilágában és mindennapjaiban egyre fontosabb szerepet töltöttek be ezek a kanonizált személyek, mely végső soron azt eredményezte, hogy a hozzájuk fűződő viszonyt (ilyen a képek imádásának vagy a szenttisztelet előtérbe helyezésének problematikája) már egyházilag is szabályozni kellett.

A szenttisztelet és a hagiográfia kora újkori változásai

A kora újkori szenttisztelet eszmei irányultságának megváltozására legnagyobb hatással a trienti zsinat volt: ekkor definiálták újra a szentet és annak reprezentációját is.[174] Válaszul a reformáció kritikájára, mely a korábbi korok szenttiszteletét az idolátria iskolapéldáinak tartotta,[175] a katolikus egyház határozottan kijelölte a szentek státuszát: közvetítőknek tekintették őket Isten és az ember között, a nekik adott tiszteletet pedig ennek okán úgy definiálták, mint ami magára Istenre irányul.[176] Ezzel párhuzamosan a kritikai igény is egyre fontosabbá vált az egyes szentéletrajzok igazságtartalmát tekintve. Ez az igény már a *Legenda Aurea* egyes szenttörténeteinek korai kritikusainál is megjelenik, mint a humanista Juan Luis Vives (1492–1540) vagy Georg Witzel (1501–1573).[177] Ez az új iránykeresés a Trient utáni korai hagiográfusok munkáiban is tetten érhető, mint a német Lorenz Sauer (1522–1578), a spanyol Pedro de Ribadeneira (1527–1611) vagy a spanyol Alonso de Villegas (1533–1603). Előbbi *De probatis sanctorum historiis* című,[178] 1570–1575 között megjelent szentéletrajzai részben az itáliai Aloysius Lipomanus (1496–1559) *Sanctorum priscorum patrum vitae*[179] című kötete alapján készült. Míg azonban Lipomanus, akinek kötetét közvetlenül a trienti zsinat után adták ki, még a középkori hagiográfusok örökségének szellemében állította össze a szentéletrajzokat, tehát azok kevésbé racionális, mint emocionális indíttatásúak voltak, és a szerző nem is feltételezte, hogy az olvasók kételkedhetnek a leírtak valóságtartalmában, Sauer már a trienti szellemiségű alapelvek

[174] Waterworth 1848.; Denzinger–Hünermann 2004.; Fata–Forgó–Haug-Moritz–Schindling 2019.
[175] Eire 1989.
[176] Leone 2010, 3.
[177] Madas 1990, 315.
[178] Sauer 1570.
[179] Lipomanus 1551.

szerint dolgozott. Egy szentéletrajzot véleménye szerint ugyanis nem úgy kell olvasni, mint egy legendát, hanem mint egy történeti munkát, ennek megfelelően a leírtak valóságtartalmára is hangsúlyozottan ügyelni kell.[180] A trienti elvárásoknak megfelelően a szenteket ő is közvetítőkként és a keresztény hívek vigasztalóiként definiálta.[181]

A szentség új típusú definícióját Villegas először 1583-ban kiadott *Flos Sanctorum* című kötetének előszavában összegezte, ebben összesen négy metaforával írta le a szentek újragondolt szerepét.[182] Az első szerint a szentek olyanok, mint az útitársak. Egy keresztény ember élete ugyanis felfogható egy utazásnak, melynek során számos külső és belső veszély leselkedik rá. A szentek mint útitársak segítenek a hívőknek megtalálni a helyes útirányt, hogy biztonságosan célba érjenek. A második metafora szerint a szentek olyanok, mint egy élő portré, melyek a kereszténység művészetét ábrázolják. Villegas a reformáció egyik legfontosabb kritikájával szemben foglalt állást, amikor rögzítette, hogy a szöveg önmagában nem elegendő az üdvözüléshez, ahhoz ugyanis kell a szentek élő példája is. Villegas azzal érvelt, hogy a Szentírás kizárólagos tanulmányozásásával, de a szentek példamutatását figyelmen kívül hagyva minden bizonnyal jó teológusokká válhatnak a hívők, ám ez nem jelenti azt, hogy egyben jó keresztények is lesznek. A harmadik metaforában a szenteket egy szemüveghez hasonlította: ennek segítségével nem őket látja a hívő, hanem rajtuk keresztül lát tisztán; az egyház tagjai pedig nem e teremtményeket szemlélik a segítségükkel, hanem magát a Teremtőt. Villegas hangsúlyozta, hogy e szemlélet azt is megköveteli, hogy a hagiográfusok az igazságot keressék úgy, hogy a szentek példája mellett az ő pandantjukként a velük konfliktusba kerülő bűnösök is kellő hangsúllyal jelenjenek meg, ahogy a démoni karakterek például a Szent Mihályt vagy Szent Bertalan apostolt ábrázoló festményeken. Villegas annak érdekében, hogy a szentek mély szakrális beágyazottságát érzékeltesse, rendszeresen rokonította őket egy-egy bibliai alakkal, hasonlóságot keresve kettejük életútja között. Ő volt az is, aki a középkori legendagyűjtemények naptár szerinti felépítettségétől távolodva az egyes szenttípusok szerinti csoportosítást pártolta; ez a liturgától való bizonyos fokú távolodásként is értékelhető.[183]

A középkori örökséget azonban nem lehetett teljeskörűen elutasítani, a XVI–XVII. századi szentéletrajzokra ugyanis még egyfajta kettősség volt a jellemző: egyfelől az irracionalitás mint a miszticizmus, az átélt víziók, illetve a felfokozott érzelmek fontos szerepe, betetőzve azok vizuális megjelenítésének extrém példáival, melyeket a *theatrum sacrum*-kompozíciók fémjeleznek talán a legtalálóbban. Ezekkel párhuzamosan megmaradt a tanítás igénye a trienti szellemiségnek megfelelő új köntösbe bújtatva, ám ahogy Villegas példája is mutatja, ennek minőségében és módszertanában is jelentős változások kezdődtek. Egyre inkább teret hódított a racionalitás iránti

[180] Leone 2010, 20.; Ducreux 2016a, 10.
[181] Bitskey 2015, 240–241.
[182] Leone 2010, 3–5.; Aigrain 2000, 326.; Szilágyi 2015, 39–40.
[183] Szilágyi 2015, 39.

igény, mely már a reformáció térnyerése előtt is megmutatkozott, majd a katolikus megújulási igényeknek is alaptézisévé vált, és az új tudományos kutatások eredményeivel kívánta összhangba hozni a katolikus egyház által képviselt retorikát.[184] Ez volt a bollandista és a maurista hagiográfiai törekvések legfontosabb inspirálója is, melyek az egyház számos intézményében éreztették áldásos hatásukat. E kezdeményezések legismertebb eredménye, hogy szigorú forráskritikai alapelvek mentén újították meg a hagiográfiai kutatások alapmodelljét, ám az ő tevékenységük alapozta meg a későbbi szentté avatási eljárások egyre kidolgozottabb procedúrájának számos módszertani alapkritériumát is. Heribert Rosweyde (1569–1629) jezsuita atya, majd halála után Jean Bolland (1596–1665), valamint munka- (és rend-)társai, többek között Gottfried Henschen (1601–1681) és Daniel van Papenbroeck (1628–1714) alapjaiban újították meg a szentéletrajzok tartalmi és formai felépítettségét, amikor kiadták a szentkalendáriumok kronologikus rendjét követő, de tartalmilag azokat messze meghaladó, a szentekről szóló kéziratok összegyűjtésével és kritikai vizsgálatával megalkotott *Acta Sanctorum*-köteteket, évszázadokra szilárd alapot adva ezzel a hagiográfiai kutatások kritikai elvárásainak. Köteteik megjelentetését hatalmas várakozás övezte; támogatóik között tudhatták VII. Sándor pápáit is, akinek meghívására a vatikáni levéltárból is számos dokumentumot másolhattak le, hogy a lehető legteljesebb szentéletrajzokat írhassák meg; e célból Európa számos országába is eljutottak, Csehországban Prágában is jártak.[185]

A megújulás igénye természetesen már a reformáció kezdete előtt is egyre markánsabban megmutatkozott.[186] Jelenleg csupán arra a sokat idézett erasmusi megállapításra utalok, mely szerint a szenttisztelet egyes módozatai hasonlóságot mutatnak az antik istenvilág elemeivel, tehát a babonákkal, ezért ezek revíziója az egyháznak haladéktalan kötelessége.[187] E gondolatmenet veszélyességét mutatja, hogy utóéletében nem maradt meg csupán a népi babonák és túlzások tárgyalásánál, hanem olyan eretnek gondolatoknak is irányt mutatott, melyek az egyes szentek életútját vonták párhuzamba az antik mitológia hőseinek megpróbáltatásaival (ilyen volt Szűz Mária és Venus, vagy Szent György és Perszeusz személyének összekapcsolása); de idesorolható az egyes tricephalus és trifrons, azaz egy testen háromfejű és háromarcú Szentháromság-ábrázolások XVI. századi éles hangú kritikája is.[188]A kritikai érvekkel fémjelzett reformtörekvések igénye tehát már a trienti zsinatot megelőzően is áthatotta a katolikus egyházat, azt követően viszont már hivatalos állásponttá vált, meghatározva ezzel a szenttisztelet új szabályrendszerét, az egyéni és a közösségi devóció lehetőségeit is.

[184] Eire 1989, 8–53.; Delehaye 1922.; Aigrain 2000.; Leone 2010, 21.
[185] Delehaye, 1922, 80–81.
[186] Eire 1989 8–53.
[187] A *cultus divorum*-problematikáról Erasmus példáival l. Eire 1989, 36–45, különösen: 37–39.
[188] Hecht 1994, 356–364.; N. Kis 2010. E kritikák hatására szentkultusz különféle megnyilvánulásait is meghatározó szigorúsággal szabályozó VIII. Orbán pápa 1628-ban eretneknek nyilvánította és megtiltotta e képtípusok használatát.

Az egyházon belüli és a helyenként a zsinaton is túlmutató reformtörekvések egyik legnagyobb hatású XVIII. századi képviselője Ludovico Antonio Muratori (1672–1750) olasz pap, a milánói Ambrosiana-könyvtár őre, majd a modenai hercegi könyvtár és levéltár igazgatója volt.[189] Muratori a „racionalista kereszténység" ideáljával a katolikus felvilágosodás előzményének tekinthető: a kritikai igényű szövegkiadás propagálásán túl a hamis ereklyék, a kitalált szentek és az egyre inkább elharapózó babonaság ellen is felemelte a szavát.

A kanonizációs eljárásrend kialakulása

A szentté avatás[190] joga az első évszázadokban nem kizárólag pápai privilégium volt, hanem a püspökök is elvégezhették: az első Róma által kezdeményezett szentté avatás – Ulrik augsburgi püspöké – csak 993. június 11-én történt, és csupán III. Sándor pápa (1159–1181) volt az, aki 1170-ben kizárólagos pápai jognak nyilvánította a kanonizációt.[191] A XI. század végén rögzítette II. Orbán pápa, hogy egy életszentség hírében elhunyt személy kanonizációjának előfeltétele a csodák megléte.[192] A boldogok és a szentek közötti különbségtételt IX. Gergely pápa szabályozta 1234-ben úgy, hogy elkülönítette egymástól a lokális és az egyetemes tisztelet szintjét: a boldogok tiszteletét megengedte egy adott közösségnek (állam, szerzetesrend stb.), míg a szentek tiszteletét az egyház minden tagja számára kötelezően előírta. A szokásjog azonban továbbra is az maradt, hogy a pápa egy személyben legitimálta a már meglévő szentkultuszt. A szentté avatási eljárásoknak hasonló eljárásrendje alakult ki, mint amely a korabeli bíróságok munkáját jellemezte, ilyen volt a tanúk meghallgatásának fontossága is.

Az évszázadokon keresztül fennálló régi rend szerinti utolsó kanonizációk a XVI. század első harmadában történtek: Szent Brúnót 1514-ben, Paolai Szent Ferencet 1519-ben, Szent Bennót 1523-ban, végül Firenzei Szent Antalt 1523-ban avatták szentté. Ezt követően hatvanöt évig nem volt új szentté avatás; ennek okait nem csupán a reformáció szenttisztelet elleni intenzív támadásaiban, hanem a Trient körüli kezdetben bizonytalan katolikus álláspont létében is kereshetjük.[193]

[189] Johns 2015, 62.; Lehner 2016, 130–133.; Muratori magyarországi recepciójáról l. Kókay 1998.; Szelestei 2000.; Szelestei 2011.

[190] Veraja 1983.; Sieger 1995.; Samerski 2002.; Ditchfield 2007.

[191] Klaniczay 2004, 32.

[192] Burke 1987, 48–49.

[193] Burke megjegyezte, hogy csak a Nápolyi Királyságban közel száz sikertelen szentté avatási kísérletet indítottak 1550 és 1800 között. l. Burke 1987, 52. Ditchfield hangsúlyozta: az, hogy 1524 és 1588 között nem történt új kanonizáció, nem lehet a pápai inaktivitással indokolni, mert a jelzett időszakban tizennégy személy nem egyetemes tiszteletét is hivatalosan elismerték. l. Ditchfield 2007, 207.; l. még: Sidler 2017, 47.

A trienti zsinat 24. ülésének 1563. december 3-án elfogadott határozataival kísérelték meg keretbe foglalni és egységesíteni a szentek tiszteletének egyéni és közösségi megnyilvánulásait. Hangsúlyozták, hogy jó és hasznos a szentekhez imádkozni, valamint lehet tisztelni ereklyéiket és képeiket is, de imádni csak Istent szabad. A *De invocatione, veneratione et reliquiis sanctorum, et sacris imaginibus* elnevezésű dekrétum továbbra is hangsúlyozta az *intercessio sanctorum* jelentőségét, ám a szentekkel való kommunikáció immár más célt szolgált: közbenjárókként definiálták őket, akik Isten és a hívők között teremtenek élő kapcsolatot.[194]

Bevezették és kötelezővé tették a Római Kalendáriumot, melyben rögzítették az egyetemes jelentőségű szentek ünnepeit (a területi jelentőségű szentek ünnepnapjait területi naptárakban jegyezték fel). A trienti zsinat határozataival összhangban és a központosítás igényével V. Sixtus (1585–1590) pápa 1588. január 22-i *Immensa aeterni Dei* kezdetű bullájával hívta életre a Szent Rítus és Ceremoniális Kongregációt (*Sacra Congregazione dei Riti e delle Ceremonie*), melyben elrendelte, hogy immár szakértő bizottság vizsgálja meg a kanonizálandó személy életrajzát és életszentségét, majd felügyeljék ünnepeik megtartását is. A szentté avatási per előfeltétele lett a hiteles életrajz (*Vita*) összeállítása, valamint az adott személyhez fűződő csodák összegyűjtése (*Liber miraculorum*) és értő elemzése is.[195]

Az új rítus szerinti első szentté avatás a Rítus Kongregáció megalapításának évében, 1588-ban történt (Szent Didák), ezt követte Sevillai Szent Izidor (1598) és Szent Jácint (1594) kanonizációja. Azonban Borromeo Szent Károly 1610. évi szentté avatásáig a régi eljárásrend egyes elemei még visszaköszöntek a procedúrában, mint az, hogy a kanonizációt nem előzte meg a beatificatio.[196]

V. Sixtus rendelkezését VIII. Orbán pápa (1623–1644) 1634. évi *Coelestis Hierusalem* kezdetű brévéje erősítette meg. Ebben egyrészt rögzítette, hogy a Szentszék jóváhagyása nélkül senki nem részesíthető nyilvános egyházi tiszteletben,[197] másfelől azt is kikötötte, hogy a kanonizáció nem indulhat meg korábban, mint az adott személy halálának ötvenéves évfordulója (Borromeo Szent Károlyt például már a halála után 26 évvel kanonizálták 1610-ben).[198] E rendelkezés is elősegíthette, hogy 1629 és 1658 között ismét nem történt új kanonizáció.

Az eljárásrendben az utolsó kérdéses pontokat a több szentté avatási perben is tevékeny szerepet vállaló Prospero Lambertini érsek, a későbbi XIV. Benedek pápa (1740–1758), aki Nepomuki Szent János szentté avatási perében a *promotor fidei* szerepét töltötte be, eszközölte ki 1734 és 1738 között, mely rendelkezések bekerültek az egyházjogba is. Az ötkötetes *De servorum Dei beatificatione et beatorum canonizatione* című munkájában már azon igény is megfogalmazásra került, hogy a csodajelentéseket

[194] l. Leone, 2010, 3, 5–8.
[195] Tusor 2004, 148–154, különösen: 153.
[196] Ditchfield 2007, 205–207.; Sidler 2017, 52.
[197] Tusor 2004, 154. Sidler 2017, 53–54.
[198] Burke 1987, 50. Tusor 1999, 33.

(köztük a látomásokat, a levitációt, a stigmatizációt) a lehető legprecízebben, tudományos érveket felsorakoztatva kell vizsgálat alá vonni és természetes szkepticitással kell fogadni.[199] Ezen érvek alapján utasították el például a Rimini környékén komoly kultusszal bíró Chiara Agolanti (1280–1326) vagy a számos vízióban részesülő spanyol Maria Agreda nővér (1602–1665) boldoggá avatását a XVIII. század közepén.[200] A csodákat tehát immár tudományos alapossággal kezdték vizsgálni akkor is, ha azok a szent testével kapcsolatosak (például Néri Szent Fülöp, Borromeo Szent Károly) és azokat is, melyek az ő közbenjárásukra másokkal történtek. Utóbbi speciális esete volt a betegségből való csodás felgyógyulás: ilyenkor alaposan körüljárták a gyógyulás időtállóságát és annak tényét, hogy a beteg nem az orvosok jóvoltából vagy valamilyen orvosságnak köszönhetően nyerte vissza egészségét. Az igaz és hamis csodák közötti különbség feltárhatóságának elősegítésére írta Paolo Zacchia (1584–1659) *Quaestionum medico-legalium* című, először 1621-ben kiadott, de a XVII. század folyamán számos kiadást megért kötetét, mely a jelzett vizsgálatokhoz fontos referenciaként szolgált.[201]

Ahogy azonban Peter Burke rámutatott, ezek az egyre szigorodó módosítások továbbra sem jelentették azt, hogy a kanonizáció nélküli, de szentként tisztelt személyek kultusza eltűnt volna a köztudatból.[202] Bohuslav Balbín a *Miscellanea historia regni Bohemiae*-sorozat negyedik kötetében, az 1682-ben Prágában megjelent *Bohemia Sancta*ban például külön fejezetet szentelt azon személyek biográfiájának, akik tiszteletét hivatalosan nem hagyta jóvá a Szentszék, de tiszteletük emberemlékezet óta ismert volt a csehek körében; sőt azoknak is, akik életszentség hírében hunytak el, de a lokális kultuszuk sem alakult ki.[203] A talán legközismertebb példa erre a jelenségre a szent titulust magáénak tudó Rókus esete, akit hivatalosan csak a XVI. század végén ismert el az egyház szentként, amikor XIV. Gergely pápa (1535–1591) rövid pontifikátusa kezdetén felvette a *Martyrologium Romanum*ba.[204] Rókus (1293–1327) kultusza akkor terjedt el szélesebb körben, amikor Montpellier-ben őrzött földi maradványait a velenceiek 1485-ben ellopták, majd annak birtokában megalapították a beteggyógyítással foglalkozó helyi Szent Rókus Társaságot (*Scuola di San Rocco*). A pápák később nem csupán további, az ő nevét viselő konfraternitások, templomok és kórházak létrehozását, hanem még az ünnepi szentmiséjét is engedélyezték. A hivatalosan engedélyezett beteggondozó társaságok kultuszközvetítő szerepe mellett azt is tekintetbe kell venni, hogy ez az időszak a középkori, majd kora újkori nagy pestisjárványok időszaka volt, Rókus pedig mint pestis elleni védőszent vált népszerűvé és

[199] Johns 2015, 76. Sidler 2017, 56.
[200] Johns 2015, 66–67.
[201] Ditchfield 2009, 564–568.
[202] Burke 1987, 51. l. még: Copeland 2012, 260–269.
[203] Kovács 2009a, 67–69.
[204] Hivatalos kanonizációja nem történt meg. Ez még a XVIII. században sem volt egyedi eset: Helftai Szent Gertrúd (1256–1301 k.) ünnepét például 1738-ban vették fel a római naptárba anélkül, hogy hivatalosan szentté avatták volna.

terjedt el a tisztelete a legelemibb helyi közösségekig.[205] Mások helyi kultusza viszont a pápai megerősítés hiányában később valóban elhalt vagy egyszerűen betiltották; utóbbira példa a kasztíliai Louisa de Carrion látomásokat átélő és 1636-ban elhunyt apáca, akiről az inkvizíció végül kimondta, hogy csaló és boszorkány volt.[206]

Az új eljárásrend szerinti kanonizációk jellemzői a XVIII. század végéig

Az új rítusú kanonizációk jellemzőit Peter Burke vette vizsgálat alá a már idézett *The Historical Anthropology of Early Modern Italy* című 1987-ben megjelent kötetében. Ebben öt különböző kategóriát sorol fel, melyek a 1588-tól a XVIII. század végi kanonizációkig egyesével vagy többedmagukkal jellemzik a szentté avatottakat: rendalapítók, beleértve a posztumusz rendalapítónak tekintetteket is (12 fő), misszionáriusok (9 fő), a „Jó Pásztor" típusú klerikusok (7 fő), jelentős karitatív tevékenységet folytatók (7 fő), végül a misztikusok (7 fő).[207] Azt is megjegyezte ugyanakkor, hogy vannak olyan személyek, akik egyik általa jelzett kategóriába sem sorolhatók teljes bizonyossággal, mint Gonzága Szent Alajos és Kosztka Szent Szaniszló, akik közös jellemzője, hogy jezsuita novíciusok voltak, aszketikus életvitelt folytattak és korai halált haltak. Azt is megfigyelte, hogy a kanonizáltak között nincs teológus (kivéve Kanty Szent Jánost), hogy kevés mártírt avattak szentté abban az időszakban, amikor sokan meghaltak a hitükért (csak Nepomuki Szent János és Sigmaringeni Szent Fidél vértanú említhető; illetve az, hogy a kálvinisták által meggyilkolt tizenkilenc gorkumi mártírt 1675-ben avatták boldoggá), végül kevés a világi szent a jelzett időszakban.[208]

Peter Burke munkásságát alapul véve, de annak kronológiai határait kiterjesztve Christopher Johns azt vizsgálta *The visual culture of catholic enlightenment* című kötetében, mely karakterisztikus ismertetőjegyek alapján szerveződtek a szentté avatások a XVIII. században s mennyiben jelentett ez változást az elmúlt évszázad kanonizációihoz képest.[209] Johns azzal érvelt, hogy míg a XVII. század szentté ava-

[205] Rókus tisztelete a kora újkorban nyert újabb lendületet. Mellette azonban nem szabad megfeledkezni ugyanezen időszak további pestisszentjeiről, akik közös jellemzője, hogy mindegyiküket a XVII. század folyamán avatták szentté: Borromeo Szent Károly, Xavéri Szent Ferenc és Szent Kajetán. Palermói Szent Rozália szentté avatása ugyan csupán 1927-ben történt, ám földi maradványait a palermói nagy pestisjárvány idején találták meg egy barlangban 1625-ben, onnantól számítható kultuszának intenzív elterjedése. Nepomuki Szent János is pestis elleni védőszent volt.

[206] Burke 1987, 51–52.

[207] Burke 1987, 55–57.

[208] Burke 1987, 56.

[209] Johns 2015, 61–125.

tottjai között hangsúlyos szerepet kaptak a rekatolizáció sokszor heroikus küzdelmeket folytató képviselői (mint Loyolai Szent Ignác, Xavéri Szent Ferenc, Néri Szent Fülöp), valamint a kolostori életet választó misztikusok (például Avilai Szent Teréz, Limai Szent Róza), a XVIII. században ezt meghaladva már markáns változások figyelhetők meg a kanonizált személyek jellemzőit tekintve. E században összesen huszonkilenc személyt kanonizáltak, ebből huszonkét férfi és hét nő volt.[210] Az előző évszázad gyakorlatától eltérően Johns szerint ekkor ugyanis már kevésbé a hitvédelmi szerepekben helytálló személyeket tüntették ki (a XVIII. században például már csak három jezsuitát avattak szentté),[211] és nem is az egyre anakroniszikusabbnak ható misztikusokat, akiknek vízióit, csodás elragadtatásait egyre többen próbálták racionális, az új kutatási eredményekre támaszkodó orvosi indokokkal (mint az epilepszia vagy egyes speciális női betegségek) magyarázni.

Johns vizsgálata szerint a XVIII. század során szentté avatottak között öt rendalapító is volt, melyek pontosabb vizsgálatával olyan jellegzetességeket figyelhetünk meg, melyek a század egészére helytálló információkat hordoznak. Kalazanci Szent József (1556–1648) piarista rendalapító kanonizációja 1727-ben történt. Emiliáni Szent Jeromost (1481–1537) a Somasci Atyák szerzetesközösségének megalapítóját 1767-ben avatták szentté. Páli Szent Vince (1580–1660) a lazaristák alapítója 1738-ban kanonizált szent. Falkonieri Szent Juliána (1270 k.–1341) a Szervita Világi Rend alapítója 1737-től szent. Végül Lellisi Szent Kamillt (1550–1614) a kamilliánusok rendjének megalapítóját 1746-tól tiszteljünk szentként.

Az öt rendalapító mindegyike kiemelt feladatának tartotta a szegény sorsú néprétegek segítését, és Kalazanci Szent József kivételével, aki az oktatást tekintette élethivatásának, a többi rend mind a betegek, mozgássérültek, haldoklók támogatására szerveződött. Ők, ahogy a XVIII. századi szentté avatottak legtöbbje, akár kimondatlanul is a katolikus megújulás egyik legfőbb igényét, a társadalmi hasznosság (*publica utilitas*) elvét képviselték.[212] Johns tézise szerint ez utóbbi vált a XVIII. századi kanonizációk legfontosabb mozgatórugójává, mely a különböző karitatív intézmények számának és a kórházi ellátás színvonalának markáns növekedésével is párhuzamba állítható. Hasonló észrevételt tett Daniel Sidler is *Heiligkeit aushandeln: Katolische Reform und lokale Glaubenpraxis in der Eidgenossenschaft (1560–1790)* címmel megjelent disszertációjában. Ebben a szerző hangsúlyozta: míg a középkorban

[210] Sienai Szent Katalin (1347–1380) 1461. évi kanonizációja után 1604-ig nem avattak szentté más nőt. A XVII. században ugyan már több női szentté avatás történt, de azok legtöbbje misztikus; az 1604 és 1668 között boldoggá avatott nők mindegyikének misztikus látomásai voltak. (Johns 2015, 64.)

[211] 1588 és 1700 között csak három jezsuitát kanonizáltak, ugyanannyit, mint a XVIII. században, ameddig XIV. Kelemen pápa 1773-ban el nem törölte a rendet (Johns 2015, 63.). Az egyes kanonizációk elősegítésében a hitéleti érvek mellett a politikai indíttatás is szerepet játszhatott, mint Loyolai Szent Ignác esetén Robert Bireley utalt rá (l. Bireley 2003, 42.).

[212] Johns 2015, 63.

sok olyan egyházi személyt kanonizáltak, akik kifejezetten kontemplatív, a társadalomtól elzárkózó életet folytattak, a kora újkorban megnövekedett a *vita activa* szerint élő, a társadalom felé nyitó egyházi személyek kanonizációjának száma.[213]

Johns szerint a kegyesség, a pietas eszméje a nők társadalmi feladatainak kiterjesztésére is jótékony hatással volt; a szegénygondozásban és a betegek ápolásában ugyanis ők is tevékeny szerepet vállalhattak. Ez az új típusú szociális érzékenység a leginkább segítségre szorulók érdemi megsegítésében realizálódott; ahogy Muratori is hangsúlyozta: a szegényeknek nem alamizsnát, hanem munkát kell adni, mivel a szegénység nagyrészt nem az ő lustaságuk eredménye, hanem társadalmi és gazdasági okokból eredeztethető.[214]

Johns is megjegyezte, hogy a szentté avatásra a XVIII. századra már elenyésző számban került sor vértanúk esetén: Nepomuki Szent János 1729. évi kanonizációján kívül Sigmaringeni Szent Fidél kapucinus atyát érte ez a megtiszteltetés 1746-ban, és megjegyezte azt is, hogy teológusok egyáltalán nem voltak közöttük.[215]

Végül Peter Burke és Christopher Johns egyaránt hangsúlyozta, hogy a boldoggá és szentté avatások időbeni megoszlását az egyes pápák habitusa is befolyásolta: míg XI. Kelemen pápa csak négy szentté avatást celebrált nagyjából húszéves pontifikátusa teljes időtartama alatt, XIII. Benedek pápa egy év alatt nyolc személyt is a szentek sorába emelt.[216]

A két tanulmány – bár sok fontos megfigyelést és azokból kiindulva számos rendkívül fontos megállapítást tartalmaz, mégsem nevezhető minden tekintetben pontosnak. Hogy a kora újkori szentek jellemzőiről átfogó képet nyerhessek, összegyűjtöttem azon életszentség hírében elhunyt személyeket, akiket az új rítus szerint, tehát 1588-tól kezdve a XVIII. századdal bezáróan, azaz 1767-ig avattak szentté vagy tiszteletük időtlenségére való hivatkozással, pápai jóváhagyással, a kanonizáció tényleges megtörténte nélkül szentesítették azt. Utóbbira jó példa a trinitárius rend egyik alapítójának, Valois Szent Félixnek az esete, akinek renden belüli tiszteletét 1669-ben IX. Kelemen pápa engedélyezte, 1670-ben X. Kelemen pápa felvette az ünnepét a Római Kalendáriumba, majd 1694-ben XII. Ince pápa kiterjeszette a tiszteletét az egész egyházra.[217] Sok esetben ugyanis, bár a kanonizációs eljárásrendet részletekbe menően szabályozták, egyes középkorban élt és a kora újkorig folytonosan tisztelt személyek nyilvános tisztelhetőségét ily módon hagyta jóvá az egyház a XVII–XVIII. században. E jelenség alaposabb tanulmányozása nem képezheti a kötet tárgyát, ám szükséges megemlíteni, hiszen ezeket a személyeket ugyanúgy szentként tartjuk számon mind a mai napig, mint ténylegesen kanonizált társaikat.

[213] Sidler 2017, 58.
[214] Johns 2015, 62.
[215] Johns 2015, 75, 103. a mártírokkal kapcsolatban l. Sidler 2017, 58.
[216] Burke 1987, 56–56., Johns 2015, 75. XI. Kelemen valójában tíz, XIII. Benedek tizennégy főt kanonizált vagy hagyta jóvá nyilvános tiszteletüket.
[217] Diós–Viczián 1997, 565.

Az 1588 és 1767 közötti időszakból nem csupán tizenkettő (posztumusz) rendalapítót rögzíthetünk, hanem tizennyolcat,[218] a misszionáriusok közül szintén tizenkét főt,[219] ráadásul ebben a létszámban nem tüntettem fel azokat a személyeket, akik nem csupán a keresztény hitért, hanem az eretnekek és a protestantizmus ellen fejtettek ki harcos tevékenységet, mint Kapisztrán Szent János, III. (Szent) Ferdinánd, Marchiai Szent Jakab vagy éppen V. Pius pápa. A „Jó Pásztor", tehát a mintaadó világi papság és magasabb egyházi méltóságok kategória meglehetősen szubjektív, talán helyesebb volna arra helyezni a hangsúlyt, hogy olyan szerzetesi, papi, püspöki, érseki és pápai archetípusokat, pozitív egyházi modelleket lehet e kategóriába sorolni, akik nem feltétlenül a híveknek, hanem legalább annyira meghatározóan a jelzett klerikusoknak szolgáltak ideális mintaként. E megállapítás alapján a korai reformer VII. Gergely pápa éppúgy nem kihagyható, mint papként Néri Szent Fülöp; Korzíni Szent András firenzei vagy Villanovai Szent Tamás valenciai püspök pedig egyértelműen az érsek Sevillai Szent Izidor mellett említhető a jelentős időbeni távolság ellenére is.

A különböző reformokat szorgalmazó vagy megvalósító egyházi személyek hivatalos elismertetésének igénye is egyértelműen kimutatható: azon felül, hogy természetesen az összes rendalapító idesorolható, érdemes külön is kiemelni Marchiai Szent Jakabot, aki a ferences rend reformjában vett részt, valamint a trienti zsinat határozatainak elvhű végrehajtóit: a szentté avatott V. Pius pápát, Toribio Alfonso de Mogrovejót, illetve Borromeo Szent Károlyt, akik biográfiájában e tény rendre hangsúlyozásra került.

A jelzett időszakban a középkori eredetű, a pogányok fogságába esett keresztény rabok kiszabadítására szerveződött szerzetesrendek szent életű tagjai is markánsan helyet kaptak a tisztelendők körében. Nem zárható ki a török általi fenyegetettség hatása az egyes fogolykiváltó szerzetesrendek alapítói és tagjai tiszteletének egyházi jóváhagyásában; ilyen volt a trinitáriusok részéről Mathai Szent János és Valois Szent Félix, a mercedariánusok közül pedig Nonnatus Szent Rajmund, Armengol Szent Péter és Algiers-i Szent Seraphion.

Amennyiben helyénvalónak érzem e kategória tárgyalását, úgy nem tudok elvonatkoztatni a laikusok hangsúlyozottan példaadó szerepéről sem. A tanulatlan földművestől (Szent Izidor) és 1697-ben boldoggá avatott feleségétől (Maria Torribia) vagy a szolgálók védőszentjéül választott Luccai Szent Zitától a királyi személyekig (III. Ferdinánd, Portugáliai Szent Erzsébet); a mértékadó világi hivatalt ellátó, majd

[218] Alcantarai Szent Péter ferences szerzetesként 1555-ben kapott pápai engedélyt egy szigorú szabályzatú rend létrehozására, 1561-ben fiókzárdái már külön tartományt képeztek. Falkonieri Szent Julianna a szervita világi harmadrend megalapítója, Keresztes Szent János jelentős szerepét nem lehet elvitatni Avilai Szent Teréz mellett a sarutlan karmeliták rendjének megalapításában. Mathai Szent János és Valois Szent Félix a trinitáriusok rendalapítója volt, Silvestro Guzzolini a szilvesztrinusok bencés kongregációjának alapítója. Nolasco Szent Péter mint mercedariánus rendalapító sorolható e körbe.

[219] Szent Jácint többek között Oroszországban, Lettországban és Tibetben is járt térítő utakon, de a tatárokhoz is eljutott; Toribio Alfonso de Mogrovejo Peruban fejtett ki jelentős missziós tevékenységet, Szalézi Szent Ferenc pedig Savoya Chablais tartományában végzett népmissziót.

özvegységében szerzetesrendbe lépő főnemestől (Borgia Szent Ferenc) a szintén főnemesi rangú özvegyasszonyig (Chantal Szent Johanna Franciska); a bűnbánó világi nőtől (Cortonai Szent Margit) az élete végéig szüzességét megőrző, de harmadrendű fogadalma után szülei házában élő nemesi hölgyig (Falkonieri Szent Julianna) minden társadalmi réteg megtalálhatta azt a személyt, mely státuszának, addigi életvitelének megfelelő irányt adhatott a valódi megtéréshez.

E helyt térek ki néhány gondolat erejéig Klaniczay Gábornak a középkori nagy uralkodódinasztiák tagjai közül kiemelkedő szentek kultuszáról írott kötetére.[220] A szerző számtalan korabeli forrás: biográfiák, levelezések és egyéb kortárs beszámolók alapján vázolta fel annak a XII. századtól kezdve hangsúlyosabbá váló, majd a XIII. század új koldulórendjei által diadalra juttatott reformeszmének a jelentőségét, mely a korabeli keresztény gondolkodásmódot is nagyban befolyásolta. E reformeszmék – a világi hiúságoktól való elfordulás, az önkéntes szegénység, alázatosság és mértékadó jótékonykodás vállalása vagy éppen a fizikai munka beemelése a karitatív gyakorlatokba mintegy tükörként, idealizált mintaként szolgált a kortársak előtt. Ahogy Klaniczay hangsúlyozta, ezen igyekezetek sorába még az is beilleszthető volt, hogy egyházi személyek mellett vagy helyett immár mértékadó laikusokat is példaként emelhettek koruk közönsége elé (ilyen volt a gróf Géraud d'Aurillac személye a X. század első felében).[221]

A XII. századi laikus vallási mozgalmak, majd a részben azokból inspirálódó XIII. századi kolduló rendek is népszerűsíthették azt az apostoli életmódot (*Vita Apostolica*), mely bibliai alapokon nyugodva igazolhatta az előbb vázolt újszerű életvitel jogosságának szakrális megalapozottságát. Ahogy Klaniczay hangsúlyozta, „ez az oka, hogy a kolduló rendek befolyása alatt álló szenteknél a példamutató életvitel került előtérbe, s az erről szóló tanúbizonyságok elhomályosították (bár korántsem szüntették meg) azt a szerepet, amelyet addig a halál utáni, főleg az ereklyék segítségével bekövetkezett csodákról szóló híradások töltöttek be a szentség elismerésében."[222] Az igazán újszerű e gondolatmenetben az, hogy ha a szentség előfeltételeként immár nem csak egyes természetfeletti képességek és történések hangsúlyozása, hanem az emberi gyarlóság ellenére tökéletességre törekvő életvitel ténye is megfelelőnek bizonyult, a hívek végre úgy érezhették, hogy maga a szentség valamiféle tanulható, elérhető dolog, tehát a megfelelő életvitel is elegendő lehet a szentek státusának megközelítéséhez.[223]

A kora újkorban is valamiféle hasonló indíttatású reformelgondolás mehetett végbe, melynek célja, hogy egyértelműen pozitív, egyben a hívek tömegei számára elérhető vallási modellek segítségével formálják az egyházi és a világi keresztények identitástudatát a trienti szellemiségnek megfelelően. A jelzettek egyfajta hangsúlyeltolódással is jártak, melynek eredménye, hogy a keresztény megújulás időszakában

[220] Klaniczay 2000.
[221] Klaniczay 2000, 108.
[222] Klaniczay 2000, 193. L. még: McDonnell 1955.
[223] Klaniczay 2000, 193–194.

az egyház a laikusok felé a szentek példaadó jellegét hangsúlyozta. Kivételt képeznek ez alól az egyes uralkodók, az egyházi és a világi arisztokrácia, valamint a szerzetesrendek törekvése a patrónusoknak választott személyek kanonizációja érdekében, ez esetben azonban nem vonatkoztathatunk el annak lehetőségétől, hogy ezekben a spiritualitás mellett a reprezentáció is szerepet játszhatott.[224]

Visszatérve Burke és Johns kategóriáihoz, nem érzem helytállónak annak hangsúlyozását, hogy csupán egy (Johns szerint annyi sem) kiemelkedő tudományos tevékenységet végzett személyt avattak szentté ezen időszakban, ennek egyik oka lehet, hogy adataik, melyek alapján a következtetéseket levonták, hiányosak.[225] Az valóban kijelenthető, hogy egy volt közülük egyetemi professzor (Cantius Szent János Krakkóban), ám számos teológiai és jogi doktorátust szerzett személy is található az adott időszakban szentté avatottak között, mint Sevillai Szent Izidor, Pennaforti Szent Rajmund, Szalézi Szent Ferenc, Avellino Szent András vagy éppen Szent Jácint, aki mindkét jelzett doktorátust megszerezte. Említésre méltó velük ellentétben a nemességgel nem bíró néprétegek képviselete a szentté avatottak sorában, mint az 1622-ben szentté avatott Szent Izidor földműves vagy a kőműves családból származó Montegranarói Szent Szerafin, illetve az egész életében cselédként szolgáló Luccai Szent Zita, de több később szentté avatott szerzetes is egyszerű pásztorként vagy katonaként kezdte pályafutását.

A misztikusok, különböző víziókat átélt személyek csoportja sem merül ki a Peter Burke által említett nyolc főben, valamint nem helytálló Johns megállapításai közül az sem, hogy e csoport tagjai jellemzően már nem a XVIII. századi szentté avatottak közül kerültek ki. Johns megállapítása annyiban igazolható, hogy a csodás elemekből továbbra is jellemző maradt az életszentség hírében elhunytak között a súlyos betegségből való váratlan gyógyulás, illetve minden olyan hiteles tanúk által igazolt és jól dokumentált irracionális esemény, melyet a tudomány eszközeivel továbbra sem tudtak megmagyarázni.[226] A teljesség igénye nélkül a jelzett szakirodalmakban nem jelölt Szent Didáknak, Helftai Nagy Szent Gertrúdnak, Római Szent Franciskának vagy Néri Szent Fülöpnek éppúgy volt látomása, mint Benizi Szent Fülöpnek. A XVIII. század első harmadában XIII. Benedek különösen sok víziót átélt személyt kanonizált, de a század közepéről (Regalado Szent Péter, Ricci Szent Katalin – utóbbi ráadásul a középkori eredetű kiemelt szentségjelzőt, a stigmatizációt is magáénak tudhatta) és utolsó harmadáról (Montegranarói Szent Szerafin, Copertinói Szent József) is éppúgy találunk rá példákat.

Külön egységet képeznek azok a kanonizáltak, akik testét vagy egyes testrészeiket romlatlanul találták meg sírjuk felnyitásakor. E szintén középkori hagyományokat átörökítő – elég csak a Szent Jobbra gondolni – jelenséget meglehetősen gyakran doku-

[224] Sidler 2017, 58–59.
[225] Burke kimutatásában például hiányzott Sevillai Szent Izidor, illetve III. (Szent) Ferdinád kasztíliai és leóni király.
[226] Johns 2015, 65–66.

mentálták a XVII–XVIII. században: a földműves Szent Izidor, Avilai Szent Teréz, Portugáliai Szent Erzsébet, III. (Szent) Ferdinánd, Pazzi Szent Mária Magdolna, Bolognai Szent Katalin, Montepulciano Szent Ágnes és Páli Szent Vince teste is érintetlenül ép maradt. Idesorolható Nepomuki Szent János is, akinek nyelvét szintén az elevatiókor, 1719-ben találták a hagyomány szerint csodálatosan romlatlannak, ahogy Páduai Szent Antal is, akinek szintén ilyen okból ismert a nyelvereklyéje.

10. kép: Johann Jakob Sartor: Nepomuki Szent Jánost és Páduai Szent Antalt, illetve a nyelvereklyéjüket ábrázoló rézmetszet, 1742

Az említett Burke-kategóriák közül az utolsó a jelentős karitatív tevékenységet végző kanonizáltakkal, szám szerint hat fővel foglalkozik. E kategória is meglehetősen rugalmasan kezelhető, hiszen minden korszakban a szentség bizonyos fokú jellemzője volt az érdemi, tehát az egyház által előírt alamizsnálkodáson túli szegény- és/vagy beteggondozás ténye. Legalább harminchárom olyan személy található az 1588 és 1767 között kanonizáltak között, akik jelentős, kiemelkedő szegény- és / vagy beteggondozó tevékenységet végeztek. A középkori *caritas*szal szemben két alapvető változás figyelhető meg: egyrészt e tevékenységek módszeresebbekké váltak (a jelentős számú kórházalapításon is túlmutató és az akkoriban modernnek számító tudományos megfigyelésekre is kellően reflektáló újító jellegű technikai előírások – például az éjszakai ügyelet vagy a szakszerű ellátás igénye – bevezetésére gondolhatunk több szent esetén. A nincstelenek gondozását tekintve Villanovai Szent Tamás újdonsága például abban rejlett, hogy nem csupán alamizsnát, de munkát is adott a szegényeknek, ez az elvi, Muratorit is megelőlegező elgondolás forradalmi volt a maga idejében). Másfelől számos példát találhatunk arra, hogy a testi fogyatékossággal élők vagy tartósan betegek megsegítésén túl a társadalom perifériájára lelki-erkölcsi elbukottságuk okán került személyekkel is intézményesült formában gondoskodtak, tehát már nem feltétlenül a bűnöst, hanem a feloldozásra és megváltásra váró lelkeket látták bennük, akiket patronálni elsőrangú kötelessége az Ige szerint élőknek (Néri Szent Fülöp, Istenes Szent János, Cortonai Szent Margit, Régis Szent Ferenc és Emiliáni Szent Jeromos is e körbe tartozik).

Valójában az az állítás sem tartható, hogy csak két mártírt kanonizáltak a jelzett időpontban, illetve az sem, hogy a mártírszerep már nem jelentett olyan fontos szentségértéket, mint a középkorban. A 26 éves korában mártírhalált halt Pompejanus ereklyéit például 1614-ben fedezték fel a szicíliai Cagliari településen lévő San Saturnus-templomban, ezt követően történt tiszteletének pápai megerősítése. Az 1192-ben elhunyt Albert de Louvaint, Liège püspökét már a halálát követően is mártírként tartották számon, ahogy a Kijevi Rusz első római kanonizáltjait: Szent Boriszt és Glebet is. Ha esetleg azt feltételezném, hogy az utóbb említettek halálának politikai okai is voltak, az 1240-ben elhunyt mercedarius szerzetes, Algiers-i Szent Seraphion viszont már egyértelműen a hitéért szenvedett vértanúhalált.[227] Rajtuk kívül a katakombaszentek intenzív kultuszára is utalnom kell, hiszen a Rómában megtalált föld alatti temetkezőhelyeken talált csontvázakat sok esetben ókeresztény vértanúként azonosították,[228] ilyen volt például Szent Filoména is, akinek tisztelete később a kutatások okán problematikussá is vált. Ugyanígy meg kell emlékeznem a kora újkori missziók mártírjairól, akiknek tisztelete markánsan jelen volt a Trient utáni

[227] XIII. Benedek jóváhagyta a rendjében való tiszteletét, XIV. Benedek pápa 1728-ban a nevét felvette a római naptárba.

[228] Tüskés–Knapp 1994, 4.

köztudatban, függetlenül a boldoggá vagy szentté avatás megtörténtétől.[229] Élő volt a konfesszionalizáció új típusú mártírjainak, tehát azon személyeknek a tisztelete is, akik a felekezeti küzdelmek során hitükért veszítették az életüket.[230]

Történeti okokból mindenképp külön csoportban érdemes tárgyalni azokat a szenteket, akik kifejezetten a kora újkori pestisjárványok – illetve részben más pandémiák – idején láttak el önként vállalt beteggondozó feladatokat. Szent Didák a római Aracoeli ferences kolostorból kialakított pestiskórházban dolgozott. Borromeo Szent Károly az 1567. évi milánói pestisjárvány idején is a városban maradt, hogy a betegeket ápolhassa. Bertrán Szent Lajos az 1557. évi valenciai pestisjárvány idején ápolta a fertőzötteket. Solano Szent Ferenc Montoro városában ápolta a petiseseket. Gonzaga Szent Alajos az 1590–1591-es nagy római pestisjárvány idején ápolta a megbetegedetteket, később ő is megfertőződött és meghalt. Genovai Szent Katalin az 1497-es és az 1501-es itáliai pestisjárvány idején végzett jelentős betegápoló tevékenységet. Emiliáni Szent Jeromos az 1528-as járvány idején ápolta a tífuszos betegeket. Végül Thienei Szent Kajetánról hangsúlyozzák, hogy a szifiliszes betegeket különös gondossággal ápolta. Az is megfigyelhető, hogy a kora újkori pestisszenteknek különösen beágyazott és intenzív volt a tisztelete, és ez az egyes középkorban éltekre is igaz, ezt bizonyítja a számtalan Rozália- és Rókus-temetőkápolna, illetve az őket ábrázoló képek és szobrok nagy száma is.

Azzal, hogy a legvisszataszítóbb betegségekben szenvedőknek érdemi segítő kezet nyújtottak, már a középkori szentség extrémebb példáinál is találkozhatunk, elég csak Árpád-házi Szent Erzsébetre gondolni, aki az özvegyi örökségéből Marburgban építtetett Szent Ferenc-kórházban leprásokat ápolt. Az is köztudott, hogy e járványokat, ahogy a katolicizmusra törő belső és külső ellenségeket egyaránt a bűnök miatti isteni büntetésnek tartották a középkorban és a kora újkorban is. Tárgyalt időszakunkban e szentek példaadása és önfeláldozása azért is lehetett kiemelkedően fontos, hiszen az utolsó nagy pestisjárványok időszaka éppen a XVII–XVIII. század volt, a hívek emlékezetében tehát még kínzó emlék lehetett ezen pandémiák szörnyűsége, az ezek ellen Isten nevében, de tevékenyen küzdők életszentsége pedig annál hangsúlyosabbá válhatott.

Megfigyelhető az is, hogy egyre több főnemesi rangú család tagját avatták szentté a XVII– XVIII. század folyamán. A középkori uralkodódinasztiák szentség-törekvéseit többek között Portugáliai Szent Erzsébet kanonizációjával még egyfajta kései elismertetéssel legitimálhatta az egyház. Azonban a teljesség igénye nélkül Pazzi Szent Mária Magdolna, Borgia Szent Ferenc, Gonzaga Szent Alajos, Kosztka Szent Szaniszló, Genovai Szent Katalin, Falkonieri Szent Juliána, Ricci Szent Katalin vagy Chantal Szent Johanna Franciska egyaránt helyi, jelentős főúri család sarja volt, akik

[229] Bitskey 2015, 245–248.

[230] Ilyen volt a kassai vértanúk tisztelete, mely jezsuita támogatással jól körülhatárolható volt hazánkban is. l. Száraz 2015.; Bitskey 2015, 248–253.

a világi pompa ellenében mégis a krisztusi szegénységet megalapozó rendkívül szigorú életmódot választották. Kérdés, vajon mennyire figyelhető meg ebben valamiféle tudatosság a presztízsük emelésére vagy bizonyos politikai előnyök kovácsolására az arisztokrácia tagjai közüli szellemi- lelki kiválóságra vágyó családok részéről: kik voltak e kanonizációk előmozdítói, akár ezt megelőzően a propagálói, utóbb pedig hivatkozói – e kötet keretein belül azonban nincs mód e felvetés alaposabb vizsgálatára, csupán a kutatás lehetséges új irányait jelölheti ki.[231]

Egy utolsó kategóriát tárgyalok még, mely segíthet feloldani azt a Burke által is jelzett problémát, hogy vannak olyan kanonizáltak, akik egyik általa említett kategóriába sem sorolhatók. Mindamellett, hogy – ahogy korábban jeleztem – életvitelük egyértelműen alkalmas volt általánosabb érvényű példaadó szerepre mind az egyházi, mind a világi hívek körében, van ezen kívül még egy kategória, melybe egyértelműen besorolhatók, ez pedig a világi hiúságoktól való elfordulás, az aszketikus életvitel népszerűsítése, esetenként az aszkézis extrémebb megnyilvánulásaiig eljutva. Számos szent életútjában olvasható a világi pompa elutasítása, mely különösen éles kontrasztot alkot a korabeli arisztokrácia világias életvitelével és a Vanitas-eszme hatását is tükrözi.[232]

Végül fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy az új rítus szerinti szentté avatások kezdetétől, 1588-tól fogva a XVIII. század közepéig a kanonizáltak közel fele a középkorban élt személy volt, akiknek tisztelete évszázadokon keresztül örökítődött át a hivatalos szentszéki jóváhagyásig.[233] Ez XIII. Benedek pápa pontifikátusát követően kezdett megváltozni, utána egyre több kora újkori személyt kanonizáltak. E tendenciában nem nehéz észrevenni annak a jeleit, hogy az egyház rendezni akarta az emberemlékezetet meghaladó idő óta folytonosan tisztelt személyek nyilvános kultuszának kérdését. Ez akkor még nem csupán ténylegesen a kanonizáció, hanem az approbáció útján is történhetett, amikor a pápa hivatalosan megerősítette a régi kultuszt és az életszentség vagy a vértanúság tényét.[234] Massimo Leone az alábbi adatokkal világította meg e tendencia irányadóságát a XVIII. századra:[235]

	XVII. század	XVIII. század	XIX. század
beatifikáció	75	39	65
kanonizáció	25	29	80
approbáció	33	894	397

[231] E kérdéskört érintőlegesen tárgyalta: Klaniczay 2000, 171.; Ditchfield 2009, 581–583.

[232] Ez az időszak volt a rendkívül népszerűvé váló *vanitas* szövegek és képek időszaka is, a világi hiúságoktól való elfordulás igényét ez is táplálhatta.

[233] E tendenciára Bitskey István is felfigyelt, l. Bitskey 2015, 252.

[234] Érdekes, hogy az általam olvasott szakirodalom többsége nem tesz különbséget a megerősítés e két különböző típusa között, pedig úgy vélem, a kettő között nem csak technikai jellegű különbségek voltak, ennek pontosítása azonban további kutatásokat kíván.

[235] Leone 1010, 19.

Látható, hogy a XVIII. században markánsan megnőtt a nem kanonizált, viszont pápai megerősítést nyert személyek száma. A nyilvános kultusz megerősítése után (valójában már azt megelőzően is) ezeket az embereket éppúgy szentként definiálták, mint a kanonizáltakat. Ennek fényében különös jelentősége van, hogy Nepomuki Szent János esetén – bár egyházjogilag lehetőség lett volna az approbációra is, és az 1675. évi első prágai káptalani vizsgálat még valóban csak annak lehetőségét vetette fel, hivatkozva a kultusz emberemlékezetet meghaladó idő óta való fennállására,[236] végül ténylegesen és ceremoniálisan megtörtént a boldoggá, majd a szentté avatás.

A szentség legitimációja

A XVI–XVIII. század első fele közti időszakban komoly dilemmát okozott egyházi körökben annak tisztázása: tulajdonképpen ki vagy mi legitimálja a szentséget? Vajon csak az a szent, akit az egyház, vagy az is, akit a társadalom gondol annak? Akiknek tiszteletét hivatalossá tette az egyház, de például az idő múltával kultuszuk kikopott a köztudatból és a szentkalendáriumokból, hogy végső soron „elfelejtett" szentekké váljanak, vagy azok, akiknek tisztelete akár évszázadok óta a társadalom minden rétegében jelen volt anélkül, hogy hivatalos eljárás igazolta volna a jogosságukat? A reformáció kritikája, egyben az egyházon belüli reformtörekvések hatására a Trient utáni pápák egyre határozottabb korlátozásokat és tiltásokat fogalmaztak meg e kérdésben, ám erőfeszítéseik nem hoztak teljes sikert: bizonyos szentség hírében elhunyt személyek tisztelete ugyanis olyan mélyen ágyazódott be a köztudatba, hogy az egyház központosított hatalmával sem lehetett letörni azokat. Ideális példa erre Nepomuki Szent János tisztelete, akit, bár a középkorban szenvedett vértanúhalált, teljes sikerrel asszimiláltak a kora újkori szentek körébe úgy, hogy a boldoggá, majd szentté avatására is csupán a XVIII. század első harmadában került sor. Ez azonban nem egyedi eset: mint kiderült, a XVII–XVIII. század folyamán az új rítus szerint kanonizált személyek közül közel minden második a középkorban élt, akiknek tisztelete tehát évszázadokon keresztül fennállt, míg végre kanonizálták őket vagy legalábbis tisztelhetőségükre vonatkozóan megkapták a pápai jóváhagyást annak időtlensége és folytonossága okán. Az is megfigyelhető, hogy ebben az időszakban az életszentség hírében elhunytaknak már kevésbé a hősiességére, mint inkább az elérhetőségére (mint közbenjáró, közvetítő Isten és a hívők között), illetve a reálisan követhető példakép voltára helyeződött a hangsúly. Ezért sem indikálhatta ekkor már a szentté avatást önmagában a vértanúság ténye. Nepomuki Szent János XVII–XVIII. századi életrajzaiban számos olyan topikus részletet, tehát korábbi (részben kortárs) szent-

[236] Ducreux 2016a, 25–26.

életrajzokból visszaköszönő részletet lehet feltárni, melyek a vizsgált időszak szentté avatottjaival rokonítják őt: ilyen például a csodás gyógyulása, a mértékadó karitatív tevékenysége, a magasabb egyházi hivatalok visszautasítása, romlatlanul épen maradt nyelve vagy akár a születésekor és halálakor tapasztalható csodajelek mint az isteni igazolás realizációi. E topikus jegyeket mutató történetek segíthettek elhelyezni a mártírt a kanonizált szentek között, akaratlanul is az ő méltó örökösüknek mutatva őt. Alakja és életútja ráadásul ideálisnak nevezhető, hiszen hitét, értékrendjét és azokból fakadó egyéni és közösségi megnyilvánulásait tekintve egyértelműen mintaadónak számított mind a klerikusok, mind a laikusok előtt; személyével olyan értékrendet közvetíthetett sikerrel az egyház, melyet a megváltozott történeti-politikai helyzetben mintaértékűnek tartott.

Azonban úgy tűnik, bár szükséges, de nem elégséges feladat kizárólag a többi „kortárs," legalábbis hasonló körülmények között kanonizált szenttel való lehetséges kapcsolódási pontoknak a feltárása. Ömagában azokból az adatokból kiindulva, melyek a kora újkori szentségfelfogást, ezzel pedig az új típusú kanonizációkat jellemezték, nem lehet megnyugtató választ találni arra, miben volt ő más, mint például XVII. századi sorstársa, Jan Sarkander, hogy előbbi tisztelete Európa-szerte elterjedt, utóbbié viszont jellemzően lokális maradt. Hogy Nepomuki Szent János tiszteletének újdonságát és egyediségét megragadhassam, egyben választ találjak arra is, tisztelete miért terjedhetett el ennyire intenzíven Magyarországon, az életrajzokból kiolvasható egyéb specifikumokat is számba kell vennem.

11. kép: Nepomuki Szent Jánost ábrázoló rézmetszet Jan Ignác Dlouhoweský *Koruna Czeská* című kötetében, 1673

Nepomuki Szent János XVII–XVIII. századi cseh életrajzai

Tudjuk, hogy egy szent biográfiája nem csupán annak életéről, haláláról és megdicsőüléséről szól; bár látszatra az életrajz mint műfaj szerkezeti elemeit tartalmazza, azokon túlmutató jelentésrétegekkel is gazdagodott. Sághy Marianne azonban Jacques Fontaine[237] és Charles Pietri[238] kutatásait alapul véve azt is hangsúlyozta Peter Brown korábban tárgyalt történeti antropológiai modellje ellenében, hogy nem szabad elfelejtkezni arról: egy szentéletrajz mindenekelőtt Isten dicsőítéséről szól;[239] a főhős cselekedetei és az azokat mozgató jelleme mind egyfajta indirekt visszautalás Istenre, aki méltónak találta az ábrázolt személyt, hogy céljai szentesítésére kiválassza és támogassa őt. A szerző definíciója szerint „a szentéletrajz nemcsak a szent életéről, hanem kultuszának kialakításáról is szól. Apologetikus, polemikus, propagandisztikus mű: a szerző a szent alakjában egy eszményt ábrázol, filozófiai és teológiai tanokat népszerűsít."[240] Sághy Marianne elsősorban a spiritualitás felől közelítette meg a vizsgálata tárgyául választott IV. századi szövegeket, ennek megfelelően azt is hangsúlyozta, hogy történelmi háttérre csupán azért van szükség a szentéletrajzokban, hogy az esz-

[237] Fontaine 1982. Idézi Sághy 2005, 54.
[238] Pietri 1984.; Pietri 1997. Idézi Sághy 2005, 54.
[239] Sághy 2005, 25.
[240] Sághy 2005, 26.; Sághy 2009, 23.

ményített jellemrajzot hihetővé és elfogadhatóvá tegye.[241] Ezen túlmenően azonban Sághy Marianne is hangsúlyozta, hogy a szentéletrajzok a spirituális tartalmukon túl magukon hordozzák keletkezési körülményeik lenyomatát is.[242]

Az, hogy egyes legendaelemek tipizálhatóak, melyek segítségével különböző szenttípusokat lehet elkülöníteni, František Graus kutatásai jelentik az alapot: ő ugyanis 1965-ben megjelent *Volk, Herrscher und Heiliger im Reich der Merowinger. Studien zur Hagiographie der Merowingenzeit* című monográfiájában[243] szigorú kritikai szervező elvet dolgozott ki az egyes szentségértékek tipizálására és a legendák hagiografikus és nem hagiografikus elemeinek különválasztására. Hasonlóképpen vélekedett Gábor Csilla *A (majdani) püspök püspökökről: Illyés András legendáriumának főpap-életrajzai* című tanulmányában.[244] A szerző bizonyos, már a középkorban is létező szentségértékeket, ahogy ő definiálta: „*tipikus (és topikus) motívumokat*"[245] keresett a jelzett kora újkori biográfiákban, melyek ismétlődésével a két korszak más típusú szentségdefiníciói között is egyértelmű kapcsolatokat tudott meghatározni.

Massimo Leone a már idézett kötetében[246] az egyes szentekhez köthető biografikus és vizuális ismertetőjegyeket mint egyfajta jeleket értelmezte, amelyek önmagukon túl bizonyos komplexebb történeti-társadalmi változásokra is utalnak. E szemiotikai megközelítésben a szentek szentsége a katolikus megújulás lelki és gyakorlati útmutatóit rejtik magukban úgy, hogy azok nem csupán az egyház hatalmát és megújulását tanúsítsák, hanem azon túl a hívők tanulatlan tömegei számára is könnyen realizálható életviteli mintává is válhassanak. Ha tehát a szentéletrajzokra egyfajta tükörként tekintünk, melyekben az adott korszakok szentségértéke a különböző történeti-politikai struktúrák mentén tükröződik, ennek nyomait Nepomuki Szent János biográfiáiban is kutatni lehet. Ezen túlmenően azonban azt is érdemes tanulmányozni, vajon tetten érhető e egyfajta hazai specifikum is ezekben a szövegeken túlmutató jelentésrétegekben, vagy Nepomuki Szent János kultuszának viharos sebességű hazai adoptálása kizárólag a nemzetközi mintázatok alapján történt meg.

Nepomuki Szent János korai életrajzainak áttekintésével azok egyértelmű rétegezettsége figyelhető meg: a századok folyamán időről időre olyan szövegrészletekkel egészültek ki, melyek kora újkori biográfiájának (ezzel pedig tiszteletének) a sarokpontjait képezik. Egyik, ha nem a legfontosabb ilyen esemény a gyónási titok megőrzése volt, XVII–XVIII. századi életrajzai szerint is ebből az okból került konfliktusba az uralkodóval. Thomas Ebendorfer von Haselbach (1388–1464) osztrák történész volt az első, aki a mártír halála után nagyjából negyven évvel, az 1433-ból származó *Liber Augustalis*ban arról írt: a IV. Vencel és Nepomuki Szent János közötti konfliktus

[241] Sághy 2005, 46.
[242] Sághy 2009, 25.
[243] Graus 1965. Idézi: Klaniczay 2000, 23.
[244] Gábor 2011, 408–416.; Gábor 2015, 117–132.
[245] Gábor 2011, 413. Gábor 2015, 127.
[246] Leone 2010.

oka az volt, hogy a pap nem árulta el az uralkodónak, mit gyónt neki a királyné.[247] Jiří Barthold Pontanus z Braitenberka (Georg Barthold Pontanus von Braitenberg, 1550 k. – 1614) 1602-ben megjelent Nepomuki Szent Jánosról szóló himnuszában, illetve az azt kísérő fametszeten már egyértelműen e szerepkör vált hangsúlyossá a mártír életrajzában.[248] A gyónási titok megőrzése legendájának egyre erőteljesebbé válásában akár a trienti zsinat hatását is feltételezhetnénk,[249] ám az egyértelmű, hogy annak megjelenése jóval a szinódust megelőzően történt.

A kora újkori életrajzok másik jelentős részét képezi a különböző büntetőcsodák leírása, a hagyomány szerint ugyanis aki Nepomuki Szent János szentségét kétségbe vonja vagy szándékosan a sírjára lép, még ugyanaznap nagy szégyen éri. 1541-ben Václav Hájek z Libočan (1499–1553) *Kronika Česká* című 1541-ben megjelent kötetében írt először a szent sírjához köthető büntetőcsodák létéről.[250] Ugyanő vetette fel annak lehetőségét, hogy valójában két hasonló nevű személy élt ugyanabban az időben: egyikük egyházpolitikai ellentétbe került az uralkodóval, a másikuk – akit szentként tisztelnek – a gyónási titok mártírja lett szintén a Vencellel történt konfliktus okán.[251] E kettősség Hájek alapján Jan Dubravius (1486–1553) olmützi püspök 1552-ben befejezett *Historia regni Bohemiae* című krónikájában is szerepel.[252] Utóbbi szerző Nepomuki Szent János legendáját egy új elemmel is bővítette, mely végül nem gyökeresedett meg a szent későbbi életrajzaiban: eszerint a Moldva csodálatos módon kiszáradt, hogy a mártír holttestét ki lehessen emelni a mederből. Ezt a történetet Martin Boregk szintén említette az 1587-ben megjelentetett *Behmische Chronica* című kötetében, hozzátéve, hogy három napig úgy is maradt, amíg a holttestet kiemelték és eltemették.[253] Dubravius és Boregk szintén írt a mártírhoz kapcsolódó büntetőcsodák alapjáról: a sírra lépés büntetéséről; előbbi azt is rögzítette, hogy azt is büntetés éri, aki a gyóntató szent voltát kétségbe vonja.[254] Jan Tanner *Vir apostolicus seu vita et virtutes R. P. Alberti Chanowsky* című, először 1660-ban kiadott kötetének első fejezetében jelent meg először a mártír sírjának és a neki adott tisztelet fizikai megnyilvánulásainak részletesebb leírása, a szerző pedig hangsúlyozta: ez annak ellenére fennáll, hogy a Szentszék hivatalosan nem hagyta jóvá a mártír tiszteletét.[255]

[247] „…quia sigillum confessionis violare detrectat, ipsum in Moldavia suffocari precepit." l. Herzogenberg–Paleczek 2009, 113–114.; Polc 1993, 286, 427.; Becker 2001, 221.

[248] Pontanus 1602, 203–206.

[249] Becker 2006, 221.

[250] Hájek 1541. L. Herzogenberg–Paleczek 2009, 114.

[251] Kovács 2015, 189.

[252] Dubravius 1552.

[253] „Man schreibet daß das wasser selbst der unschuld dieses Priesters zeugnus geben und dasselbe plötzlich außgetrucknet den todten cörper entblösset und dasselbe drey gantzer tage also verblieben ist biß der Priester wieder heraus genommen und zu S. Veit ist begraben worden und wer noch heutiges tages aus leichtfertigkeit auff dasselbe grab trit der kompt ohne spot und nachtheil nicht davon." Boregk 1587, 336.

[254] Boregk 1587, 336.; Reimann 1872, 227.

[255] Tanner 1660, 14–20.

Georgius Plachý: *Fama Posthuma*

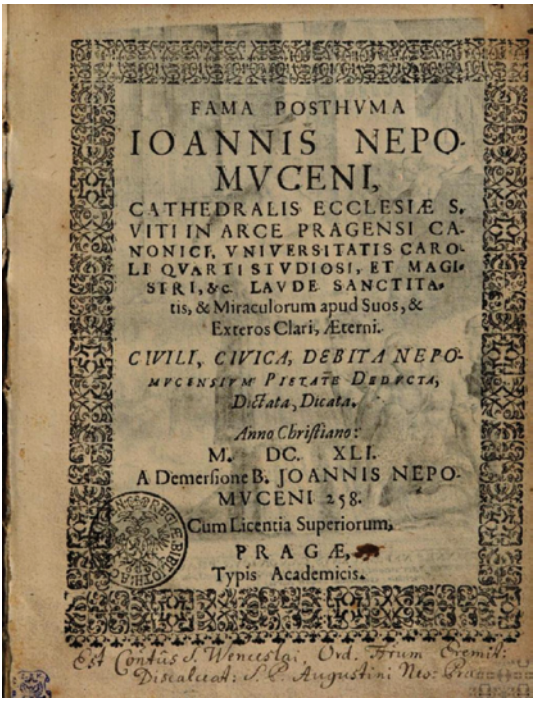
FAMA POSTHVMA
IOANNIS NEPO-
MVCENI,
CATHEDRALIS ECCLESIÆ S.
VITI IN ARCE PRAGENSI CA-
NONICI, VNIVERSITATIS CARO-
LI QVARTI STVDIOSI, ET MAGI-
STRI, &c. LAVDE SANCTITA-
tis, & Miraculorum apud Suos, &
Exteros Clari, Æterni.
CIVILI, CIVICA, DEBITA NEPO-
MVCENSIVM PIETATE DEDICTA,
Dictata, Dicata.
Anno Christiano:
M. DC. XLI.
A Demersione B. JOANNIS NEPO-
MVCENI 258.
Cum Licentia Superiorum.
PRAGÆ,
Typis Academicis.

12. kép: A *Fama Posthuma* címlapja, 1641

A legkorábbi háromnyelvű latin, cseh és német szövegeket egyaránt tartalmazó életrajz *Fama posthuma S. Joannis Nepomuceni* címmel 1641-ben jelent meg Prágában.[256] Bár a címlapon nem olvasható a szerző neve, szerzője a Ferus szerzői álnéven működő Georgius Plachý (1586 k.–1655) jezsuita szerzetes volt,[257] aki Hájek, Dubravius és Pontanus említett köteteire hivatkozott forrásként. E kötetet a nepomuki, a mártír tiszteletére emelt zarándoktemplom építtetése okán adták ki Franz Matthias Karl von Sternberg (1612–1648) gróf megbízásából.[258] Ez tájékoztatott először a mártír tiszteletének elterjedtségéről, mely ekkorra már nem csupán Prágára korlátozódott, hanem bemutatta, hogy a zarándoklatok a XVII. század közepén már Nepomuki Szent János szülővárosában is jelentősek voltak.

A *Fama posthuma* felépítése szigorú szerkesztési elvek alapján történt. A Sternberghez szóló ajánlást, a Nepomuki Jánost ábrázoló első Karel Škréta (1610–1674)

[256] Plachý 1641.
[257] Életútjáról l. Linka 2005.
[258] A Sternberg az egyik legbefolyásosabb cseh főnemesi család volt, akik különösen sokat tettek Nepomuki Szent János kultuszának népszerűsítéséért, akit családi patrónusukká is választottak.

-metszetet, az életrajzi kivonatot, majd az első latin nyelvű verset (*In imaginem B. Joannis Nepomuceni*) követően kezdődő biográfiai szakasz tömör, tizenegy alfejezetre osztott, mindegyik fejezet egy-egy oldalt foglal el latin, cseh, majd német nyelven. A tizenegy fejezet címe a következő:

1. *Patria Joannis Nepomuceni*
2. *Studia B.I.N*
3. *Canonicus B. Ioannes Nepomucenus*
4. *Eleemosynarius imperatricis*
5. *Beatus Ioannes Nepomucenus confessarius*
6. *Beati Ioannis Nepomuceni tortura*
7. *Beati Ioannis Nepomuceni sancta mors*
8. *Beati Ioannis Nepomuceni miracula*
9. *Beati Ioannis Nepomuceni translatio*
10. *Sepultura ac depositio Beati Ioannis Nepomuceni*
11. *Dei poena in impios*

Az oldalankénti feszítettséget annyira fontosnak tartotta a kötet szedője, hogy a több helyet igénylő német nyelvű szöveg utolsó sorait több esetben kisebb betűmérettel szedte, hogy elférjen az adott oldalon. A tizenegy fejezetet egy a szenthez intézett háromnyelvű ima, majd egy csupán latin és cseh nyelven szedett vers követi. A következő egységek az épülő templom körüli szertartáshoz kapcsolódnak: egy-egy Sternberghez, illetve a nepomuki lakosokhoz kötött latin nyelvű imádság, melyek mindegyikét egy-egy metszet zárja le.[259] Ezt tíz rövid, 2-4 soros latin és cseh nyelvű versek követik, melyek a szent életútjára, sírjára és kultuszára reagálnak. A szent sírjának feliratát is rögzítették latin és cseh nyelven; utóbbi szintén latin nyelvű kiegészítésében Ferus egy gyertyatartóról is írt, melyen a mártír a cseh patrónusok társaságában látható. A kötetet a prágai püspökök és érsekek felsorolása zárja a kezdetektől a kötet kiadásának időpontjában regnáló Ernst Adalbert von Harrach érsekig. A szerző végül egy üresen hagyott lapot követően egy plusz történetet illesztett a kötethez latin, illetve cseh nyelven: Sluska palatinus 1588. évi történetét a szent sírjánál, melyet a későbbi Nepomuki-életrajzokban már a kultuszt tárgyaló fejezetekbe illesztettek.[260]

Az életút, a csodák, a sír és a kultusz leírása a későbbi Nepomuki-életrajzokat előlegezi meg; azoktól annyiban tér el, hogy tartalmukat tekintve sokkal rövidebbek, szűkszavúbbak, minimális legendaelemet tartalmaznak. Mindegyik háromnyelvű fejezetegységet egy-egy latin nyelvű, szintén egy oldalra szerkesztett vers zár le, melyek tartalma az előző fejezetekre reagál, címük is megegyező. A fejezeteket a későbbi életrajzírók is megközelítőleg ilyen alpontokra osztották, egy jelentős különbséggel,

[259] L. 190–191. oldal és 35., 37. kép
[260] L. 185–186. oldal

mely a későbbieknél már nem figyelhető meg: külön fejezetet kapott a tény, hogy Nepomuki János az uralkodó alamizsnaosztója volt; az első metszet is e tény alátámasztása képi megfelelőjének tekinthető.[261]

Jan Ignác Dlouhoveský: *Proto-Historicus vitae S. Joannis Nepomuceni*

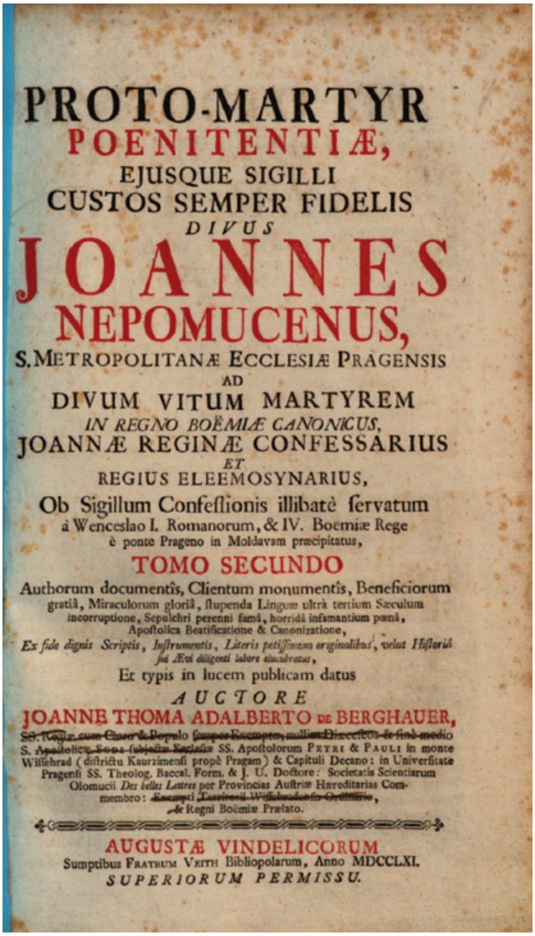

PROTO-MARTYR
POENITENTIÆ,
EJUSQUE SIGILLI
CUSTOS SEMPER FIDELIS
DIVUS
JOANNES
NEPOMUCENUS,
S. METROPOLITANÆ ECCLESIÆ PRAGENSIS
AD
DIVUM VITUM MARTYREM
IN REGNO BOËMIÆ CANONICUS,
JOANNÆ REGINÆ CONFESSARIUS
ET
REGIUS ELEEMOSYNARIUS,
Ob Sigillum Confeſſionis illibatè ſervatum
à Wenceslao I. Romanorum, & IV. Boemiæ Rege
è ponte Prageno in Moldavam præcipitatus,
TOMO SECUNDO
Authorum documentîs, Clientum monumentîs, Beneficiorum
gratiâ, Miraculorum gloriâ, ſtupenda Linguæ ultrà tertium Sæculum
incorruptione, Sepulchri perenni famâ, horridâ infamantium pœnâ,
Apoſtolica Beatificatione & Canonizatione,
Ex fide dignis Scriptis, Inſtrumentis, Literis potiſſimum originalibus, velut Hiſtoriâ ſui Ævi diligenti labore elucubratus,
Et typis in lucem publicam datus
AUCTORE
JOANNE THOMA ADALBERTO DE BERGHAUER,
~~SS. Regiæ cum Clero & Populo~~ ~~ſemper Exemptæ, nullius Diœceseos & ſinè medio~~
S. ~~Apoſtolicæ Sedi ſubjectæ Eccleſiæ~~ SS. Apoſtolorum PETRI & PAULI in monte
Wiſſehrad (diſtrictu Kaurzimenſi propè Pragam) & Capituli Decano: in Univerſitate
Pragenſi SS. Theolog. Baccal. Form. & J. U. Doctore: Societatis Scientiarum
Olomucii *Des belles Lettres* per Provincias Auſtriæ Hæreditarias Com-
membro: ~~Exempti Territorii Wiſſehradenſis Ordinario~~,
~~&~~ Regni Boëmiæ Prælato.
AUGUSTÆ VINDELICORUM
Sumptibus FRATRUM VEITH Bibliopolarum, Anno MDCCLXI.
SUPERIORUM PERMISSU.

13. kép: A *Proto-Historicus vitae S. Joannis Nepomuceni* szövegét magában foglaló Berghauer-kötet címlapja, 1761

[261] A metszetek elemzését l. 190–191. oldal és 35. kép.

Az első kritikai igényű életrajzot Jan Ignác Dlouhoveský (1638–1701) 1667-től a prágai Týn-templom lelkésze, 1679-től prágai segédpüspök állította össze *Proto-Historicus vitae S. Joannis Nepomuceni* címmel 1668-ban.[262] E kézirat a szerző halála után a káptalani levéltárba került, végül Jan Tomáš Vojtěch Berghauer találta meg, aki *Protomartyr poenitentiae ejusque sigilli custos semper fidelis Divus Joannes Nepomucenus* című kötetének 1761. évi második kötetében ki is adta.[263]

A Dlouhoveský által írott életrajz fejezetekre nem tagolt szöveg, mely egy tematikailag jól elkülöníthető életrajzi, illetve tisztelet-szakaszból áll az alábbi sorrendben:

- Nepomuki Szent János születése, szülei, neveltetése, iskolái
- pappá szentelése egy hónapos böjtöt követően, prágai egyetemi tanulmányok, életvitele, pályafutása, kiváló szónoki képességei, a magasabb egyházi hivatalok visszautasítása
- Johanna királyné gyóntatója, nem fedi fel a gyónási titkot a királynak, a sületlen kappant felszolgáló szakács története
- megkínoztatása, álhatatossága, elengedése, zarándoklata a boleszlávi Szűzanyához, visszatérésekor elfogatása és mártírhalála, jövendölése
- a halálát követő csodajelek, a városiak első hódolata a holttestnél, Vencel parancsa a test elrejtéséről, annak illatozása, a test átvitele a Szent Vitus-székesegyházba, a kincs megtalálása a sír kiásásakor, a mártír temetése, a sír feldíszítése
- közösségi tiszteletadás a társadalom minden rétegéből, ex votók, a székesegyház 1619. évi megszentségtelenítésekor sírjának feldúlása és annak büntetése
- patrónussága, a por összegyűjtése a sírról
- Lipót herceg gyertyatartója, a neki is szentelt két oltár a székesegyházban, királyi és fejedelmi tiszteletadások (I., II. és III. Ferdinánd)
- az asszony és a szerzetes esete, akik kételkedtek az ő tisztelhetőségében
- Wolfgang Chanowsky kézirata, melyben Bohémia csodatévő szentjének nevezi
- a Lipót-féle gyertyatartóról a szobrot letörő tolvaj története
- a mártír sírjából sírást és sóhajtozásokat halló kálvinisták története
- a templomszolga története, aki vizet töltött a lámpásba olaj helyett
- a Sternberg-féle pomuki templom és annak előzménye, a helyiek tiszteletadása, segítségül hívás aszály és pestis idején

[262] Reimann, 1872, 237–246.; Herzogenberg–Paleczek 2009, 115.

[263] Berghauer szerint *Compendium Vitae S. Joannis Nepomuceni* címmel Prágában ki is adták 1680-ban; ennek példányát nem találtam. Berghauer 1761, 43–49 és 69–71.

– tisztelete a Szent Györgyről nevezett prágai bencés apácakolostorban, a katonák és egyéb tábori személyek közötti tisztelete
– a vak története, aki visszanyerte a szeme világát

E sorrend már előrevetíti Bohuslav Balbín Nepomuki-életrajzainak szerkezetét és tartalmi jellegzetességeit, a jezsuita hagiográfus ugyanis, mint később látni fogjuk, elsősorban ebből a kéziratból merített néhol csupán tartalmi átvétellel, esetenként viszont egyértelmű szövegszerű egyezésekkel.

Bár ez a latin nyelvű életrajz csupán jóval a szerző halálát követően jelent meg, annak egy kivonatolt, fontos részleteiben azonban kiegészített variánsa német nyelven nyomtatásban is megjelent 1680-ban Prágában, Eleonora Magdalena Gonzaga, III. Ferdinánd császár harmadik feleségének dedikálva. Dlouhoveský ebben egyfelől megemlítette azt a legendát, hogy a mártír a cseh nemzeti patrónusok társaságában többször is megjelent,[264] másfelől azt is rögzítette, hogy egy évvel korábban, 1679-ben a bambergi és würzburgi hercegérsek, Peter Philipp von Dernbach (1619–1683) tisztelete jeléül egy pompás és drága ezüst lámpást küldött, melyet a mártír sírjánál helyeztek el.[265]

Dlouhoveský egyébként nem csupán e két életrajzban emlékezett meg a mártírról: 1673-ban kiadott cseh nyelvű imádságoskönyvében összesen öt, Nepomuki Szent Jánost megszólító imádságot, illetve egy őt ábrázoló rézmetszetű, körbevágott portrét is megjelentetett.[266]

Tomáš Jan Pešina z Čechodoru: *Phosphorus septicornis*

Bár nem életrajz, a *Phosphorus septicornis, stella alias matutina*[267] mégis kiemelkedő fontosságú mű Nepomuki Szent János tiszteletének kora újkori emlékeit illetően. Tomáš Jan Pešina z Čechodoru történész, császári tanácsos, szendrői püspök 1673-ban kiadott kötetében a Szent Vitus-székesegyház történetéhez kapcsolódóan a harmadik és a hatodik fejezetben leírta ugyan a mártír rövid életrajzát, ám annál sokkal

[264] „Die Böhmische heilige Patronen seynd unterschiedlichmal Processions-veiß gesehen worden unter welchen sich auch der Heil. Joannes eingefunden." Dlouhoveský 1680, A6.

[265] „Verlossenen 1679. Jahr hat der Hochwürdigste Fürst und Herr Herr Bischoff zu Bamberg und Würzburg Herzog in Francken ein stattliche und kostbare silberne Ampel überschicket und umb dieses Heiligen an sein Grab angerührte Bildnuß gebetten so ihme auch übersendet die er in grossem Werth thut halten." Dlouhoveský 1680, A6.

[266] Dlouhoveský 1673.

[267] Pešina 1673.

jelentősebb, hogy a sírjának protestánsok általi meggyalázását is rögzítette.[268] Pešina az 1619. évi decemberi, a V. Frigyes pfalzi választófejedelem és 1619. augusztusától cseh király által jóváhagyott és a protestánsok által véghezvitt templomrombolás tárgyalását, melynek Nepomuki János sírja is áldozatul esett, négy szerzőre való utalással és idézéssel egészítette ki. Az elsőnek idézett ezek közül szintén egy leírás, melyet 1621–1628 között a császári udvarban nunciusként működő, majd Aversa püspökének kinevezett Carlo Caraffa (?–1644) Aversában 1630-ban kiadott *De Germania Sacra Restaurata* című kötetében (ebben egyébként szentnek nevezve a mártírt). Johann Adlzreiter von Tettenweis (1596–1662) bajor származású jogász és politikus szintén beszámolót készített az eseményekről *Annalium Bojorum Tomus III.* című kötetében. A harmadik idézett szerző Bohuslav Balbín 1671. évi *Vita beatae Joannis Nepomuceni confessoris et martyris* című kéziratos életrajza, melynek hetedik fejezetéből szintén szó szerinti idézeteket vett át Pešina. Végül Jan Tanner már idézett *Vir apostolicus seu vita et virtutes R. P. Alberti Chanowsky* című 1660-ban megjelent életrajzi kötetére is hivatkozik a szerző. E szerzők mindegyike hangsúlyosan tárgyalta Nepomuki Szent János sírjának a meggyalázását.

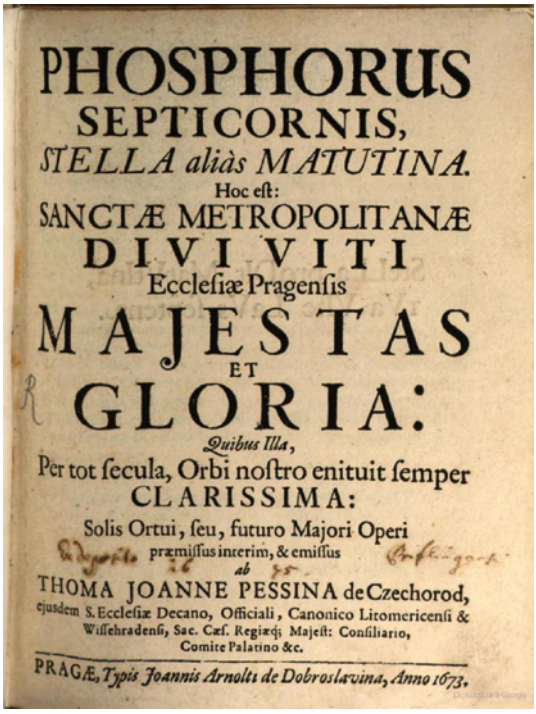

PHOSPHORUS
SEPTICORNIS,
STELLA aliàs MATUTINA.
Hoc eſt:
SANCTÆ METROPOLITANÆ
DIVI VITI
Eccleſiæ Pragenſis
MAJESTAS
ET
GLORIA:
Quibus Illa,
Per tot ſecula, Orbi noſtro enituit ſemper
CLARISSIMA:
Solis Ortui, ſeu, futuro Majori Operi
præmiſſus interim, & emiſſus
ab
THOMA JOANNE PESSINA de Czechorod,
ejusdem S. Eccleſiæ Decano, Officiali, Canonico Litomericenſi &
Wiſſehradenſi, Sac. Cæſ. Regiæq; Majeſt: Conſiliario,
Comite Palatino &c.
PRAGÆ, *Typis Joannis Arnolti de Dobroslavina, Anno 1673.*

14. kép: A *Phosphorus septicornis* címlapja, 1673

[268] Pešina 1673, 351–352., ill. különösen: 644–654.

Bohuslav Balbín: *Acta Sanctorum*

15. kép: Az *Acta Sanctorum* címlapja, 1680

Bohuslav Balbín jezsuita szerzetes a kor legnagyobb hatású cseh történésze volt.[269] Bollandista rendtársaival együttműködve jelent meg 1680-ban Antwerpenben az *Acta Sanctorum* május hónap harmadik kötetében Nepomuki Szent Jánosról írott életrajza.[270] A Gottfried Henschen (1601–1681), Daniel von Papenbroeck (1628–1714) és Konrad Janninck (1650–1723) által szerkesztett kötet Nepomuki Szent János életét és tiszteletét tárgyaló *De B. Ioanne Nepomuceno Ecclesiae Metropol. Pragensis S. Viti Canonico Presb. Martyre Pragae et Nepomuci in Bohemia* című fejezetét május 16-hoz

[269] Életútjáról l. Kučera–Rak 1983.; Tichás 1986.; Pokorná–Svatoš 1993.; Hankó–Heé 2003, 144–146; Magyarországi recepciójáról l. Szörényi 2002.

[270] Balbín 1680.

illesztették. Az *Acta Sanctorum* univerzalizmusát, felépítését és alaposságát tekintve olyan volt, mint egy kibővített római naptár.[271] Az, hogy ebben az eleve nemzetközi közönségnek szánt opuszban helyet kaphatott Nepomuki Szent János életrajza, óriási jelentőséggel bírt tiszteletének terjedésében.

Balbín a biográfiát megelőző szerkesztői megjegyzésekben az életrajz szövegének forrásait is megadta többek között Hájek, Dubravius, Plachý és Pešina nevét említve, ám azt is kiemelve, hogy Jan Ignác Dlouhoveský Nepomuki-életrajzából merítette a legtöbbet, melynek kéziratát maga is tanulmányozta.[272] Mindezek felhasználásával Balbín már 1671-re összeállított egy kéziratos életrajzot, melynek egy hosszabb részletét Pešina idézte az 1673-ban megjelent *Phosphorus septicornis*ban,[273] teljes terjedelmében pedig Berghauer közölte 1761-ben.[274] Balbín ennek a kéziratnak a szövegét emelte át az *Acta Sanctorum*ba úgy, hogy módosította a felépítését annak érdekében, hogy az *Acta Sanctorum* általános érvényű strukturális szabályaihoz igazodjon.

Az életrajz egy rövid bevezetésből és négy fejezetből, valamint a külön szedett szerzői megjegyzésekből épül fel az alábbi módon:

1. Szerzői megjegyzések (öt alpont)
2. *Prologus* (egy alpont)
3. *Caput I. Pueritia B. Ioannis, Sacerdotium et cetera munia* (hét alpont)
4. *Caput II. Ioannis ob Servatum Confessionis arcanum frustra torti ac demum in flumen mersi exequiae* (nyolc alpont)
5. *Caput III. De veneratione et cultu, qui Ioanni, velut Beato et Martyri, ab omni memoria tribuitur* (öt alpont)
6. *Caput IV. Mira quaedam ad B. Ioannis tumulum patrata, et beneficia caelestia omnis generis* (tíz alpont) és ahhoz kapcsolódóan *Oratio ad B. Ioannem Nepomuc* elnevezéssel a szent sírjánál található háromnyelvű ima latin verziójának leírása

A *Prologus* kivételével minden fejezet mögött különböző megjegyzések, citátumok, pontosító információk találhatók az adott egység tartalmához kapcsolódóan. A későbbi Balbín-féle Nepomuki-életrajzokhoz viszonyítva ez nevezhető a legteljesebbnek egyrészt a négy *Annotata* miatt, másfelől azért, mert az utolsó fejezet a legbővebben kifejtett a későbbi (1682, 1725, 1730) balbíni életrajzok szövegeihez viszonyítva.

Balbín szisztematikus forrásfeltáró munkát végzett; ehhez Matouš Ferdinand Sobek z Bílenberka (1618–1675) prágai érsek 1669. évi engedélyével a káptalani levéltár anyagaihoz is teljeskörűen hozzáférhetett (nem csak Nepomuki Szent János,

[271] Ditchfield 2009, 574–575.
[272] Balbín 1680, 667.
[273] Pešina 1673, 650–652.
[274] Berghauer 1761, 52–66.

hanem más cseh szentek, kifejezetten pedig Szent Vencel vonatkozásában);[275] az innen felhasznált forrásokra a szerző utalt is, ám az is előfordult, hogy egy-egy részletet annak megfelelően módosított, hagyott el vagy emelt be az életrajzba, hogy azzal a mártír emberemlékezetet meghaladó folytonos tiszteletéről minél több bizonyítékot mutathasson be. Ettől függetlenül a biográfia kétségkívül tudományos igényű alapossággal készült, bár néhány esetben pontatlanságokat is tartalmaz, ilyen a Sternberg család által a XVII. század közepén építtetett nepomuki templom titulusának kérdése[276] vagy a mártír halálának dátuma: az életrajz pontatlanul 1383-ban adta meg Nepomuki Szent János halálának idejét a tényleges 1393 helyett; a téves adatot számos későbbi életrajzíró is átvette. Az évszámok különbözősége vélhetően annak köszönhető, hogy Balbín Hájek krónikáját alapul véve azt feltételezte, hogy két hasonló nevű személy került konfliktusba az uralkodóval: az egyházpolitikai érdekeket védő helynököt Pomuki Jánosnak, a gyónási titok mártírját pedig Nepomuki Jánosnak nevezte (előbbi halálát 1393-ra, utóbbiét 1383-ra tette).[277]

Bohuslav Balbínnak az *Acta Sanctorum*ban megjelent Nepomuki-életrajzát a szerző nevének feltüntetésével, de már a halálát követően egy rézmetszet-sorozattal illusztrálva újra kiadták. A *Vita B. Joanni Nepomuceni Martyris* című kötet a boldoggá és a szentté avatás közötti időszakban, 1725-ben jelent meg Augsburgban, kiadója Johann Jacob Lotter (1683–1738) helyi nyomdász volt.[278]

A kötet megjelentetését František Julián von Braida (1654–1729) hippói címzetes püspök és olmützi segédpüspök támogatta, neki ajánlotta a kötet illusztrátora, a hazánkban is jól ismert Johann Andreas Pfeffel (1674–1748) augsburgi rézmetsző a kötetet. E kiadvány a Bohuslav Balbín által írott, az *Acta Sanctorum*ban olvasható Nepomuki-életrajz felosztási sémájához tér vissza, ahogy ezt a prológusban Pfeffel jelezte is. Nem csupán a fejezetkiosztás, hanem a prológus és az életrajz szövege is az *Acta Sanctorum*ból merített: utóbbiból csupán a fejeztek végén található jegyzeteket (*Annotata*) hagyta ki a szerkesztő, a többi szöveg szó szerinti átvételnek tekinthető.[279]

E kiadvány kevésbé a szöveg, mint az azt kísérő illusztrációk miatt vált jelentőssé Nepomuki Szent János tiszteletének terjedésében: ez volt az egyik legelső és legismertebb, teljességre törekvő metszetsorozat, mely a szent életútját és tiszteletét dolgozta

[275] Ducreux 2016b, 113.
[276] L. 211–212. oldal.
[277] Balbín 1680, 667. L. Kovács 2015, 189.
[278] *Vita B. Joanni Nepomuceni Martyris*…1725. L. N. Kis 2014.
[279] A kötet fejezetei:
1. Pfeffel dedicatiója Braidához
2. *Prologus*
3. *Caput I. Pueritia B. Joannis, Sacerdotium et cetera munia* (hét alfejezet)
4. *Caput II. B. Joannis ob Servatum Confessionis arcanum frustra torti ac demum in flumen mersi exequiae* (nyolc alfejezet)
5. *Caput III. De veneratione et cultu, qui Joanni, velut Beato et Martyri, ab omni memoria tribuitur* (5 alfejezet)
6. *Caput IV. Mira quaedam ad B. Joannis tumulum patrata et beneficia caelestia omnis generis* (10 alfejezet) és ahhoz kapcsolódóan *Oratio ad B. Joannem Nepomuc* elnevezéssel a szent sírjánál található háromnyelvű ima latin verziójának leírása

fel;[280] komplexitása okán tulajdonképpen egyfajta vizuális biográfiának is felfogható. Az összesen harmincegy alfejezet közé harmincegy különböző Pfeffel-metszetet illesztettek, melyek részben követik a szöveg tematikáját.[281]

E kiadvány annyira népszerűvé vált, hogy annak szövetét és metszeteit vették alapul a szentté avatást követő évben, 1730-ban szintén Augsburgban kiadott *Vita S. Joannis Nepomuceni, sigilli sacramentalis protomartyris* című Nepomuki-életrajzhoz is.[282] A nyomdász ebben már nem helyezte el a Braidát ábrázoló metszetet, illetve a neki szóló Pfeffel-dedicatiót, másfelől kibővítette a kanonizációs eljárás dokumentumaival, illetve két további metszettel: egyet a szentté avatásról, a másikat pedig a sértetlenül ép nyelvét a Szűzanyának felajánló Nepomuki Szent Jánossal.

Bohuslav Balbín: *Bohemia Sancta*

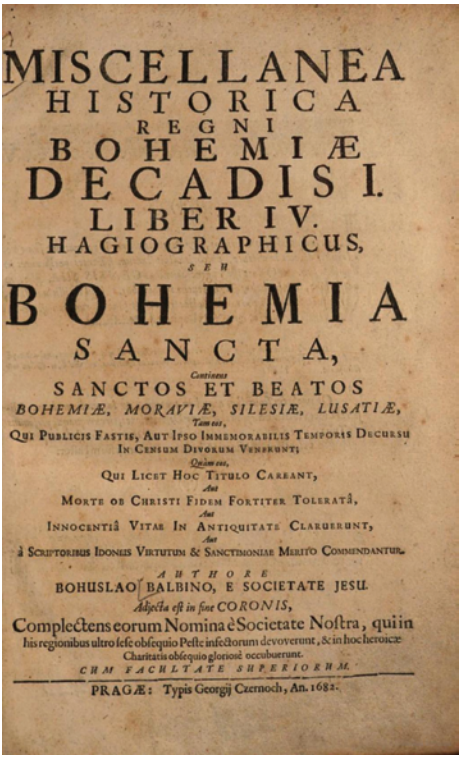
MISCELLANEA
HISTORICA
REGNI
BOHEMIÆ
DECADIS I.
LIBER IV.
HAGIOGRAPHICUS,
SEU
BOHEMIA
SANCTA,
Continens
SANCTOS ET BEATOS
BOHEMIÆ, MORAVIÆ, SILESIÆ, LUSATIÆ,
Tum eos,
Qui Publicis Fastis, Aut Ipso Immemorabilis Temporis Decursu
In Censum Divorum Venerunt;
Quàm eos,
Qui Licet Hoc Titulo Careant,
Aut
Morte ob Christi Fidem Fortiter Toleratâ,
Aut
Innocentiâ Vitæ In Antiquitate Claruerunt,
Aut
à Scriptoribus Idoneis Virtutum & Sanctimoniæ Merito Commendantur.
AUTHORE
BOHUSLAO BALBINO, E SOCIETATE JESU.
Adjecta est in fine CORONIS,
Complectens eorum Nomina è Societate Nostra, qui in
his regionibus ultro sese obsequio Peste infectorum devoverunt, & in hoc heroicæ
Charitatis obsequio gloriosè occubuerunt.
CUM FACULTATE SUPERIORUM.
PRAGÆ: Typis Georgij Czernoch, An. 1682.

16. kép: A *Bohemia Sancta* címlapja, 1682

[280] Matsche 1971, 50., Royt 2009, 31. N. Kis 2014.
[281] Elemzését 193–195. oldal és 34., 37. kép.
[282] *Vita S. Joannis Nepomuceni*…1730.

Balbín 1679-től kezdődően kötetenként megjelentetett grandiózus *Miscellanea historia regni Bohemiae* elnevezésű almanachjának *Bohemia Sancta* című negyedik kötete, melyben a következő latin nyelvű Nepomuki-életrajz olvasható, 1682-ben jelent meg Prágában.[283]

A *Bohemia Sancta* történeti beágyazottságához szükséges röviden áttekinteni a korszak cseh hagiográfiai törekvéseit, alapelveit is.[284] Az 1618. évi cseh rendi felkelést már a kortársak is nem csupán a Habsburgok, hanem a katolikus egyház elleni támadásként is értelmezték, így az egyházi (kiemelten: jezsuita) irodalomban alapvető fontosságúvá vált a katolikus és a cseh nemzeti-történeti hagyományok minél szorosabb kontextusban való szerepeltetése s a kettő folytonosságának hangsúlyozása. Ekkor terjedtek el a történeti hitelesség igényét szem előtt tartó, hivatkozásokkal és jegyzetekkel kiegészített életrajzok is, melyek a cseh nemzetiségű szentek és boldogok teljességre törekvő életútját vázolták fel. A közismert szentek, mint például Vencel életútja nem csupán a katolikus hit elsőbbségét és az erkölcsi nevelést tekintve szolgált mintaként, hanem hatékonyan be lehetett mutatni vele az ideális keresztény uralkodó archetípusát is, mellyel természetesen a Habsburg-folytonosságot is szimbolizálták. Ennek az ideológiának megfelelően állt össze a *Miscellanea* is, melynek tíz kötetre tervezett együttese nem csupán a cseh történeti és természettudományos információkat összegezte, hanem külön kötetben a helyi szentek életrajzával is behatóan foglalkozott. Balbín szisztematikus forrásfeltáró munkát végzett: okleveleket, könyvtári és levéltári anyagokat összegyűjtve készítette kiadványait, melyek nem csupán a helyi, hanem a nemzetközi, bollandista hagiográfiai alapelveknek is maradéktalanul megfeleltek.

Az *Acta Sanctorum*ban, a középkori legendairodalom szerkesztési sajátosságait is visszatükrözve, még az *anni circulus* szerint szerepelnek az életrajzok. A *Bohemia Sancta*ban Balbín már elvetette ezt a szövegszerkesztési hagyományt, és az egyes szenttípusok csoportosításával a tematikus rendszerezést pártolta. Balbín a *Bohemia Sancta* katalógusában a tárgyalt személyek öt különböző kategóriáját különítette el.[285] Az elsőben azon szentek és boldogok számbavétele történt meg, akik tiszteletét az egyház hivatalosan is szentesítette (idesorolta például Árpád-házi Szent Erzsébetet is – ebből is látható, hogy minden olyan személy életútjának feldolgozására törekedett, aki bármilyen gyenge szállal kötődött a hazájához). A következő nagyobb egység azok biográfiáját tartalmazta, akik szentség hírében haltak meg, tiszteletüket hivatalosan még nem hagyta jóvá a Szentszék, de kultuszuk emberemlékezet óta ismert Csehországban (mint például az 1217-ben vértanúhalált halt Boldog Hroznata, akit hivatalosan 1897-ben avattak boldoggá vagy az 1045-ben elhunyt Szent Günther, akinek szent titulusa a hagyományon alapult. Itt tüntette fel Nepomuki Szent Jánost

[283] Balbín 1682.
[284] Kovács 2009b.; Kovács 2015, 132.
[285] Kovács 2009a, 68.

is). A harmadik nagyobb egységbe azon vértanúkat sorolta, akiket nem kanonizáltak és kultuszuk sem áll fenn emberemlékezetet meghaladó idő óta a VIII. Orbán-féle 1634. évi szigorítások alapján, itt tárgyalta például az 1618. évi felkelés mártírjait és általánosságban a husziták által meggyilkolt ismert katolikusokat (Jan Sarkander életrajza itt olvasható a kötetben).[286] A szöveghez Balbín két további kiegészítést illesztett: az egyik két további biográfia, az utolsó fejezetben pedig azon jezsuitákat tárgyalta, akik a pestisjárványok vagy egyéb pandémiák idején betegeket ápolva maguk is megfertőződtek és elhunytak.[287]

A *Bohemia Sancta* LIX. fejezete tartalmazza a tárgyalt életrajzot *Vita Sancti Joannis Nepomuceni* címmel;[288] egy prológus mellett hat fejezetre osztva az alábbi módon:

1. *Prologus*
2. *Caput I. Nativitas, educatio, et prima Pietatis, ac literarum Studia B. Joannis Nepomuceni*
3. *Caput II. B. Joannis Sacerdotium, cura animarum, tum caetera munia, et honores*
4. *Caput III. B. Joannes ad prodendam Reginae Confessionem a Caesare necquicquam sollicitatur*
5. *Caput IV. B. Joannis fortitudo, et constantia in tormentis; extremaque ejus ante mortem gesta*
6. *Caput V. Beati Joannis Nepomucencis mors, funeris celebritas; utrumque pluribus miraculis consignatum*
7. *Caput VI. De veneratione, et cultu, qui velut Beato, et Martyri Joanni Nepomuceno ab omni memoria tribuitur*
8. *Mira quaedam ad B. Joannis Tumulum patrata, et beneficia coelestia omnis generis*. Ehhez kapcsolódóan: *Oratio ad S. Joannem Nepomucenum*, illetve: szerzői megjegyzés *Ad vitam B. Joannis Nepomuceni* címmel.

Balbín e felosztás mellett már elhagyta az *Acta Sanctorum*ban még fellelhető számozott alfejezetekre bontást, de a szöveg tördelése egyértelműen jelzi ezen kisebb szövegegységek meglétét. Az *Acta Sanctorum*mal összehasonlítva több kisebb-nagyobb változtatás is kimutatható a két szöveg viszonyában: ezek nagy része az értelmezést segítő vagy a jelentést árnyaló szövegmódosítás, mások pedig egyes részletek rövidítései, mint az azonos korban élt két hasonló nevű személy témaköre. E kettősség a *Bohemia Sancta*ban már nem abban a szövegkörnyezetben szerepel, ahol az *Acta Sanctorum*ban olvasható: Balbín megváltoztatta a szöveget, hogy a megoldhatatlannak tűnő peres ügyekben választott kiváló bíró toposzát Nepomuki Szent Jánosra vonatkoztathassa. A lehetséges kettősségről szóló információ Balbín 1671. évi kéziratos

[286] Sarkanderhez l. Balbín 1682, 206–208.

[287] Balbín barátja, a történész és püspök Tomáš Jan Pešina z Čechodoru is az 1680. évi nagy pestisjárványnak esett áldozatául.

[288] Balbín 1682, 94–113.

Nepomuki-életrajzának legvégén is olvasható,[289] illetve a *Bohemia Sancta* életrajzának lezárásaként beillesztett ima szövege után is szerepel,[290] mindkét esetben *Ad vitam B. Joannis Nepomuceni* címmel, melyben Balbín Dubraviusra való hivatkozással jelezte ezt az anomáliát, ám a későbbi életrajzírók ezt már nem vették át a *Bohemia Sancta*ból. Ez az apró változtatás elég volt ahhoz, hogy a magyar nyelvű életrajzokban már nem fedezhető fel annak a bizonytalanságnak a nyoma, hogy egy mártír volt vagy két hasonló nevű személy került különböző okok miatt konfliktusba az uralkodóval. A szövegmódosítások három jellemző példáját (a két személy problematikáját, illetve a tisztelhetőség kérdéskörébe tartozókat) az alábbi táblázatban összegzem:

BALBÍN 1680.	BALBÍN 1682.
„Atque eius rei veteres quidam codices faciunt fidem, ubi in causis difficillimis, quae per sententias judicum diu finiri non poterant, Joannes Nepomucenus senior (na malter Joannes Pomuk Decretorum Doctor, Canonicus Wissehradensis et Archidioeceseos Vicarius Generalis, primum post B. Joannis mortem florere coepit, post annum MCCCXCVI) noster, inquam, B. Joannes arbiter, atque ut illi loquuntur, laudator eligitur: idque Beatum virum fiducia doctrinae et pacis amore saepius suscepisse, ac libere pronuntiasse, ex sententiis ipsis, quae recitantur, cognoscimus." (670. oldal)	„Atque eius rei veteres quidam codices faciunt fidem, ubi in causis difficillimis, quae per sententias judicum diu finiri non poterant, Joannes Nepomucenus Arbiter, atque (ut illi loquuntur), Laudator eligitur, idque B. Virum fiducia doctrinae et pacis amore suscepisse, ac pronunciasse, ex sententiis ipsis, quae recitantur, cognoscimus." (98. oldal)
„Non erit ab re forsitan, priusquam ad miracula B. Joannis percensenda veniamus, pauca quaedam de publico eius apud nos cultu praemittere. Sciendum in primis est, etsi B. Joannis memoria nullo neque Sacrificio neque divino Officio honoretur in templis…" (673. oldal)	„Illud universim, ante quam ad miracula veniamus, praemittendum est: etsi huius Beati Viri memoria, neque sacrificio neque Divino officio honoretur in Templis…" (104. oldal)

[289] Berghauer 1761, 66.
[290] Balbín 1682, 113.

„Iam B. Joannis cultu ab antiquitate probato, ad miracula, ad eius sacrum tumulum patrata, faciamus gradum: simul illud patebit, quam merito tantus eidem a populo cultus habeatur." (674. oldal)	„Jam cultu B. Ioannis ab Antiquitate probato ad coelestia beneficia, quae per eum impetrata sunt, et alia mira, quae ad eius Sacrum Tumulum evenere, faciamus gradum; ex his etiam apparebit, quam merito tantus ei a Populo cultus habeatur." (107. oldal)

Ahogy említettem, Balbín 1671-re összeállított kéziratos Nepomuki-életrajzát Pešina és Berghauer is idézte, utóbbi teljes terjedelmében.[291] E szövegek összevetése az *Acta Sanctorum*ban, illetve a *Bohemia Sancta*ban található Nepomuki-életrajzokkal azt bizonyítják, hogy az 1671. évi legelső biográfia formai és tartalmi jellegzetességei egyaránt a *Bohemia Sancta*ban köszönnek vissza, melynek feltételezhetően az az oka, hogy ebben a szerzőt már nem kötötték az *Acta Sanctorum* Gottfried Henschen által kidolgozott szigorú szerkesztési kritériumai. Azonban a szövegrészlet, melyet példaként hozok, azt is bizonyítja, hogy Balbín a *Bohemia Sancta* szentéletrajzához részleteiben úgy formálta át az 1671. évi szöveget, hogy az *Acta Sanctorum*ban olvasható variánsból is emelt át részleteket.

BERGHAUER 1761, 63.	„Venio nunc ad exemplum, quo tristius ad B. Joannis tumulum, nullum accidisse puto: ac nescio sane, quid illud esse oporteat, quod tanto semper odio in B. Joannis memoriam, et Sepulchrum haeretici ferantur: in illo, quod modo dixeram haereticorum Regno, post An. 1618.[292] cum Calviniani Ecclesiae Metropolitanae Pragensis partem posteriorem occupassent, suaque profana, et umbratili coena contaminassent, habebant prae oculis SS. Patronorum, Viti, Sigismundi, et aliorum Divorum Corpora, et serebant placide, unius B. Joannis Nepomuceni tumulum humilem videre non poterant, sed ille locum egregie tutatus est."

[291] Pešina 1673, 650–652.

[292] Pešina a helyes évszámra: 1619-re javította a *Phosphorus septicornis*ban; Balbínnál következetesen a rossz évszám (1618) szerepel. l. Pešina 1673, 650.

BALBÍN 1680, 676.	„Venio nunc ad narrandum exemplum, quo tristius ad B. Joannis tumulum accidit nullum. Ac nescio sane quid illud esse oporteat, quod tanto semper odio in B. Joannis memoriam et sepulchrum haeretici ferantur. In illo, de quo modo dixeram, haereticorum in Bohemia regno, post Annum MDCXVIII, cum Calviniani Pragensis ecclesiae Metropolitanae dimidium, partem scilicet posteriorem, occupassent, suaque profana et umbratili Coena contaminassent, habebant illi sine dubio prae oculis sanctorum Patronorum Viti, Sigismundi, et aliorum Divorum Corpora, ac ferebant placide; unius tantum B. Joannis Nepomuceni humilem tumulum videre non sustinebant."
BALBÍN 1682, 109.	„Venio nunc ad Exemplum, quo tristius ad B. Joannis Tumulum, nullum accidisse puto: ac nescio sane, quid illud esse oporteat, quod tanto semper odio in B. Joannis memoriam, et sepulchrum haeretici ferantur: in illo, quod modo dixeram, haereticorum Regno, post Annum 1618. cum Calviniani Ecclesiae Metropolitanae Pragensis partem posteriorem occupassent, suaque, profana, et umbratili coena contaminassent, habebant prae oculis SS. Patronorum, Viti, Sigismundi, et aliorum Divorum Corpora, et ferebant placide, unius B. Joannis Nepomuceni Tumulum humilem videre non poterant, sed ille locum egregie tutatus est."

Mindez azért érdekes, mert magyarázatul szolgálhat e korai életrajzok, különösen azok tisztelet fejezeteinek bizonyos fokú tartalmi-stiláris széttöredezettségére: a *Bohemia Sancta* szövege, mely kétszeres kompiláció eredménye saját szerzőjének életművén belül, illetve az *Acta Sanctorum* egyaránt a későbbi életrajzok alapját képezi, így ezek az anomáliák a későbbi szövegek örökségeivé is váltak (ilyenek a mártír patronátusa, egyes büntetőcsodák vagy az őt illető devóció tárgyi emlékei, melyek részletekben több fejezetben is tárgyalásra kerültek). E kötet keretein belül nincs arra lehetőség, hogy az életrajz, illetve különösen a tiszteletfejezetek ezen árnyalatnyi eltéréseit teljeskörűen feltárjam, bár – ahogy a két személy problematikája esetén jeleztem a Balbín-szövegek közötti különbségeket, melyek egy fontos tartalmi változást generáltak – úgy vélem, ezek egy része nem csupán stilisztikai célú változtatás, hanem

a szerző által bizonyítani kívánt eszmei tartalom még alaposabb erősítésére szolgált: annak bizonyítására, hogy a szent tisztelete emberemlékezetet meghaladó idő óta fennáll és folytonos.[293]

Jan Krištof Baczina: *Das Leben Deß Seeligen Ioannis von Nepomuck*

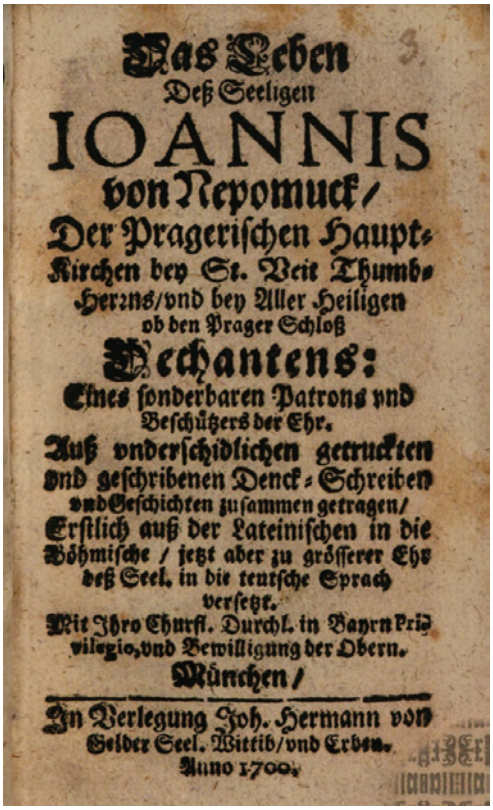
Das Leben
Deß Seeligen
IOANNIS
von Nepomuck/
Der Prageriſchen Haupt-
Kirchen bey St. Veit Thumb-
Herrns/vnd bey Aller Heiligen
ob den Prager Schloß
Bechantens:
Eines ſonderbaren Patrons vnd
Beſchützers der Ehr.
Auß vnderſchidlichen getruckten
vnd geſchribenen Denck-Schreiben
vnd Geſchichten zuſammen getragen/
Erſtlich auß der Lateiniſchen in die
Böhmiſche / jetzt aber zu gröſſerer Ehr
deß Seel. in die teutſche Sprach
verſetzt.
Mit Ihro Churfl. Durchl. in Bayrn Pri-
vilegio, vnd Bewilligung der Obern.
München/
In Verlegung Joh. Hermann von
Gelder Seel. Wittib/vnd Erben.
Anno 1700.

17. kép: A *Das Leben Deß Seeligen Ioannis von Nepomuck* 1700. évi müncheni kiadásának címlapja

Jan Krištof Baczina (?–1711) egyházi pályafutását a prágai székesegyház sekrestyéseként kezdte, majd a helyi Szent Adalbert-templom, később a régi egyetemi templom kanonokja, végül a Prága-Újvárosi Szent István-templom plébánosa lett; ott is temet-

[293] Ilyen anomáliák feltárására vállalkozott Eduard Reimann tanulmánya, melyre az ötödik fejezetben visszatérek. Reimann 1872, 237–246.

ték el 1711. február 3-án történt elhunyta után.[294] Először 1686-ban Prágában jelentette meg *Vita S. Joannis Nepomuceni* címmel írott kötetét, melynek népszerűségét jelzi, hogy több kiadása ismert: *Das Leben Deß Seeligen Ioannis von Nepomuck* címmel 1700-ban például Münchenben is kinyomtatták.[295] A Baczina-életrajzok nyolc fejezetben tárgyalják a meggyilkolt kanonok életútját és tiszteletét az alábbi sorrendben:

1. *Das erste Capitel. Von der Geburt / Zucht / Andacht / unnd Lehrnen deß Seeligen Ioannis Nepomuceni*
2. *Das andere Capitel. Von deß Seeligen Johannis Geistlichkeit / Eyfer und Sorg der Seelen / auch andern Aembtern und Dignitäten*
3. *Das dritte Capitel. Wie der Seelige Johannes die Bericht der Königin zu offenbahren vom Kayser gezwungen wird*
4. *Das vierdte Capitel. Von der Beständigkeit im Marter Peyn deß Seeligen Joannis / wie auch von dessen letzten Thaten*
5. *Das fünffte Capitel. Von deß Seeligen Johannis Todt / Begräbnuß / und darbey geschehenen Wunderzeichen*
6. *Das sechste Capitel. Von der Ehr und Andacht / die Joanni von Nepomuck / als einem Seeligen Martyrer jederzeit erwisen worden*
7. *Das sibende Capitel. Von etwelchen wunderbarlichen Geschichten / die sich bey dem Grab deß Seeligen Joannis zugetragen / und von underschidlich erhaltenen Gnaden.*

Ezt követően egy a szenthez szóló vers (*Lobgesang und Gebett von dem Heiligen Johannes von Nepomuck)*, majd két ima zárja a kötetet.

A fejezetekre nem tagolt írásmű alapja Bohuslav Balbín *Bohemia Sancta*ja volt, de annak szövegezését részben szabadon kezelte és szubjektív megjegyzésekkel vegyítette. Ennek egyik legszembetűnőbb példája, hogy a mártír halálát közvetlenül követő események tárgyalásánál csak az ő leírásában találjuk meg azt a csodás elemet, mely szerint a szélviharos időjárásban a Moldva hatalmas hullámokat vetett, ám így sem tudta elnyelni a szent testet, mely körül a gyertyák sem aludtak ki a nehéz időjárási körülmények ellenére. A két életrajz közti különbségeket jól érzékeltetik az alábbi szövegrészletek:

[294] Honsatko 1835, 84.
[295] Baczina 1700.

BALBÍN 1682.	BACZINA 1700.
„Hoc flammarum augurium sanctissimis quibusdam viris in ortu concessum, B. Joannes noster tota reliqua vita, ardentissimis ad Populum sermonibus, et ignitis ad DEUM precibus approbavit: eaedemque flammae coelestes etiam mortuum sunt comitatae, et mersum in fluminis alveo prodiderunt. Sed in historia praeverti non decet." (95. oldal)	„Dise Flammen / welche zu Zeiten etlichen Heiligen zu einem Vorlauffer ihrer Heiligkeit unnd grossen Eyfer ist zugelassen worden / hat den Seeligen Joannem gegründet unnd befestiget / daß er jnnbrünstig Gott allein geliebet unnd gelobet / dessen Wort enfrig unter dem Volck außgefäet / und vil Gutes gewürcket: Aber die Himmlische Flammen ist nicht allein sein Führer in dem Leben gewesen / sondern sie ist auch bey seinem Todt und seinem Erträncken erschinen; von deme unten ein mehrers gemeldet wird." (4-5. oldal)
„...praecipue juveni ad bonas spes genito Eloquentia placebat, ad quam eum natura ipsa conformarat et finxerat. Plerumque enim Genio, et ingenio ducente in studiis nostris sequimur, quod nos assequi posse confidimus; sine spe captare profectum, irritus labor est." (96. oldal)	„Aber unter andern Schul-Ubungen hat er die Wolredenheit (als einer der zu grossen Hoffnungen gebohren war) voran gesetzet / zu welcher ihm die Natur selbsten beysprang; und warhafftig / gemeiniglich geschicht es also; dann zu welchen / oder in welchen wir unsere Huffnung setzen / dem eylen wir behänder zu / oder greiffen es mit mehrer Luft an; sintemahlen es gewiß ist / daß in dem / in welchem keine Hoffnung etwas zuerlangen / alle Mühe und Arbeit umbsonst seye." (6-7. oldal)

(-)	„Alldazumahlen war ein unzahlbare Menge helleuchtender Liechter im Wasser selbst zusehen / daß jedermann vermeynte / es hätte das Wasser mit dem Feuer einen Friden geschlossen. Gleich dazumahlen hatte der Fluß sich ergossen / und die Wasserwällen schlugen durch den Sturmwind allenthalten an; der Seelige aber schwebete dennoch über denenselben / und grössere Liechter / theils vor ihm / theils hinter / begleiteten gleichfalls den H. Leichnamb / als thäten sie ihme zur Begräbnuß dienen." (36. oldal)

Baczina aktualizálta is az életrajzot, mivel nem csupán az 1649-es, hanem a nagy 1680. évi pestisjárványt is összekötötte Nepomuki Szent János alakjával, amennyiben mint patrónus megóvta a híveket a megfertőződéstől.[296]

Jan František Beckovský: *Vita, mors, cultus Divi Joannis Nepomuceni*

Jan František Beckovský (1658–1725) történész, bethlemita szerzetes, Balbín munkatársa *Vita, mors, cultus Divi Joannis Nepomuceni* című kötete először 1708-ban jelent meg Prágában.[297] Az életrajzot egy rövid bevezető után nyolc fejezetre osztotta a szerző:

1. *Proemium*
2. *Caput I. Nativitas, Educatio et prima Pietatis, ac literarum Studia B. Joannis Nepomuceni*
3. *Caput II. Beati Joannis sacerdotium, Cura animarum, tum caetera munia et honores*
4. *Caput III. Beatus Joannes ad prodendam Reginae Confessionem a Rege necquicquam solicitatur*
5. *Caput IV. Beati Joannis fortitudo et constantia in tormentis, extremaque eius ante mortem gesta*

[296] Baczina 1700, 54. L. 180. oldal
[297] Beckovský 1708.

6. *Caput V. Beati Joannis Nepomuceni Mors, et funeris celebritas; utrumque pluribus miraculis signatum*
7. *Caput VI. De veneratione et cultu, qui velut Beato et Martyri Joanni Nepomuceno ab omni memoria tribuitur*
8. *Caput VII. Mira quaedam ad Beati Joannis Tumulum patrata, et beneficia coelestia omnis generis*
9. *Caput VIII. Continuatio ejusdem materiae; etiam profanatio S. Viti Ecclesiae Pragensis, in qua quiescit Corpus B. Joannis Nepomuceni, brevissime describitur*

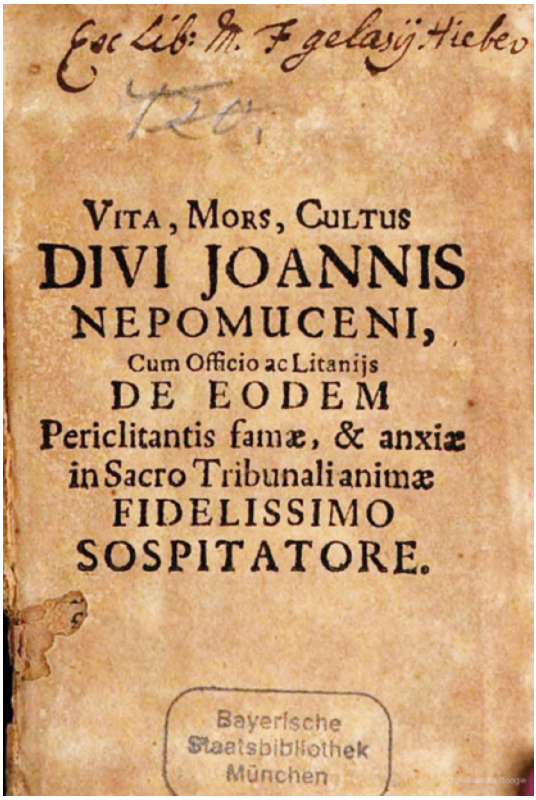

18. kép: A *Vita, mors, cultus Divi Joannis Nepomuceni* 1708. évi prágai kiadásának címlapja

Ezt követően *ODE Vitam et Mortem Divi Joannis Nepomuceni,* majd *Hymnus de eodem Beato Joanne* címmel egy-egy vers, ezt követően egy egész oldalas rézmetszet,[298]

[298] Elemzését l. 191–192. oldal és 36. kép.

egy officium, litániák, két ima, egy-egy a Szentháromság tagjaihoz szóló ima, végül egy Krisztus öt szent sebéhez szóló ima (egy egész oldalas rézmetszettel felvezetve) zárja a kötetet.

A kötet gerince ebben az esetben is a *Bohemia Sancta*ból eredeztethető, ám ahhoz egy plusz fejezetet illesztett a szerző, melyben az 1619. évi prágai templomdúlás azon eseményei olvashatók, melyek kapcsolatba hozhatók Nepomuki Szent Jánossal. Az utolsó fejezet végén Beckovský meg is nevezte forrásait: Bohuslav Balbín *Bohemia Sancta*ját és Tomáš Jan Pešina z Čechodoru *Phosphorus septicornis* című kötetét.[299] Ezen források összevetését Beckovský szövegével Ajkay Alinka végezte el *„Oh Szent János, én héjános…" A magyarországi Nepomuki Szent János-tisztelet forrásairól* című tanulmányában.[300] A szerző hangsúlyozta, hogy Beckovský és Balbín első hat fejezete gyakorlatilag ugyanaz, a bethlemita szerzetes könyve csupán egy-két kifejezésben, apró pontosításokban (egyezetések, ismétlések, a szülővárosról szóló kiegészítő magyarázat) tér el az alapműtől. Ez a megállapítás csak részben helytálló, hiszen – bár valóban Balbín *Bohemia Sancta*ja Beckovský első hat fejezetének az alapja, a jelzettnél nagyobb fokú különbségek is észrevehetőek a két szöveg között. Fontos különbség például, hogy a hatodik fejezetben Beckovský aktualizálta Balbín megállapításait a Nepomuki-tisztelet Habsburg-uralkodók általi támogatottságáról, e folytonosság érzékeltetése pedig fontos tényező lehetett a kultusz standardizálásában (gondoljunk akár az első magyar nyelvű Nepomuki-életrajzot megjelentető Mérei Mihály és I. Lipót konfliktusára, illetve annak feloldására).[301] A szöveg a hatodik fejezettől kezdve az apróbb stilisztikai változtatásokon túl sok tartalmi jellegű hozzátoldást, kihagyást és rövidítést tartalmaz; a teljesség igénye nélkül mindegyik típusból idézek néhány jellegzetes változtatást a példákat a hatodik fejezetből hozva.

[299] Beckovský 1708, 79.
[300] Ajkay 2017, 13–34.
[301] L. 117–118. oldal.

BALBÍN 1682.	BECKOVSKÝ 1708.
(-)	„Pietissimae memoriae Imperator Leopoldus I. magno in honore habuit hunc Beatum Joannem; neque ab ipsius piis vestigiis deflectunt Josephus I. Romanorum Imperator et Carolus III. Rex Catholicissimus tanto Patre dignissimi Nati. Plura similium exempla non est meum huc adducere, sufficiat dicere verbo: tota Europa Beatum Joannem Nepomucenum habet in veneratione." (37–39. oldal)
„Paucis passibus a B. Joannis Tumulo, in Ecclesia Pragensi sacrarium est, seu Capella, in qua sub marmore alte educto conditus iacet Joannes Wlassimius Archiepiscopus Pragensis; in eius Capellae Altari Sacra faciunt Sacerdotes… (105. oldal)	„Paucis passibus a Beati Joannis Tumulo in Ecclesia Pragensi sacrarium seu Capella est, in qua sub marmore alte educto conditus iacet Joannes Oczko Baro de Wlassim Archiepiscopus Pragensis II Legatus Natus I. a[nn]o dein Basilicae XII. Apostolorum Presbyter Cardinalis ab Urbano VI. anno 1378. die 17. septemb. creatus, anno vero 1380. die 14. Januarii mortuus. In eius Capellae Altari Sacra faciunt sacerdotes…" (40–41. oldal)

„Nostra memoria Illustrissimus D. Franciscus de Sternberg Nepomuci Dominus, R. P. Georgio Fero Soc: Jesu incitante, Sacellum hoc vetustate labascens totum dirui iussit, et novam, eamque perelegantem Ecclesiam B. Ioannis Nepomucensis honori magnis sumtibus exstruxit. Benedici Ecclesiam illam permisit Ernestus Archiepiscopus Pragensis, et Cardinalis per alios, cum ipsemet per morbum venire, et consecrare non posset. In Altari summo hujus Templi B. Ioannis Imago radiata conspicitur, atque in veneratione habetur; per eam novi Templi saussam An. 1641. R. P. Georgius Ferus Soc: Jesu librum edidit, quem Famam Posthumam B. Ioannis Nepomuceni inscripsit; in eo libro, elegantibus Imaginibus, summo Pictore Carolo Screta Pragensi praebente operam, vitam, et mortem B. Ioannis, brevissimis titulis triplici idiomate, Latino, Bohemico, et Germanico comprehendit." (106. oldal)	„Hoc sacrarium vetustate labascens Illustrissimus D. D. Franciscus de Sternberg Nepomuci Dominus saeculo praeterito dirui iussit totum, et novam, eamque perelegantem Beati Joannis Nepomucensis honori magnis sumptibus exstruxit Ecclesiam, quam benedici permisit Ernestus Archiepiscopus Pragensis et Cardinalis per alios, cum ipsemet per morbum venire et consecrare non posset. In Altari summo huius templi Beati Joannis Imago radiata conspicitur, atque in veneratione habetur." (42–43. oldal)
„Cantio quaedam pervetusta de B. Ioanne per hanc viciniam circumfertur, quam rustica plebs libenter decantat" (106. oldal)	(-)

A hetedik fejezet a szent sírjánál történt csodákról szól. A szövegkorpusz ebben az esetben is hosszabb-rövidebb, néhol összetartozó, néhol tartalmilag egymástól teljesen elkülönülő, illetve összekötő kisebb szövegrészletekből épül fel. Mivel a Balbíntól, illetve Pesinától származó szövegeket sokszor teljesen új kontextusba helyezve illesztette össze Beckovský, az egyértelműség okán az alábbi táblázatban foglaltam össze ezeket az átvételeket:

Beckovský szövegrészlet kezdő sorai és oldalszáma	átvétel helye (szerző, oldalszám)
„Tot ac tanta Beati Joannis…" 45–46. oldal	Balbín 1682, 107. oldal

„Illud permirum…" 46. oldal	Balbín 1682, 107. oldal
„Anno 1588 cum Radzivilus Princeps…" 46–48. oldal	Balbín 1682, 107-108. oldal
„In Vita Venerabilis et Apostolici Viri Alberti Chanovsky…" 48–50. oldal	Balbín 1682, 108. oldal
„Wenceslaus Wilhelmus Baro de Raupova…" 50–52. oldal	bár Balbín *Bohemia Sanctá*jában is szerepel, e szövegrészletet Beckovský Pešina könyvéből vette át (Pešina 1673, 657. oldal). Pešina viszont Balbín 1671-es kéziratos *Vita B. Joannis Nepomuceni* című kötetéből idézett, így kétszeres szövegátvétellel van dolgunk
„Dominante Palatino Friderico…" 52. oldal	Pešinánál olvasható a történet felvezetése, de olyan fokú módosítások, rövidítések történtek, hogy e bekezdés Beckovský önálló szövegalkotásának tekinthető
„Erat hic natione Anglus…" 52–57. oldal	Pešina 1673, 646–648. oldal
„Res est tragica…" 57. oldal	Balbín 1682, 109. oldal
„Ipsa Dei et Hominis Nativitate…" 58–60. oldal	Pešina 1673, 655-656. oldal
„Matrona illustris…" 60–61. oldal	Balbín 1682, 111. oldal
„Quidam Religiosus in disceptatione…" 61–62. oldal	Balbín 1682, 111–112. oldal
„Ardebat tum temporis…" 62–63. oldal	Balbín 1682, 112. oldal
„Stat super Beati Joannis tumulum…" 63–65. oldal	első mondat Balbín 1682, 112. oldal, azt követően Pešina 1673, 39–40. oldal, a 64. oldal első mondatától kezdve ismét Balbín 1682, 112. oldal.

E fejezetre is jellemző a szövegek bizonyos fokú átdolgozása, esetenként egyszerűsítése; de mivel e változtatástípusokra a hatodik fejezet leírásakor már hoztam példákat, a hetedik esetén eltekintek azok felsorolásától.

Beckovský nyolcadik fejezetéről szólva Ajkay Alinka megjegyezte, hogy egy oldal kivételével[302] e résznek nem találta előzményét Balbínnál vagy Pešinánál, ezek alap-

[302] Pešina 1673, 651–652.

ján feltételezte, hogy ez a szerző önálló kiegészítése lehet.[303] Valójában a nyolcadik fejezet szövegei is egyértelműen visszavezethetők Balbín és Pešina jelzett köteteire; a félreértés talán annak köszönhető, hogy Beckovský e fejezetben olyan szinten változtatta meg az eredeti szövegek sorrendjét és a történetek egymáshoz való viszonyát, több esetben tagmondatokon belül generálva a váltást, hogy így valóban nehézzé vált e szövegrészletek eredőjét visszakeresni. Az átvételeket szintén táblázatos formában közlöm.

Beckovský szövegrészlet kezdő sorai és oldalszáma	átvétel helye (szerző, oldalszám)
„Alius sacrilegus…" 65–67. oldal	n.a.
„Matrona quaedam Pragensibus…" 67–69. oldal	n.a.
„Noster Beatus Joannes…" 69. oldal	Balbín 1682, 110–111. oldal
„Nec omittendum est…" 70–71. oldal	az első tagmondat kivételével (mely Beckovský sajátja) a szöveget Beckovský Pešina (Pešina 1673, 651. oldal, ez esetben kettős szövegátvétel a Pešina által idézett Balbín *Vita B. Joannis Nepomuceni* című kötetéből), vagy Balbín jelzett könyvéből vette át (Balbín 1682, 70. oldal). Az utolsó mondat Beckovský sajátja.
„Friderico Palatino in Regem Bohemiae…" 71. oldal	Pešina 1673, 350. oldal
„…dum anno eodem die 22. Decembris…" 71–73. oldal	Pešina 1673, 351. oldal (ő december 21-et írt)
„Sequenti vero die in Capella Pernsteiniana Altare…" 73. oldal	a mondat első fele Pešina 1673, 551. oldal, a többi Pešina 1673, 642. oldal
„…hoc et aliud in eadem Capella Altare…" 73–75. oldal	a 74. oldal második soráig Beckovský sajátja, utána Pešina 1673, 351–352. oldal
„Quid quid praeterea ad Divina Officia…" 75. oldal	Pešina 1673, 642. oldal; a mondat utolsó négy sora Beckovský sajátja
„Venerat in hoc templom…" 75–77. oldal	Pešina 1673, 642–644. oldal
„…cum Crucifixo mirae pulchritudinis…" 77. oldal	n.a. – utolsó tagmondat szintén Pešina 1673, 444. oldal

[303] Ajkay 2017, 16.

„Purgato (scilicet) hun cin modum templo…” 77–78. oldal	Pešina 1673, 352. oldal
„Die 27 Decembris rursum hanc Ecclesiam…” 78–79. oldal	Pešina 1673, 353. oldal

E fejezetben található a legtöbb korrekció (szövegrészletek kihagyása, módosítása, beemelése) a többi fejezethez viszonyítva. Mivel ezek típusa a korábban felsorolt példákhoz hasonló, egy apró, de fontos változtatást kivéve ismét eltekintek a bemutatásuktól. A nyolcadik fejezet azért is különleges, mert ebben jelenik meg az 1619. évi templomdúlást jóváhagyó „ellenkirály”, V. Frigyes (1596–1632) pfalzi választófejedelem és udvarartásának egyes szereplői. A hozzájuk kapcsolódó események Pešina kötetéből kerültek átemelésre, ám Beckovskýval ellentétben ő még nem emelte ki a tragikus események kapcsán Abraham Scultetus (1566–1625) szerepét, aki mint kálvinista teológus V. Frigyes udvari lelkésze volt. E hangsúlyeltolódást a későbbiekben részletesen tárgyalom, mivel Scultetust mint a templomdúlás közvetlen kiváltóját, egyben a katolikusok legnagyobb ellenségét Beckovský emelte mellékszereplőből főszereplővé a nyolcadik fejezetben.

Maximilián Větrovský: *Historia de Vita Martyrio et Miraculis S. Joannis Nepomuceni*

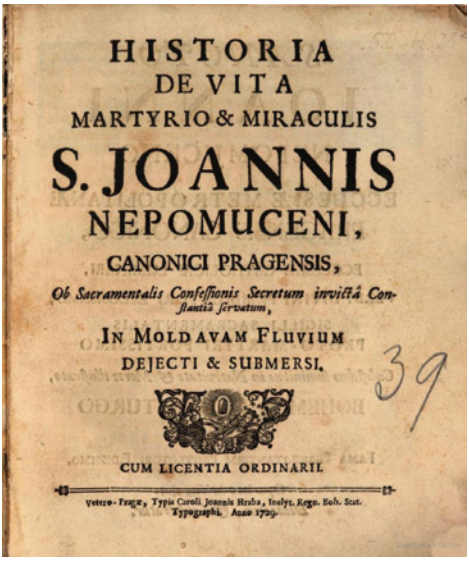
HISTORIA
DE VITA
MARTYRIO & MIRACULIS
S. JOANNIS
NEPOMUCENI,
CANONICI PRAGENSIS,
Ob Sacramentalis Confessionis Secretum invictâ Constantiâ servatum,
IN MOLDAVAM FLUVIUM
DEJECTI & SUBMERSI.
39
CUM LICENTIA ORDINARII
Pragæ, Typis Caroli Josephi Hraba, Inclyt. Regn. Bob. Stat. Typographi. Anno 1729.

19. kép: A *Historia de Vita Martyrio et Miraculis S. Joannis Nepomuceni* címlapja, 1729

Maximilián Větrovský (1659–1737) jezsuita szerzetes, aki 1718-tól a prágai érseki konzisztórium tagja, 1718 és 1731 között a mártír szentté avatásán fáradozó prágai érsek, Franz Ferdinand von Kuenburg (1651–1731) gyóntatója volt.[304] Gazdag irodalmi-történeti munkássága mellett 1729-ben nevének feltüntetése nélkül jelent meg a *Historia de Vita Martyrio et Miraculis S. Joannis Nepomuceni* című latin nyelvű kötete Prágában,[305] melyet 1730-ban követett annak német,[306] illetve cseh,[307] 1731-ben pedig francia[308] nyelvű fordítása. A nyomtatvány filológiai elemzését a közelmúltban elvégző Alena Bočková megállapította, hogy a *Historia de Vita Martyrio et Miraculis S. Joannis Nepomuceni* szövege kompiláció eredménye: az itáliai jezsuita Francesco Maria Galluzzi (1671-1731) *Vita de San Giovanni Nepomuceno*[309] című, szintén 1729-ben Rómában megjelent kötetéből fordította Větrovský.[310] A prágai jezsuita szerző Galluzzin kívül részben Bohuslav Balbínnak 1680-ban az *Acta Sanctorum*ban megjelent Nepomuki-életrajzára támaszkodott: Galluzzi ugyanis annak szövegét is felhasználva készítette el olasz nyelvű kötetét, melyet Větrovský visszafordított latinra, néhol az eredeti latin nyelvű Balbín-szövegek felhasználásával mind egyes szövegrészleteket, mind az annotációkat tekintve. [311]

Bár a szöveg eredendően Galluzzi fordítása, Větrovský részben el is tért attól: nem tartotta meg az itáliai szerző fejezetkiosztását (20 fejezet), a tisztelet fejezeteit pedig más forrásokat is felhasználva kibővítette; ilyenek a kanonizációs eljárás kivatalos dokumentumait magába foglaló *Acta utriusque processus*ban[312] szereplő egyes részletek: a tanúvallomások, illetve a pápai dekrétumok és XIII. Benedek pápa bullájának szövege. [313] A kötet az alábbi fejezetekből áll:

[304] Bočková 2017, 334. L. Větrovský (et Bočková) 2015.
[305] Větrovský 1729.
[306] Větrovský 1730a.
[307] Větrovský 1730b. E verzió a latin eredeti részben módosított változata, ez alapján valószínűsíthető, hogy e fordítás nem Větrovský munkája, l. Bočková 2017, 338–339.
[308] Větrovský 1731.
[309] Galluzzi 1729.
[310] Bočková 2015, 532.; Bočková 2017, 337.
[311] Bočková 2015, 532.; Bočková 2017, 337.
[312] *Acta utriusque processus*…1721.
[313] A kötet az alábbi részekből áll:
1. *Liber I. De Nativitate, Adolescentia, Studiis et Virtutibus Sancti Joannis Nepomuceni Martyris*
2. *Liber II. De Martyrio Sancti Joannis Nepomuceni*
3. *Liber III. De Sepulchro et Miraculis Sancti Joannis Nepomuceni*
4. *Liber IV. De alio Miraculo Sacrae Linguae, et de nonnullis gratiis per intercessionem Sancti Joannis Nepomuceni a Deo collatis*
5. *Liber V. De aliis Gratiis et Beneficiis Corporis, Famae et Animae per intercessionem Sancti Joannis Nepomuceni obtentis*
6. *Liber VI. De Fama Sanctitatis, Antiquitate Cultus, et solemni Canonizatione Sancti Joannis Nepomuceni*
7. Bertholdus Georgius Pontanus himnusza Nepomuki Szent Jánosról és négy ima
8. három dekrétum szövege és nagyarázatuk (*Decretum Pragens. Canonizationis seu Declarationis Martyrii B. Joannis Nepomuceni Canonici Metropolitanae Pragae; Decretum Pragens. Canonizationis B. Joannis Nepomuceni; Decretum Pragens. Canonizationis B. Joannis Nepomuceni*)
9. XIII. Benedek pápa bullájának szövege *(Sanctissimi in Christo Patris et Domini Nostri Benedicti XIII. Pont. Max. Constitutio*)

1. *Liber I. De Nativitate, Adolescentia, Studiis et Virtutibus Sancti Joannis Nepomuceni Martyris*
2. *Liber II. De Martyrio Sancti Joannis Nepomuceni*
3. *Liber III. De Sepulchro et Miraculis Sancti Joannis Nepomuceni*
4. *Liber IV. De alio Miraculo Sacrae Linguae, et de nonnullis gratiis per intercessionem Sancti Joannis Nepomuceni a Deo collatis*
5. *Liber V. De aliis Gratiis et Beneficiis Corporis, Famae et Animae per intercessionem Sancti Joannis Nepomuceni obtentis*
6. *Liber VI. De Fama Sanctitatis, Antiquitate Cultus, et solemni Canonizatione Sancti Joannis Nepomuceni*
7. Pontanus himnusza Nepomuki Szent Jánosról[314] és négy ima
8. három dekrétum szövege és magyarázatuk (*Decretum Pragens. Canonizationis seu Declarationis Martyrii B. Joannis Nepomuceni Canonici Metropolitanae Pragae; Decretum Pragens. Canonizationis B. Joannis Nepomuceni; Decretum Pragens. Canonizationis B. Joannis Nepomuceni*)
9. XIII. Benedek pápa bullájának szövege *(Sanctissimi in Christo Patris et Domini Nostri Benedicti XIII. Pont. Max. Constitutio*)

A kötet szerkesztésével Větrovský aktualizálta a korábbi ismereteket, a lehetőség szerinti legnagyobb teljességre törekedve az információátadást tekintve. Újdonsága, hogy a korábban oly hangsúlyos büntetőcsodák mellett kiemelt szerepet kaptak a mártír közbenjárására utaló kortárs, pozitív végkimenetelű csodás történetek, a tanúvallomások, illetve a bizonyítási eljárás rögzítése, különös tekintettel a mártírnak az *elevatio* során épen talált nyelvéhez kapcsolódó többszörös orvosi vizsgálatok bemutatására.

Ugyanígy újdonságnak számított, hogy a szent tiszteletének jellegzetességeit nem csupán a korábbi szerzők jóvoltából már ismert adatokkal mutatta be (bár például a tisztelet időtlenségét illusztrálandó Henschenre ő is hivatkozott),[315] hanem olyan információkkal is, melyek adatolhatóvá tették a tisztelet mély prágai beágyazottságát. A hatodik fejezetben például Galluzzi adataira támaszkodva Větrovský rögzítette, hogy 1723 és 1727 között, tehát a kanonizációt közvetlenül megelőző időszakban pontosan 327.001 szentmisét mondattak a tiszteletére a prágai Szent Vitus-székesegyházban, és ezekhez kapcsolódóan 7.286.477 szentáldozás történt, ami önmagában is jól mutatja Nepomuki Szent János tiszteletének mély helyi beágyazottságát, illetve a tömegnek azt a közösen átélt katartikus élményét, amit a tisztelet ilyen gyors ütemű elterjedése kiváltott az emberekből.[316]

[314] Pontanus 1602, 203–206.
[315] Větrovský 1729, 65.
[316] Větrovský 1729, 214–215. Ez a részlet szintén Galluzzinál szerepelt először, l. Galluzzi 1729, 112.

A korábbi – elsősorban Balbínra támaszkodó – szövegekhez képest bizonyos hangsúlyeltolódás is megfigyelhető az isteni gondviselés jelenlétét illetően a szent életrajzában. Větrovský kötete jól szemlélteti azt az átmenetet, mely a balbíni eszmei irányvonaltól már távolodni kezdett, ám a jezsuita előd szövegeinek lenyomatát továbbra is magán viselte. Mivel a kanonizáció ténylegessé vált, az életrajzban megindulhattak azok a hangsúlyeltolódások, melyek, mint később látni fogjuk, a komáromi Nepomuki Szent János társulat 1735-ben kiadott kézikönyvéből[317] is egyértelműen kiolvashatók.

Větrovskýnál ugyanis sokkal hangsúlyosabb Isten segítő jelenléte a mártír élettörténetében, mint ahogy azt Balbín és az őt alapul vevő szerzők ezt korábban érzékeltették, akiknél viszont Szűz Mária közbenjáró szerepét emelték ki.[318] E különbséget jól szemléltetik azok a szövegrészletek, melyek a mártírnak a kínzások utáni gyors felépülését tárgyalják. Balbínnál még az volt a hangsúlyos gondolat, hogy Nepomuki Szent János titkolta a megkínoztatását és meggyógyította magát, Větrovskýnál már az isteni gondviselés eredménye a gyors gyógyulás, tehát végeredményben az is egyfajta csodának tekinthető:

BALBÍN 1680, 671.	VĚTROVSKÝ 1729, 35–36.
„Joannes, quasi nihil injuriae passus, omnes illos dolores et cruciatus silentio concoxit, nulli suorum aperiens: et curatis quae tormenta fecerant vulneribus, processit in publicum; tum vetera sua munia, majori quam umquam ante spiritus ardore coepit repetere, eo pacto sese comparans ad mortem.”	„Miraculum sane Divinae Protectionis videri poterat, quod homo paulo ante ex tormentis semivivus relictus, post brevem temporis parenthesim redire potuerit ad praedicandum tanta cum energia, ad populum instruendum, ad Confessiones excipiendas, et ad sublevandos cunctos in necessitatibus spiritualibus animae, quasi ex adamante corpus habuisset fabricatum.”

Větrovský a mártírt olyan állandó jelzőkkel illette, mint athleta és heros, személyét párhuzamba állította a *milites Christi* tagjaival, illetve *Athleta Christi*ként definiálta őt.[319] E jelzők és párhuzamok egy kivételével nem szerepelnek Galluzzinál, és a későbbi szerzőknél sem váltak jellemzővé a szent karakterizálásában. Az életrajzban több helyen is felbukkanó *Athleta Christi*-fogalmat a Nepomuki Szent János kínzását szemléltető szövegrészletben írta körül a szerző talán a legszemléletesebben, melyben

[317] *Nepomuki Szent Jánosnak*…1735.

[318] A magyar fordítások közül egyedül 1735-ös komáromi társulati kézikönyv tartalmaz még ilyen részleteket, l. harmadik fejezet 109–118. oldal.

[319] Větrovský 1729, 63, 238.

a mártír kínzások alatti imádkozását a Nabukonodozor által tüzes kemencébe vetett három ifjú, a szenvedés hősi elviselését Szent Lőrinc és más kora keresztény vértanúk magatartásához hasonlította.

> „Sed enim delusum se vidit impius Tyrannus: ex ore namque invicti Athletae, sicut olim ex ore trium Adolescentium in flammis Babylonicis, non aliae voces quam Divinae laudis audiebantur Cantica. Ad omnes penitus obsurduit suggestiones aut Principis aut carnificum, aliorumque adstantium: oculis in coelum defixis, dulcissima Jesu et Mariae nomina invocabat, eisque spiritum commendabat, sive in vita conservandum vellent, sive morti tradendum. Et haec profecto metuenda erat, postquam tortores et innata sua feritate, et Imperatoris mandatis incitati, nihil crudelitatis omniserant, quod non adhibuissent, ad frangendam Herois nostri constantiam, de quo eruditus Historicus[320] scribit: Omnis tamen illa carnificina intra S. Joannis patientiam fuit: non secus ac mare, quod ut e suis littoribus egrediatur, omnis furor tempestatis efficere non potest. Imo ita excrevit Servi Dei patientia, ut Caesare eiusque Ministris iam fatigatis, ille primus desiderio suo, et concepta spe frustratus abierit, et carnifices lassati Sanctum Heroem ex eqvuleo depositum, in carcere deseruerint; ubi prout antiqua tradunt documenta, coelestibus reficiebatur consolationibus; et quamvis eas in particulari non explicent, credere tamen iuvat, vel spiritus Angelicos, vel alios Paradisi cives, aut ipsum Salvatorem ei comparuisse, et prout de aliis legitur Martyribus, ad sananda eius vulnera, et spiritum recreandum descendisse: nisi dicere velimus, quod post gloriosum certamen eam in anima perceperit confortationem, qualem inter sua tormenta experiebatur Beatus Laurentius, et alii antiqui milites Jesu Christi, de quibus Tertullianus scripsit, quod dum corpus assaretur, mens in coelo absorpta fuerit, ita ut illis igniti carbones, ut quidam eorum dicebat (…)et candentes laminae amoeni flores, et lanienae pro Fide Christi toleratae, fuerint ipsorum deliciae."[321]

E szövegrészletet is Galluzzitól fordította latinra Větrovský, ám az olasz eredetiben a *milites Christi*-hasonlat (*Soldati di Cristo*) kivételével a többi jelző nem szerepel,[322] így ez a cseh szerző egyéni leleményének tekinthető. E fogalmak összességében alkalmasak voltak arra, hogy a kora keresztény mártírkultusz örököseként, egyenesági

[320] Azaz Balbín.
[321] Větrovský 1729, 34–35.
[322] Galluzzi 1729, 23–24.

leszármazottjaként jelenhessen meg az újonnan kanonizált cseh pap, a XVIII. században reneszánszát élő *Krisztus katonája*-allegória pedig minden bizonnyal a kortárs felekezeti küzdelmek lenyomatát is magán viseli.

A szöveg számunkra legérdekesebb részlete azonban két csodás történet leírása, melyekkel azt szemléltette Větrovský, hogy a szent közbenjárása immár Itáliára is kiterjed. A *Historia de Vita Martyrio et Miraculis S. Joannis Nepomuceni* negyedik fejezetében Michael Karl von Althann és Michael Friedrich von Althann megmeneküléséről, illetve csodás gyógyulásáról adott hírt a prágai jezsuita szerző, előbbit röviden, utóbbit viszont részletekbe menően tárgyalva.[323] Michael Karl von Althann

[323] „Huic Eccesiastico Principi duo alii eiusdem Nationis ab Ecclesiastica dignitate conspicui addi possunt, qui a Beato Martyre non quidem in Germania, sed in Italia opem receperunt, Deo ita ostendente, beneficentiam Sancti huius non ad solam Germaniam esse restrictam. Sunt autem Patruus et Nepos ex illustri Prosapia Althaniana, ambo tam a dotibus propriis, quam a splendore familiae celebres. Dicemus primo de Nepote. Dum Romae occasione publici cuiusdam spectaculi, totus circulus fori ante Palatium Excellentissimi Comitis Columnensis, Supremi armorum Caesareorum in Italia Praefecti, pergulis pro Nobilitate erectis, erat refertus; una pergularum ponderi spectatorum ferendo impar, ex improviso corruit, et secum non paucos in terram detraxit, quorum alii oppressi, alii graviter sauciati manserunt. Inter cadentes unus erat Illustrissimus Michael Carolus ab Althan; qui etiam in ruina illa si non morti, saltem gravi ossium confractioni erat obnoxius. Sed illico suum invocavit Protectorem Divum Joannem Nepomucenum, et dum caderet, eum sibi praesentem habere videbatur, qui de sua protectione securum faciebat cadentem. Et sane promissam expertus est incolumitatem, qua hodiedum fruitur, ad Archiepiscopatum Bariensem assumptus. Illius Patruus Eminentissimus Cardinalis Michael Fridericus e Comitibus ab Althan, Pro-Rex Neapolitanus ab Augustissimo Imperatore Carolo VI. constitutus, varia patiebatur incommoda valetudinis; quae tanto ei erant molestiora, quanto maiores erant curae in tam vasti Regni gubernatione. Aderant, iam ciborum nausea, iam dolores viscerum, iam stomachi fastidium e stagnante in pectore viscosa lympha, iam arduus acidi humoris vomitus, et alia insolita symptomata, indicantia peccantes in corpore humores, qui contra sanitatem, si non etiam contra Personae conservationem conspirare videbantur. Haec omnia cum incremento temporis crescebant, et magis irritabantur assiduis animi applicationibus, vigiliis et sollicitudinibus, ad quas Eminentia sua censebat se obligari ad rectam sui muneris administrationem; et merito velut praeludia longe maioris mali metuebantur: cuius luctuosa praeibant prognostica, motus difficultas, pallor et macies vultus, interruptus et inquietus somnus, gravedo capitis, quidam internus torpor, et externus pedum tumor. Plura idcirco celebrata fuere Medicorum consilia, et adhibita remedia, quae ars praestantissimis Medicinae Professoribus suggerebat, ad prosternendos inimicos, qui contra sanitatem et vitam tanti Ecclesiae Principis coniurabant. Et quamvis interpolatis temporibus eorum ferocia fuerit infracta; non tamen desinebant ad novas et violentas insurgere aggressiones cum deterioribus paroxismis, qui ex perturbatis in corpore humoribus, velut ex radice interna pullularunt; ita ut etiam dolores arthriticos excitaverint, quibus Eminentia Sua persaepe infestabatur. Denique circa finem Octobris anni vigesimi septimi nostri saeculi, humor peccans in humero dextro et toto brachio sedem fixit, illudque immobile reddidit, cum molesta febre, nausea cibi, virium debilitate, inquietudine, ac dolorifica musculorum in affecto brachio vellicatione. Rursus adhibebantur opportuna, sed sine fructu, remedia. Videns Eminentia sua nullum stabile procurari lenimen, sed potius mali augeri pertinaciam, quo fine intermissione iam septem affligebatur mensibus, quibus nullam capere valebat quietem; statuit, pro insigni sua pietate ad coelestia recurrere auxilia lenitiva, quae hactenus in terris non poterat invenire. Noctem diei decimi sexti vergentem in decimum septimum Junii anni vigesimi octavi saeculi huius, transegit sine somno, inter meros dolores inquietissimam. E lecto mane surgens, magnam virium debilitatem, et in brachio infirmo, quod movere non poterat, acerbiores sensit dolores. Nihilomnius probe sciens, quod ubi maius est periculum, ibi magna fiducia excitetur magis ad sperandum auxilium; maiorem quam alias in Deo spem de sanitate consequenda collocavit. Et quantumvis eius infirmitas non pateretur citra evidens mali incrementum, exponendi se liberae aurae, conferre tamen se voluit in Ecclesiam Sancti Ludovici Patrum Minorum Sancti Francisci de Paula, ubi Festum Sancti Joannis Nepomuceni celebrabatur. Mira res! Dum ibi magna cum fiducia Deum deprecaretur ante Altare Sancti Joannis Nepomuceni, cuius est cultor devotissimus, eiusque patrocinium prolixa imploraret oratione, percepit sensibiliter omne malum, omnem dolorem, et brachii rigorem evanescere, ita ut ligaminibus solutis, quibus affecta custodiebatur manus, cum toto brachio, ab omnibus adstantibus plene sana fuerit agnita: gratiam obtentam illico vulgavit, et Liberatori suo rursum genuflexus gratias Eminentissimus Cardinalis palam fuit contestatus.

egy emelvény összeomlását élte túl, melyet egy nyilvános ünnepség alkalmából a római Palazzo Colonna elé emeltek. A későbbi váci püspök azt, hogy életben maradt és súlyos sérülése sem történt, Nepomuki Szent János közbenjárásának tulajdonította, akihez a tragédia bekövetkeztekor fohászkodott. Nagybátyjának, Michael Friedrich von Althann-nak számos egyre súlyosbodó, a szerző által részletekbe menően tárgyalt egészségi problémája volt, mint emésztési fájdalmak, mozgási nehézségek, illetve ízületi gyulladás. A helyzetén számos orvosi konzíliummal, illetve orvosságokkal próbáltak segíteni, mindhiába. 1727. október végén végül a jobb karja és válla is lebénult, melyet általános állapotromlás kísért. 1728. június 16–17-re virradó éjszakán a nagy fájdalom miatt aludni sem tudott, ennek ellenére és bizodalmát Istenbe helyezve másnap elment a minimiták nápolyi Szent Lajos-templomába, hogy részt vegyen a Nepomuki Szent János tiszteletére rendezett ünnepségen. A mártír oltára előtt imádkozott, a segítségét kérve, amikor azt érezte, hogy minden fájdalom elhagyja és a karját is mozgatni tudta, e hirtelen állapotjavulás pedig azóta is fennáll. A környezetében mindenki tanúsította a csodás gyógyulását, beleértve az orvosát, Kirschlagot is; e bizonyítás technikailag a Paolo Zacchia által közölt hitelességi kritériumoknak egyértelműen megfeleltethető volt. E részlet szintén szerepel Galluzzinál, ám a latin fordítás nem teljesen szöveghű: a prágai kötetből például hiányzik az orvos keresztneve (Leopold – ez csak Galluzzinál olvasható), Galluzzi leírása szerint pedig a Palazzo Colonna egyik erkélye szakadt le, nem egy ideiglenes célra épített emelvény.[324]

Összegzés

Mint láthattuk, a jelzett időszakban Bohuslav Balbín gyakorolta messze a legnagyobb hatást a Nepomuki-életrajzokra; kivétel nélkül, akár többszörös átvételek útján is, az *Acta Sanctorum*ban vagy a *Bohemia Sancta*ban általa összeállított szövegvariánsokra támaszkodva, esetenként azokat kiegészítve (illetve Větrovský által aktualizálva) készítették el a későbbi szerzők a biográfiáikat. Jellemzőjük, hogy legnagyobbrészt a középkori eredetű, de a jezsuita szerzők által is előszeretettel alkalmazott „*vita et*

Redux plene sanus in suum Palatium, ex quo prius infirmus exiverat, totus hilaris omnibus ostendebat, qui eum cum stupore cernebant, quam efficax sibi fuerit protectio Sancti Martyris Nepomuceni. Crevit porro cunctorum admiratio et gaudium, quando visus est in mensa cibum sumere, et brachium sine ullo vestigio praecedentis mali adhibere, citra omnem peccantis humoris evacuationem. Sic Deus palam facere volebat, brachii sui et intercessionis Beati Servi sui opus fuisse. Id quod confirmavit immunitas ab aegritudine priore, et omni alia quae ex iila pulluaret, usque ad praesens tempus, quo ista scribimus, degente Pragae Sua Eminentia, in cultu sui Patroni quotidie occupata; quae omnia ipsemet Eminentissimus Cardinalis in gloriam Sancti Joannis Nepomuceni nobis palam testatus est, et prius nomine suo per Doctorem Kirschlag Medicum suum jussit vulgari.Větrovský 1729, 148–151.

[324] Galluzzi 1729, 68–70.; L. Cabbibo 2016, 139–141.

miracula" életrajzi típust követik[325] (többek között Bohuslav Balbín, Václav Makarius z Merfelic, Johann Christoph Baczina és Jan František Beckovský is e típust részesítette előnyben – ennek oka egyszerűen az is lehet, hogy mind Balbín szövegéből és annak felosztásából merítettek). Ez esetben nem csupán a személy életútját mutatták be, hanem a földi életút befejezését követően a megdicsőüléséről, a halálát követően hozzá köthető csodákról, akár megközelítőleg valós idejű történésekről is tudósítottak. E „*vita et miracula*"-típust esetenként a történeti hitelesség igényének megfelelően, különösen a szentté avatást közvetlenül követő szentéletrajzok esetén, a kanonizációs eljárás dokumentumaival vagy azok összefoglalójával is kiegészítették. A mártír életrajzai azonban ennél is több információt tartalmaznak: jelentős hangsúllyal jelenik meg bennük annak bizonyítása, hogy a tisztelete a halálától fogva folytonosan fennáll, ennek legkülönfélébb szöveges és képi lenyomatai őrződtek meg, megnyilvánulásai pedig a kortárs közösségekre is jellemzők, akár országhatároktól is függetlenül, végül hogy e devóció egyre intenzívebbé válik és a társadalom minden rétegére jellemző.

[325] Knapp–Tüskés 1996, 320–355.

XVIII. századi magyar életrajzok

Jelenlegi ismereteink szerint a XVIII. század folyamán összesen harmincnyolc Nepomuki Szent Jánossal foglalkozó önálló kötet jelent meg a magyarországi nyomdákban, az aprónyomtatványokat nem számítva. E mennyiség, ahogy a kimutatások is,[326] melyekből az adatokat felhasználtam, jellegükből adódóan hiányosak, hiszen az elveszett vagy más okból ismeretlen kötetek miatt feltételezhető, hogy a könyvállomány a jelenleg ismertnél nagyobb lehetett. Ezeken kívül több olyan kiadványt ismerünk, melyek csupán részben tartalmaznak Nepomuki Szent Jánossal kapcsolatos szövegeket, illetve képeket: ilyen például az Illyés András-féle legendárium 1743. évi kiadása, melybe már beemelték Nepomuki Szent János életrajzát is.[327] A felsorolásban nem tüntettem fel a *Patroni Menstrui*-köteteket,[328] az *Officium Rákóczianum* 1749. és 1753. évi nagyszombati kiadásait, illetve a különböző gyűjteményes énekeskönyveket és prédikációgyűjteményeket. Bár építészettörténeti-művészettörténeti forrásértékük okán rendkívül fontosak az egyes felszentelési ünnepségekre kiadott irodalmi szövegek, mint például Lenty Istvánnak a mesztegnyői Nepomuki Szent János-templom alapkőletételére mondott prédikációja 1747-ben,[329] Szép Istvánnak az esztergári Nepomuki Szent János-kápolna felszentelésére 1771-ben[330] vagy Rozgonyi Ferenc Sándornak a rimaszombati hídnál felállított Nepomuki-szobor felszentelésére mondott prédikációja 1765-ben,[331] jelenleg szintén el kell tekintenem a feldolgozásuktól.

[326] Petrik 1890.; Petrik 1891.; Komjáthy 1971.; Pavercsik 1989.; Pavercsik 1992, 170.; Muckenhaupt 2007, 40.; Käfer–Kovács 2013.
[327] Illyés 1743, 420–430.
[328] *PATRONI menstrui D.* Nagyszombat, 1755–1766. l. P VIII. 233–236. Kovács 2015, 154–158.
[329] Lenty 1747.
[330] Szép 1771.
[331] Rozgonyi 1765.

A cím szerint harmincnyolc különböző kiadvány műfaját tekintve döntő többségben a szent ünnepnapjára írott és önálló kiadványként megjelentetett prédikáció, kisebb részben társulati kézikönyv, életrajz, iskoladráma, illetve a közösségi és magánáhítat szolgálatában álló egyéb kiadvány, mint a különböző templom- és szoborszentelésekre írott és önálló kötetben megjelentetett prédikációk, illetve a prágai Nepomuki-ünnepségek már jelzett leírása.

Ahogy várható volt, a legtöbb kiadvány a nagyszombati jezsuita nyomdában jelent meg, azt követi a vele szoros kapcsolatban álló kassai jezsuita nyomda, mely ugyan csak két kötettel szerepel a listán, de azokat évtizedeken keresztül kiadták.[332] Pozsonyban, Kassán, Győrben, Budán és Sopronban jelent meg több kiadvány, illetve a század második felében Egerben: utóbbi kivételével egyébként mindegyik olyan város, ahol erős helyi (jelentős számban német ajkú) polgárságot találunk.

E nyomtatványok között összesen hét különböző, magyar nyelvű életrajzot tartalmazó kötet található. Ezek kivétel nélkül a közösségi és egyéni devóció igényeinek megfelelően imádságokat, himnuszokat, litániákat, illetve attól akár eltérő tartalmú technikai információkat is tartalmaznak. E kötetek közül öt a nagyszombati nyomda kiadványa, a kassai jezsuita nyomdából egy, a csíksomlyói ferences nyomdából szintén egy kiadvány tartalmazza a szent életrajzát. A nyomtatványok mellett egy pozsonyi provenienciájú kéziratot is vizsgálok, melyben a szent legkorábbi ismert magyar nyelvű életrajza olvasható.

A kötetek meghatározó egységét képezik a társulati kézikönyvek. A kora újkori devóció jellemző megnyilvánulási formája volt a hívek és a klerikusok kegyességi társulatokba való belépése, szervezett és irányított, a napi rutint meghaladó egyéni és közösségi vallásgyakorlása valamely égi patrónus támogatásával. A társulatok hazai megjelenése és elterjedése a XVII. század második és harmadik harmadára, virágkoruk a XVIII. század második és harmadik negyedére tehető.[333] E társulatok fontos közösségszervező erővel is bírtak: nem csupán az egyéni üdvösségszerzés elősegítése, hanem a társadalmi felelősségvállalás, szociális érzékenyítés különböző módozatainak a népszerűsítése is kiemelt céljuk volt (mint a közösség rászorulóinak támogatása, taníttatása, egymással szembeni megbékítése, felkészítése a jó halálra vagy akár részvétel az elhunytak temetésén).[334] Az 1735. évi komáromi társulati kézikönyvben

[332] Arra vonatkozóan is kerestem adatokat, van e összefüggés az egyes boldoggá vagy szentté avatások időpontja és a nagyszombati nyomda kiadványai között, ti. mennyiben reagál a kultusz hivatalossá tételére a nyomda? Jelennek-e meg a beatifikáció/kanonizáció évében vagy az azt követő évben szentéletrajzok (és ha igen, akkor milyen nyelven?) vagy csak az ünnepnapokhoz tartozó szentmisék, egyéb teológiai művek, esetleg azok sem? Ehhez összegyűjtöttem azon személyeket, akiket a XVIII. század első felétől kezdve 1767-ig avattak szentté, egy részükhöz azonban egyáltalán nem rendelhető semmiféle önálló nagyszombati kiadvány. Néhány személynél, mint Nepomuki Szent János, Loyolai Szent Ignác, Régis Szent Ferenc vagy Gonzága Szent Alajos érződik valamiféle szerkesztői tudatosság, de alapvetően az derült ki számomra, hogy a megjelentetések (különösen a biográfiáké) esetlegesek voltak. Ebből természetesen nem érdemes következtetéseket levonni, mivel ahhoz szélesebb körű tájékozódásra lenne szükség e témakörben, de az észlelt jelenség mégis jelzésértékű.

[333] Knapp 2001, 73.

[334] Bán 2016, 17–24.

például Krisztus szenvedéseivel állították párhuzamba a mártír életútját, hogy azokat alapul véve kötelezzék magukat a tagok a különböző előírt, illetve ajánlott kegyességi cselekedetek vállalására.[335] Mivel Nepomuki Szent János tiszteletének nem volt korábbi magyarországi beágyazottsága, nem voltak élő hagyományai, a köztudatban kezdetben nem volt magától értetődő a mártír patrónus szerepe sem, ezért a társulati kézikönyvekben foglalták össze és magyarázták mindazt az ismertanyagot, melyet a szentről, illetve tiszteletének egyéni és közösségi megnyilvánulási módjairól tudni lehetett.

A társulati kézikönyveknek általában hasonló a felépítése: a különböző bevezető részek (ajánlás, előszó) után következnek a technikai tudnivalók (társulati szabályok, azaz regulák, búcsúk ismertetése, pápai és egyéb megerősítő oklevelek szövege stb.), majd a legterjedelmesebb áhítati rész a különböző énekekkel, imákkal, elmélkedésekkel, illetve szentéletrajzokkal.[336] Utóbbi felépítését meghatározza, hogy a nyomtatványok nem kizárólag az életrajz terjesztése igényével készültek, hanem a biográfiák tágabb tartalmi kereteken belül a köteteknek csupán egy kisebb részét képezik; közös jellemzőjük a vázlatosság: az életrajzi kötetekhez képest sokkal rövidebb, lényegében kivonatolt szövegekkel dolgoztak a szerzők, ám esetenként még így is megtalálhatóak bennük azok az egyedi szövegrészletek és egyéb formai sajátosságok, melyek segíthetnek azonosítani, mely forrásokból dolgoztak a szerzők vagy szerkesztők. A kézikönyvek ugyanis sok esetben valamely korábbi kiadványra vezethetők vissza, előzményeik tartalmát többé-kevésbé redukálva ismétlik, a szöveg szerkezetének esetleges módosításával.[337] Annyira helytálló ez a megállapítás, hogy a társulati kézikönyvekben olvasható Nepomuki-életrajzokra egy kivétellel igaz is.

Knapp Éva a történelmi Magyarország területét tekintve hat Nepomuki Szent János tiszteletére létrehozott kegyességi társulati kiadványról számolt be. Hogy menynyire változó, gyarapodó anyagról beszélünk, jól mutatja, hogy e kötetben nem szerepel a Nepomuki Szent Jánoshoz köthető legkorábbi, 1735-ben kiadott komáromi társulati kézikönyv, illetve egy 1780 körül kiadott latin nyelvű pozsonyi kézikönyv sem.[338] A társulatok tényleges száma ennél természetesen sokkal több, hiszen ahogy a szerző is jelezte: a kiadvánnyal rendelkező kongregációk száma az összes ismert laikus vallási szervezetnek nagyjából a tíz százalékát teszi ki.[339] A hatalmas anyagmennyiségből és kutathatóságának esetleges nehézségeiből egyaránt következik, hogy a Nepomuki-társulatokhoz vélhetően több kötet kapcsolható, mint amennyiről jelenleg tudomásunk van. A XVIII. századi Magyarországon összesen nyolc Nepomuki Szent Jánoshoz köthető társulati kiadványt ismerek; megjelenésük kronológiája szerint ez

[335] *Nepomuki Szent Jánosnak…* 1735, 142–146.
[336] Knapp 2001, 30.
[337] Knapp 2001, 35.
[338] *Compendiosa informatio…*; Kovács 2015, 158.
[339] Knapp 2001, 35. II. József 1788. évi rendeletével Magyarország területén összesen nyolc Nepomuki Szent János-Társulatot oszlattak fel. L. Diós–Viczián 2004, 758.

a komáromi, a kolozsvári, a pesti, a kalocsai, a kőszegi, a lévai, a pozsonyi, végül a zsigmondházi; közülük Nepomuki Szent János életrajzát a komáromi, a kolozsvári, a kőszegi és a lévai tartalmazza.

Ha a Nepomuki-tisztelet jellemzőit az életrajzok jellegzetességeit alapul véve tárom fel, következtetéseim mindenképp hiányosak lesznek, ha kizárólag a magyarországi és részben a cseh kiadványokat vizsgálom. A tisztelet hazai terjedésében ugyanis éppúgy jelentős szerepet játszhattak azok a bécsi (és akár bécsújhelyi) nyomdákból kikerülő német vagy latin nyelvű nyomtatványok is, melyek kereskedői közvetítéssel ugyanúgy megjelentek a hazai könyvpiacon, mint magyar és cseh társaik.[340] Egy esetben tettem csupán kivételt: a Bohuslav Balbín *Acta Sanctorum*a Nepomuki-életrajzának felhasználásával összeállított, Augsburgban nyomtatott 1725., illetve 1730. évi *Vita B. Joanni Nepomuceni Martyris* című kiadványok kapcsán, mivel azok rendkívül fontos szerepet játszottak a szent életútjának és ikonográfiájának nemzetközi szintű elterjesztésében. Mentségemre szolgáljon, hogy a magyar provenienciájú életrajzoknál minden esetben megkerestem a fordítás alapjául szolgáló szövegeket, azok azonban kivétel nélkül cseh, és nem osztrák vagy német földre vezettek.

Csáky Éva Franciska: *Nepomucenus Szent János szentséges élete és mártíromsága*

20. kép: A *Nepomucenus Szent János szentséges élete és mártíromsága* című kézirat első oldala, 1701

[340] A teljesség igénye nélkül: *Acta utriusque processus*…1721; *Kurtzer Innhalt*…1729.; *Kurtzer Begriff* …1729.; Hanghay 1729.

Nepomuki Szent János első magyar nyelvű életrajza egy *Szentek élete* gyűjtőnévvel ellátott kézirat, mely az ELTE Egyetemi Könyvtárban és Levéltárban található.[341] A kolligátum több különböző időpontban készült kéziratos szentéletrajzot tartalmaz és öt nagyobb egységre osztható. Az első négy esetén a készítés dátuma is olvasható a szövegben: a *Nepomucenus Szent János szentséges élete és mártíromság*át 1701-ben jegyezték le, a *Szent Anna aszszonynak az Isten fia nagy annyának szentséges élete* 1711-ben, a cím nélküli, csonka, az első néhány oldalt nélkülöző Bayloni Szent Paszkál-életrajz kéziratát 1694. május 16-án zárták, a *Páduay Dücsöséges Szent Antalnak élete és csudatételei*t pedig 1704-re datálták. Az ezeket a szövegrészleteket elválasztó üres oldalak, a dátumok, valamint a Paszkál-életrajz csonka volta is jelzi: eredetileg fizikailag is különálló életrajzokról van szó. Végül az Assisi Szent Klára életrajzával kezdődő szövegkorpusz (*Szűz Szent Clára Annyánk Szentséges élete*) és az ahhoz kapcsolt tartalmak különíthetőek el az ő húga: Assisi Szent Ágnes, a Klárával levelezésben álló Prágai Szent Ágnes, Krakkói Boldog Szalóme, végül Boldog Elena Enselmina életrajzaival. Utóbbi kettő életrajza kivonatolt, a többieké bővebb, és minden esetben rögzítették a szentek halálát követő, hozzájuk kapcsolható csodákat is a XVII. századdal bezáróan. Ahol a fordító rendelkezésére állt, a kanonizációhoz kapcsolódó iratok fordítását is beemelték (Páduai Szent Antal, Assisi Szent Klára); Kláránál a rendalapítás és megerősítés dokumentumait, valamint apácatársai és utódaik számára írott testamentumát is lefordították.

Nem Nepomuki Szent János volt az egyetlen, akit nem kanonizáltak a kézirat elkészültének időpontjában: Prágai Szent Ágnes boldoggá, majd szentté avatására is csupán a XX. században került csupán sor, utóbbira 1989. november 12-én. A szerző az ő esetében azt a magyarázatot adta, hogy bár a XIV. század során ennek elindítására hiábavaló uralkodói kísérletek történtek, tisztelete a halálát követő időszaktól kezdve változatlanul fennállt, „és noha ezen Sz. Szűz nem Canonisaltatot, de bizonyos, hogy ez eö Mennyei Jegyessétül a Szentek Számában hellyhesztetet, mellyet mind éltében, s mind holta után történt sok Csuda tételekis nyilván bizonyitnak."[342]

Ahogy Schwarcz Katalin kimutatta, a kolligátum a pozsonyi klarisszákhoz köthető;[343] az életrajzok főszereplői egyértelműen kapcsolatba is hozhatók valamilyen módon az apácákkal. A Klára-életrajztól kezdve minden személy valamilyen módon köthető a ferencesekhez; Páduai Szent Antal és Szent Paszkál ferences szerzetesek voltak, a Szent Anna-életrajz pedig a házasodásra készülő növendékek lelki felkészítésében játszhatott nagy szerepet, hiszen összesen három generáció: Mária, az őt világra hozó Anna, valamint utóbbi édesanyja: Emerencia házasságának történetét és annak tapasztalatait, az illendő házasélet jellemzőit mesélte el a szerző az életutak

[341] Csáky 1701.
[342] [*Szentek élete*], 387–388.
[343] Schwarcz 2003. A pozsonyi klarisszákhoz l. Fazekas 2018.

segítségével.[344] Ahogy korábban részleteztem, Nepomuki Szent János tiszteletét is kapcsolatba lehet hozni a pozsonyi klarisszákkal; az életrajz fordításának indokaként a szent tiszteletének öregbítését adta meg a szerző.[345]

Schwarcz Katalin a Nepomuki Szent János-, a Páduai Szent Antal-szövegrészeket, illetve az Assisi Szent Klára életrajzától kezdődő fejezeteket Csáky Éva Franciska (1662–1729) keze munkájaként határozta meg,[346] aki a pozsonyi klarisszák apátnője (abbatisszája) volt.[347] A szerző azt is megemlítette, hogy a cím nélküli hiányos Paszkál-életrajz, illetve a Szent Anna-életrajz fordítóját nem ismerjük.[348] Haader Lea egyes nyelvészeti specifikumok és scriptori szokások jellegzetességeinek összehasonlításával később azt is bizonyította, hogy a Paszkál-életrajzot is Csáky Éva Franciska írta.[349]

Az életrajzok sorrendjére vonatkozóan csak az állapítható meg, hogy az életrajzok közül három olyan személyről szól, akinek a boldoggá vagy szentté avatása a kéziratok megszületésének időpontjához relatíve közeli időpontban történt (Bayloni Szent Paszkál, Krakkói Boldog Szalóme, Boldog Elena Enselmina), illetve kettő olyat, akiknek a tisztelete élő és folytonos volt, de a beatificatióra, majd a kanonizációra csupán a kézirat elkészülte után kerül sor (Nepomuki Szent János és Prágai Szent Ágnes – a két csehországi szent). Az összeállítás – bár végeredményben lehet esetleges is – mindenféleképp az apácák nyitott szemléletét tükrözi; az biztos, hogy nem a szentek ünnepnapjainak megfelelően állították össze a sorrendet.

Az sem elképzelhetetlen, hogy egyáltalán nem volt szerzői szándék a Nepomuki-életrajz együtt kezelése a kötetben szereplő többivel: a kötés ugyanis szemmel láthatóan később; a kéziratok egybekötésekor a Nepomuki-életrajz íveinek hosszanti széleit jól láthatóan körbevágták, hogy illeszkedjen a többi életrajz lapjaihoz, ez a többi kézirat esetén nem fordul elő. Ezt a felvetést erősíti az is, hogy a szerzetesrendek II. József-féle 1782. évi feloszlatásakor felvett pozsonyi inventáriumban tétel szerint csak a Nepomuki-életrajzot említették és semmilyen formában nem utaltak arra, hogy e szöveghez kötve további szentéletrajzok is lennének (ez természetesen lehet hanyagság is az összeírók részéről).[350] A Nepomuki-életrajz tehát e kötet első biográfiája és

344 Átiratát és rövid elemzését l.: Szelestei 2015, 31–65.

345 L. 32–33. oldal.

346 Schwarcz 1994, 17.

347 1714-től nyolc kedvesnővér társaságában Budán, majd Pesten telepedett le, ahol új kolostort alapítottak. Bajáki 2019, 10.

348 Schwarcz 1994, 17. A Szent Anna-életrajzzal kapcsolatos szerzői kérdést azért nem lehet eldönteni, mert a láthatóan legalább két kéz írásával készült biográfia mintegy nyomtatványimitációnak tekinthető igényes kalligráfiával, címlappal, kereteléssel, őrszavakkal, oldalszámozásával és nyomdai cifra-rajzokkal, az íráskép tehát természetszerűen nem egyezik a többi életrajzéval. A Szent Anna-életrajz készítői vélhetően egy F. és egy J. monogrammal jelölt nővér volt egy a szöveg végén található bejegyzés szerint: O.A. M.D. G.M.B., alatta pedig: Ab Angelo Salutatae S.F. et J., ez feloldható Soror Franciskának is, de ez csupán feltételezés, mely alapján az azonosítás nem lehetséges. A kérdést a Paszkál-életrajzhoz hasonlóan bizonyos szövegbéli helyesírási-morfológiai egyezések és azonosítható lejegyzői szokások keresése segíthetne eldönteni.

349 Haader 2019.

350 Schwarcz 1994, 30.

nem csupán az említett okok miatt tér el a többitől, hanem a felépítését tekintve is, hiszen ennek a legszilárdabb a szerkezete: az életút és a tisztelet szövegrészei is címekkel ellátott összesen hét fejezetben kerültek lejegyzésre:

1. *Elsö Része. Szent Nepomucenus Jánosnak Születe. Nevelkedésérül, Aitatosságárul és Tanulássárul.*
2. *Második része. Szent János szerzetessé létérül, a Lelkek üdvösségéhez valo Szorgalmatosságárul, és némelly méltósságos Tiszteirül.*
3. *Harmadik Része. Mi modon kénszeritette Wenceslaus király Sz. Jánost: hogy az királné Gyónássát ki mondaná.*
4. *Negyedik Része. Szent János alhatatosságárul a kinok és halála elöt valo utolso cselekedetirül.*
5. *Eötödik Része. Sz. Janos halálárul, Temetéssérül, és azon közben történt csudákrul.*
6. *Hatodik Része. Az Tiszteletrül, aitatossághrul, mellyel Sz. Janos Nepomucenus mint igaz Mártir Tiszteltetet.*
7. *Hetedik Része. Az Csudákrul, mellyek Sz. János koporsojánál történtek.*

Csáky Éva Franciska életművének eddigi legteljesebb számbavétele Bajáki Rita munkáját dicséri.[351] A Nepomuki Szent János-életrajz közvetlen forrását az 1686-ban a prágai Gerzabek nyomdájában megjelent, szerinte szerző feltüntetése nélküli *Das Leben deß seeligen Joannis von Nepomuk…* című kiadványban, annak forrását pedig Bohuslav Balbín *Bohemia Sancta* című kötetében határozta meg.[352] Az azonosítás helytálló, de a jelzett német nyelvű életrajznak – mely valójában Johann Christoph Baczina munkája, ahogy a címlapot követő második oldalon a monogramja (ICB) is feltüntetésre került – számos kiadása látott napvilágot 1682-től kezdve a XVIII. század elejéig, 1700-ban például Münchenben is kiadták. Az 1782. évi pozsonyi klarissza könyvjegyzékben sajnos nem olvasható erre vonatkozó pontosító adat.

Baczina jobbára ugyan hűen követte Balbín *Bohemia Sancta*jának Nepomuki-életrajzát, [353] de valójában attól több ponton lényegesen eltér, részben szubjektív kiszólásokkal tarkítva a szöveget, részben kihagyásokat vagy hozzátoldásokat tartalmazva. Utóbbira a három legfontosabb példa egy Balbínnál nem olvasható csodajelenés a mártíromságot követő események tárgyalásakor, az 1680. évi pestisjárvány beemelése a szövegbe, illetve a különböző imádságok beillesztése a kötet végére. Csáky az életrajzfejezeteket ugyan relatíve pontosabban fordította, ám a tiszteletfejezeteknél már nem volt ennyire alapos. Utóbbiaknál az abbatissa rendszeresen rövidítette a német verzióban található történeteket, ilyen például a Nepomuki Szent János tiszteletére

[351] Bajáki 2019.
[352] Bajáki 2019, 18–20.
[353] Bajáki 2019, 19.

szentelt prágai oltárok leírása, mely a pozsonyi kéziratban nem olvasható. Az életútfejezeteknél például a magyar fordításban hiányzik a mind Baczinánál, mind Balbínnál szereplő teológiai tanulmányokról szóló szövegrész, rövidített Csáky a magasabb egyházi titulusok felsorolásakor, melyeket Nepomuki Szent János visszautasított, de van, hogy rövid hozzátoldást is illesztett a szövegbe a német eredetihez képest. A három szöveg viszonyának néhány jellemző részletét az alábbi táblázatban foglaltam össze.

BALBÍN 1682.	BACZINA 1700.	CSÁKY 1701.
„Theologiam ad Ecclesiam Collegialem S. Apollinaris (ubi ea frequentissime docebatur: nam ex vicina Wissehradensi Ecclesia Clerici omnes huc itabant) audivisse constat sub optimis Magistris; caeteras scientias, in quibus Collegiis perceperit, incertum est." (96. oldal)	„Dises ist kundtbar / daß er die Theologi bey der Kirchen St Apollinaris (allwo die Studia am häfftigisten blüheten / und dahin / alle zum Geistlichen Stand Beruffene / bey der Kirchen in Wischerad wohnende / in die Schul giengen) unter denen erfahrnesten Magistern vollendet; wo er aber die andere freye Künsten begriffen habe / ist unwissend / und unbekandt." (8. oldal)	(-)

„Tradunt Veteres Memoriae, cum forte per id tempus Sedes Episcopalis Litomisslii in Bohemia vacaret, a Caesare Joannem ad id munus fuisse propositum, sed Joannes oblatam dignitatem recusavit accipere, multique allatis in speciem probabilibus caussis evicit." (97. oldal)	„Man findet in allen Denck. Geschichten / daß / als der Bischöffliche Stuhl zu Leutomischel offen ware / ihn der Kayser zu solchem Ambt / und hohen Ehren erkisen / er aber hat benennten Bischöfflichen Stuhl [vilfältige Ursachen und Außreden vorwendend] mit nichten antretten wollen / also / daß er weiter diser Ursachen halber unangefochtener gebliben." (14. oldal)	„Bizonyos irásokbul ki teczik, hogy Sz. Janos a Püspöki Méltoságotis megh vetette, met midön egy iggen nevezetes Cseh Országi várasban a Püspök megh holt volna, ötet választa a Császár azon nagy Tisztre, de ö sok féle mentségeket ada, mind addigh, migh megh szüntek az untatástu." (9–10. oldal)
„Non est hic locus licentiosam illam, cruentam et maculosam vitam describendi; eorum temporum consulantur Annales." (98–99. oldal)	„Es gezimet sich nicht hieher sein loses / Blutdurstiges / und verkehrtes Leben zubeschreiben / die Geschichtschreiben oder Chronisten beschreiben est sattsam." (19. oldal)	„Nem illendö irásban fel tenni az eö Istentelen el fordult életét mellyet az Kronikában és egyéb Historiákban eléggé fel iedzettek, azért csak aszt hozom elö, a melly Sz. Jánossal történt." (13. oldal)
„...ergo non hominem, sed malum daemonem spirans, mittit continuo qui Joannem accersant…" (102. oldal)	„…sondern sprang auff / fast dem Teuffel gleich / und schickte umb gewisse Persohnen / welche Joannem ruffen müsten." (34. oldal)	„…fel ugrék mint valami Testben öltözöt Eördögh, és bizonyos személlyek által Jánost maga eleiben vitette." (22. oldal)

(-)	„Alldazumahlen war ein unzahlbare Menge helleuchtender Liechter im Wasser selbst zusehen / daß jedermann vermeynte / es hätte das Wasser mit dem Feuer einen Friden geschlossen. Gleich dazumahlen hatte der Fluß sich ergossen / und die Wasserwällen schlugen durch den Sturmwind allenthalten an; der Seelige aber schwebete dennoch über denenselben / und grössere Liechter / theils vor ihm / theils hinter / begleiteten gleichfalls den H. Leichnamb / als thäten sie ihme zur Begräbnuß dienen." (36. oldal)	„Az volt pedig Csudálatos, hogy a nagy szél támadassa miat feletéb valo habokat hánt a víz, mind az által sem a Sz. Test a víz fenekére nem merült, sem a körülle lévő Gyerttyák el nem aluttak." (24. oldal)
„In peste, quae Bohemiam An. 1649. pervagata est, et gravissime afflixit, omnes qui sese Nepomuci B. Joannis commendarant, periculo sunt erepti." (106. oldal)	„Zur Pest-Zeit im Jahr 1649. und 1680. welche das Böhmer-Land sehr geängstiget / seyn alle / die ihr Zuflucht zu dem Seeligen Joanne genommen / der Gefahr entgangen." (54. oldal)	„Pestisnek ideién 1649. és 1680. esztendöben az egész Cseh Országh a Dögh haláltul szorongattaték, de a népségh Sz. Nepomucenushoz follyamodván megh oltalmasztattak." (32. oldal)

E táblázat jellegzetességei azt is jól mutatják, hogy bár Baczina szerkezetileg és tartalmilag is követte Balbín *Bohemia Sancta*ját, mégis valamelyest igazított rajta, ezek jellemzően szubjektív hangvételű kiszólások, illetve részben új információk. Baczina

a devóciós igényeknek megfelelően plusz imádságokkal bővítette kötetét, Csáky Éva Franciska viszont jellemzően egyszerűsítette Baczina szövegét: az életútfejezeteknél inkább adatok, a tiszteletfejezeteknél ezeken túl egész bekezdések elhagyásával is.

Bajáki Rita azon megállapítása, hogy a magyar szövegben található számos spontánnak tűnő kiszólás valójában a német eredeti pontos fordítása és nem az abbatissa leleménye volt, szintén helytálló; e szövegrészletek esetén jellemzően Baczina tért el Balbíntól és tette szubjektívebb hangvételűvé az életrajzot.[354]

Mérei Mihály: *Nepomucéni Szent Jánosnak élete, halála, tisztelete*

NEPOMUCZENI
SZENT JANOSNAK
ELETE, HALA
TISZTELETE
ES
A' veſzedelemben forg
jó hír, 's név, meg-tartójának,
és a' Gyónás titkos Szentségben ſzor-
galmatos, és bú kodó Léleknek hivsé-
ges Vigaſztalójának
SOLOSMAJA, LITANIAJA,
Es kilencz Szerdára rendelt
AITATOSSAGA.
Mellyet
Deákból édes Nemzete vigaſztalására
Tekéntetes, és Nagyságos
MEREI MIHALY,
Viglei Pülpök, Szekſzárdi Apátúr, Sz.
Györgyi Praepoſt, Eſztergámi Cathedrális
Pő Eſpereſt, és Kánonok, Kegyelmes Ú-
runk ő Felsége Tanácsa, Magyar nyelvre
forditott, és mága költségen ki-
bocsátott.
Nyomt. Nagy Szombatban, az Aca
vinnél, Gáál Friderik által. 1716.

21. kép: A ***Nepomucéni Szent Jánosnak élete, halála, tisztelete*** címlapja, 1716

A legelső nyomtatott magyar nyelvű Nepomuki-életrajzot 1716-ban adták ki Nagyszombatban.[355] A kötet a címével ellentétben nem csupán a szent életrajzát és tiszteletének jellemzőit tartalmazza: a címlappal szemközt egy a szentet ábrázoló rézmetszet

[354] Bajáki 2019, 19–20.
[355] Mérei 1716. (Petrik II. 869)

található,[356] utána különböző, az év egyes napjaihoz kapcsolódó technikai információk gyűjteményét helyezték el, cím szerint: *Az esztendörül, és annak részeirül, Mikor kezdödik az Advent, Mikor szabad Menyegzöt szolgáltatni, A Változó ünnepeknek egynehány Esztendöre való tablaja* (utóbbi 1715 és 1734 közötti időszakot magában foglaló havi bontású naptár az adott napi szentek felsorolásával), végül az egyes szentek ünnepnapjait tartalmazó éves naptár.[357] Ezt követi egy előszó, majd egy a nagyszombati nyomda vezetője által jegyzett ajánlás, ami után az életút és a tiszteletfejezetek olvashatók nyolc különböző alpontba rendezve:[358]

1. *Nepomuceni Sz. Janos születése, fel-nevelése, és aitatosságának, s' deáki tudománnyának első 'zengéje.*
2. *Nepomucéni Sz. János Papsága, a' Lelkeknek gondviselése, és más egyéb hivatali, és böcsületi.*
3. *Szent János a' Királyné Gyónásának ki vallására kénszerittetik a' Királlytúl.*
4. *Nepomuceni Sz. Jánosnak erössége, és álhatatossága a' kinokban, és halála elött való cselekedeti.*
5. *Nepomuceni Sz. Jánosnak, halála, és Temetésének Pompája, és ezeknek csudákkal való erössitése.*
6. *A' Tiszteletrül, és böcsületrül, melly Nepomuceni Sz. Jánosnak, úgy mint Bóldognak régi emlekezettül fogva adatik.*
7. *Némelly Csudák, mellyek a' Sz. János Temetö helyénél történtenek, és minden féle nyeretett mennyei jók.*
8. *Ugyan az elöbbi dolognak tovább való folyása, és a' Prágai Sz. Vid Templomának meg förtöztetése, mellyben Nepomuceni Sz. János teste fekszik, rövideden le iratik.*

[356] Elemzését l. 195. oldal és 38. kép.

[357] Érdekesség, hogy május 16-át Nepomuki Szent János ünnepnapjaként tüntette fel a szerző, pedig az akkor még biztosan nem szerepelt a Római Kalendáriumban.

[358] Alcímek:

1. *Nepomuceni Sz. Janos születése, fel-nevelése, és aitatosságának, s' deáki tudománnyának első 'zengéje.*
2. *Nepomucéni Sz. János Papsága, a' Lelkeknek gondviselése, és más egyéb hivatali, és böcsületi.*
3. *Szent János a' Királyné Gyónásának ki vallására kénszerittetik a' Királlytúl.*
4. *Nepomuceni Sz. Jánosnak erössége, és álhatatossága a' kinokban, és halála elött való cselekedeti.*
5. *Nepomuceni Sz. Jánosnak, halála, és Temetésének Pompája, és ezeknek csudákkal való erössitése.*
6. *A' Tiszteletrül, és böcsületrül, melly Nepomuceni Sz. Jánosnak, úgy mint Bóldognak régi emlekezettül fogva adatik.*
7. *Némelly Csudák, mellyek a' Sz. János Temetö helyénél történtenek, és minden féle nyeretett mennyei jók.*
8. *Ugyan az elöbbi dolognak tovább való folyása, és a' Prágai Sz. Vid Templomának meg förtöztetése, mellyben Nepomuceni Sz. János teste fekszik, rövideden le iratik.*

A kötetet különböző imádságok, litánia és himnuszok zárják;[359] fordítója és saját költségén történő kiadója Mérei Mihály szekszárdi bencés apát volt.[360] Hogy mi lehetett a kötet megjelentetésének legfőbb indoka, egyértelműen kiolvasható az egyetemi nyomda vezetőjének, Gall Frigyesnek az ajánlásából:

> „Midön dicsöséges Nepomuczéni Sz. János csudálatos életét, és majd az egész földre ki-terjedett tiszteletét, édes Hazánk, és Nemzetünk nyelvére forditva Nagyságod szorgalmatos múnkálkodása által szemlélném: jút eszemben, Ha valaki az el múlt, tövel, 's heggyel fel fordúlt Országúnk zenebonájában, a' mostoha szerencsének mord kedvét érzette, érzette (sic!) Nagyságod: mind jó hirében, 's nevében sértegettetvén, 's mind javaiban, 's beneficiomiban nem kevés csorbát szenvedvén: De (Isten után) a' veszedelemben forgó jó hir, 's név, védelmezö Pátrónussához, dücsöséges Nepomuczéni Sz. Jánoshoz folyamodván, jó hire 's neve a' setét homályból újjabb világosságra hozatott; javaiban, és beneficiumiban esett csorba helyre állittatott. Nem ok nélkül fáradozott azért Nagyságod ezen csudálatos Szent életének édes Hazánk, és Nemzetünk nyelvére forditásában, és Tiszteletének Hazánk határiban ki terjesztésében, kitül (Isten után) száma nélkül meg tapasztalt sok jó tételményeket vett."[361]

[359] *1. Nepomuceni Sz. János életérül, és halálárúl való hymnusok*
2. Más hymnus Ugyan azon Szent Jánosrúl
3. Nepomuceni Sz. Jánosrúl, az élet, és jó hir, név óltalmazójárúl való kis Officium, avagy Solosma
4. Litania Nepomuceni Sz. Jánosrúl
5. A' Nepomuceni Sz. Jánoshoz edgy igaz Poenitentia-tartó hiv Tisztelöjének Imádsága
6. Fohaszkodas Nepomuceni Szent Jánoshoz
7. Imadsag Az Atya Istenhez
8. Imadsag A' Fiu Istenhez
9. Imadsag A' Sz. Lelek Istenhez
10. Mindennapi Lelki isméretünknek meg visgálása, a' Kristus Jesus öt sebeiben rendeltetve
11. Ahetatossag. Melly Kilencz Szerdán áhétatossan, és gyümölcsössen szokott végben vitetni. Annak módgyárúl, kézzelvaló vezetés.
12. Imadsag
13. Más Imádság
14. Más
15. Könyörgés
16. Más Könyörgés
17. Más Könyörgés
18. Bóldog ki-múlásért Hét áétatos Imádság
19. A' Szent Háromsághoz Könyörgés
20. Aszszonyunk Szüz Mariához magunk ajánlása
21. A' keresztyén Rabokért Könyörgés
22. Istenhez buzgó ajánlása embernek, és bé-Fejezés
Ezekről részletesen l. N. Kis 2022, 285–294.

[360] Élete l. Szinnyei 1902, 1101–1102.

[361] Mérei 1716, o.n.

Az első magyar nyelvű nyomtatott Nepomuki-életrajz létrejötte tehát Mérei fogadalmának köszönhető, akit jó hírnevét, titulusát és anyagi körülményeit tekintve is súlyos támadás ért, melynek rendezésében a Nepomuki Szent János közbenjárására megnyilvánuló isteni akarat segítette az apátot. A Mérei-fordítás keletkezési körülményeiről Jan František Beckovský *Vita, mors, cultus Divi Joannis Nepomuceni* című, a beatificatio tiszteletére korábbi tartalmát kibővítve 1721-ben újra kiadott prágai kötetében részletekbe menően olvashatunk.[362] Ebben Beckovský (kiegészítve a magyarországi Nepomuki-tisztelet néhány példájával)[363] az alábbiakat közölte olvasóival:

> „Mich-Mérey, Episcopus Vegliensis, Sanctissimi Salvatoris de Saxard Abbas, S. Georgii de viridi campo Praepositus, Cathedralis Ecclesiae Metropolitanae Strigoniensis Archi-Diaconus, Custos, Canonicus, Consistorialis, etc. Pragam sero vespere 5. Junii 1714. anno adveniens mox aurora sequente per pontem e Vetere Praga comitatus famulis suis Ungaricis pedestre ad B. Joannis Nepomuceni corpus peregrinatus ibidem ad tumulum sua pia persolvit vota suo apud Deum fideli Advocato, et in causa laesae famae Defensori potentissimo; is enim in subterranea per annos ferme duos (paucas si excipis hebdomadas) ex non satis fundata conjectura, detentus custodia dignitatibus, beneficiisque suis privatus omnibus, aliisque iam ea titulo per authoritatem supremam collatis suum patrocinium quaesivit omni humano auxilio destitutus apud B. Joannem Nepomucenum tam feliciter, quod tandem liber dimissus, insons declaratus, in officia et beneficia priora omnia, iam inter alios dispensata, honorifice restitutus, etiam Episcopali Dignitate suit honoratus. Is provectae iam aetatis Vir, Slavo-Ungarus, B. Joannis Nepomuceni cultor zelosus, unum e praesentibus donatum sibi libellum Pragae vix in patriam redux transtulit in Pannonismum, eum typis Tyrnavicis publicae dedit luci, millia exemplariorum complura per Daciam, Pannoniam, Croatiam, Slavoniam etc. largissime vulgavit (etiam mei memor mihique gratus) eiusdemque Thaumaturgi cultum, et honorem Dei, apud eas gentes, parum de eodem B. Joanne Nepomuceno somniantes, propagavit magno cum fructu idem Merei Mihali."[364]

[362] Beckovský 1721, 95–97.

[363] További kutatásokat igényel annak eldöntése, vajon a magyar vonatkozású információkat felvezető bejegyzés, melyben Beckovský arról írt, hogy egy Bercsényi nevű nemes Lemberg (Lviv) elővárosában Nepomuki Szent János tiszteletére egy egyszerűbb kivitelű oltárt állíttatott a helyi Szent Miklós-templomban, valóban a szatmári békekötést megelőző időszakban ideiglenesen ott lakó Bercsényi Miklóst takarja-e. l. „Pro augendo ejusdem B. Joannis honore ac veneratione in preaurbio Leopoliensi Comitis Berczeny pia Contoralis fecit erigi sub titulo B. Joannis Nepomuceni gracile altare in Ecclesiae S. Nicolai; ea in urbe libellus praesens in lechicum idioma relatus est e latinitate, typisque donatus in multis ejusdem Regni urbibus." Beckovský 1721, 95.

[364] Beckovský 1721, 96–97.

E szövegrészlet azért unikális a magyar irodalomtörténet-írás számára, mivel több, eddig ismeretlen információt is tartalmaz a Mérei-fordítás elkészültének okairól és körülményeiről. A vélhetően a közös nyelvhasználat okán Slavo-Ungarusnak[365] nevezett Mérei tehát 1714. június 6-án tette fogadalmát a mártír sírjánál Prágában, majd Beckovský kötetét magával szállítva készítette el fordítását. Az okok ebben az esetben is egy közel két évig tartó rabságból, pontosabban a szöveg szerint tömlöcből (*subterranea*) való szabadulás, valamint az erkölcsi és anyagi rehabilitáció volt, melyhez Beckovský szerint is Nepomuki Szent János közbenjárása segítette hozzá a szekszárdi apátot. A pontos dátumok és helyzetleírás miatt még az sem zárható ki, hogy a két szerző személyesen ismerte egymást.

Beckovský azt is megjegyezte, hogy Mérei kötete többezer példányban jelent meg és azért is jelentős, mert a soknemzetiségű Magyarország különböző területein sikeresen terjesztette el a mártír kultuszát.

Mérei Mihály esztergomi kanonokként, közvetlenül a török kiűzése után, 1693. október 11-én nyerte el a szekszárdi apátságot. Kiváló szervező lehetett; az ő nevéhez fűződik az apátság újbóli felvirágoztatása, birtokviszonyainak rendezése, egyszersmind az apátsági templom újjáépíttetése is.[366] Azon kevés magyar főpap egyike volt, aki Rákóczihoz csatlakozva tevékeny szerepet vállalt a szabadságharc eseményeiben; részt vett a Habsburg-ház trónfosztását kimondó 1707. évi ónodi országgyűlésen is.[367] Ezzel kivívta az uralkodó, I. Lipót ellenszenvét, melynek köszönhetően a Gall Frigyes ajánlásában szereplő negatív életesemények hamarosan egymást követték a főpap életében.

Az udvar célja az volt, hogy Méreit valamilyen módon elmozdítsák a szekszárdi apátság éléről, ehhez pedig egy 1703. június 4-én kelt uralkodói adománylevél biztosította a jogalapot. Ebben az 1548-ban kelt XII. törvénycikkre hivatkozva[368] arról rendelkezett, hogy amennyiben az apát elmozdítását, halálát követően vagy egyéb okból vezető nélkül marad a szekszárdi apátság, azt a nagyszombati egyetemnek engedi át azon 50.000 Rajnai Forint fejében, mellyel a királyi kincstár Pázmány Péter alapítványa és kamatai fejében az adósa volt.[369] Ennek alapján arra való hivatkozással, hogy Méreit a szabadságharcban betöltött szerepe okán polgárilag, törvényszerűen és kánonilag halottnak nyilvánították, a pozsonyi kamara 1710. január 13-án ki is bocsátotta a rendeletet a nagyszombati egyetem beiktatása tárgyában.[370]

A jezsuitáknak azonban végül nem sikerült az apátság birtokába lépni, és a kamara azon fáradozásai sem jártak sikerrel, hogy a Mérei által többek között Erdődy Kris-

[365] Mérei Zalaegerszegen született.
[366] Fraknói 1879, 50.
[367] Fraknói 1879, 51.
[368] Ennek értelmében az elpusztult monostorok, kolostorok és káptalanok javait a plébániák, prédikátorok, illetve a katolikus oktatás céljaira kell fordítani, l. Fraknói 1879, 51.
[369] Fraknói 1879, 51.
[370] Fraknói 1879, 51. 4. lábj.: „Assecla Rakoczianus Michael Merei civiliter, legaliter et canonice etiam mortuus reputaretur"

tófnak és Zichy Lászlónak kamatra kihelyezett jelentős összegeket megszerezze.[371] Szabadságát azonban az apát hamarosan elvesztette: Franz Ferdinand Kuckländer császári tábornok fogságába került, majd Bécsben raboskodott. Megaláztatását növelte, hogy helyzetét kihasználva 1710. február 4-én Kuckländerrel és Dőry Lászlóval, 1711 júniusában pedig a jezsuita provinciálissal is szerződnie kellett ellátása költségei fejében az apátság egyes birtokai tárgyában.[372] Végül 1711-ben nyerte vissza szabadságát, ezt követően erős kézzel folytatta az apátság újjászervezését. Az uralkodó, feltételezhetően békítő szándékkal, 1713. szeptember 29-én vegliai címzetes püspökké nevezte ki; ezt követően az udvar és a főpap viszonya valóban kiegyensúlyozottabbá vált.[373]

E körülmények összességében vezethettek ahhoz, hogy Mérei hitbéli meggyőződéséből égi patrónusa, Nepomuki Szent János tiszteletének hazai elterjesztésén fáradozott – sikerrel, hiszen kötete több későbbi kiadvány alapjául is szolgált, és egyértelműen előmozdította a címben is jelzett patronátus jellegének népszerűsítését, mely szerint a szent a veszedelemben forgó jó hírnév hatékony megtartója.

A kötet forrásait, illetve magyarországi hatásait feltárva Ajkay Alinka foglalkozott behatóbban egy tanulmányában.[374] Azt Mérei is feltüntette, mely kötetek alapján készítette el a fordítását:

> „Ezeket az elö hozott dolgokat, keveset vévén-ki, mind Bohuslaus Balbinus, a' Jesus Társaságából-való szerzetes, a' régi Cseh-Országi Monumentumoknak, és faragott köbül való irásoknak túdója, és maga hazájáért tisztelendö öszös vénségig munkálódó Férfiú, 1682. Esztendöben Bohemia Sancta nevü könyvében irta, mind pedig in Phosphoro Septicorni, Thomas Joannes Pessina de Czechord, a' Prágai Sz. Vid Fö Ecclésiájának Décánnya, és a' lelki dolgokban Generális Vicariussa (…) által, 1673. Esztendöben, Prágában adattak ki; most újonnan Nepomuceni Sz. Jánosnak nagyobb tisztességére, és a' lelkek vigasztalására, és segitségére, Tisztelendö Beckowszky János, a' vörös Csillaggal vitézkedö Keresztes Szent Szerzetnek edgyik tagja ezen formában mind azokat a' következendö Odaval Officium; vagy Solosmával, Litániákkal etc. egyben szedett, és O Prágában: Joannes Carolus Gerzabeck maradékinál, 1708. Esztendöben ki-bocsátott."[375]

[371] Fraknói 1879, 52. és 1. lábj.: ez ügyet 1709. március 30-án, április 4-én, valamint 1710. szeptember 11-én is tárgyalta a kamara.

[372] 1711. évi szabadulását követően az esztergomi káptalan előtt nyilatkozatot tett ezek kényszerített voltáról és visszavonásáról, l. Fraknói 1879, 52. és 3. lábj.

[373] Fraknói 1879, 53–54. Ennek jele az is, hogy Mérei 1717-ben kérvényezte az udvartól, hogy öreg korára való tekintettel segédapátot (coadjutort) nevezzenek ki mellé, mely kérést a nagyszombati jezsuitákkal kötött 1703. évi megállapodás dacára el is fogadtak. A titulust egy császári miniszter kiskorú fia (Johann Joseph von Trautsohn, a későbbi bécsi érsek) nyerte el annak rögzítésével, hogy Mérei halálát követően szekszárdi apáttá is kinevezik.

[374] Ajkay 2017, 13–34.

[375] Mérei 1716, 142–144.

A szerző helyesen állapította meg, hogy Mérei Jan František Beckovský *Vita, mors, cultus Divi Joannis Nepomuceni* című könyvét fordította le, Beckovský pedig Balbín, illetve Pešina jelzett köteteit dolgozta össze. Azonban úgy vélte, „Mérei munkája gyakorlatilag szóról szóra Beckovský művének fordítása. Pontosan ugyanaz a felépítése, a szerkezete, az életrajzi rész után következő himnuszokat és imákat is innen fordítja. Még a fönt idézett forrásmegjelölés is Beckovskýtól való fordítás, amelyet annyival egészít ki Mérei, hogy hozzáteszi a fordított könyvet is."[376] A megállapítások néhány kivétellel helytállók: Mérei egyrészt néhány esetben módosított a szövegen. Nem fordította le például Beckovský azon szövegrészletét, melyben Balbín alapján arról írt: egyes történetírók szerint Nepomuki Szent János prágai főplébános is volt, ám mivel erről nem emlékezik meg a sírjánál található felirat, nem tartható bizonyosnak.[377] Egy kiegészítést is illesztett a fordításába: Vencel király jellemzésekor megjegyezte, hogy német-római császár is volt.[378] Olyan eset is előfordul, amikor a tartalmi lényegen nem változtatva a fordítás során Mérei eltért a latin alapszövegtől:

BECKOVSKÝ 1708, 23.	MÉREI 1716, 40–41.
„Adfuisse supplicio Regem (etsi id a nemine traditum legerim) caetera eius vita probabilem facit coniecturam, quod spectaculis eiusmodi oblectari, et oculos pascere consvevissse accepimus, tum etiam, quod speraret iam se in tormentis auditurum tandem, quae numquam ante Joannes efferre voluisset."	„A' Király maga a' kinzáson jelen vala, a' minthogy ebben az ö élete folyása lehetséges hitelt tészen, mert ö az ollyan dolgok látásában gyönyörködni, és szemeit hizlalni szokta vala, mind pedig reménlené a' kinok között, ollyakat fog hallani; mellyeket a' Sz. Jámbor annak elötte ki nem vallott vólna."

Ezektől függetlenül azonban valóban hűen követte Beckovský szövegét, olyannyira, hogy még a Mérei aláírásával jelzett előszó is valójában a latin eredetiből származik, ahogy a magyar nyelvű kötetben található egyetlen rézmetszet is a cseh eredeti kvalitásosabb újrametszése.

A másik különbség Beckovský eredetije és Mérei fordítása között, hogy a szekszárdi apát valójában nem csupán az előbbi szövegét fordította le: az életrajz mögé illesztett imádságok és egyéb ájtatosságok ugyanis csak részben származnak a cseh forrásból. Beckovský kötetében az utolsó tétel egy elmélkedés Krisztus öt sebéről (*Quotidianum Conscientiae Examen SS. Quinque Vuleribus accomodatum*),[379] ezt és a

[376] Ajkay 2017, 16.

[377] „Veteres quaedam memoriae addunt: Beatum Joannem Metropolitanae Pragensis Ecclesiae Decanum hoc tempore electum esse; sed cùm inscriptio sepulchri hoc titulo careat, et meliores Codices non subscribant, credibile est errorem subesse." l. Beckovský 1708, 14.

[378] „…(itt eszedben vedd Olvasó, hogy ezen Wenceslaus Cseh-Országi Király, egyszer s' mind Római Császár-is vala)…" l. Mérei 1716, 26–27.

[379] Beckovský 1708, 135–140.

megelőző imákat, litániát és elmélkedéseket is pontosan lefordította Mérei. Azt követően azonban az ő kötetében található még egy kilenc napra rendelt ájtatosság, majd még tizenegy más imádság, melyek forrását Mérei nem adta meg, csupán egy rövid bejegyzést kapcsolt a kilenc napi ájtatossághoz:

> „Annak a' napnak emlékezetire (melly Urunk Menyben menetele elött való Szerda vólt, a' mint a' régi kéz irások bizonittyák) mellyen Nepomuczeni Sz. János, a' Prágai Hidrúl, a' vizben nyakra, före le vettetvén, lelkét az ö Teremtöjének adta, és azon Martyromságának tisztességére, sokan ezen Csuda-tévö Szentnek tisztelöi, ez alább meg irt áhétatosságot, Német-Országnak külömbb-féle Tartományiban, kilencz Szerda által, áhétatossan, és gyümölcsössen vegben vinni szoktanak."[380]

E megjegyzés azért érdekes, mert a mártír tiszteletének terjedéséről tudósít a német nyelvterületeken, másfelől közvetve arra is utal, hogy Mérei és Beckovský valamilyen formában ténylegesen kapcsolatban álltak egymással: a cseh szerző 1721. évi újabb, bővített kiadásában ugyanis ugyanezzel a megjegyzéssel már szintén közölte a kilencnapi ájtatosságot.[381]

E kötet valóban nagy hatással volt a hazai Nepomuki-tisztelet későbbi forrásaira, ám ez elsősorban nem a szentéletrajzokra, hanem a devóciós irodalom egyéb műfajaira jellemző, tehát módosításra szorul az a megállapítás, mely szerint a XVIII. századi magyar nyelvű Szent János-tiszteletről szóló életrajzi művek szinte kivétel nélkül Mérei (és Beckovský) szövegére volnának visszavezethetők.[382] Valójában e kötetet Kassán is kiadták 1725-ben, illetve kibővítve 1743-ban Csíksomlyón is megjelent, ám a szövegek genealógiájának vizsgálata egyértelművé teszi, hogy az életrajzokat és a lírai műfajokat egyaránt tekintve Mérein kívül más szövegekből is dolgoztak a magyar szerzők.

[380] Mérei 1716, 192.
[381] Beckovský 1708, 132–172. A kötetben található egyéb szövegekről l. N. Kis 2022, 288.
[382] Ajkay 2017, 17.

Kissóczy Mihály: *Nepomuki Szent Jánosnak, Jó hír 's név veszedelmében forgó oltalmazójának kilentz szerdára rendeltetett ájtatossága*

NEPOMUKI
SZENT
JANOSNAK,
Jó hír 's név veſzedelmében forgó oltalmazójának, és a' Gyonás gyakorlásában bús lelki iſméretű hivek vigaſztalojának.
Kilentz Szerdára rendeltetett
AJTATOSSÁGA.
Melly
Most ujonnan öſſ-ve ſzedetett, és Magyar nyelven ki bocsáttatott egy Nemes Rév-Komáromi Városában lakozo Nepoomuki Szent Jánoſt tiſztelőnek kegyes költségével.
Nyomtattatott Nagy-Szombatban az Academiai Betűkkel Leopold Berger által 1735.

22. kép: A ***Nepomuki Szent Jánosnak, Jó hír 's név veszedelmében forgó oltalmazójának kilentz szerdára rendeltetett ájtatossága*** címlapja, 1735

A révkomáromi Szent András-templomban felállított Nepomuki Szent János Társulat kézikönyvét 1735-ben nyomtatták Nagyszombatban.[383] A kötet kiadásának támogatója az abban található ajánlás tanúsága szerint Szévald (Sewaldt) Antal József városi nemes volt. Az ajánlásban a mecénás Nepomuki Szent János pártfogásába ajánlotta magát és egész háznépét, egyben további fogadalmat is tett, mely szerint „Én pedig

[383] Kissóczy 1735. (Petrik V. 344)

kiváltképpen való szolgálatodra, és tiszteletedre áldozom halálom óráig magamat, és minden tehetségemet."[384] A családról kevés információ áll a rendelkezésünkre. Antal József apja: Márton és családja 1699-ben nyert nemességet, fiáról pedig csupán azt tudjuk, hogy feleségével, Rőtth Anna-Máriával 1737-ben vásároltak meg egy nemesi kúriát a Záporszky családtól.[385]

Bár a kötet szerzője nem nevezte meg magát, a társulati regulák között található egy mondat, mely alapján valószínűsíthető, hogy az a révkomáromi Szent András-templom 1730–1739 közötti plébánosa,[386] a jezsuita Kissóczy Mihály lehetett.[387]

A kötet a társulati kézikönyvek szokásos felépítéséhez mérten is rendkívül információgazdag.[388] Érdekessége a kötet hátuljához kötött, más tipográfiával rendel-

[384] Kissóczy 1735, o.n.

[385] Alapi 1911, 14.

[386] Diós–Viczián 2002, 122.

[387] „*Hogy ha pedig valamely más Ünnepek, az emlétet kilencz napok alat esnének, az iránt Plebánus Urammal a' Fundatora ezen ájtatosságnak, a' mint fog végezni, a' szerént fog tartatni.*" l. *Rende és Modgya, azon Kilencz Napig tartó Ájtatosságnak*, Kissóczy 1735, 163. Kiemelés a kötet írójától. A szerzőségről l. N. Kis 2022, 285. Kissóczy Mihály 1685. szeptember 27-én született Rozsnyón, a klagenfurti akadémián (Lyceum Klagenfurt) tanult bölcsészetet. Ld. Varga 2004, 165.

[388] Tartalma:

1. *A' Kegyes Olvasóhoz. Elsö Czikkely. Mi módon rendeltessék ezen kilentz szerdára alkalmasztatott ájtatosság*
2. *Második Czikkely. E' jelen való ajtatosságnak rende*
3. *Harmadik Czikkely. (…) a' következendö malasztokat kérjed a' te Istenedtül*
4. *A' szenthez való ajánlás*
5. *Elsö rész. A' Kilentz Szerdára rendeltt ajtatosság elött való imádságok (Imádság, Más imádság, Más imádság, Mellyben Nepomuki Szent János örökös védelmezövé és Patronussá választatik, Ezen Szentnek tisztességére, és Istennek dücsöségére valami jót igérni való mód, midön valami nagy szükségben vagy, Az egész kilentz szerdára rendelt ajtatosságnak ajánlása.*
6. *Második rész. Imádságok, mellyek ezen kilentz Szerdán a' szent áldozá (*sic!*) elött vagy után hasznosan mondathatnak. Elsö szerda: Az olai fák hegyén mindenektül el hagyatott, és érettünk vérrel veritékezett Isten Fiának tiszteletére mutattassék-bé. Nepomuki Szent Jánosnak nyomdokát kövessed az imádkozásban. Második szerda. Ajánlás. Az Olaj fák hegyén gyalázatossan meg fogatott Isten fiának érdemihez foglald joságos cselekedetedet, és e' mostani imádságodat. Nepomuki Szent Jánost pediglen kövessed a' felebaráti szeretetben. Harmadik szerda. A' zsidoktul gyalázatossan és hamissan* (Sic!) *Fiának tisztelete. Nepomuki Szent Jánosnak Követése a' lelki ismeretnek tisztaságában. Negyedik szerda. A' gyalázatossan meg mezételenéttetett, és meg ostoroztatott Isten fiának tisztelete. Nepomuki Szent János tisztaságának követése.Ötödik szerda. Tövissel koronáztatott Isten Fiának tisztelete. Nepomuki Szent Jánosnak követése a' poenitentia tartásban. Hatodik szerda. Az Herodestül meg csufoltatott és tömlöczben szenvedö Isten Fiának tisztelete. Nepomuki Szent János követése az ö akarattyának az Isten akarattyával meg egyezésében. Hetedik szerda. Barrabas latornál kissebre böcsültetett Isten Fiának tisztelete. Nepomuki Szent János alázatosságának követése.Nyolczadik szerda. A' gyalázatos halálra kárhoztatott Isten Fiának tisztelete. Nepomuki Szent János szeléd kegyességének követése. Kilenczedik szerda. A' meg feszitetett, és kereszt fán meg holtt Isten Fiának tisztelete. Nepomuki Szent János békességes türésének követése. (minden esetben a javasolt jóságos cselekedetek leírásával és imákkal)*
7. *Első… kilenczedik imádság, Bé fejezés*
8. *Nepomuki Szent Jánosrúl, az élet, és jó hir, 's név óltalmazójárúl való kis solosma*
9. *Litánia Nepomuki Szent Jánosrúl*
10. *énekek, imák*
11. *Imádság az Atya Istenhez, Imádság a' Fiu Istenhez, Imádság A' Szent Lelek Istenhez*
12. *Krisztus öt sebe* (öt ima)
13. *más imák*
14. *Asszonyunk Szüz Mariához magunk ajánlása*
15. *A' Keresztyén Rabokért Könyörgés*

kező, oldalszámozás nélküli versgyűjtemény *Szépen Versezö fohászkodások Nepomucenus Szent Jánoshoz* címmel, melyben összesen tizenkét vers található.[389] Címlapelőzékén egy szignálatlan rézmetszettel díszítették a kötetet, ezen a szent egész alakos ábrázolása látható.[390]

A Révkomáromban ma álló Szent András-bazilika nem azonos a társulati kézikönyvben jelzettel, előbbit ugyanis 1768–1771 között építették. A helyén álló első templomot a jezsuiták építtették 1674–1677-ben, majd a hívek növekvő számára való tekintettel 1723-1734 között új templomot emeltek a régi mellé, de az új épület egy része néhány évvel később, 1738-ban összedőlt.[391] A társulat rendtartásának összegzéséből az is kiderül, hogy az új plébániatemplom egyik mellékoltárát szentelték Nepomuki Szent János tiszteletére, a társulati tagok ezen oltár előtt végezték az előírt ájtatosságokat. A kápolnában lévő szertartások leírásából pedig azt is tudjuk, hogy a többnemzetiségű városlakók lelki igényeit szem előtt tartva a szent ünnepnapján, május 16-án német és magyar nyelven is tartottak itt prédikációt.[392] Nem csak e társulati kézikönyv jelzi a mártír tiszteletének korai megjelenését: Komárom környékéről szintén ismerjük a mártír boldoggá avatását megelőző tiszteletének korai emlékét: a korábban már említett, 1718-as évszámmal datált szobrot, mely jelenleg Komárom-Koppánymonostor településen áll.

Az életrajz alfejezetek nélküli és huszonegy oldal terjedelmű:[393]

– bevezetés

16. *Rende és modgya, azon Kilencz Napig tartó ájtatosságnak, Mely tartatik Rév-Komárom Városa Pleháníai Szent András Templomában, a' második Kápolnában Nepomuki Szent János tiszteletére fel-alitatott Oltára elöt, ugyan azon Szentnek tiszteletére*
17. *Dicsösséges Nepomuki Szent Jánosnak Rövid Sommában foglalt élete*
18. *Szépen Versezö fohászkodások Nepomucenus Szent Jánoshoz*

389 Felsorolásuk:
1. *Az étszaknak nagy homályán, és sürü sötétségén, tiszta tüz mennybül földre száll, igy akarván az Isten…*
2. *Erös bajnoka Istennek, majd prédája a' vizeknek, halgat, hogy gyónást emlitik, és föl-törje ösztönzik…*
3. *Már a höhér hozza égetö fáklyáit, kinzó szerszámmal meg-terhelt karjait, kardgyát, bilintsét, ha tsak nem számlállya a' Pap titkait…*
4. *Ditsérjétek, 's tisztellyétek ti Keresztények, Nepomucenus Szent Jánost igaz jó hivek, Istennek hiv szolgáját…*
5. *Oh Szent János! Te bizonyos hir, 's név Bajnoka; bötsületnek, 's tisztességnek Nagy Pátrónussa: ments-meg a' rosz nyelvektül…*
6. *E' Világra téged hozott, és Pátrónusúl fogadott Szent János a' Tsehország…*
7. *Tseh-ország öröme, Világ ditsősége, óh Szent János! Nepomukban kis Városban, sokaknak javára lettél e' világra, óh Szent János! …*
8. *Egyháziaknak gyöngye, óh ditső Szent János! neved szerént malaszttal nem vóltál hejjános…*
9. *Jertek Hivek Istenünket e' Nagy Szentben áldani, a' ki tanitott bennünket halgatni, és szóllani…*
10. *On Szent János sziveinket, itt rád vetvén szemeinket, föl-vévén ügyeinket, halgasd-meg kérésünket…*
11. *Szent János nagy Pártfogója, Isten elött Szószóllója, e' földön gyámolitója, tisztelöid erös partya…*
12. *Oh melly ékes fényesség! mennyei szép ékesség, Nepomuk városába, nyilván sokaknak láttára, éjjel szálván tündöklik…* (akrosztikon és telesztichon egyaránt található benne, tehát minden versszak első, illetve utolsó betűje is összeolvasható: *könyörögi erettem hivedert*; a vers végén feloldva megismétli: *Oh Ditsö… könyörögj* stb. Feldolgozásukat l. N. Kis 2022, 285–306.

390 Elemzését l. 195–196. oldal és 39. kép.

391 Magyary 1884.; Bikfalvi 2011, 92-94.; Bednár– Ratimorsky 2007.; Diós–Viczián 2002, 120–122.

392 Kissóczy 1735, 161–162.; Bikfalvi 2011, 92–94.

393 Kissóczy 1735, 164–184.

- Nepomuki Szent János születése
- neveltetése, pappá szentelése, prédikátori kiválósága, kanonoksága
- a királyné gyóntatója, a király tudni akarja a gyónási titkot
- az udvari szakács és a sületlen kappan története, Nepomuki Szent János fogsága, az uralkodó ismét hiába kéri az információkat, Nepomuki Szent János megkínoztatása
- szabadulását követően búcsúja a székesegyházban, zarándoklata a boleszlávi Szűzanyához, elfogatása és mártírhalála
- közvetlenül a halálát követő csodák, a kincs megtalálása a sírhelyénél, temetés, sírfelirata
- sírjánál történt csodák: milyen élethelyzetekben segített
- Sluska Kristóf története
- Raupovva története
- a hitetlenkedő nemesasszony története, aki kétszer is megtalálta a mártírt ábrázoló szentképet
- Stakonitzia Rosalia története
- zárszó

Az életrajz – bár egyértelműen a Balbín-féle szöveghagyományt követi, attól több fontos részletében eltér. A fordítás alapjául szolgáló szöveg az *Acta Sanctorum*ból eredeztethető; a komáromi társulati kézikönyv biográfiájának bevezetése, illetve egyes fejezetei azt idézik, példaként a bevezetést idézve:

BALBÍN 1680, 668.	KISSÓCZY 1735, 165–166.
„Nullum umquam tam infelix, tam bonis inimicum, ac tanta sterilitate damnatum Christianae reipublicae seculum illuxit, in quo nasci et crescere pietas et virtus non possent: imo quae deteriora fuere tempora, eadem feraciora fuere sanctitatis: adversa enim virtutem non opprimunt, sed faciunt, et factam corroborant. Quod vel in Bohemia nostra Wenceslai, Caroli IV degeneris filii, Regis ac Caesaris Imperium satis ostendit: qui cum Princeps esset ignavissimus, idemque in luto sanguine macerato (quod ei et in baptismo, et postea dum infans coronatur, ominose contigisse scribit Paulus Zidets in Chronico Bohemiae M S.) sederet, id est libidinose et crudeliter regnaret; tamen in tanta universi regni a capite suo corruptela, Ecclesia Bohemica, et praecipue Pragensis Metropolitana, tam insigni numero virorum, summa generis claritate, doctrina, rebus fortiter pro Eclesiae immunitate gestis, vitae innocentia ac sanctimonia, ceterisque magnorum Sacerdotum virtutibus eo tempore abundavit, ut non ferrea, vel lutea; sed aurea et gem[m]ea Ecclesiae tempore rediisse viderentur. De his illustribus Pragensis Ecclesiae viris in historia Metropolitanae Pragensis Ecclesiae egimus: nunc B. Joannis Nepomucensis vel Nepomuceni vitam et mortem felicissimam brevi compendio complectar, idque in arcani Confessionis Sacramenti (cui ille vitam suam impendit) honorem et gloriam.”	„Mivel az Isten dicsöittetni kiván az ö Szenteiben, vóltak minden üdökben az Anyaszentegyházban, kik szent, Istenes, és tökélletes életekkel, mint annyi fényes csillagok ragyogtak, és tündöklöttek. Nemis vólt soha oly szerencsétlen, mostoha, és magtalan világ, mely valami nagy érdemü jeles Szentet nem adot vólna ez életre; söt azt cselekedte az Istennek Atyai bölcs gondviselése, hogy mennél inkább ellenkezet valamely világ a’ szentséggel, és tökélletességgel, annál több, és nagyobb Szenteket támasztot. Kristus Urunk születése után, csak a’ tizen harmadik száz esztendöbéli világot visgállyuk-meg, melybe, mivel nem lehet meszsze terjednem, és más Országokra pennámat bocsátanom; Negyedik Wenceslaus Cseh Ország Királlya birodalmának üdejét hozom-elö. Ez, Nagy emlékezetü Felséges Attyától, Negyedik Korlát[394] (sic!) Királytól erkölcstelensége miat el-fajúlván, és felettébb kegyetlen, vér ontásban gyönyörködö, hivalkodó, és egyedül hivságos gyönyörüségeket üzö Fejedelem lévén, igazán: Regis ad exemplum, rosz példaadással ugy megvestegette vala országát, hogy hadakozni láttatnék a’ szent és tökélletes élet ellen. Vóltak mind-azon-által a’ Cseh Országi Anyaszentegyházban, csak a’ Prágai Egyházi Renden-is, sok Nagy Uri Nembéli dicsösséges, szent, és tökélletes életü Férfiak, kik mint az égö fáklyák világoskodtak. De ezeknek emlekezetek légyen áldásban; hanem dicsösséges Nepomuki Szent Jánosnak születését, élete folyását, halálát, és némely csuda tételeit; kiben Isten abban az üdöben magát kiváltképpen dicsöiteni akarta, rövid Sommában foglalom, és az ö nagyobb tiszteletére, a’ Hivek eleibe adom.”

[394] A Károly helyetti Korlát szó nem egyszeri elírás: az uralkodó neve minden esetben így szerepel a szövegben, ez bizonyára fordítói tévedés lehet.

Az 1735-ös társulati kézikönyv Nepomuki-életrajza azonban már tartalmi hangsúlyait tekintve is eltávolodott Balbíntól. Bár az életrajzra általánosságban jellemző a rövidítés, észrevehető, hogy a csodaleírásoknál a büntetőcsodák sokkal hangsúlytalanabbá, a segítő csodák pedig hangsúlyosabbá váltak. Csak erre az életrajzra – annak is csupán a Nepomuki Szent János gyermekségét elbeszélő részletére – jellemző a bibliai citátumok beillesztése. Ez nem véletlenszerű: cseh területeken régóta élő gondolat volt, hogy Keresztelő Szent János és Nepomuki Szent János élete között párhuzamot vonjanak; a cseh mártír szülőföldjén emelt templomot is az előbbi tiszteletére és az utóbbi emlékére szentelték fel;[395] e szöveghagyomány azonban Magyarországon nem terjedt el. Olyan plusz információk is szerepelnek az életrajzban, melyek valószínűsíthetően nem fordítói invenció vagy szerkesztői módosítás eredményei, ilyen például a hóhér Vencel király általi bizalmas megszólítása vagy az Isten által elrendelt vértanúság hangsúlyozása. E részletek mind azt jelzik, hogy a kötet fordítója nem Mérei kötetéből vagy valamelyik kassai utánnyomásából dolgozott, hanem egy attól független idegen nyelvű életrajzból. E különbözőségeket szintén egy táblázat segítségével illusztrálom.

MÉREI 1716.	KISSÓCZY 1735.
„szüléi, Mezövárasi közép rendü szerencsébul valók vóltak, áhitatos Isteni félelemmel inkább mint sem nemzetséggel, és szerencsével tekintetessek, az áhitatosságnak e' vala jele, hogy már koros vénségekben; mivel minden magzat nélkül magtalanok valának, imádságokkal, és fogadásokkal az Isten Annyához; melly egy faragot képben azon zöldellö hegy óldala alatt a' Cistercinumi Barátok Kalastromában áhitatossan böcsültetett, tiszteltetett, nyerték fiúi magzattyokat, kinek hogy természetbül való indúlattal, a' bóldogságos Szüz Maria Isten Annyához, azon névei meg intetödnék, János nevet adának néki…" (3–4. oldal)	„Szüléi nem annyira vér szerént Nemesek, mint jámbor Istenfélö Keresztyén élettel tökélletessek; nem-is annyira világi jókkal, mint lelki jóságokkal gazdagok; kik felöl méltán azt mondhatni, a' mint Keresztelö Szent János szülei felöl mond az Irás: Lucae I. v. 6. Isten elött mind ketten igazak valának, járván az Urnak minden parancsolatiban, és igazságban panasz nélkül. Ezek-is már éltesek lévén magzat nélkül, nagy reménséggel és buzgó áitatossággal, a' Bóldogságos Szüz Képéhez, mely nem meszsze Nepomuk lakó helyekhez egy helyen tiszteltetet, járulának, kivánságokat a' nagy hatalmú, és irgalmú Szüz eleibe terjeszték, és nem sok üdö mulva fiu magzattal Istentül meg-áldattak; kit-is Istennek sugarlálából Jánosnak neveztetvén a' szent Keresztségben, azt kérdezhetik vala felöle, a' mit ugyan emlitet Keresztelö Szent János felöl kérdeztek az ö rokonsági: Vélede' ki lészen e' gyermek?" (166–167. oldal)

[395] L. 212. oldal.

„A' Király a' tüzes haragnak dühösségétöl fel gyulladván, késedelem nélkül a' hóhért (a' kit mindenkor kezéhez tart vala, és gyönyörködve komájának hijja vala) társaival jelen lenni parancsollya, a' kiktül tömlöczre húzattatá…" (40. oldal)	„Ezekre ugy fel-indula a' Király, hogy azonnal a' hohért, (kit közönségesen Kereszt-apának neveze, és az Udvarba készen tart vala) társaival edgyüt szóllittatá, és ragattatván az ártatlan Isten emberét, némely rejtek helyre viteté…" (174. oldal)
„…az elöbbi régi hivatallyát nagyobb lelki buzgósággal; mint sem annak elötte újjitani kezdette; azon okkal magát, el készitvén az halálra; melly hogy az alkalmatlan Wenceslausnak természetibül, és emberi vért szomjúhozó, dühös haragjából, nem sok üdö múlvan rajta következhetik, nem kételkedhetett." (43–44. oldal)	„Vélhette vólna már a' meg gyözhetetlen lélek, hogy a' Király dühössége tovább nem mégyen, de Istentül (ki az ö hiv szolgáira szorgalmatos gondot visel) meg-intetvén, hogy bizonyossan halált fog szenvedni, ki méne az Udvarból, és a' maga nyájához viszsza-tére." (174–175. oldal)

Ugyanezt erősíti a Mérei-fordításban nem szereplő 1718. február 22-én történt esemény: a Moldvába esett kislány, Rosalia Stakonitzia csodás megmenekülése Nepomuki Szent János közbenjárására, mely történet az 1735-ös társulati kézikönyv szentéletrajzának utolsó bekezdésében olvasható. Az eddig tárgyalt magyar kiadású biográfiákban nem szereplő csodás esemény, Rosalia Stakonitzia megmenekülése a vízbe fúlástól szintén segíthet meghatározni a forráskiadványt. A történet így olvasható az 1735-ös társulati kézikönyvben:

> „Mely kész vólt pedig segétségekre azoknak, kik ötet tisztelték megmutatta egy Stakonitzia Rosalia nevü tiz esztendös leánykában. Ez a' szüzecske, valahányszor azon a' hidon által-ment, melyröl Nepomuki Szent János a' vizbe vettetet, annyiszor az ö fel-állitot képe elöt, valamely imádságot el-mondot. Történt, hogy a' leányzó, az édes Annyát követvén által a' hidon, hirtelen, és véletlenül a' vizbe esék, és a' malom kereke alá viteték. Nem láthatá senki fél egész óráig, nem-is lehete kételkedni halála felöl, keresék mind-azonáltal, és imé az Istennek hatalmas csudatétele az ö kedves Szentének érdemire nézve, élve találták a' leánykát, és kérdezvén, hogy maradot vólna-meg életben? kezecskéjével a' Nepomuki Szent János képét mutatván, az a' Szent, ugymond, a' vizbe le-jött hozzám, és megörzöt."[396]

A magyar fordítás egy fontos részletben eltér a korabeli forrásoktól: a kislány neve valójában Rosalia Hodankiana és nem Rosalia Stakonitzia volt. A szentté avatási perben négy csodát vizsgáltak részletesen a vonatkozó tanúvallomások alapján:[397] Nepomuki

[396] Kissóczy 1735, 183–184.
[397] Wratislaw 1873, 65.

Szent János épen maradt nyelvének csodáját (a *translatio* során dokumentálták), annak csodás megduzzadását és pirosodását 1725. január 27-én, a hajadon Anna Theresia Krebsin csodás gyógyulását (1701), végül Rosalia Hodankiana csodás megmenekülését a vízbe fúlástól (1718).

Rosalia Hodankiana neve először a kanonizációs eljárás részleteit dokumentáló *Acta utriusque processus…* című Bécsben többször kiadott kötetben szerepel, a történet közreadása nélkül.[398] A kanonizáció folyamatának római szakasza segíthette elő, hogy a szentté avatási perben magát az oly fontos szerepet játszó történetet is olasz nyelvű kiadványokban találjuk először. A történetet Francesco Maria Galuzzi ismertette részletesebben a Nepomuki Szent János életéről, tiszteletéről és a kanonizációs eljárás részleteiről írott olasz nyelvű, Rómában megjelent összegzésében 1729-ben.[399] E kötetet fordította latinra Maxmilián Větrovský, mely szintén 1729-ben jelent meg Prágában.[400] Szintén 1729-ben jelent meg Rómában Bartolomeo Antonio Passi kötete is *La istoria della vita, del martirio e de, miracoli di S. Giovanni Nepomuceno* címmel,[401] abban is szerepel a részletes történet, ott Větrovskýhoz képest az apa szerepe sokkal hangsúlyosabb volt.[402] Ezektől függetlenül, de szintén 1729-ben látott napvilágot Gianfederigo da Santa Rosa *Vita et Prodigi dell'invittissimo Santo Martire Giovanni Nepomuceno* című kötete Mantovában, melyben részletekbe menően olvasható a történet,[403] sőt az előzőektől eltérően a vízbe esés előzményeinek tárgyalásakor a Strakonitz név is szerepel: itt az apa a strakonitzi uradalom kapitánya volt, nem molnár.[404]

A Strakonitz (a cseh Strakonice német megfelelője) településnévként egy 1730-ban megjelent német nyelvű prédikációban is olvasható, mivel aszerint a Strakonitz felé vezető hídon történt a baleset (ez sem olvasható Galuzzinál és Větrovskýnál).[405]

A névváltoztatás oka vélhetően egy fordítói félreértés lehet: a szerző a fordítás alapjául szolgáló helységnevet személynévként tüntethette fel. E fentebb felsorolt kötetek azonban nem közvetlen előzményei az 1735-ös társulati kézikönyvnek, mivel több olyan fontos részlet is hiányzik belőlük vagy másként olvasható, mint a magyar fordításban. Galuzzinál és Větrovskýnál még nem szerepel az édesapa, valamint a tény, hogy a vízimalom, melynek kereke alá szorult a kislány, az apa tulajdonában állt.

[398] *Acta Utriusque Processus…* 1721.; Větrovský 1729, 230.
[399] Galluzzi, 1729, 56.
[400] Větrovský 1729, 87–94.
[401] Egy év múlva Velencében is kiadták.
[402] Passi 1730, 194–198.
[403] da Santa Rosa 1729, 83–88.
[404] „Finito a notte ben' avanzata, e densa il piacevole divertimento, la Madre di Rosalia con altri del parentado, accompagnata dall' Amico, che avevala invitata, volle precedere la Figlia per ritornare alla propria Casa, e la Fanciulla afferratasi alla stremita della Corazza del Padre, che era Capitano della Signoria di Strakonitz, seguivala di non molto lontano." da Santa Rosa 1729, 83–84.
[405] „Ein sieben-jähriges Mägdlein Rosalia Hodanckin pflegte allerzeit das auf der Brucken zu Strakonitz stehende Bildnus des heiligen Johannis zu begrüssen und verehren…" *Des Schweigens und Leydens…*1730, Ecce Agnus Dei. Joan. I. v. 29. című prédikáció, o.n.

Különbség az idegen nyelvű kiadványok és a magyar között az, hogy előbbiekben hatvagy hét-, és nem tízévesnek írják a kislányt. A településnév is árulkodó lehet, annak ugyanis a német nyelvű megfelelőjét használta a fordító. Mindezek azt valószínűsítik, hogy a magyar szöveg forrását az 1729 és 1735 között megjelent, Galuzzi vagy Větrovský alapján készült, azt kivonatolt és részben módosított, feltehetően német nyelvű kiadványok között kell keresnünk; méghozzá olyan kiadványt, mely Balbín *Acta Sanctorum*-béli Nepomuki-életrajzát is felhasználta. E feltételezést az is megerősíti, hogy az életrajzhoz kapcsolt imádságok és elmélkedések között e kötetben is megtalálhatóak azok a tételek, melyeket Mérei nem Beckovskýtól emelt át, hanem egy német nyelvterületről származó kötetből fordított.

Nepomucéni Sz. Jánoshoz Minden-napi Ájtatosság

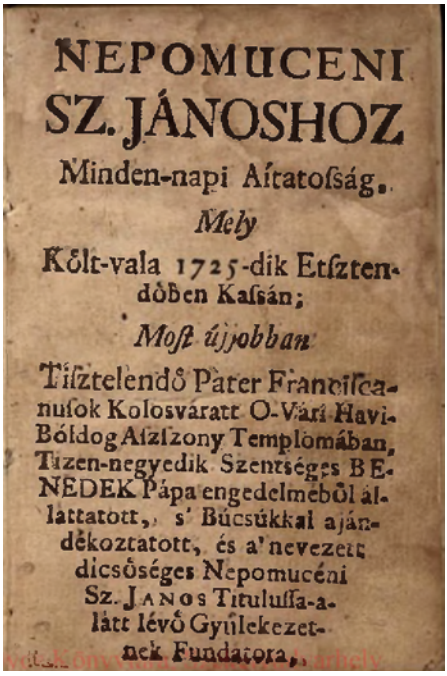

NEPOMUCENI
SZ. JÁNOSHOZ
Minden-napi Áítatoſság.
Mely
Kőlt-vala 1725-dik Eſztendőben Kaſán;
Moſt újjobban
Tiſztelendő Páter Franciſcanuſok Kolosváratt O-Vári Havi-Bóldog Aſszony Templomában, Tizen-negyedik Szentséges BENEDEK Pápa engedelméből állattatott, s' Búcsúkkal ajándékoztatott, és a' nevezett dicsőséges Nepomucéni Sz. JANOS Titulusſa-alatt lévő Gyűlekezetnek Fundatora.

23. kép: A ***Nepomucéni Sz. Jánoshoz Minden-napi Ájtatosság*** címlapja, 1743

A kötetet a ferencesek csíksomlyói nyomdájában adták ki 1743-ban;[406] megjelenését torockószentgyörgyi Thoroczkai János Joachim (1675–1745) fogarasi főkapitány,

[406] *Nepomucéni Sz. Jánoshoz*… 1743. Az Országos Széchényi Könyvtárban található kötet, mely a vizsgálat tárgyát képezte, az egykori Székelyudvarhelyi Katolikus Gimnázium gyűjteményéből származó példány csonka: né-

Aranyosszék főkirálybírája, Mária Terézia királyi kincstartója, az erdélyi katolicizmus bőkezű donátora[407] támogatta anyagilag. A benne található ajánlólevél arról is említést tesz, hogy Thoroczkai a ferencesek kolozsvári templomában Nepomuki Szent János tiszteletére kápolnát, oltárt és egy ahhoz kapcsolódó kongregáció felállítását is támogatta; e társulat kézikönyvének tekinthető a kiadvány.[408] A kötetben szövegszerűen szerepelnek a különböző egyházi megerősítő oklevelek magyar fordításai: XIV. Benedek pápa bullája a társulati búcsúkról 1741. március 24-én kelt, ugyanő rendelkezett az oltárról is 1741. április 17-én; mindkét esetben Domenico Silvio Passionei (1682–1761) bíboros aláírásával. E két dokumentumban megfogalmazottakra reagálva Kastal János általános püspöki helynök intézkedéseit is feltüntették 1741. június 2-i dátummal. Ezt követi az életrajz, majd *Rövid Tudositas* címmel a társulati tagoknak szóló gyakorlati tudnivalók összegzése, végül különböző imádságok, elmélkedések és litániák gyűjteménye.[409] Az életrajz ez esetben is nyolc fejezetre tagolódik:

1. *Nepomuceni Sz. Janos születése, fel-nevelése, és aitatosságának, s' deáki tudománnyának első 'zengéje*
2. *Nepomuceni Sz. János Papsága, a' Lelkeknek gondviselése, és más egyéb hivatali, és becsületi*
3. *Szent János a' Királyné Gyónásának ki-vallására kénszerittetik a' Királytúl*

hány első lap, valamint az életrajz 107–110. oldala hiányzik. Az ebből fakadó információhiányt a Cseh Nemzeti Könyvtár digitalizált példánya vonatkozó oldalainak áttekintésével tudtam kiküszöbölni (Národní knihovna České republiky, jelzete: 66 K 000048)

407 Farmati 2013, 34.

408 Az oltáron ma már Szent József 1901-ből származó szobra áll, a korábbi, Nepomuki Szent Jánost ábrázoló oltárkép kerete fölött azonban még olvasható Thoroczkai 1737-es adományozását megörökítő kartus. Átiratát l. Sas 1999, 169.

409 *1. Rövid tudositas Az Atyafiakhoz, a' kik ebben a' Gyülekezetbe vannak, vagy lesznek iratva*
2. Imadsag Az Atya Istenheez
3. Imadsag A' Fiu Istenhez
4. Imadsag A' Sz. Lelek Istenhez
5. Hymnus Nepomucenus Szent Jánosrol
6. Imadsag
7. Nepomuceni Sz. Jánosrol officium vagy solosma
8. Litania Nepomuceni Szt. Jánosrúl
9. A' Nepomucéni Sz. Jánoshoz edgy igaz Poenitentiatartó hiv Tisztelöjének Imádsága
10. Mindennapi Lelki ismeretünknek meg visgálása, a' Kristus Jesus ött sebeiben rendeltetve
11. Annak a napnak emlékezete…
12. Ajtatossag. Melly Kilencz Szerdán ajtatossan, és gyümölcsössen szokott végben vitetni
13. Imadsag
14. Mas imádság
15. Más
16. Más könyörgés
17. Más könyörgés
18. Boldog ki-mulásért Hét ajtatos Imádság
19. A Szent Háromsághoz könyörgés
20. Aszszonyunk Szüz Mariához magunk ajánlása
21. A' keresztén Rabokért Könyörgés
22. Istenhez buzgo ajánlása embernek, és bé Fejezés

4. *Nepomucéni Sz. Janosnak erössége, és álhatatossága a' kinokban, és halála elött-való cselekedeti*
5. *Nepomucéni Sz. Jánosnak halála, és Temetésének Pompája, és ezeknek csudákkal való erössitése*
6. *A' Tiszteletröl, és becsületröl, melly Nepomucéni Sz. Jánosnak, úgy-mint Bóldognak régi emlekezettöl fogva adatik*
7. *Némelly Csudák, mellyek a' Sz. János Temetö helyénél történtenek, és minden-féle nyeretett mennyei jók*
8. *Ugyan az elöbbi dolognak tovább-való folyása, és a' Prágai Sz. Vid Templomának meg-ferteztetése, mellyben Nepomucéni Sz. János teste fekszik rövideden le-iratik*

E kötetet Farmati Anna vizsgálta *A kolozsvári Nepomuki Szent János Társulat áhítatgyakorlatai* című tanulmányában.[410] Ebben a szerző, tekintettel a címlapon szereplő utalásra, mely szerint a kötet közvetlen előzménye egy 1725-ben Kassán kiadott könyv, azt a következtetést vonta le, hogy utóbbi a helyi domonkos atyák által működtetett Nepomuki Szent János Társulat kézikönyve volt. 1725-ben azonban Kassán a domonkosoknak még csak a Rózsafüzér Társulata létezett;[411] a kassai Nepomuki Szent János Társulat működését XIV. Benedek pápa csupán 1744-ben erősítette meg,[412] működését tehát csak innentől kezdve tekinthetjük bizonyosnak.

Az 1725-re datált kassai Nepomuki-kötet provenienciáját tehát máshol: a helyi jezsuita nyomdában kell keresnünk. E kiadványról példány híján nem rendelkezünk pontos adatokkal; annyi bizonyos, hogy a kassai jezsuita nyomdának a saját kiadványaik potenciális vásárlóknak történő felsorolása érdekében évenként kiadott katalógusaiban 1737 és 1772 között valóban előfordul egy *Nepomuceni S. Jánosnak élete, halála, tisztelete* című kötet, melynek címe egyébként rokonítható a korábban tárgyalt nagyszombati 1716-os Mérei-könyvével.[413] E *catalogus librorumok* nem önállóan, hanem az éves naptár (*Calendarium Cassoviense*) mellékleteként jelentek meg. Az első példányok az 1723-as évre készültek, de könyvjegyzéket ekkor még nem mellékeltek hozzájuk. A kevés fennmaradt példány miatt nem lehet tudni, melyik évtől kötötték e naptárakhoz a könyvjegyzékeket, mivel az 1723-ra és 1725-re szóló naptárakban még nincs azoknak nyoma. A könyvjegyzék – benne a jelzett Nepomuki-kötettel – az 1727 őszén a következő évre kiadott naptárban jelent meg először.[414] E kötet, mely vélhetően az 1716. évi nagyszombati Mérei-kötet utáni címlapkiadás lehet, nagy népszerűségnek örvendhetett, tekintve, hogy minimum 35 évig a könyvkínálat részét képezte. A kassai Nepomuki Szent János Társulat mellett való érvelés tehát nem

[410] Farmati 2013, 31–40.
[411] 1716-ban alapították, l. Knapp 1995, 794.
[412] Knapp 1995, 795.
[413] Pavercsik 1992, 170.
[414] Természetesen nem bizonyítható, hogy ebben az évben jelent volna meg először a jelzett kötet. l. Pavercsik 1992, 12.

helytálló, ám a szerzőnek abban igaza van, hogy a kötet és a társulat között érintőlegesen mégis meghatározható valamiféle kapcsolat, amennyiben azt feltételezem, hogy az évtizedekig helyben elérhető szentéletrajz jutott el olyan sok helyi olvasóhoz, hogy végül realizálódott az igény a társulat létrehozására is.

A könyvben található Nepomuki-életrajz nyolcadik fejezetének végén feltüntetésre került latin nyelvű szövegelőzmények a következők: Bohuslav Balbín: *Bohemia Sanctá*jának (1682) Nepomuki Szent Jánosról szóló része, Tomáš Jan Pešina z Čechodoru: *Phosphorus septicornis* (1673) című kötete, végül Jan František Beckovský *Vita, mors, cultus Divi Joannis Nepomuceni* (1708) című kiadványa. A felsorolás nem véletlenül azonos a Mérei-kötet paramétereivel: formai és tartalmi azonossága okán az ugyanis e csíksomlyói kötet előzménye, a szekszárdi apát nevének feltüntetése nélkül.

A csíksomlyói kötet az életrajz és a tisztelet fejezetei, valamint az imák és litániák tekintetében hűen követi Mérei könyvét; a szerző olyannyira nem aktualizálta a szöveget, hogy a hatodik fejezetbe még azt a már a szentté avatás, tehát 1729 óta nem releváns szövegrészletet is változtatás nélkül beemelte, mely arra vonatkozik, hogy Nepomuki Jánost miért és milyen módon lehet mégis tisztelni a kanonizáció hiányának ellenére.[415]

A szöveg legnagyobb része tehát egy az egyben átvétel Méreitől, a tiszteletről szóló fejezetekben néhány olyan apró kiegészítéstől eltekintve (aláhúzással jelölve a táblázatban), melyet az alábbi szövegrészlettel illusztrálok:

MÉREI 1716, 66–69.	***Nepomucéni Sz. Jánoshoz***… 1743, 55–57.
„Ezen harmadik Ferdinandus Császár, és Cseh-Országi Király, a' Cárdinállal, és Prágai Ersekkel Ernestus Harrackal, ezen Sz. Jánosnak nyilván való tiszteletirül, és Canonizátiójárúl, (: a'mint mondgyák :) tanácsot tartott gyakran, de a' jó Császárnak, sz. igyekezetit a' háborúk, és az után az halál félben szakasztotta. Ahétatos emlékezetü elsö Leopold Császár, nagy böcsületben tartotta ezt a' Sz. Jánost, a' mint hogy az ö nyomdokitúl nem távozik-el, a harmadik Károly mostani Császár, és Spanyól Király, illy nagy Atyának érdemes Fia. Több ezekhez hasonló példákat nem kell nékem elé hoznom; elég légyen egy szóval mondani: Az egész Európa nagy tiszteletben tartya Nepomuceni Sz. Jánost."	„Ezen harmadik Ferdinandus Császár, és Cseh-Országi Király, a' Kárdinállal, és Prágai Ersekkel Ernestus Harrackal, ezen Sz. Jánosnak tiszteletiröl, és Canonizatiójáról, (a'mint mondgyák) tanácsot tartott gyakran, de a' jó Császárnak, Sz. igyekezetit a' háborúk, és az után az halál félbe szakasztotta. Aitatos emlékezetü elsö Leopold Császár, nagy becsületben tartotta ezt a' Sz. Jánost, a' minthogy az ö nyomdokitól nem távozik-el, az hatodik Károly mostani Császár, és Spanyol Király, illy nagy Atyának érdemes Fia. Több ezekhez hasonló példákat nem kell elö hoznom; elég légyen egy szóval mondani: Az egész Európa nagy tiszteletben tartya Nepomucéni Sz. Jánost."

[415] „Azt közönségessen, minek-elötte a' Csuda-tételekre jöjjünk, elö kell bocsátanunk: ha szintén ezen Sz. Férfiúnak emlékezete, se Sz. Mise áldozattyával, se Isteni Solosmával, a' Templomokban, (midön ezeket irom) nem tiszteltetik-is; (mely a' Római Sz. Szék engedelme-nélkül nem-is lehet) de a' több rend tartások, mellyekkel a' Szentek nevei tiszteltetnek, ennek temetö helyénél meg-adatnak." *Nepomucéni Sz. Jánoshoz*… 1743, 52.

A harmadik helyett hatodik Károly-különbség az egyetlen jelentős és tudatos szerkesztői különbség Mérei szövegéhez képest, melynek szerepét a későbbiekben részletezni fogom.[416]

Farmati Anna jó érzékkel rögzítette tanulmányában annak tényét, hogy a szent patronátusának főbb elemeit kevésbé a későbbi standard szerinti elemekből (vízi szent, pestis ellen védő szent stb.) építette fel a szerző, hanem alapvetően a becsület és a jó hírnév megőrzőjeként utalt rá. A kutató úgy sejtette, hogy „ez egy sajátosan nemesi ihletettségű lelki iskola"[417] volt; ezt mint lehetséges mélyebb gyökerű indikációt természetesen megtartva jelen fejezetben csupán utalok arra, hogy e narratíva szintén a mintául szolgáló Mérei-kötetből került átemelésre, ahol viszont egyértelmű szerepe volt.

Keresztyéni életnek példája avagy tüköre

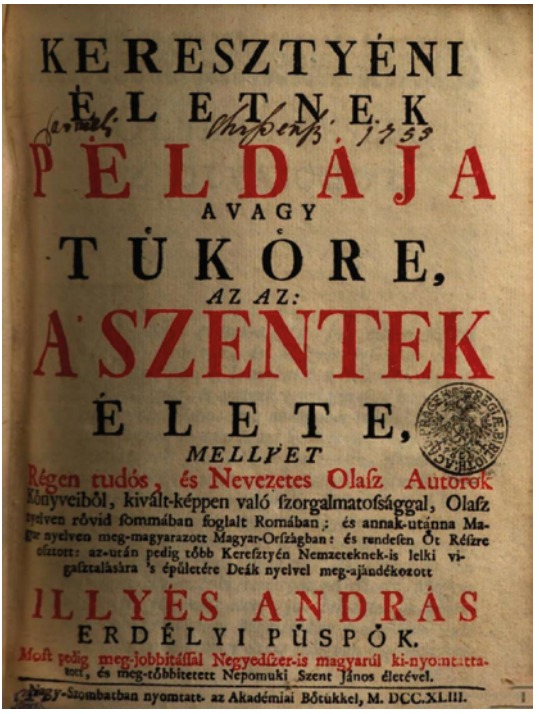
KERESZTYÉNI
ÉLETNEK
PÉLDÁJA
AVAGY
TÜKÖRE,
AZ AZ:
A SZENTEK
ÉLETE,
MELLYET
Régen tudós, és Nevezetes Olaſz Autorok
Könyveiből, kivált-képpen való ſzorgalmatoſsággal, Olaſz
nyelven rövid ſommában foglalt Romában; és annak-utánna Ma-
gyar nyelven meg-magyarazott Magyar-Orſzágban: és rendeſen Öt Réſzre
oſztott: az-után pedig több Kereſztyén Nemzeteknek-is lelki vi-
gaſztalására 's épületére Deák nyelvel meg-ajándékozott
ILLYÉS ANDRÁS
ERDÉLYI PŰSPÖK.
Moſt pedig meg-jobbitáſſal Negyedſzer-is magyarúl ki-nyomtatta-
tott, és meg-többitetett Nepomuki Szent János életével.
Nagy-Szombatban nyomtatt. az Akadémiai Bőtükkel, M. DCC.XLIII.

24. kép: A ***Keresztyéni életnek példája avagy tüköre*** 1743. évi kiadásának címlapja

[416] Részletesen l. 201. oldal.
[417] Farmati 2013, 36.

Illyés András (1646–1712), 1696-tól erdélyi püspök *Keresztyéni életnek példája avagy tüköre* című szentéletrajzai először 1682-ben jelentek meg Nagyszombatban; a szerző forrása Alonso de Villegas *Flos Sanctorum*ának egy olasz fordítása volt. Népszerűségét jelzi, hogy 1682 és 1707 között háromszor is megjelentették: kétszer magyar, egyszer pedig latin nyelven.[418] A kötet öt nagyobb egységből áll: az első Szűz Mária, a második az apostolok, a harmadik a mártírok, a negyedik a hitvallók, az utolsó a szent szűzek és özvegyek életének leírását tartalmazza. Illyés kötetét már jóval a szerző halálát követően, először 1743-ban,[419] majd 1771-ben[420] egészítették ki Nepomuki Szent János életével, ezért ez az életrajz természetesen nem tekinthető az ő szellemi művének. Az életrajz összesen tizennyolc pontba szedve, alcímek feltüntetése nélkül mutatta be Nepomuki Szent János életének és tiszteletének egyes jellemzőit:

- születése, gyermekkora
- iskolái
- papi pályájának indulása, prédikátorsága a prágai Szent Vitus-székesegyházban
- kanonoksága, alamizsnaosztó a királyi udvarban
- jó híre, királyné gyóntatója, a király meg akarja tudni a gyónási titkot, de János nem engedett
- a királyi szakács és a sületlen kappan története, Szent János tömlöcbe vetése
- megkínoztatása és állhatatossága
- Szent János elengedése, búcsúja és jövendölése a templomban
- zarándoklata a Boleszlávi Szűzanyához, elfogatása és mártírhalála
- a halálát követő csodajelenések
- temetése, sírfelirata, Johanna királyné halála
- a pomuki templom története, mely megpróbáltatások esetén hívják segítségül
- mi történik azokkal, akik nem adják meg a tiszteletet a szent sírjánál, Szluska Kristóf története
- Kanowszki Albert története
- Rauppowa Wentzeslaus története
- a kálvinisták templomdúlásakor hogy jártak azok, akik meg akarták gyalázni a sírját (a vasrostélyt szétfeszegető eretnekek története)
- háromszáz esztendő múlva felnyitották a sírját és nyelvét sértetlenül épnek találták, a nyelv csodája, szentté avatása
- Szent János mint patrónus

[418] Elemzését l. Szilágyi 2015, 42.
[419] Illyés 1743, 420–430.
[420] Illyés 1771, 420–430.

E szöveg már távolodást mutat az eddig tárgyalt balbíni szellemiségű irányvonaltól. A benne olvasható Nepomuki-életrajz életutat bemutató első szakasza még ugyan követi a cseh hagiográfus óta megszokott linearitást, ám a tiszteletfejezetekből már csupán a Nepomuki Szent János patrónusságáról szóló részletet emelte át az ismeretlen szerző. Új, a korábbi magyar életrajzokban nem tárgyalt részletek is helyt kaptak benne: a mártír sírjának felnyitásakor sértetlenül épnek talált nyelvéről, illetve a szentté avatásáról szóló információk,[421] a szerző tehát aktualizálta a mártírról fellelhető információkat; viszont már teljesen hiányoznak a korábbi tiszteletfejezetek gerincét képező, a kultusz folytonosságát és időtlenségét bizonyító szövegrészletek.

Jó hír- 's név szerető léleknek ájtatossága

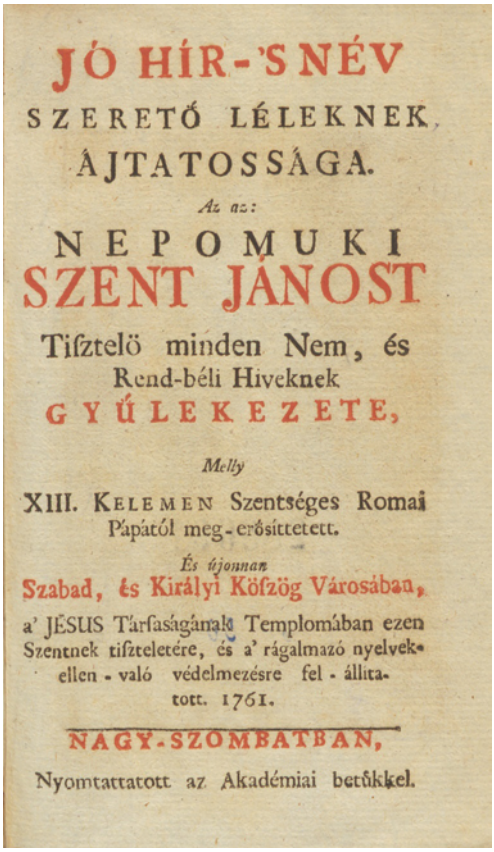

JÓ HÍR-'S NÉV
SZERETŐ LÉLEKNEK
ÁJTATOSSÁGA.
Az az:
NEPOMUKI
SZENT JÁNOST
Tiſztelö minden Nem, és
Rend-béli Hiveknek
GYŰLEKEZETE,
Melly
XIII. KELEMEN Szentséges Romai
Pápától meg-erősíttetett.
És újonnan
Szabad, és Királyi Köfzög Városában,
a' JÉSUS Társaságának Templomában ezen
Szentnek tiſzteletére, és a' rágalmazó nyelvek-
ellen-való védelmezésre fel-állíta-
tott. 1761.
NAGY-SZOMBATBAN,
Nyomtattatott az Akadémiai betűkkel.

25. kép: A ***Jó hír- 's név szerető léleknek ájtatossága*** címlapja, 1761

[421] Illyés 1743, 429–430.

A kőszegi Szent Jakab-templomhoz rendelt Nepomuki Szent János Társulat kézikönyvét szerző feltüntetése nélkül adták ki a nagyszombati akadémiai nyomdában 1761-ben.[422] A kötet a címlapelőzékén egy egészoldalas metszetet, majd az elöljáró beszédet, a regulákat, búcsúkat, ezt követően különböző imádságokat, officiumot és litániát tartalmaz.[423]

A kötet utolsó egységeként beillesztett Nepomuki-életrajzot tizenkét cím nélküli alpontra osztották fel:[424]

- születése, gyermekkora
- iskolái
- papi pályájának indulása, prédikátorsága a prágai Szent Vitus-székesegyházban
- kanonoksága, alamizsnaosztó a királyi udvarban
- jó híre, királyné gyóntatója, a király meg akarja tudni a gyónási titkot, de János nem engedett

[422] *Jó hír- 's név szerető léleknek*…1761.

[423] Tartalma:
1. *Az ájtatos olvasóhoz elö-járó beszéd*
2. *Ezen gyülekezetnek üdvességes regulái* (hét alpontban)
3. *Ezen Gyülkezetnek XIII. Kelemen mostani Pómai Pápától adatott Bútsúk* (két alpontban: teljes búcsú, hatvan napi búcsúk)
4. *Oktatás A' Ditsöséges Nepomuki Sz. Jánoshoz-való kilencz-napi, a' vagy kilencz héti áitatosságrúl* (hét alpontban a tennivalókról)
5. Ájtatos imádság Mellyel Nepomuki Sz. János kivált-képpen – való Pátrónusnak választatik (O Nagy érdemü, és tsudákkal tündöklö Kristusnak Sz. Mártyra, Ditsöséges Nepomuki Sz. János! Imé én NN. jóllehet sok büneim-miatt arra érdemtelen vagyok…)
6. *Jó szándék A'vagy minden nap ajánló Imádság ezen kilencz napi, a' vagy kilencz héti áitatosságnak folytatása által (Örök Mindenható Úr Isten ezen áitatosságomat néked alázatos szivel fel-áldozom…)*
7. *Imádság A' Fel-feszittetett Kristushoz*. (mindegyik: antifóna – könyörgés) majd: *A' makula-nélkül fogantatott Szüz Máriához*, majd: *Sz. Péter, és Sz. Pál Apostolokhoz*, majd: *Minden Sz. Papokhoz, és Mártyrokhoz*. Végül: *Az Officium-elött mondandó fel-ajánló Imádság*
8. *Officium Nepomuczénus Szent Jánosnak tiszteletéröl* (mindegyikhez himnusz, könyörgés: *A' Matutinumra, A' Primára, A' Tercziára, A' Sextára, A' Nónára, A' Vesperásra, A' Completóriumra*, végül: *Ajánlás* (*Vedd jó névei, kit jó kedvel, / Adtunk néked, Szent János*.)
9. *Litánia*
10. *Más imádság* (*Kérünk téged, Úr Isten! halgasd-meg alázatos imádsáunkat*)
11. *Imádság. A' ditsöséges Nepomuki Szent Jánosnak ronthatatlan Nyelvéhez jó Hirnek, és Névnek örizetéért*
12. *Más imádság. A' nyughatatlan, és habozó Lelki-isméretnek szorongatásiban*
13. *Más imádság. Nepomuki Sz. Jánoshoz szegénységben*
14. *Nagy adósságban lévö Embernek Nepomuki Sz. Jánoshoz-való folyamodása*
15. *Más imádság. Betegségben mondandó*
16. *Más imádság. Mellyel ki ki magát Nepomuki Sz. Jánosnak hathatósan ajánlhattya*
17. *Nagy, és sok tsudákkal tündöklö Nepomuki Sz. Jánosrúl-való áitatos ének* (*Jertek, Hivek, Istenünket / Ditsérjük e' Nagy Szentben, / Emellyük buzgó szívüket / Szent Jánoshoz Menyégben*)
18. *Kövessük a' régi Szentek példáját: kik a' Mártyrok Ünnepét azért akarták szentelni, hogy azoknak szent életét tükörül vegyük magunknak: és ha oda akarunk menni, a' hova ök jutottak, úgy éllyünk, mint azok éltek, hogy az ö imádságok-által a' Mennyei boldogságban éllyünk. Ezeket mondgya Szent Ágoston Doktor a' Faustus ellen.*
19. *Ditsöséges Nepomuki Szent János életének rövid sommája*

[424] *Jó hír- 's név szerető léleknek*… 1761, 43–62.

- a királyi szakács és a sületlen kappan története, Szent János tömlöcbe vetése
- megkínoztatása és állhatatossága
- Szent János elengedése, búcsúja és jövendölése a templomban
- zarándoklata a Boleszlávi Szűzanyához, elfogatása és mártírhalála
- a halálát követő csodajelenések
- temetése, háromszáz év után a sír felbontása, sértetlenül ép nyelve, szentté avatása
- Szent János mint patrónus

A társulat székhelyéül szolgáló középkori Szent Jakab-templomot 1673-ban foglalták vissza a katolikusok az evangélikusoktól.[425] A városban újjáéledő katolicizmus eredményességét jelzi, hogy már a XVII. század végétől ismerünk helyi kegyességi társulatokat: 1692-ben alapították a Szűz Mária Társulatot, 1698-ban pedig a Krisztus halála Társulatot.[426] E hagyományba illeszkedik a Nepomuki Szent János tiszteletére életre hívott konfraternitás is.

Az életrajz, illetve az azt megelőző Szent Ágoston-idézet szövege Illyés András legendáriumának 1743. évi kiadásában jelent meg először, onnan emelték át a kőszegi társulati kézikönyvbe. Az 1743-es szöveghez képest azonban hat alfejezettel rövidebb a kőszegi életrajz: a tizenegyedik alfejezetből például elhagyták a sírfeliratot, valamint Johanna királyné halálát. Néhány példa a stilisztikai jellegű változtatásokról:

Jó hír- 's név szerető léleknek… 1761.	Illyés 1743.
„Az ö szüléi köz rendüek voltak, de jámbor élettel, 's áitatossággal nevezetesek, melynek jele, 's bizonysága lehet az, hogy már vének lévén, és minden magzat nélkül, fogadást tönnek vala a' Boldogságos Szüz Máriának, és annak esedezése-által nyerék vénségekben e' malasztos magzatot, Nepomuki Szent Jánost; kinek még születése-is tsudálatos vala, mert annak ideje el-közelgetvén láttattak némely szépen ragyagó lángok az Égbül alá szállani…" (43. oldal)	„Az ö szülöi köz rendüek vóltak, nevezetesbek ájtatossággal, mint Nemmel; mellynek elégséges jele az, hogy már vének lévén, és minden magzat – nélkül, fogadást tévén Bóldogságos Szüz Máriának, ez-által nyerték Nepomucénus Sz. Jánost. Kinek születése csudálatos vólt, mert annak ideje el-közelgetvén, láttatnak némelly szépen ragyagó lángok le-szállani az égböl…" (420. oldal)

[425] Szelestei 2008b, 161.
[426] Szelestei 2008 b, 163–164.

„Az egy alamisma osztogató tisztet (melly-is tisztességes méltóság volt a' Királyok Udvaraban) mellyet mind a' Kiraly, mind a' Királyné szép szókkal ajánlott, végtére nem akarta meg-vetni…" (47. oldal)	„Az egy alamisna osztogató tisztet (tisztességes méltóság vólt ez a' Királyok Udvarába) mellyet mind a' Király, mind a' Királyné szép szókkal ajánlott, végtére nem akarta meg-vetni…" (421. oldal)
„De számtalan sok csudatételekkel mindenkor tündökölvén Sz. János, az ö Tetemi 300. esztendök mulva ismét ki-ásattak, hogy közönséges tiszteletre ki-tétetnének..." (60. oldal)	„Illy sok csuda tételekkel mindenkor tündökölvén Szent János, 300. esztendök múlva ki-ásatván az ö tetemi, hogy közönséges tiszteletre ki-tétetnének…" (429. oldal)

Léva várossában (...) Nepomuki Szent János gyülekezetének regulái, bútsúi és némely ájtatosságí

LÉVA VÁROSSÁBAN
Szent Mihály Arkangyal Templomában fel-állitatott.
NEPOMUKI
SZENT JÁNOS
GYÜLEKEZETÉNEK
REGULÁI-BÚTSÚI
és némely
AJTATOSSÁGI,
MELLYEK MOST ÚJONNAN
Azon
Szent Gyülekezetnek Lelki
Vigasztalására
Ó Nagysága Fő-Tiſztelendő
B Á R Ó
LUZSINSZKY LÁSZLÓ
Nemes Eſztergami Káptolom
KANONOKJA, CUSTOSSA,
és ugyan Eſztergami Mezőrűl nevezet
A P Á T U R J A
ajtatos költségével ki-nyomtattak.
Nagy-Szombatban, A' Király Univerſitásnak betűivel 1779. Eſzt.

26. kép: A *Léva várossában (…) Nepomuki Szent János gyülekezetének regulái, bútsúi és némely ájtatosságí* címlapja, 1779

A lévai Nepomuki Szent János tiszteletére életre hívott társulat kézikönyve szerző feltüntetése nélkül jelent meg a nagyszombati akadémiai nyomdában 1779-ben;[427] a kötet megjelentetésének támogatója a címlapon olvasható adatok tanúsága szerint báró Luzsinszky László volt. Riglicei Luzsinszky vagy Luzsénszky László (1732–1790) nagyszombati tanulmányait, felszentelését és plébánosságát követően 1764-től pozsonyi, 1768-tól esztergomi kanonok, 1769-től a Boldogságos Szűzről nevezett esztergomi apát és nógrádi főesperes, 1769 és 1972 között a Pázmáneum rektora, 1777-től őrkanonok, 1779-től hippói püspök és Battyhány József érsek általános helynöke volt.[428]

A kötet elöljáró beszédében megemlékeztek arról is, hogy Léván már 1743-ban létrehozták a Nepomuki Szent János Társulatot, melyet XIV. Benedek pápa erősített meg; a társulatnak pedig nem csupán a városból, hanem messzebbről is voltak tagjai. A kötet a társulati kézikönyvek standardjainak megfelelően a társulati regulákat, különböző imádságokat, végül Nepomuki Szent János életrajzát tartalmazza. E kötet elöljáró beszédében, illetve reguláiban is a szent rágalmazás ellen védő, a jó hírnevet őrző szerepét hangsúlyozták.[429] Az életrajz szövegét az Illyés-féle legendárium 1743. vagy 1771. évi kiadásából, esetleg az 1761. évi kőszegi társulati kézikönyvből másolták át.[430]

Összegzés

A magyar életrajzok többszörös kompiláció eredményei; olyan alkotások, melyek nagyfokú hasonlóságot mutatnak az alapjukat képező szövegekkel, sőt azok eredőivel is egészen a XVII. század második feléig. A szövegátvételek a XVIII. század első felében olyan mértékben követték a latin vagy német nyelvű alapszövegeket, hogy esetenként még bizonyos anakronizmusokat, illetve tárgyi tévedéseket is átemeltek belőlük. A XVIII. század második felében kiadott magyar nyelvű társulati kézikönyvek Nepomuki-életrajzai vélhetően egy szövegre, az Illyés András-féle legendárium 1743. évi kiadására vezethetők vissza. Mindegyik magyar vonatkozású életrajzban kimutatható Bohuslav Balbín hatása, ám egyik szövegátvétel se közvetlenül az *Acta Sanctorum* vagy a *Bohemia Sancta* Nepomuki-életrajza alapján készült. A XVIII. század első felére datálható magyar fordítások alapszövegei közvetítőkön keresztül érkeztek Magyarországra: egyedül Méreiről tudjuk, hogy prágai zarándokútjáról magával hozta Beckovský Nepomuki-életrajzát, a többi átvétel módja nem feltárható. Az is észrevehető, hogy a XVIII. század első felében: 1701-ben, 1716-ban és 1735-ben keletkezett magyar életrajzok még kortársnak nevezhető irodalmakat vettek alapul: Baczinát,

[427] *Léva* városában…1779.
[428] Diós–Viczián 2003, 211.
[429] Liszka 2002, 16.
[430] Knapp 2001, 164.; Liszka 2002, 19.

Beckovskýt, illetve Větrovský valamelyik feldolgozását, míg a kanonizáció időpontjától egyre távolodva, a század második felében inkább már csupán a rendelkezésre álló magyar szövegeket vették át, illetve rövidítették le igény szerint. Az életrajzok vizsgálatakor tehát egyértelműen megfigyelhető ugyanaz a jelenség, amelyet a Nepomuki Szent Jánost ábrázoló szobrok stiláris jegyeivel kapcsolatban Tüskés Gábor és Knapp Éva már rögzített:[431] mind a köztéri plasztikák, mind a biográfiák a XVIII. század második felétől kezdve egyre sematikusabbakká váltak: az életrajzok ekkor már távolságtartóbbak, szubjektív elemeket kevésbé tartalmazók és rövidebbek voltak.

A Nepomuki-narratíva hazai elterjesztésének sikerében biztosan jelentős szerepe volt annak, hogy az első magyar nyelvű életrajzok tartalmilag bővebbek, a tiszteletfejezeteket tekintve pedig különösen részletezők voltak. Ehhez szükség volt az eredeti szövegek formai és tartalmi felépítettségére, a bennük lévő információk ugyanis a hazai közönség előtt nem voltak ismertek, tehát más forrásból nem is lehetett volna pótolni őket – ez viszont értelemszerűen determinálta a kompiláció mértékét is. A hazai közösségekbe való sikeres beágyazáshoz ugyanis szükség volt a kötetekben található imádságokra, hogy a hívők meg tudják őt szólítani; a mártír ikonográfiájának leírására, hogy elképzelhessék és ábrázolhassák, a róla készült képeket pedig bizonyossággal felismerjék; a tiszteletadás bevett módjainak rögzítésére, hogy megindulhasson a nyilvános tisztelete, egyben büntetőcsodáival figyelmeztessen a tiszteletlenség árára is; végül patronátusságának részletezésére, hogy a hívők szerint érdemes legyen segítségül hívni őt. A kompiláció mértéke tehát szükségszerűen elősegíthette Nepomuki Szent János tisztelete hazai beágyazottságának sikerességét, ám önmagában nem ad megnyugtató választ arra: miért lett ennyire sikeres és relatíve gyors a kultusz nemzetközi, illetve hazai elterjedése és kiteljesedése. E jelenség vizsgálatát az életrajzok mélységi, strukturális és tartalmi jellegzetességeinek számbavételével érdemes kezdeni, hiszen e szövegek nem csupán a szentek élettörténetét, hanem textusok keletkezési időszaka közéleti eseményeinek az indirekt lenyomatait is tartalmazhatják, az összehasonlításuk tehát a kultusz terjedésének okaira is magyarázatul szolgálhatnak.

[431] Tüskés–Knapp 1988, 348–349.

500 Der sechzehende Tag deß Mayens

me in Lucæ Fußstapffen getretten Franciscus Haroldus von Limmerich in Irrland gebürtig/ deme die Gelehrte neben anderen vortrefflichen Wercken eben dises deß Heiligen Ii-

dori Closters und Kirche Beschreibung bey aller Nachwelt schuldig erkennen werden.

* * *

Der XVI. Tag deß Mayens.

Leben deß Seligen JOANNIS von Nepomuck/ Dom-Herrn zu Prag bey St. Vito.

Vorbericht von disem Seligen.

WIr handlen allhie von disem/ in Böheim vorderist/ und dann einige Zeit her in Teutschland/ über die massen berühmten und geehrten GOttes-Diener/ nit als von einem/ der durch heutiges Tags gewohnliche offentliche Päbstliche Erklärung vor einen Heiligen oder Seligen seye ernennet und erkandt worden; sondern als von einem der durch gemeinen Rueff deß Volcks schon etliche hundert Jahr hero als Heilig seye angerufft und in sonderen Ehren gehalten worden; wie dann auch als von einem solchen/ die berühmte Niderländische der Geschichten der Heiligen Versammler mit sonderem Fleiß handlen. Wir lassen alles in seinem Werth/ den es ohne dise unsere Beschreibung hat: und gleichwie wir nichts darzu/ also wöllen wir nichts mercklicheres darvon thun/ und schreiben allein das jenige was wir bey so bewährten Geschicht Schreiberen befunden/ die auch den grösten Theil auß gleich benennendem Böhmischen Schrifftsteller gezogen/ der aller diser Sachen beste Kundschafft gehabt.

Vatterland/ Geburth und Auffertzihung Joannis.

DEr Selige Joannes von Nepomuck ist gebohren worden in Böheim in dem Flecken dises Namens/ in dem Gebieth Pilsen/ entlegen von Prag gegen Bayerland zu in die 10. Meilen. Das Jahr seiner Geburth wissen wir nicht (seynd Wort Bohuslai Balbini deß bekandten Böheimischen Geschicht-Schreibers auß der Gesellschafft JEsu/ der eben dises Leben auß alten Schrifften zusamen getragen) auß übrigem seinem Alter lasset sich abnemmen/ er seye zwischen 1320. und 1330. auff die Welt kommen. Seine Elteren waren auß der Gemeind besagten Orts/ von dero Frommkeit mehr als ihrem Geschlecht und Reichthum bekant. Die Frommkeit lasset sich abnemmen auß dem

Digitalizálta a Google

27. kép: Nepomuki Szent János Vencel király előtt Maximilian Rassler kötetében, 1717

Szentségértékek és azok változásai

Egy szent vagy szentség hírében elhunyt személy életrajzának legfontosabb célja minden időben annak bizonyítása volt, hogy a főhőst jogosan illeti meg a tisztelet, mely kiemeli az emberek közül, példaképpé téve őt koruk számára.[432] E szellemi örökség, mely alapján az ókeresztény vértanúk szenvedéstörténeteiben Krisztus szenvedése ugyanúgy visszaköszön, mint ahogy a középkori konfesszorok lelki erőpróbáinak rögzítésében is a mártírok testi kínjainak lenyomata sejlik fel, végigkíséri a hagiográfia történetét egészen napjainkig. A narratíva tehát részben ugyanazokból a korszakokon átívelő, de részleteikben akár többszörösen változó elemekből építkezik; valójában e toposzok adják egy szentéletrajz tényleges gerincét. Az már más kérdés, hogy a szerzők milyen eszközöket alkalmaztak annak érdekében, hogy ez az elsődleges üzenet befogadható és egyértelmű legyen koruk társadalma számára. Egy-egy szent életrajza, ikonográfiája, patronátusa ugyanis akár jelentős mértékben is megváltozhatott az évszázadok folyamán, ahogy az sem példa nélküli, hogy egyes jellemző legendarészletek idővel más kanonizált személyek életrajzaiban is helyt kaptak, mint például a rózsacsoda Árpád-házi Szent Erzsébet, majd Portugáliai Szent Erzsébet életrajzaiban, amelyek összehasonlító vizsgálatát Szűcs Kata végezte el a 2019. évi doktori disszertációjában.[433]

Az, hogy a szentéletrajz mint műfaj ezen szellemi örökségen túlmenően időről időre meg tudott újulni, két (egymással szimbiózisban élő) tényező együttes szerepén múlott. Az egyik, hogy a szövegek elkészültének korszaka, annak egyházi-társadalmi-politikai beidegződései egyaránt lenyomatot képeznek a szentéletrajzokban. Ezt tágabb történeti kontextusba helyezve Sághy Marianne úgy fogalmazott,

[432] Sághy 2009, 23.
[433] Szűcs 2019, 25–31., 143–151.

hogy a szentéletrajz egy már megírt történet állandó újraírásának tekinthető, tehát egyfajta „konzervnek", mely hasonló, átörökített mintaképeket követ; ezeket az indirekt szellemi előzményeket aktualizálja.[434] Ez a folyamat jobbára öntudatlan, ritkábban tudatos tervezés eredménye, melynek segítségével a szövegekhez könnyebben társíthatók akár különféle világi célokat szolgáló többletjelentések, mondhatni sugalmazások is, mint a kálvinisták templomrombolása és ugyanazon templomnak a Habsburg-uralkodók általi felékesítése közötti különbség hangsúlyozása a XVII. század első felében. Másfelől az sem mellékes, hogy egy adott korszakban kit és miért definiálnak szentnek, hogy egyáltalán megszülethessen és elterjedhessen az életrajza. A sziléziai származású Jan Sarkander például nem futott be akkora nemzetközi „karriert", mint Nepomuki Szent János, pedig őt is a gyónás vértanújának tekintjük, a szenvedéstörténetük és ikonográfiájuk tekintetében pedig a XVIII. század első felében előszeretettel hasonlították őket egymáshoz. Annak ellenére, hogy Sarkander a harmincéves háború idején szenvedett vértanúhalált, tehát nem egy középkori szent életrajzát kellett volna aktualizálni, hanem csak a kollektív emlékezetre alapozni. A számos meg nem valósult kanonizációs kísérleten túl miért kerülnek ki egyes szentek a kánonból, miért nem tartják számon őket mind laikus, mind egyházi szinten, és mely szentek tisztelete újulhat meg, hogy ezáltal új üzenetekkel telítődhessen az életrajzuk is? Annak érdekében, hogy szentként definiálhasson valakit a társadalom, valamint intenzív kísérletek indulhassanak az egyházi elismertetés érdekében, az egyházi, a társadalmi és a politikai igények tényleges együtthatására van szükség; tehát lényegesen többre, mint önmagában a feddhetetlen életvitel és az isteni igazolás bizonyítására.

Ezek az átörökített toposzok és hozzárendelt egyházi-társadalmi-politikai indíttatású szövegrészletek (vagy legalábbis az azokból építkező átvitt értelmű jelentésrétegek) együttesen rajzolják ki azt a képet, amit egy adott korszakban közvetíteni kívántak egy szentnek definiált emberről, függetlenül a kanonizáció tényleges megtörténtétől. Ezek azok az elemek, melyek legfőbb vonása az értékelvűség; olyan pozitív szellemi többlet, mely összességében karakterizálja a személyt mint a tisztelet forrását; ezt az értéktöbbletet nevezem szentség-értéknek a kötetben.

A vizsgálat során Bohuslav Balbínnak az *Acta Sanctorum*ban helyt kapott Nepomuki-életrajzát tekintem az origónak, mivel az volt a legelső nyomtatvány, mely nemzetközi nyilvánosságot kapott és messze a legnagyobb hatással volt a késő XVII–XVIII. századi szentéletrajzok formai és tartalmi sajátosságaira. Ahol szükséges, rögzítem az egyes tiszteletjegyek Balbínnál korábbi első megjelenéseit, illetve röviden az utóéletüket is, hogy a magyar vonatkozású emlékanyagot is el tudjam helyezni e kontextusban. Utóbbiak esetén, ahol Balbínhoz képest nem mutatnak különbözősé-

[434] Sághy 2009, 23.

get, Mérei Mihály 1716-os Nepomuki-életrajzát veszem alapul, ahol viszont lényeges eltérések mutatkoznak, a szekszárdi apát szövege mellett a továbbiakat is jelezni, szükség szerint idézni fogom.

A középkori toposzok felülbírálata

Nepomuki Szent János a XIV. században élt, története pedig egyre újabb életrajzi elemeket magába foglalva a középkorból örökítődött át a kora újkorba, biográfiája ennek megfelelően a középkori mártírtörténetek egyenes ági leszármazottjának tekinthető: fontos részleteiben ugyanis olyan más történetekben is előkerülő, topikus motívumokat jegyez, melyek a középkori szentségértékeknek is egyértelműen megfeleltethetők voltak, de a kora újkor emberének is adekvát információkat tartalmaztak és befolyásoló erővel bírtak. Ezek a motívumok az életút első fejezeteiben olvashatók leginkább; nagyrészt Dlouhoveský kéziratában jelentek meg először, tőle vette át és bővítette ki Balbín:

- a születését és halálát kísérő csodajelenések mint az isteni igazolás jelei,
- a szülők kései szerencsés gyermekáldása sok évtizednyi magtalanság után egy Szűz Máriához intézett fogadás jutalmaként,
- a koraérettség (*puer senex*),
- a magasabb egyházi (püspökség) és világi hatalmasságoktól felajánlott titulusok visszautasítása.

Mindemellett a mártíromsághoz vezető konfliktusok kronológiai felépítettsége is tipikusnak nevezhető azzal a különbséggel, hogy a szentnek nem az eretnekek egy világi vagy egyházi hatalmasságával kellett szembenéznie, hanem egy katolikus uralkodó megátalkodottságával. Az életút ezen fordulatképző elemei a következők:

- az engedelmesség megtagadása,
- kínzások árán próbálják kicsikarni a hatalom igényének a teljesítését,
- a kínzások hiábavalósága, a szent állhatatos marad,
- isteni igazolás és vigasztalások látomások és különböző csodák átélésével,
- menekülés lehetőségét kínáló epizód, melyben a szentet szép szavakkal próbálják rábeszélni az igény teljesítésére,
- a szent újbóli ellenszegülése,
- ismételt kínzások és kivégzés.

Mindemellett a személyiség bizonyos karakterisztikus jegyei is egyértelműen kiolvashatók a szövegekből, ilyen például a bölcsesség, a türelem, az önmegtartóztatás,

a béketűrés, a hűség és az állhatatosság; kis túlzással élve olyan motívumok ezek, melyek a középkori legendáriumok erénykatalógusai újraértelmezett realizációinak tekinthetők.[435]

Ahhoz, hogy a Nepomuki-életrajzok toposzait a maguk összetettségében lehessen jellemezni, néhány gondolat erejéig vissza kell utalnom a szent életében történt fő konfliktusforrásra, illetve annak kiváltójára. Nepomuki Szent János életrajzai alapján névleg magával az uralkodóval, IV. Vencellel (1361–1419) került ellentétbe, éspedig nem csupán azért, mert nem volt hajlandó elárulni neki, mit gyónt neki a felesége, hanem legalább annyira hangsúlyozottan azért is, mert rendre tükröt tartott a király elé annak istentelen életmódja miatt. Erkölcsi értelemben Vencellel áll szemben az egyház részéről Nepomuki Szent János, a világiak közül pedig a házasság korlátai rendelte keretek között Bajor Johanna (1356–1386),[436] az uralkodó felesége. Utóbbi idealizált alakja szintén egyfajta tükörként funkcionálhatott a kora újkor olvasói előtt: erényes élete azért is hangsúlyos elem az életrajzokban, mivel egyértelmű mintaként szolgálhatott az Istennek tetsző, erényes életvitel gyakorlására.

Bár katolikus uralkodó és a cseh történelem emblematikus (és legalább ennyire problematikus) alakja volt, IV. Vencel esetén a szövegek nem fukarkodtak a negatív jellemzéstől: ő az, akinek gonoszsága a történet előrehaladtával lényegében ördögi méreteket öltött. E narratívát Balbín emelte be a Nepomuki-életrajzokba; Dlouhoveský kéziratában még csupán minimálisan vannak jelen ezek a karateres, túlzásokba eső negatív jellemzések. A bűnnek és megtestesülésének, azaz Vencelnek éles hangvételű, esetenként már-már naturális elemeket tartalmazó balbíni jellemzése nem öncélú szerzői invenció: az volt a szerepe, hogy szentet és az ő küzdelmét a bűn mélységeihez hasonlítva megfelelően tudják pozicionálni az olvasók. Az Alonso de Villegas *Flos Sanctorum*ában olvasható, korábban idézett útmutató szerint[437] ezeknek a kontrasztosításoknak az volt a szerepe, hogy a hívőket értékítéletre késztesse, a bűnösségből a szentségbe vezetve őket. E szövegrészletekre tehát úgy kell tekinteni, mint a képzőművészeti alkotásokon szereplő pokolbéli karakterek ábrázolásmódjaira: a végletegig eltúlzott megjelenítés, a külső-belső defektus karikírozása mind a szent küzdelmeinek heroikus voltát támasztja alá.[438]

Vencel a bűn megszemélyesítője, minden jellemzése, cselekedete és nyilatkozata ezt igazolja. Nepomuki Szent János tulajdonképpen magával a bűnnel és nem egy bűnössel folytatott küzdelmet, ezzel vált igazán példaképpé a kora újkor társadalma számára. Ennek lenyomata az életrajzokban Balbínnál jelent meg, de mind Csáky Éva Franciska 1701-es, mind Mérei Mihály 1716-os fordítása megfelelően dekódolta a

[435] Vö. Leone 2010, 531–533. Szilágyi 2015, 37.

[436] A mártíromság időpontjában Johanna valójában már évek óta halott volt. Hogy mégis az ő gyóntatójaként mutatták be Nepomuki Szent Jánost, abból fakadt, hogy a korai életrajzírók szerint a pap 1386-ban szenvedett vértanúhalált, a kutatás jelenlegi állása szerint valójában 1396-ban. Ezt az anomáliát a „két János"-elméletével próbálták feloldani a hagiográfusok, l. 78. oldal.

[437] L. 49. oldal

[438] Leone 2010, 5.

cseh hagiográfus üzenetét. Hogy e szemléletbeli különbséget érzékeltessem, összehasonlítom azokat a szövegrészleteket, melyekben Vencel király észrevette a boleszlávi kegyhelyről hazatérő papot és éktelen haragra gerjedve elfogatta őt. Dlouhoveský a jelenetről csupán annyit írt, hogy meglátta a király a gyóntatót és haragra gerjedt: „Wenceslaum sub vesperum jam offendit, agnitus mox accensitur, et ad Regem ira concitum trahitur…"[439]

Ehhez képest Balbín úgy egészítette ki a szöveget, hogy Vencel ördögi gonoszságára helyezhesse a hangsúlyt:

> „Pragam vespertinis horis revertentem Boleslavia Joannem, Wenceslaus Caesar, tum forte ut erat otiosus Princeps, e fenestra prospectans observat; recurrunt extemplo furioso Principi omnes illae tristes de Regina Joanna Coniuge imagines, dolet acceptae toties a B. Joanne repulsae, neque iam animum regere poterat. Ergo non hominem, sed malum daemonem spirans, mittit continuo qui Joannem accersant…"[440]

A kulcsmondat, mellyel Balbín a királyt a sátáni hatalmakhoz kötötte („non hominem, sed malum daemonem spirans"), a korai magyar életrajzokban legalább ennyire szemléletesen szerepel: „fel ugrék mint valami Testben öltözöt Eördögh,"[441] illetve „azért nem embert; hanem Sátánt lehelvén."[442] A szentté avatást követően keletkezett új magyar nyelvű szövegekből ez a hangsúly már hiányzik: „fel-forralá mérgét ugy ellene,"[443] illetve „ujabban dühösséggel bé-telék annyira, hogy nem birván haragjával."[444] Hogy e narratíva mennyire jelen volt az életútfejezetekben, illetve a balbíni eredeti gondolat milyen formában került át a magyar életrajzokba, további példákkal illusztrálom. Ezekből szintén kiderül, hogy a szentté avatást követően keletkezett magyar életrajzok már csak minimális éllel vagy egyáltalán nem tartalmazták azt a mögöttes jelentéstartalmat, hogy az uralkodó gyakorlatilag a sátáni hatalmakkal egyenlő és a bűn megszemélyesítője, a mártír állhatatosságát pedig ennek tükrében kell értékelni.

BALBÍN 1680, 670.	„Parvum de se et praepostera educatione corruptum Wenceslai ingenium (ut fert multorum opinio) philtris quibusdam magicis efferaverant, et prorsu insanum ex pravo fecerant, scelerum regiorum administri."

[439] Berghauer, 1761, 45.
[440] Balbín 1680, 672.
[441] Csáky 1701, 22.
[442] Mérei 1716, 50.
[443] Kissóczy 1735, 176.
[444] Illyés 1743, 425.

CSÁKY 1701, 12.	„Noha maga is gonosz volt Wenceslaus, mind az által sokak vélekedésse szerént, az eö el fordult udvar népetül ugy megh babonáltatot, hogy merö ész nélkül valo volt.”
MÉREI 1716, 26.	„Wencesló Királynak elméjét (a’ mint sokaknak vélekedése hozta vala: feslett szerelemre gerjesztő babonás itallal meg vakitották vala, és éppen a’ gonoszbúl esztelenné tették a’ gonoszság szolgai.”
KISSÓCZY 1735.	(-)
ILLYÉS 1743, 422.	„…naponként a’ gonosságban méllyebben merülvén, magánál roszszabb lészen vala…”

BALBÍN 1680, 670.	„Non est hic locus licentiosam illam, cruentamque et maculis foede notatam regis Vitam describendi: Annales eorum temporum consulantur”
CSÁKY 1701, 13.	„Nem illendö irásban fel tenni az eö Istentelen el fordult életét mellyet az Kronikában és egyéb Historiákban eléggé fel iedzettek, azért csak aszt hozom elö, a melly Sz. Jánossal történt.”
MÉREI 1716, 26.	„Nincs itt helye azt a’ szabad, és vérben kevert mocskos életet le irni, azon esztendöknek irott Könyveit kell meg kérdeni.”
KISSÓCZY 1735.	(-)
ILLYÉS 1743.	(-)

BALBÍN 1680, 670.	„…maxime quod etiam mensam dapesque regias, caedibus procerum et sanguine respergere pro deliciis et bellariis habebat”
CSÁKY 1701, 13.	„…mégh az Asztalnál sem szégyenlette a vér ontást”
MÉREI 1716, 27.	„…a’ ki a’ maga asztalát, és Királyi eledelit, fegyver halállal, és vérrel öntözni semminek tartotta vala…”

KISSÓCZY 1735, 170.	„Látván pedig a' Királynak erkölcstelen, rendetlen, és tökélletlen életét, kiváltképpen pedig, azt a' pogány kegyetlenségét, hogy Királyi asztalát-is, nem irtóznék fö emberek vérével-is meg-ferteztetni"
ILLYÉS 1743, 422.	„…mivel arra vetemedett vala Wenceslaus, hogy az asztalánál-is a' Fö renden lévöknek vérével az étkeket meg-fertöztetni, gyönyörüségének tartaná"

BALBÍN 1680, 671.	„Adfuisse supplicio Caesarem (etsi id a nemine traditum legerim) cetera ejus vita probabilem conjecturam facit; quod eiusmodi spectaculis oblectari et oculos pascere solitum accepimus"
CSÁKY 1701, 18.	„It aszt kel észre venni, hogy iol lehet a régi irássok nem emlekeznek arrul, hogy a kirally személlye szerént ielen lett volna a Sz. Ember kinzássán, noha eö efféle gyötrelmeknek látássában iggen gyöniörködöt, hihetö azért hogy ittis ielen volt"
MÉREI 1716, 40.	„A' Király maga a' kinzáson jelen vala, a' minthogy ebben az ö élete folyása lehetséges hitelt tészen, mert ö az ollyan dolgok látásában gyönyörködni, és szemeit hizlalni szokta vala"
KISSÓCZY 1735, 174.	„holot maga jelen-létében iszszonyúképen csigáztatván, és kénoztatván"
ILLYÉS 1743, 424.	„Semmit a' kegyetlen hóhérok el nem mulattanak a' Szent János gyötrésében a' Király jelen-létében"

Végül ugyanez lehet az oka, amiért Balbín, majd az őt alapul vevő szerzők Vencelnek a hóhérral való bizalmas kapcsolatát jellemezve így írtak: a király keresztapának (*patrinus*)[445] vagy komának (*compater*)[446] nevezte az egyik legalantasabb munkakör képviselőjét.

A szerzők a kora újkor emberének természetes kritikai igényével szemlélték a XIV. században élt szent biográfiájában található egyes történeteket; ennek két módját találták meg: egyes információk egyértelmű történeti vagy geográfiai adatokhoz kötésével (ilyen például Nepomuki Szent János szülőhelyének, illetve prágai tanulmányainak részletező, adatokban gazdag leírása) vagy azok hiányának hangsúlyozott felismerésével. Johann Christian Baczina alapján például az 1701-ben keletkezett ma-

[445] Balbín 1680, 671.
[446] Větrovský 1729, 33.

gyar nyelvű kézirat szerzője arról is megemlékezett, hogy egyes történetírók szerint Nepomuki Szent János a város főplébánosa is volt, ám ez az információ nem vehető bizonyosnak:

> „Asztis állattyák némelly Historicussok hogy Sz. János a Prágai Fö Plebanusságotis viselte, de mivel a Temető hellyére tétettet köre valo irás arul nem emlekezik, nem tartatik bizonyosnak."[447]

Az is megfigyelhető, hogy esetenként a középkori hagyomány által ihletett motívumok, tartalmilag azonos történetrészletek vehetők észre a Nepomuki-életrajzokban, ám ezek eszmeileg már eltávolodtak az eredőjüktől. A legszemléletesebb példa talán Nepomuki Szent János megkínoztatásának története, melynek leírása csupán néhány gondolatra koncentrálódik. Már nem az a cél, mint a középkori legendák esetén: hogy bizonyos naturalisztikus részletek beemelésével, aprólékos kidolgozásával állítsák piedesztálra a megkínzott erkölcsi nagyságát és rendíthetetlenségét, egyben biztosítsák, hogy az olvasó lélekben mintegy átélje a tortúrát, illetve csodálatot váltson ki belőle a mártír iránt. De nem is az *Officia oratoris* általi gyönyörködtetés igényének kívántak eleget tenni a hagiográfusok: csupán a mártíromság tényét közölték, annak különösebb részletezése nélkül. A hangsúly már egyrészt az Isten és szentjének meghitt kapcsolatára tevődött át, melyet a kínzások utáni isteni vigasztalás leírása szemléltet, másfelől viszont IV. Vencel gonoszságának minél átfogóbb karikírozására a bűnnel való küzdelem heroikusságának szemléltetése érdekében.

A kritikai igény legadekvátabb példája, mely az 1743-as Illyés-féle legendáriumig minden vizsgált szövegben megjelenik valamilyen módon, az a jelenet, amikor a kínzások után Isten enyhítette a pap testi-lelki fájdalmait. Bohuslav Balbín jegyezte meg az esemény rögzítésekor, hogy valamiféle mennyei vigasztalásai voltak a szenvedőnek, azonban nem lehet tudni, milyen típusúak voltak ezek.

> „Veteres codices caelesti consolatione recreatum Joannem tradunt; at qualis ea consolatio fuerit, an interna quaedam ad animum divinitus illapsa, an etiam externa ex Sanctorum Angelorum colloquio, aliove caelesti aspecta (ut saepe aliis viris sanctis evenisse in eorum gestis legimus) non explicuerunt."[448]

Balbín ebben az esetben is Dlouhoveský alapján dolgozott, bár az 1668. évi kézirat szerzője még csak annyit közölt, hogy Nepomuki Szent Jánosnak mennyei vigasztalás segített a kínzást követően: „consolatione coelesti recreatus fuit."[449]

[447] Csáky 1701, 11.
[448] Balbín 1680, 671.
[449] Berghauer 1761, 45.

Az 1716-ban kiadott Mérei-kötetben így olvasható ez a gondolat:

> „A' régi könyvek mennyei látások gyönyörködtétésével újjitva irják, hogy vólt Sz. János; de minémű gyönyörüség vólt az? belső-é? melly az Istentül a' lélekben bé szállot? avagy külsö-é? a' Sz. Angyalok szózattyokból, és látásokból (a' mint sokszor más egyéb szent életü emberekkel, hogy történt olvassuk) nem világossan jelentettek."[450]

E szövegrészlet azért is izgalmas, mert a mennyei igazolás módját megjelenítő *apparitio* tényéről már nem akarnak egyértelmű állást foglalni a szerzők: a vigasztalás módjára két választási lehetőséget kínálnak az olvasóknak, rájuk bízva, melyik verziót fogadják el. A középkorban a vigasztalás – tehát az isteni igazolás – módja jellemzően külső szemlélők által is érzékelhető csodajelenés volt, melynek egyenes következménye lett a szenvedő lelki (egyben sokszor fizikai) megerősödése. A kora újkori szenttisztelet azonban már más hangsúlyokat keresett; a lélekben átélt, külső szemlélők által nem látható csodák legalább annyira fontosakká váltak, mint az érzékelhető csodajelenések.[451] Balbín nem foglalt állást és külön kezelte ezt a két jelenséget, felvetve annak lehetőségét, hogy a vigasztalás egyfajta külső szemlélők által nem érzékelhető, interiorizált, belsővé tett csodajelenés volt, [452] ami gondolati szinten ment végbe, ez esetben az isteni igazolás nem direkt, látható módon jelenik meg, hanem a szent állhatatossága utal csak rá. Ez a kettősség abban is megnyilvánul, hogy Nepomuki Szent János életéből nem is jegyeztek fel az ő közreműködésével létrejött csodákat (*miracula in vita*); a külső szemlélők által a születése és a halála idején is érzékelhető csodajelenések mint mennyei igazolások pedig csupán megtörténtek vele;[453] a mártírhoz köthető csodák döntő többsége csupán a halálát követően realizálódott (*miracula post mortem*).[454]

Nepomuki Szent János életrajzaiban a mártíromság tehát ugyanolyan értékkel bír, mint a középkori hagiográfiákban, ám alapjaiban ez már nem teljesen ugyanazt jelentette, mint az utóbbiak esetén. A kínzások aprólékos kidolgozottságának hiányára, illetve az isteni vigasztalás lehetséges módjaira már kitértem, ám van még egy eleme e történetnek, mely már nyomokban sem tartalmazza a középkori legendáriumok egyik jellemző toposzát. Nepomuki Szent János ugyanis, legalábbis egyes korai életrajzait tekintve, nem örült a leendő mártíromságának és nem várta azt, mint azon középkori sorstársai, akik életrajzait középkori hagiográfusok készítették el, hanem csupán tu-

[450] Mérei 1716, 42.
[451] Leone 2010, 532.
[452] Leone 2010, 531–533. Szilágyi 2015, 103.
[453] Hasonló jelenségre figyelt fel Massimo Leone is Loyolai Szent Ignác megtérésének kulcsjelenete kapcsán, amikor Szent Péter apostol megjelent a későbbi rendalapító betegágyánál. Egyes képi megjelenítéseinél az apostol a maga realizációjaként jelenik meg, más esetben viszont csupán a szobába beáramló fény jelzi a víziót. E jelenségről l. Leone 2010, 67–68.
[454] A tipizáláshoz l. Klaniczay 2004, 31.

domásul vette, hogy ez meg fog történni vele. Ezt Větrovský, illetve az 1735. évi komáromi társulati kézikönyv szerzője írta le talán a legtalálóbban, náluk már ugyanis Istennek kellett arra figyelmeztetnie a papot, hogy nem kerülheti el a sorsát. Hogy e szemléletváltást érzékeltessem, utóbbi mellé illesztem a Mérei Mihály-féle azonos szövegrészletet.

MÉREI 1716, 43–44.	KISSÓCZY 1735, 174–175.
„…az elöbbi régi hivatallyát nagyobb lelki buzgósággal; mint sem annak elötte újjitani kezdette; azon okkal magát, el készitvén az halálra; melly hogy az alkalmatlan Wenceslausnak természetibül, és emberi vért szomjúhozó, dühös haragjábúl, nem sok üdö múlvan rajta következhetik, nem kételkedhetett.”	„Vélhette vólna már a’ meg gyözhetetlen lélek, hogy a’ Király dühössége tovább nem mégyen, de Istentül (ki az ö hiv szolgáira szorgalmatos gondot visel) meg-intetvén, hogy bizonyossan halált fog szenvedni, ki méne az Udvarból, és a’ maga nyájához viszsza-tére.”

E szövegrészlet szintén a Trient utáni szenttisztelet megváltozott jegyeit mutatja: Nepomuki Szent Jánosnak már nem kell kiválónak lennie, reakciói ennek megfelelően maradhatnak „emberiek”, így végül az erényei, állhatatossága és különösen a hite emeli ki őt embertársai közül. Ehhez képest Illyés András legendáriumában már újra a standard mártír attitűd, tehát a megingathatatlan eltökéltség olvasható.[455]

Hasonlóképp nem olvashatunk az aszkézis, az önsanyargatás embert megpróbáló megnyilvánulásairól, bár a kora újkori szentéletrajzokban rögzített önként vállalt szenvedés is felfogható egyfajta mártíromságnak.[456] Az, hogy a pappá szentelése előtt egy hónapot a világtól elvonulva, böjtölve töltött, csupán követendő (és követhető!) példa a hívők számára. Bár a szövegek nem tesznek utalást az aszkézisre, az 1725. évi Pfeffel-metszetek[457] közül a hatodik számú mégis utal rá a kép előterében elhelyezett önsanyargatás eszközeivel,[458] ám ez a narratíva később sem gyökeresedett meg a szent életrajzaiban.

Egyes középkori toposzoktól való kritikai igényű eltávolodás figyelhető meg abban a szövegrészletben is, melyben a fiatal János kimagasló retorikai tehetségét nem valamiféle isteni ajándéknak írták le a szerzők, hanem olyan tényezőnek, „mellyre ötet maga a’ természet formálta, és alkalmatosnak szerzette;”[459] e gondolatiság eredő-

[455] „…nagyobb buzgósággal mint annak elötte kezde a’ maga hivatallyában eljárni, (…) tudván, hogy nem sokára el-vészi fáradságinak jutalmát; mivel a Mártyromságról, a Király kegyetlensége miatt, nem kételkedett.” Illyés 1743, 424.

[456] d. Bitskey 2015, 242.

[457] L. 193–195. oldal és 34., 37. kép.

[458] *Vita B. Joanni Nepomuceni Martyris* 1725, o.n.

[459] *Nepomucéni Sz. Jánoshoz…* 1743, 7.

je szintén Bohuslav Balbín volt.[460] Mérei pedig Beckovský eredetijének megfelelően Balbín megjegyzésének csupán az első mondatát vette át, ám az 1701-es kéziratban még a teljes gondolatsor olvasható:

> „Az eö szép Elméie felet adatot eö néki az ékessen szollásnak malasztya mint ollyannak, a ki olly nagy reménséghre születtet, és mivel nagy dolgokat volna véghben vivendö, azért ahoz a Természetis, minden segitséget nyuitot eö néki, mert ugyanis a mihez reménységgel bizunk, ahoz serénnyen nyulunk, és ellemben, valamit reménségh nélkül teszünk, minden munkát s fáratságot hiában valonak itélünk."[461]

Ahogy a második fejezetben tárgyaltam, a kora újkori szentek életrajzát tekintve különösen jellemző volt azon csodás elemek leírása, melyek jól dokumentáltak, hiteles tanúk által igazoltak, de a tudomány eszközeivel továbbra sem lehetett megmagyarázni azokat; ennek egyik leggyakrabban előforduló megnyilvánulása a csodás gyógyulás volt, mely Nepomuki Szent János életrajzaiban a gyermekkor tárgyalásánál olvasható. Ugyanezen okból hangsúlyosnak bizonyultak az isteni igazolás azon példái, amikor a szentek teste vagy egyes testrészei ép állapotban maradtak fenn, esetleg a haláluk utáni romlatlanság jeleként távolról is érzékelhető jó illatot árasztottak. Nepomuki Szent János esetén Dlouhoveský óta mindegyik vizsgált biográfiában rögzítették (még a rövidített életrajzot tartalmazó hazai társulati kézikönyvekben is szerepel), hogy a test mennyei illatozása árulta el az embereknek, hova rejtették IV. Vencel parancsára a mártír koporsóját,[462] tőle vette át Balbín a történetet.[463]

A mártír tiszteletét ugyan már lényegében nem erősítette tovább, ám kétséget kizáróan annak Isten általi igazolását és támogatottságát jelezte a nyelvcsodája. Ez a korábban már tárgyalt fontos középkori szentségérték volt,[464] mely a kora újkorban is legalább annyira jellemző maradt, természetesen immár a tudományos igényű vizsgálatok sorával kiegészítve. A beatificatiót megelőző vizsgálatok során hivatalos és jól dokumentált eljárás keretében Franz Ferdinand von Kuenburg prágai érsek jelenlétében nyitották fel Nepomuki Szent János sírját 1719. április 15-én, akkor találták meg azt a agyszövet-darabot, melyet akkor még a mártír sértetlenül épen maradt nyelvének hittek.[465] 1725. január 27-én, egy újabb vizsgálat során, melyeken a klerikusokon kívül világi orvosok is részt vettek, történt meg a legenda szerint, hogy a nyelv csodálatos módon megduzzadt és a színe vörössé vált.[466] Ezután terjedtek el a mártír nyelvét bemutató metszetek, illetve amulettek, utóbbiakba sokszor a szent sírjáról

[460] Balbín 1682, 96.
[461] Csáky 1701, 5.
[462] „sed id per mirum odorem et fragrantiam occlusum se prodidit, et manifestavit" l. Berghauer 1761, 46.
[463] Balbín 1680. 672.
[464] A legismertebb középkori hitvalló, akinek szintén romlatlanul épen maradt a nyelve, Páduai Szent Antal.
[465] Vlček 1993.
[466] Royt 2009, 117.

származó port téve.[467] Az erről szóló részletes, az exhumáláson részt vevő orvosok tanúvallomásait is tartalmazó beszámolót az *Acta utriusque…* is tartalmazza,[468] abból átemelve pedig Větrovský is közölte. Annak ellenére, hogy nyelvereklyéjéről a kortárs hazai közösségek is tudtak,[469] a nyelvcsodáról az egyébként aktualizált információkat tartalmazó 1735. évi komáromi társulati kézikönyv nem tudósított; az csupán relatíve későn, 1743-ban jelent meg az Illyés András-féle legendáriumban.

Nepomuki Szent János mint ideális lelkipásztor

Egy szent valójában az erényei által válik a közösség számára példaképpé;[470] ezek az erények azok, amelyek cselekedeteik mozgatórugóit jelentik. Nepomuki Szent János azonban nem csupán ezen belülről fakadó jegyek alapján jellemezhető: életrajzának tárgyalásakor konkrét viselkedési módokat is rögzítettek a kora újkori szerzők, melyek egyfajta „illemkönyvként" szolgálhattak koruk megújítani kívánt egyházi közössége számára: ezek legrészletesebben hitszónoki minőségében karakterizálják őt; a személye ennek megfelelően egyfajta indirekt intelem is volt a papok felé.

Nepomuki Szent János prédikátori tehetségének bemutatása adott a leginkább lehetőséget az ideális, azaz a Trient újító szellemiségének megfelelő, elvárt hitszónoki viselkedés érzékeltetésére. A zsinat 1546. április 16-án született határozatában rögzítették a prédikációk formai és tartalmi követelményeit, párhuzamosan a prédikátorok viselkedési és megjelenési követelményeivel. Egy szentbeszédnek eszerint világosnak és érthetőnek kell lennie, tartózkodni kell a kétértelmű szövegrészletektől, a prédikátorok ne törekedjenek a személyes dicsőségre, végül a hallgatóság lelki épülését tartsák szem előtt.[471] A jezsuita Bohuslav Balbín mint a későbbi biográfiák alapjául szolgáló Nepomuki-életrajzok szerzője azonban nem csupán ebből meríthetett: már az első egyetemes rendi gyűlésen, 1588-ban már rögzítették a prédikációk trienti szellemiségű alapkövetelményeit, majd az ötödik rendi generális, Claudio Aquaviva (1543–1615) rendelkezéseivel, illetve a szintén jezsuita Antonio Possevino (1553–1611) 1593-ban megjelent kétkötetes *Bibliotheca selecta*[472] című kiadványával tovább részleteződtek ezek az irányelvek. A leghangsúlyosabb természetesen továbbra is az *utilitas*, a hasznosság elve maradt, hiszen egy prédikációnak végső soron a hallgatóság lelki épülésére kellett szolgálnia.[473]

[467] Szilárdfy 1993, 211.
[468] *Acta utriusque processus…*, 1721, 379–382.
[469] L. a nyelv formájú ereklyetartók és amulettek elterjedését. Szilárdfy 2003, 217.; Lábadi 2015, 79.
[470] Sághy 2005, 26.
[471] Bitskey 1979, 15.
[472] Possevino 1593.
[473] Aquaviva vonatkozó intelmeinek két legfontosabb gyűjteménye, a *Regulae Societatis Jesu* (1582), illetve az 1613. május 28-án kelt *Epistola R.P.N. Claudii Aquavivae ad provinciales Societatis monita compectens formandis*

A Balbíntól kezdve megjelenő szövegrészletek jellegzetessége ezeknek az irányelveknek megfelelően, hogy a pap-szónok hajlíthatatlanságát hangsúlyozzák: eszköztárukban nem kaphat helyet formai vagy tartalmi korrekció a hallgatóság pozitív befolyásolására; a Szentlélek ihlető ereje ugyanis tökéletesen elegendő arra, hogy a beszédek következményeként a befogadók életük megjobbítására törekedjenek, de arra a célra is tökéletesek, hogy a szónok személyét kellő mértékű tisztelet övezze. E fontos életrajzi részletet szintén Balbín illesztette be a mártír életrajzába. Dlouhoveský ugyanis még csak arról számolt be, hogy a kiváló szónoki képességekkel rendelkező papot nagy sokaság hallgatta, akik erkölcseiben és életvitelükben is pozitív változást indikáltak e prédikációk.[474] Ehhez képest Balbín teljes körű jellemzést adott Nepomuki Szent János szónoki képességeinek tárgyalásakor az ideális lelkipásztor ismérveiről, a prédikációk hallgatóságra gyakorolt hatásairól:

> „Ex hac solitudine egressus, et sacris iniriatus Ordinibus, cum nullas ad populum phaleras et multa dicta, ut ait Comicus, sed Spiritu divino animata verba et caelestia sensa, velut hastas amentatas, aut potius ipsos currus falcatos in subjectam concionem ex alto immitteret, et regnaret in animis; ex auditorum commendatione, motu, lacrymis, et magis emendatione vitae, magnam sibi paravit auctoritatem, et brevi praestantis Ecclesiastae nomen apud Pragenses est adeptus."[475]

E gondolatkör hasonlóképpen jelent meg az 1716. évi Mérei-fordításban, illetve az 1743-as kolozsvári társulati kézikönyvben is:

> „midön a' kösséghez nem czifrázott himes szókkal, héjában való pipes beszédekkel; hanem az Isten Szent Lelkével, elevenittetett igékkel, elméjének Istenes gondolatival, mint valami kötött dárdákat, vagy éles kaszákat, a' maga Prédikácziójára onnan fellyül bocsátaná, és uralkodnék az emberek szivében, és a' halgatóknak indúlattyából, könyvezésekbül, magok életeknek jobbitásából, rövid idön fö, és elsö Prédikátori nevet érdemlett..."[476]

contionatoribus accomoda, illetve a *Bibliotheca selecta* részletes elemzését l. Bitskey 1979, 44–48.

[474] „Munus Ecclesiastis seu Praedicatoris in Metropolitana Ecclesia per aliquot annos continuo subiit, et ex Triurbe Pragensi plurimus ad meliorem frugem traxit. (…) Vitam Apostolicam aggressus et avidissime sectatus est, animas errabundas in ovile Christi reducebat, peccatores maximos ad poenitentiam movebat." Berghauer 1761, 45.

[475] Balbín 1680, 669.

[476] Mérei 1716, 13.

A XVIII. század második felében kiadott magyar nyelvű életrajzokban már azok a szövegrészletek sem jelennek meg, melyek az ideális prédikátori attitűdöt mutatják be: pusztán annak tényszerű közlését olvashatjuk, hogy a későbbi mártír szentbeszédein nagyszámú hallgatóság vett részt.[477]

E kései életrajzokon kívül az összes korábbi magyar nyelvű szövegben rendre hangsúlyozták azt is, hogy akik Nepomuki Szent János példáját követik – nem a mártíromságban, hanem a feddhetetlen életvitelben és Istenszeretetben –, azok jó irányba haladnak az üdvösség elnyerése felé vezető úton. Jelen példámban kifejezetten a szerzetesközösségek tagjai kaptak iránymutatást; ahogy Balbín fogalmazott a prágai Szent György-kolostorban élő bencés apácákkal kapcsolatban:

> „Religiosae Virgines in Parthenone sacro ad D. Georgium in Arce Pragensi, et ipsae B. Joanne ducente et docente ad summum religiosae perfectionis apicem, non tam passibus, quam volatibus ferebantur."[478]

E szövegrészlet, szintén más kontextusban, a kézirat legvégéhez illesztve Dlouhoveskýnél is szerepel. Ő az apácák áhítatát még nem a középkortól eredeztette, mint Balbín, hanem a kézirat megszülésének időszakára utalt, amikor így fogalmazott:

> „Sanctimoniales in Parthenone Divi Georgii Pragae ab Eo utpote suo Confessario Spiritum se accepisse antiquitus fatentur, Eumque post obitum invocatum propitium senserunt, et defacto dum invocant, experiuntur."[479]

E mondat nem csupán azért fontos, mert jól illusztrálja Balbín munkamódszerét: ha kompilált, különösebb aggály nélkül helyezte más szövegkörnyezetbe és alakította át igényeinek megfelelően az adott szövegrészletet. Azért is fontos, mert Dlouhoveský itt valójában arra utalt, hogy a prágai Szent György bencés apácakolostor lakói (akik a középkortól kezdve foglalkoztak az uralkodói családok és az arisztokrácia leányainak nevelésével, főnöknőjük pedig hagyományosan a királyi család tagja volt) régóta elismerik Nepomuki Szent János szentségét és imáikban fordulnak hozzá. A Méreikötetben ez a rész a balbíni szövegrészletet idézve és kissé esetlenül fordítva így szerepel (a későbbi magyar szövegvariánsokban már nem olvasható):

[477] „és az ö prédikállására a' Szent Vitus Templomában, nem tsak a' Király egész Udvarával, hanem azok-is, kik elöb' az ó halgatói vóltak, seregenként meg-jelentek, örömmel halgatván ötet, és az ö oktatásitól fügvén." Ilyllyés 1743, 421.

[478] Balbín 1680, 670.

[479] Berghauer 1761, 48.

> „A' Szerzetes Szüzek az ö tiszta szüz lakó helyekben a' Prágai Várban Sz. György Mártyr titulussa alatt, ők-is Szent Jánostúl tanittatván, és vezéreltetvén, a' Szerzetes jóságos cselekedeteknek hegyére nem csak lépdegélve, hanem ugyan repülve vitettek."[480]

Minden korai, a XVIII. század első felére keltezhető magyar szövegben megfigyelhető az is, hogy az ideális pap nem csupán a közösség lelki üdvéért felel, hanem önként, ellentételezést nem kívánva aktívan részt vesz annak életében, tevékenyen alakítja hétköznapjait, ahol ez szükséges. Nem csupán szellemi vezető tehát, hanem olyan ember, aki ismeri és érti a közösség világi problémáit, törvényszerűségeit és törvényeit is; a világi ismereteknek legalább annyira a középpontja, mint az egyházaiké. Szintén Balbín Nepomuki-életrajzaiban szerepel a döntőbírói szerep hangsúlyozása: az *Acta Sanctorum*ban még a két, azonos korban élt hasonló nevű személy elvi lehetőségének a közlésével, a *Bohemia Sancta*ban viszont már a gyóntatóra vonatkoztatva.

A Mérei-kötet adott részletében Bohuslav Balbín *Bohemia Sancta*jának eredeti szövege köszön vissza:

> „Az bizonyosbb Sz. Jánost ezen üdöben, hogy a Prágai Anyaszentegyház, az Isteni tudomány némünemü csudájának, és hogy úgy szóllyak, a' leg belsöbb Szentségek értelme mesterének tartya vala, mert olly nagy vala, ezen Sz. Férjfiúnak jóságos cselekedete, és bölcsesége felöl az emberek vélekedése, hogy valamit Sz. János tanácsúl rendelne, azt mások mint minden igassággal tellyes dolgot elhinnék, és minden ellen mondás nélkül el követnék. A' régi irott könyvek adnak hitelt, hogy az hol igen nehéz értelmü dolgokban, kik a' Birák sententiáival el nem végezödhettek, Nepomucénus Sz. János választó Bíró, és (a'mint szóllanak) dicsérönek, hellyben hagyónak választatik, azt-is a' Sz. Férjfiú a' tudománynak bizodalmával, és a' békesség szeretetivel vette, és maga sententiáját ki mondotta, azokból a' sententiákból, a' mellyek elö hozatnak, ismérjük-meg."[481]

Ez a szövegrészlet szintén nem szerepel az 1735. évi komáromi társulati kézikönyvben, valamint a XVIII. század második felében kiadott magyar nyelvű Nepomuki-életrajzokban.

Nepomuki Szent János alkalmassága abban is megnyilvánult, ahogy számos középkori és kora újkori szenthez hasonlóan rendre visszautasította a magasabb presztízsű, illetve kiváló bevételi forrással kecsegtető felsőbb egyházi titulusokat: említés szerint a litomyšli püspöki és a vyšehradi préposti címeket, mivel „a' megtérő lelkek

[480] Mérei 1716, 23.
[481] Mérei 1716, 23–25.

nyereségétül, és a' prédikállásnak hivataljától, elszakadni semmiképpen nem akarna."[482] Egyetlen hivatalt engedélyezett magának: a királyi pár alamizsnaosztója volt, mely minőségében szintén sokak csodálatát vívta ki életében. Érdekesség, hogy a Nepomuki-ikonográfiának csak parciálisan része, hogy szegények és elesettek támogatójaként jelenjen meg; egy korai kivétel az 1641-ben megjelent *Fama Posthuma* volt, mely címlap utáni első rézmetszetének középpontjában a koldusoknak alamizsnát osztó Nepomuki Szent János látható.[483]

A Nepomuki-biográfiák olyan betéttörténeteket is tartalmaznak, melyek tematikailag elkülönülnek az életút szigorú linearitásától, ám mellékszálként mégis nagyon fontos szerepük van: arra szolgálnak, hogy Nepomuki Szent János jellemének szilárdságáról és feddhetetlenségéről adjanak tanúbizonyságot. E célt szolgálja a sületlen kappant felszolgáló szakács története, akit Vencel megkínoztatott, és Nepomuki János volt az egyetlen, aki ez ellen határozottan szót mert emelni az uralkodó előtt, megfeddve őt istentelen viselkedése miatt.[484] Végül ugyanilyen toldásként értékelhető Nepomuki Szent Jánosnak a vértanúságát megelőző zarándoklata a Boleszlávi Szűzanyához,[485] annyival kiegészítve, hogy ez nem valamiféle specifikusság az életrajzokban, hiszen a kora újkori szentéletrajzok egyik általános sajátossága volt a különböző zarándokhelyek népszerűsítése.[486] Ettől függetlenül a szentnek Szűz Máriával való meghitt szellemi kapcsolata, melyre a szövegek szó szerint is utalnak, lényegében a zsinati határozatokkal egybecsengő indirekt támogatása a Mária-kultusznak.[487]

Megújuló örökség, régről ismert újdonság

Szilágyi Anna-Rózsika tette fel azt a találó kérdést Illyés András legendáriumának mártírtörténeteit vizsgálva: vajon „hogyan lehet újra elmesélni egy több évszázados történetet úgy, hogy a középkori csodaközpontú világnézetet nagyrészt maga mögött tudó kora újkori ember számára se legyen unalmas?"[488] A „ne legyen unalmas" alatt természetesen befogadhatót, átélhetőt, racionalizálható eseménysort értve valóban tetten lehet érni a szövegekben, milyen módon sikerült integrálni – vagy diszkréten elutasítani – bizonyos középkori eredetű toposzokat mint szentségértékeket a XVII–XVIII. század környékének megváltozott társadalmi-egyházi keretei között.

[482] *Nepomucéni Sz. Jánoshoz…* 1743, 17.
[483] Elemzését l. 190–191. oldal és 35. kép.
[484] Ez a történet szintén Dlouhoveskýnél jelent meg először, tőle vette át Balbín, l. Berghauer 1761, 45.
[485] Stará Boleslav (ném. Altbunzlau)
[486] Szilágyi 2015, 35.
[487] Ez a történet szintén Dlouhoveskýnél jelent meg először, tőle vette át Balbín, l. Berghauer 1761, 45. A cseh védőszentekre is jellemző a kora újkorban, hogy életrajzaikban rendre hangsúlyozták a Szűz Máriával való szoros kapcsolatot. Royt 2009, 26.
[488] Szilágyi 2015, 154.

Látható, hogy a racionalitás, a kézzelfoghatóság igénye már ezekben a szövegekben is megjelent, de ez nem csak abban a bollandista igényben realizálódott, hogy hiteles forrásokat sorakoztassanak fel az életrajzban és elhagyjanak mindent, ami nem adatolható, hanem abban is, hogy esetenként egy-egy megjegyzéssel jelezzék: bár egyes információkat nem tudnak megerősíteni, azokat nem hallgatják el, hanem elfogadásukat a hallgatóságra bízzák.

Az is egyértelműen látszik, hogy a szent mártíromságához vezető főbb eseménysorok hasonló felépítettséget mutatnak, mint azok, amelyek az évszázadokkal korábbi szentéletrajzok gerincét képezik, és hasonló toposzokból építkezik számos, a szent karakterizálására szolgáló anekdotikus történet is. Az *Acta Sanctorum*mal nemzetközi publicitást kapott Nepomuki-életrajz számos olyan történetet tartalmaz, melyek a középkori szentek hagyományaival kapcsolták össze Nepomuki Szent Jánost; ezekkel kapcsolatban nem túlzás arra gondolni: e jelenség valamiféle indirekt jelzés is volt a hívők számára, hogy a mártír a korábban élt és már kanonizált nagy szentek méltó utóda, mivel ugyanazon értékek és történetek mentén alakult az életútja.[489] Ám az is észrevehető, hogy számos olyan kisebb részletező történet is helyt kapott a biográfiákban, melyek célja inkább csupán valamiféle személyesebbé, befogadhatóbbá tétel, egyfajta pozicionálás mind a mártír életére vonatkoztatva, mind az életrajzok készültének idejét tekintve. E történeteket a szigorúan vett életrajzi fejezetekben nagyrészt Dlouhoveský írta meg először, tőle vette át Balbín, a legtöbb esetben kiegészítve elődje írását. A középkori hagyományból táplálkozó motívumok egy része már eltávolodott az eredőjétől és a kora újkori hagiográfiák eszmeiségét követi; tehát tartalmilag még helyt kaptak, de az eredeti mondanivaló már nem vagy kevésbé olvasható ki belőlük; ennek legszemléletesebb példája a mártír megkínoztatásának története. E jelenségeket összegezve egyértelműen látszik a szövegeken, hogy olyan időszakban születtek meg, melyben a műfaj új keretei alakulófélben voltak; a szentek középkori legendáinak hagyományára támaszkodva, de azokat meghaladva, a kora újkori társadalom igényeinek megfelelő új narratívákkal bővítve adták közre ezeket a szentéletrajzokat.

Főbb motívumait tekintve a magyar nyelvű Nepomuki-biográfiák is követik a szentéletrajzoknak ezt az értékrendjét. Részleteit tekintve azonban egyértelmű, hogy a XVIII. század elején keletkezett fordítások: az 1701. évi pozsonyi kézirat, illetve Mérei Mihály 1716. évi szentéletrajza sokkal részletesebben tárgyalja az életút ezen elemeit. A társulati kézikönyvek (kivéve az 1743 évi kolozsvárit, mely szövege a Mérei-kötetből került átemelésre, tartalmilag tehát azzal megközelítőleg azonos), illetve az Illyés András legendáriumához illesztett Nepomuki-életrajz azonban e tekintetben kivonatoltnak tekinthetők: szövegeikből nagy számban hiányoznak azok a részletek, melyek mankóul szolgálhattak volna az ideális hitéletet és életvitelt illetően, egyben segíthettek volna a hívőkhöz közelebb hozni a szent alakját. Éppúgy hiányoznak, legalábbis csak minimálisan jelennek meg a villegasi „élő kép"-metaforá-

[489] Matsche 1971, 50–51. Szent Odóval kapcsolatban l. Sághy 2009, 31.

nak megfelelő, a bűnt Vencel alakjával párhuzamba állító allegorikus szövegrészletek. Ennek oka részben technikai jellegű: a társulati kézikönyvekben, illetve az Illyés-féle szentéletrajzban értelemszerűen adott hely és financiális háttér állt rendelkezésre, az életrajzokat tehát rövidíteni kellett. Legalább annyira fontos azonban, hogy a szent tiszteletének intenzív hazai terjedése okán a század közepétől már nem kellett annak a lehetőségével számolni, hogy egy ismeretlen, legalábbis az egyház által hivatalosan nem támogatott személy életútját, valamint tiszteletének rítusait és jellemzőit kell bemutatni a hívőknek, az életrajzok tehát ekkor már ténylegesen tárgyilagosabbakká válhattak. Annyi azonban bizonyos, hogy Nepomuki Szent János még e rövidített magyar nyelvű életrajzait tekintve is valóban a keresztény igazság hordozója volt minden megörökített cselekedetében, alakjában pedig az ideális pap képe is egyértelműen kirajzolódott.

28. kép: Jan Brokoff Nepomuki Szent János szobra a prágai Károly-hídon, 1683

A mártír alakját tehát sikerrel adaptálták a kora újkori társadalom megváltozott szellemi elvárásaihoz úgy, hogy közben nem tagadták meg a középkori legendáriumok részét képező topikus ismertetőjegyeket sem, csupán a maguk igényeihez igazították azokat. Nepomuki Szent János így vált „ismeretlen ismerőssé," egy olyan személlyé, akinek életútja, illetve személyes megnyilvánulásai, ha csak részleteikben, de mégis visszaköszöntek az addigi mártírtörténetekből. Ezzel biográfiája máris olyan plusz jelentéstartalommal gazdagodott, mely minden bizonnyal valamiféle érzelmi többletet is jelentett a hívők számára; végeredményben ez is elősegíthette tiszteletének időtálló elterjedését Európa-szerte, és ezek hiánya is gátolhatta, hogy Jan Sarkander kultusza, akinek életrajza nem bővelkedett ilyen a középkori legendáriumok megújított örökségét képező részletekkel, nem tudott ennyire beágyazottá válni még Csehországban sem. Azonban e jellegzetességek továbbra sem magyarázzák Nepomuki Szent János kultuszának rövid időn belüli intenzív elterjedését és globálissá válását – e kérdésre tisztelete jellegzetességeinek számbavételével tervezek válaszolni, melyeket az életrajzaiban rögzítettek.

A tisztelet rétegei

A továbbiakban a Nepomuki-életrajzok tiszteletfejezeteit vizsgálom annak érdekében, hogy megfigyelhessem, vajon hasonló szövegátvételi folyamatok határolhatók le a mártír kultuszának jellemzőiben, mint amelyek az életrajzi fejezetekben is észrevehetők; milyen módokon tisztelték azt a személyt, akinek kultuszát ekkor még nem hagyta hivatalosan jóvá az egyház, miben voltak mások a balbíni életrajzok mint az elődjeik, végül a tiszteletnek ezen jellemzői milyen formában jelentek meg a magyar vonatkozású életrajzokban? E vizsgálódástól azt várom: segítsen megtalálni azokat az okokat, melyek elősegítették a Nepomuki-kultusz gyors ütemű terjedését, és segítsen megválaszolni a legfőbb kérdéseket: miért a XVII. század második felében kapott lendületet e tisztelet, miért érkezhetett meg már e század fordulójára és hogyan terjedhetett el ennyire gyorsan Magyarországon?

A kultusz egyházi legitimációjának kérdése

Bár Jan Tannernél, rá hivatkozva pedig Pešinánál is olvashatunk arról, hogy ugyan nem kanonizálták, a nép mégis szentnek nevezi és akként tiszteli a mártírt, Dlouhoveský, majd őt idézve és kiegészítve Balbín volt az első, aki impozáns adatmennyiséggel dolgozva módszeresen bizonyította e tisztelet időtlenségét és folyamatosságát. Annak érdekében, hogy e jelenséget egyháztörténeti kontextusban is értelmezni lehessen, röviden át kell tekinteni a nem kanonizált, de vallásos tiszteletnek örvendő személyek kora újkori egyházi megítélését.

A szentkultusz középkori időszakában még nem okozott problémát, hogy valakit úgy emeltek oltárra, illetve ünnepnapját úgy vették fel a római kalendáriumba,

hogy e tiszteletet hivatalosan a szentté avatás aktusával nem hagyta jóvá az egyház. A reformáció szentkultuszt érintő kritikája, majd a Trient körüli megújulásra kész szellemi közeg azonban egyaránt azt indikálta, hogy a XVI. század folyamán egyre hangsúlyosabb igényként jelentkezett a hivatalos elismertetés nélküli szenttisztelet megregulázása.

Az oratoriánus hagiográfus és a szentszéki *Congregazione de Beati* tanácsadója (*consultor*) Antonio Gallonio (1556–1605) többek között rendalapítójának, Néri Szent Fülöpnek a példája alapján 1596-ban annak érdekében emelte fel a szavát, hogy a szentség hírében elhunytakat már a haláluk után szentnek lehessen nevezni és tetteiket nyomtatásban is lehessen olvasni, a haláluk dátumakor pedig szentmisét lehessen tartani. A nyilvános tiszteletadást azonban ő is korlátozta volna a szentmisék lehetőségének jelzett szűkítésével, illetve a szentség hírében elhunytak sírjának feldíszíthetőségével: Gallonio szerint esetükben csak lámpásokat lehetett volna használni, képeket és gyertyákat nem.[490] VIII. Kelemen pápa (1592–1605) ezzel ellentétes véleményt megfogalmazva 1602-ben vizsgálatot is elrendelt a Loyolai Szent Ignác és Néri Szent Fülöp római, illetve Borromeo Szent Károly milánói sírjánál tapasztalható tiszteletmegnyilvánulások tömegessé válása miatt. A római Chiesa Nuovában például Néri Szent Fülöp tiszteletére már a kanonizációt megelőzően is oltárt szenteltek, a sírját feldíszítették, képét a templomon kívül elhelyezve gyertyákkal és votívtárgyakkal ékesítették fel – ahogy a pápa szarkasztikusan megjegyezte, ha kanonizálták volna az oratoriánus rendalapítót, akkor sem lenne nagyobb a tiszteletete, mint anélkül.[491]

Ennek az anomáliának a feloldására VIII. Orbán pápa (1623–1644) vállalkozott, aki 1634. július 5-én kelt *Coelestis Hierusalem* elnevezésű dekrétumában határozottan megtiltotta a Szentszék által nem jóváhagyott személyek vallási indíttatású tiszteletét. A kultusz megjelenítésének minden nyilvános módját tiltotta vagy korlátozta: nem lehetett szentnek vagy boldognak nevezni őket, nem lehetett e személyek tiszteletére templomot vagy oltárt szentelni, tiszteletükre szentmisét mondatni, őket ábrázoló képeket a templomokban vagy egyéb nyilvános helyeken elhelyezni. A területileg illetékes püspökök engedélye nélkül nem lehetett votív tárgyakkal vagy gyertyákkal a sírjukat feldíszíteni, akiknek viszont a Szentszéktől kellett erre engedélyt kérniük. Végül azt is megtiltotta, hogy a szentség jeleivel, mint a nimbusz ábrázolják őket, illetve az állítólagos csodatetteiket és kinyilatkoztatásaikat sem jelentethették meg nyomtatásban.[492]

Nepomuki Szent János tiszteletének a kanonizáció előtti legitimációját azonban mégis ez a pápai szigorítás biztosíthatta, mivel a *Coelestis Hierusalem*ben az is rögzítésre került, hogy más megítélés alá esnek azon személyek, akik tisztelete emberemlékezetet meghaladó idő óta fennáll (*Confirmationis cultus ab immemorabili tempore*

[490] Ditchfield 2007, 210–211.; Sidler 2017, 53.
[491] Sidler 2017, 53.
[492] Wratislaw 1873, 49–52. Sidler 2017, 53–54. Tusor 2004, 148–154.; Kubin 2016, 35–58, különösen: 42–43.

praestiti).[493] Ez azt jelentette, hogy ha az adott személyek tisztelete a dekrétum kiadását megelőzően már legalább száz éve fennállt és folytonosságot mutatott, korlátok között tisztelhetőek maradtak, illetve azon személyek tisztelhetőségét is engedélyezte a pápa, akik már hagyományosan részét képezték a szentkalendáriumoknak.

A boldoggá, illetve szentté avatási eljárás során vizsgálni kellett azt is, hogy egy jelöltnek volt e korábban, tehát az eljárás megindításával bezáróan a Szentszék által tiltottnak minősített tisztelete. Ha nem (*processus super non cultu*), az eljárás a maga rendjében folytatódott tovább, de ha igen (*processus super cultu*), akkor a Rítus Kongregációnak azt is vizsgálnia kellett, mióta áll fenn a tisztelet és folyamatosnak nevezhető-e. Ettől függetlenül a szentség híre (*fama sanctitatis*) természetesen ugyanúgy a boldoggá, illete szentté avatási eljárások kiindulópontjának számított: a Szentszék vizsgálta, mi volt a hívők véleménye egy elhunyt életszentségéről és tiszteletreméltóságáról; mennyire tartósak az engedélyezett tisztelet megnyilvánulásai, mennyire kitartóan kérik a tisztelt személy egyházi elismertetését.[494]

Úgy tűnik, egyes cseh közösségek megoldást kerestek arra, hogy a hivatalos pápai álláspontot a saját hagyományaikkal összeegyeztessék: a későbbi szent tiszteletének elméleti igazolásáról, melynek alapját e kitétel biztosította, és a Rómával nem szembeforduló, de azt engedékenységében mégis meghaladó kreatív kezelési módozatairól számos életrajzíró megemlékezett a Nepomuki-tisztelet tárgyalásakor. Mire a Coelestis Hierusalem nyilvánosságra került, Nepomuki Szent Jánosnak jól adatolható közösségi tisztelete volt Prágában: ismertek voltak a segítő-, illetve büntetőcsodái, sírjára zarándokok helyezték az ex votóikat, reprezentatív festmények ábrázolták őt a cseh nemzeti patrónusok társaságában – a kultusz hivatalos szentszéki elismerése approbáció, beatifikáció vagy kanonizáció révén azonban még sokáig váratott magára. Annyi bizonyos, hogy a pápai megszorításoktól függetlenül a Rítus Kongregáció elutasító határozata vagy késedelmes ítélete nem akadályozta az egyes lokálisan szentként tisztelt személyek kultuszának fennmaradását, akár erősödését és megújulását is; számos példa ismert arra vonatkozóan, amikor a helyi káptalan tagjai hivatalos úton próbáltak érvényt szerezni egyes általuk támogatott szentkultuszok és a hozzájuk kapcsolódó rítusok megőrzésének.[495] Nepomuki Szent János prágai tiszteletének támogatói és elősegítői között is elsősorban a káptalan tagjainak,[496] illetve a helyi érsekeknek a szerepét kell hangsúlyozni, ahogy ezt egyébként például Balbín is megtette.[497]

Az 1634-hez kronologikusan legközelebb álló életrajzi vonatkozású kiadványok még szigorúan vették e pápai megkötéseket. A *Fama Posthuma* három kivételével még nem tartalmazta azokat a csodaleírásokat, melyeket Balbín már kritikai értékű citá-

[493] Kubin 2016, 43. Sidler 2017, 55–56.
[494] Sidler 2017, 54–55.
[495] Ducreux, 2016a, 30.
[496] Vácha 2016, 76.
[497] L. 199–200. oldal

tumokkal és forrásmegjelölésekkel igyekezett igazolni. Azt viszont rögzítette, hogy a mártír prágai és nepomuki tisztelete a XVII. század közepén már jól dokumentálható tényező volt, melynek elemeit azonban a közösség és az elöljáróság is igyekezett keretek között tartani. Tomáš Jan Pešina a *Phosporus septicornis* címlapját követően pedig – nyilván a cenzori elvárásokat is kielégítendő – *Protestatio Scriptoris* címmel reagált a VIII. Orbán pápa által eszközölt szigorításokra, deklaráltan is alárendelve magát a megkötéseknek, hangsúlyozva, hogy egyes történetek leírása nem a hivatalos egyházi álláspontot képviselik.[498]

Valójában nem Balbín, hanem Tanner írt először arról, hogy bár a Szentszék hivatalosan nem ismerte el a mártír tisztelhetőségét, ő mégis régóta a népi devóció középpontjában áll. Ezt követően Dlouhoveský is megemlékezett e jelenségről, ám nem a szentszéki álláspontal való polemizáció igényével, csupán a tisztelet jellegzetességeit rögzítve.[499] E szövegek inspirálták Balbínt, aki Tannertől lényegében átvette az alapproblémát, Dlouhoveský kéziratából és a jelzett korábbi forrásokból pedig a tisztelet látható jeleit. Ezeket további új információkkal kiegészítve próbálta tételesen bizonyítani a mártír tiszteletének időtlenségét és folytonosságát úgy, hogy a Szentszék korlátozó álláspontjával összehangolta a devóció egyéni és közösségi megnyilvánulásait.

Tanner a Chanowsky-életrajzának 1660. évi bővített kiadásában így jellemezte a mártírnak a Szentszék által hivatalosan jóvá nem hagyott tiszteletét:

> „Quare populi in eum veneratio ita crevit, ut tametsi a S. sede Apostolica (cuius solius est de vera viri huius sanctitate sine periculo erroris decernere) nulla accesserit autoritas, tantaeque ab haeresi per duo secula intercurrerint in Boemia tenebrae, pro sancto tamen et vero Martyre sit semper habitus cultu publico, et appensis ad eius sepulchrum anathematis."[500]

E jellemzés vált a későbbi szentéletrajzok egyik legfontosabb alaptételévé, melyet Balbín bontott ki részletekbe menően úgy, hogy azt az *Acta Sanctorum*ból vagy a *Bohemia Sancta*ból eredeztethető későbbi szövegek is átvették: a mártír tisztelete annak ellenére folytonos és emberemlékezetet meghaladó idő óta tartó, hogy a Szentszék hivatalosan nem hagyta jóvá azt. Általánosságban megállapítható, hogy az életrajzoknak a Nepomuki János temetését követő alpontjai vagy fejezetei próbálják bizonyítani a tisztelet jogszerűségét; ez az *Acta Sanctorum*ban a harmadik, a *Bohemia Sancta*ban a hatodik fejezet. Ez ugyanis Balbín többsíkú szövegszerkesztésének megfelelően nem csupán arról szól, hogy Nepomuki Szent Jánost hogyan tisztelték az elmúlt korokban, hanem azt bizonyította be: ez a tisztelet miért legális, tehát miért nem

[498] „quiquid tale hoc in Libro de quibusdam, qui Sanctitatis fama celebres apud nos vixerunt, narro: quiquid etiam de portentis et miraculis refero, haud alio sensu accipere, aut ab ullo accipi velle, quam quo ea solent, quae humana duntaxat, privata et historica authoritate et fide; non autem Divina Catholicae Romanae Ecclesiae, aut S. Sedis Apostolicae nituntur." Pešina 1673, o.n.

[499] Reimann 1872, 237–246.

[500] Tanner 1660, 16.

ellenkezik a VIII. Orbán pápa által deklarált szigorításokkal. Ennek megfelelően a már Tannernél is olvasható gondolatmenet Balbínnál a tiszteletfejezetek alaptételévé vált, melynek kifejtése ezt követően pontról pontra teljesedik ki a jelzett szövegrészben. Hogy nem csupán egy semleges tartalmú életrajzi textusról, hanem a tisztelet érvényességének egyfajta bizonyításáról, tulajdonképpen egy védőbeszédről van szó, azt a fejezet szigorú értelemben vett retorikai felépítettsége egyértelműen jelzi.

A fejezet első bekezdése tehát témamegjelöléssel kezdődik és a kibontandó alapproblémát összegzi: bár Nepomuki Jánost a Szentszék által szentesített hivatalos módokon (szentmisével, zsolozsmával) nem szabad tisztelni, minden más eszközzel, melyekkel a kanonizáltak felé fordul a nép, őt is tisztelik.[501] Az *Acta Sanctorum*ban így szerepel ez a szövegrészlet:

> „Non erit abs re forsitan, priusquam ad miracula B. Joannis percensenda veniamus, pauca quaedam de publico eius apud nos cultu praemittere. Sciendum in primis est, etsi B. Joannis memoria nullo neque Sacrificio neque divino Officio honoretur in templis (quod sine sanctae Sedis Auctoritate fieri non solet) reliqua tamen omnia, quibus Divorum nomina consecrantur, ad sacrum eius tumulum adhiberi."[502]

A narratio szakaszában pontról pontra, jelenségről jelenségre írta le Balbín ennek a nem hivatalos, de mégis élő tiszteletnek a rétegeit. Érdekes, hogy a VIII. Orbán-féle szigorításokból Balbín és szerzőtársai csupán azt a megkötést tették a már szentté avatottak ellenében, hogy templomi szertartás keretében Róma igényének eleget téve valóban nem tisztelik a mártírt. Nem vették azonban figyelembe a devóció egyéb központilag tiltott megnyilvánulásait: leírásaik szerint a mártírt szentnek és boldognak is nevezték, templomot és oltárt is szenteltek a tiszteletére, őt ábrázoló képeket is kihelyeztek, votív tárgyakkal és gyertyákkal díszítették a sírját, a szentség jeleivel, mint a nimbusz ábrázolták, illetve a csodatetteit nyomtatásban is megjelentették.

Az általam vizsgált magyar nyelvű Nepomuki-életrajzok közül az 1701. évi pozsonyi kézirat, Mérei Mihály 1716. évi kötete, majd az annak szövegét átvevő 1743. évi kolozsvári társulati kézikönyv hűen követi a Balbín által kijelölt utat – ez utóbbi társulati kézikönyv szerzője olyannyira, hogy ezt a szentté avatás után már anakronisztikussá váló balbíni érvelést változtatás nélkül vette át. Az 1735. évi komáromi társulati kézikönyv, Illyés András legendáriumának 1743-as kiadása, majd az utóbbi szövegét alapul vevő későbbi kiadványok viszont már nem tartalmazzák e szövegrészletet.

A Mérei-fordítás Beckovskýt alapul véve így írta le a tisztelhetőség problematikáját:

[501] Balbín nem kizárólag Nepomuki Szent Jánossal tett kivételt: a *Bohemia Sancta* második fejezetében szintén tárgyalta olyan személyek életrajzát, akik tisztelhetőségét a Szentszék hivatalosan nem ismerte el.

[502] Balbín 1680, 673.

> „Azt közönségessen, minek elötte a' Csuda tételekre jöjjünk, elö köll bocsátanunk: ha szintén ezen Sz. Férfiúnak emlékezete, se Sz. Mise áldozattyával, se Isteni Solosmával, a' Templomokban, a' mint most irom nem tiszteltetik-is; (melly a' Római Sz. Szék engedelme nélkül nemis lehet) de a' több rend tartások, mellyekkel a' Szentek nevei tiszteltetnek, ennek temetö helyénél meg adatnak: Azért valakik Cseh-Országnak Sz. Patronusi; úgy mint: Sz. Vid, Sz. Wencesló, Sz. Sigmond, Sz. Albert, és azoknak sz. tetemit, a' Prágai Metropolitána Fö Templomban, az Ország Elei, Nemessei, Papjai, Canonokjai, Szerzetesi, Aszszony renden valói, egy szóval a' kisdedekkel, és nagyokkal öszve gyülvén, tisztelik, Sz. János temetö helyét meg látogatni, soha el nem múlattyák; itt térdre esvén, esedeznek, az ö segitségét óhajtyák…"[503]

A mártírnak adott tisztelet tehát e leírás szerint a társadalom minden rétegét érintette nemtől és rangtól függetlenül, ráadásul e tisztelet a cseh védőszenteknek adottakkal gyakorlatilag egyenrangúvá vált.

A devóció tárgyi emlékei a prágai Szent Vitus-székesegyházban

Hogy Nepomuki Szent Jánosnak valóban jelentős tisztelete alakult ki a XVII. század második felére, arról az életrajzok önmagukban is viszonylag pontos képet adnak. A szövegek olyan információkat tartalmaznak, melyek megerősítik azt a feltevést, hogy a mártír helyi kultusza jóval megelőzte a VIII. Orbán pápa-féle szigorító intézkedéseket, illetve II. Ferdinánd politikai célú reflexióját. Egyértelműen a mártír korai, már a XVI. században jelen lévő tiszteletére utal, hogy a sírját vasráccsal rekesztették el annak érdekében, hogy a hívők ne tapossanak rá, melyet II. Rudolf uralkodása idején egy nagyobb második vasráccsal is körbekerítettek;[504] ez az állapot látható az 1602. évi Pontanus-kötetben található fametszeten.[505]

[503] Mérei 1716, 63–65.
[504] Becker 2006, 221.
[505] l. 190. oldal és 29. kép.

29. kép A királynét gyóntató Nepomuki Szent János Pontanus-kötetében, háttérben a mártír sírjával, 1602

Sírját, melyet a kálvinisták a Szent Vitus-székesegyház 1619. évi megszentségtelenítésekor feldúltak, 1621-re már helyre is állították; 1530-ban a prágai káptalan dékánja, Wenzel Picentinus von Wolfenburg (1470 k.–1548) egy latin nyelvű feliratot is

készíttetett rá, melyet az általam tárgyalt életrajzok többsége idézett is.[506] A vasrácsozattal ismételten körbekerített sírról a XVII. század közepén készültek az első ismert ábrázolások: Karel Škréta 1641-ben,[507] Samuel Weishun pedig 1664-ben[508] metszette rézbe a mártír nyughelyét, mindkét esetben a tisztelet jelenvalóságát hangsúlyozva. A mártír sírját a Szent Vitus-székesegyházba látogató zarándokoknak kiadott devóciós kötetekben is jelölték már a XVII. század közepétől kezdve; a sírhely nem csupán egy rövid megállót jelentett, hiszen életútjának ismertetésén túl a patronátusáról, őt megszólító imádságokról, sőt a tisztelet mély beágyazottságáról is olvashattak a hívek.[509]

30. kép: Samuel Weishun rézmetszete Nepomuki Szent János sírjáról, rajta a hétkarú gyertyatartóval, 1664

[506] Frind 1879, 50.; Herzogenberg–Paleczek 2009, 114.
[507] Baumstark–Herzogenberg–Volk 1993, 101.
[508] Hunter–Horyna 2009, 44.
[509] Coelestinus 1654, 37–40.; Sanctae Divi Martyris Viti…1721, 153–202.

A fehérhegyi csatát követően hamar megkezdődött a megszentségtelenített Szent Vitus-székesegyház újbóli berendezése, beleértve a kapukat és padokat is; több ekkor készült műalkotáson is megjelenítették a mártírt és/vagy a hozzá kapcsolódó legendákat. A szobrász Kašpar Bechteler e munkafolyamatok egy részére kapott egyházi megbízást. Máig az eredeti helyén, a kórus oszlopai között látható az általa faragott, 1630-ra elkészült négy tölgyfa dombormű, melyek a templomdúlás egyes jeleneteit ábrázolják. Ezek közül a Nepomuki Szent János sírja felőli oldalon a mártír nyughelye kálvinisták általi feldúlásának jelenete látható, kiegészítve annak következményével: az egyik személy alélt testét a társai épp elviszik a helyszínről.[510] E relief arra figyelmeztette a székesegyházba látogatókat, milyen súlyos következményekkel jár, ha ha valaki tiszteletlen a mártír sírjánál.

31. kép: Kašpar Bechteler dombormüve Nepomuki Szent János sírjának feldúlásáról, előtérben a mártír jelenlegi síremlékével, Prága, Szent Vitus-székesegyház, 1630

Szintén Bechteler készítette azt az eredetileg a kórust lezáró nyugati falazat bejáratának szánt kapuzatot, mely már áthelyezve szintén ma is látható a székesegyházban. A tölgyfa kapu középső mezőiben a cseh patrónusok, köztük a „S. IOHAN D. BEICHTIGER" névvel illetett mártír látható.[511] Ugyanebben az időszakban készült

[510] E büntetőcsodáról l. 194. oldal és 31. kép.
[511] Kuthan – Royt 2011, 462–464.; Vácha 2016, 79–83.

el Matthias Mayer korábban már tárgyalt festménye, melyen szintén helyt kapott a mártír. Végül Jan Lohel érsek a halála, 1622 előtt elkészíttette a többek között neki is szentelt oltárt, mely szintén a székesegyházban, a mártír sírjával szemközti kápolnában kapott helyet. E reprezentatív műalkotások segítségével minden bizonnyal sikerült a mártírt kanonizálni – még nem a Szentszék által, hanem a cseh nemzeti patrónusok között. Az viszont egyértelmű, hogy a tisztelet jelenvalósága immár nem koncentrálódott a sírra, sőt annak közvetlen környezetére, hanem a székesegyház egyéb pontjain is, az uralkodói, az érseki, a káptalani és a laikusok általi támogatás számos jelével megerősítve hirdetve a mártír dicsőségét.

32. kép: Kašpar Bechteler domborműve Nepomuki Szent Jánosról, Prága, Szent Vitus-székesegyház, 1630 k.

Az életrajzírók Tannertől kezdve szintén beszámoltak olyan műalkotásokról, melyek kevésbé a népi devóció megnyilvánulásait, mint inkább a tisztelet magasabb egyházi körökben való beágyazottságát idézik: ez a két neki (is) szentelt oltár a Szent Vitus-székesegyházban. Ezekről Dlouhoveský azt írta:

> „In Sacrario Ecclesiae Metropolitanae Pragensis Ara quaedam est, super eam, ut fieri solet, in pariete depictae Sanctorum Bohemiae Patronorum imagines; pictura ipsa (quod indicant appositi numeri) centum octoginta annos superat antiquitate; inter hasce Sanctorum imagines Joannes Nepomucensis stans palmam tenet manibus, et caput habet radiis illustre, neve dubites, quem artifex depinxerit, et Canonici depingi iusserint, additus est trabalibus literis titulus antiquissima manu: S. Joannes Nepomucenus. Paucis passibus a B. Joannis tumulo, in Ecclesia Pragensi Sacrarium est, seu Capella, (…) in eius Capellae Altari Sacra faciunt Sacerdotes; porro titulus Altaris manu propria Caspari Arsenii (…) scriptus haec habet: Anno 1621. 16. Julii per Illustrissimum et Reverendissimum D. D. Joannem eius nominis III. Archi-Episcopum Pragensem consecratum est Altare in Capella e regione Sepulchri B. Joannis de Nepomuk Confessoris, in honorem visitationis Beatissimae Mariae Virginis, as S.S. Virginum et Martyrum Luciae, et Ottiliae, nec non S. Clementis Papae et Martyris, et in B. Joannis Nepomuceni, in quo incluse sunt itae Reliquiae etc. Hanc tabellam Arsenii a se descriptam nuper mihi dedit in manum verendissimus D.D. Thomas Joannes Pessina de Czechorod (…) aliisque meritis clarus."[512]

Az első, több mint száznyolcvan éve készült[513] oltárképen tehát Csehország patrónusai között látható a mártír, aki a vértanúságára utaló pálmaágat tart a kezében, feje felett pedig sugárkoszorú ragyog; alatta pedig a titulusa is olvasható régi kézírással: Nepomuki Szent János. E kép talán Matthias Mayer említett festményével azonosítható, ebben az esetben a dátum közlése nem pontos. A második oltárképet Caspar Arsenius leírása szerint 1621. július 16-án Jan Lohel prágai érsek Szűz Mária Szeplőtelen Fogantatása-kápolnában (*Capella Visitatio B. M. Virginis*) Szent Luca, Szent Ottilia, Szent Kelemen pápa és Nepomuki Szent János tiszteletére szentelte fel. Dlouhoveský azt is megjegyezte, hogy Arsenius erre vonatkozó leírását nemrég Pešina saját kezűleg mutatta meg neki.[514] Ezt az érsek közvetlenül a kálvinisták nevezetes templomdúlását követően készíttette el; az oltárt a Nepomuki Szent János sírjával szemközti kápolnában helyezték el. Makarius Merfelic azt is megjegyezte, hogy az oltár előtt 1686-ban több mint négyszázhatvan szentmisét celebráltak, ami szintén a tisztelet erősödését jelzi.[515] Az életrajzírók által ismertetett oltárokon túl

[512] Berghauer 1761, 60.

[513] A kolozsvári társulati kézikönyvben 228 év szerepel (*Nepomucéni Sz. Jánoshoz…* 1743, 57.)

[514] Az oltárról l. Herzogenberg–Paleczek 2009, 115.

[515] „Dieser Altar wird dergestalt andächtig geehret daß einig im verwichenen Jahr 1686 darbey über vier hundert und sechtzig heilige Meß gehalten worden seynd tametsi de hoc Sancto Joanne Nepomuceno Sacrum non legatur." Merfelic 1687, 99.

több, Nepomuki Szent Jánoshoz köthető, a kanonizációt megelőző oltárszentelésről is tudunk: a prágai Szent Gál-templomban például 1678-ban, a litomeřicei Szent István-székesegyházban 1693-ban szenteltek oltárt a tiszteletére.[516]

E felsorolást vette át Balbín, majd őt követve mindegyik ismertetett életrajzíró. A magyar nyelvű XVIII. századi életrajzokban: az 1716-os Mérei-kötetben, illetve 743-as kolozsvári társulati kézikönyvön kívül a többi életrajzban nem olvashatunk a két oltárról. A társulati kézikönyvekben összhangban azzal, ahogy Nepomuki Szent János emberemlékezetet meghaladó idő óta tartó tiszteletének más szövegszerű bizonyítékait sem tárgyalták; az 1701. évi pozsonyi kézirat szerzője, Csáky Éva Franciska pedig rövidítette az életrajzot az alapjául szolgáló Baczina-kötethez képest és kihagyta az oltárleírásokat.

Nepomuki Szent János sírja körül a devóció számos tárgyi emlékét említették a szerzők: e gyertyák, lámpások, ex votók és különböző táblák jellemzően az össznépi áhítat kivetülései. Tüskés Gábor és Knapp Éva hívták fel arra a figyelmet, hogy a kora újkori ereklyetisztelet eszmetörténeti hátterében a katolikus hit állandó jelenlétének, láttatásának (*demonstratio catholica*) az igénye áll,[517] aminek életrajzai tükrében Nepomuki Szent Jánosra nézve is van relevanciája, tekintve e tárgyak halmozódására a sírjánál és már-már túlzásokba eső, érzékletes taglalására az életrajzokban. Ezek közül az életrajzírók a Habsburg Lipót Vilmos főherceg, II. Ferdinánd fia által adományozott gyertyatartót emelték ki, melyen a mártír aranyozott bronzszobra a cseh nemzeti szentek társaságában volt látható. Erről a *Fama Posthuma* tudósított először 1641-ben, a mártír sírfeliratának cseh nyelvű közlése után egy latin nyelvű betétszövegben. [518] Tanner részletesebben leírta a gyertyatartót, rögzítve, hogy az a főherceg ajándéka, melynek a lábazati része Salamon templomából származik és hadizsákmányként került Prágába Milánóból, a szentek szobrai között pedig a mártír is látható.[519] Dlouhoveský szintén röviden említette a gyertyatartót,[520] Balbín azonban tovább részletezte a leírást:

„Stat super B. Joannis Tumulum Candelabrum ex aurichalco ingens,

[516] Herzogenberg–Paleczek 2009, 116.

[517] Tüskés–Knapp 1994, 3.

[518] „Patroni Bohemiae positi sunt in Candelabro. S. Vitus, S. Adalbertus, S. Wenceslaus, S. Procopius, S. Sigismundus, S. Ludmilla, S. Joannes de Nepomuk. Agnus vero cum Vexillo in loco superiori." Plachý 1641, K3. Inscriptio Sepulchri Beati Joannis Nepomuceni.

[519] „lampas ignem ex pia Serenissimi Leopoldi Guilhelmi Austriae Archiducis munificentia, foveat perpetuum; cuius pientissii Principis etiam mandato candelabrum aenum opere perquam eleganti elaboratum ibidem super vetustissimi artificii et ex ipso Sacratissimo illo Salomonis templo Ierosolymaeo adhuc superstitem, olim e Mediolanensibus spoliis huc allatam, atque in Regum Bohemiae Gazaphilacio hactenus conservatam basim itidem aeneam erectum, inter reliquorum Sanctorum statuas, etiam B. Joannem Nepomucenum superne ostentat." Tanner 1660, 16–17.

[520] „Leopoldus Guilielmus Archi-Dux Austriae huic Beato devotissimus fuit, ejus sepulchrum pulchro et artificioso candelabro, cujus pes ex templo Salomonis allatus est, exornavit, in quo Statuae aerae Sanctorum Patronorum Bohemiae velut in corona resplendent, et etiam ipsius B. Joannis Nepomuceni sese exhibet." Berghauer 1761, 47–48.

> cuius pedem inter caetera spolia, excisa Urbe Mediolanensi, a Friderico Barbadossa Caesare, Wladislaus Bohemiae Rex ante annos facile quingentos, quod ex Salomonis Templo fuisse diceretur, Pragam attulerat, et Ecclesiae S. Viti donarat; eum pedem Antiquitas aurichalco inductum iam ab annis centum octoginta (quod numeri adscripti docent) in candelabri formam aptavit, et sepulchro B. Joannis imposuit, quod in Manuscriptis codicibus Templi, Candelabrum B. Joannis appellatur. In candelabrum nostra memoria sibi sumsit ornandum Serenissimus Archidux Leopoldus, Ferdinandi III. Caesaris frater, et Statuas Omnium SS. Bohemiae Patronorum suo quemque in habitu (quos inter B. Joannes spectatur) itidem ex aurichalco apponi iussit superne it orbem, quasi in corona stantitus gratioso spectaculo, a bonis artificibus perfectas."[521]

A gyertyatartó tetejére az 1641. évi átalakítás során egy *Agnus Dei* ábrázolás került, körülötte körben helyezték el a hat nemzeti patrónus, illetve hetediknek Nepomuki Szent János büsztjét. A kandeláber azért is fontos része a szentéletrajzoknak, mert azt már a XVII. század közepén Nepomuki Szent János sírjára helyezték, ahogy Balbín megjegyezte: ezért is nevezték azt az ő gyertyatartójának. E műtárgy ma is látható a Szent Vitus-székesegyház Keresztelő Szent János-kápolnájában, rajta a készíttető nevével és a készítés dátumával (1741), a büsztök közül viszont a XX. század első felében hármat, köztük a mártírt ábrázolót olvasó szerzetesekre cseréltek.

[521] Balbín 1682, 112.

33. kép: Nepomuki Szent János gyertyatartója, átalakítva 1741-ben, Prága, Szent Vitus-székesegyház

Nepomuki Szent János mint patrónus

Ahogy a kora újkori szenttisztelet sajátosságait tárgyaló fejezetben már utaltam rá, Trient után ismét erősödni kezdett a szentek közbenjáró szerepe; hiszen amennyiben csupán közvetítenek Isten és a hívők között, véletlenül sem fordulhat elő az idolátria jelensége, mely a reformáció kritikái között is előkelő helyen szerepelt.

Nepomuki Szent János tisztelete elterjedésének vizsgálatakor önmagában is jelentős eredményeket hozhat csupán annak áttekintése: hogyan változott meg a szent patronátusa, mikor és hogyan bővült a védelmező szerepe speciális, esetenként csak rá jellemző elemekkel, majd szűkült le elsősorban a vizekkel kapcsolatos általánosabb segítségnyújtásra a XVIII. század második felétől. Az általam vizsgált életrajzokban, illetve az azokhoz kapcsolódó paratextusokban is egyértelműen látszik a mártír patronátusának formálódása, melynek eszmei tetőpontja Balbín életrajzaitól a szentté avatás időszakáig, pontosabban annak lenyomataként a XVIII. század közepéig tart.

Ezek a speciális patronátusok a XVII. századtól kezdtek a helyi kánon részévé válni, azt megelőzően a gyónási titok vértanújaként, valamint különösebb védelmező funkció említése nélkül Isten igaz szentjeként és mártírjaként hivatkoztak rá.[522] A *Fama Posthumá*ban bővült a mártír patronátusa, mivel abban már a pestis, a háborúk, valamint a rágalmazások elleni védelmezőként és a jó hírnév megőrzéjeként utalt rá Ferus, aki mind a testi, mind a lelki károk esetén segít.[523]

Egy 1654-ben megjelent, a Szent Vitus-székesegyházban az oltárok előtt és a szentek sírjánál mondandó imádságokat tartalmazó devóciós kötetben a Nepomuki Szent Jánoshoz kapcsolódóan is hasonló patronátusokról olvashatunk: a mártír közbenjárhat Istennél, hogy a bűnök miatt megjelent pestistől, háborútól, éhínségtől, a test és a lélek egyéb sebeitől megóvja a híveket, hogy a gyónás szentségével megerősítve halhassanak meg, emellett őrizze meg őket minden veszélytől, szégyentől és botránytól.[524] Valószínűsíthető, hogy a mártírnak a háborúk (illetve az azok következ-

[522] Halálát követő tiszteletének megnyilvánulásairól is vannak információink: Jan z Jenštejna prágai érsek már a halála évében szent mártírnak nevezte IX. Bonifác (1389–1404) pápának írott beszámolójában; egy szintén 1393-ra datált, Štěpán von Kolín kanonok (1360 k.–1406) által közzétett röpcédulán Canterburyi Szent Tamással együtt az igaz hit védelméért elhunyt áldozatként szerepelt. Ezeket részben Dlouhoveský, nagyobbrészt pedig Balbín gyűjtötte össze szentéletrajzának a tisztelet időtlenségét és folytonosságát bizonyító fejezetében; mindketten hivatkoztak például Václav Hájek z Libočan 1541. évi Kronika Česká című kötetére, melyben a szerző Nepomuki Szent János általános helyi megnevezésére való hivatkozással „Isten szent mártírjának" nevezte az elhunytat, l. Herzogenberg– Paleczek 2009, 113–114.; Becker 2006, 220–221.

[523] „per haec tua Merita, et Dona Divinitus tibi concessa, precamur suppliciter, ac fiducialiter, apud Omnipotentem Deum eam impetra nobis Gratiam, ut Ira eius conquiescat, peccatorum poenas, uti Pestem, Bellum, Famen, aliasque tam corporis, quam animae Plagas clementer avertat: et ut nos ante obitum confiteri, pro Peccatis satis facere, omne periculum, et Saeculi Dedecus, Hominum Scandalum effugere." Plachý 1641, G3. Oratio ad S. Ioannem Nepomucenum confessarium.

[524] „precamur suppliciter ac fiducialiter, apud omnipotemten Deum, eam nobis impetra gratiam, ut ira eius conquiescat, peccatorum poenas, uti pestem, bellum, famem, aliasque tam corporis quam animae plagas clementer avertas: et ut nos ante obitum confiteri, pro peccatis satis facere, omne periculum, et soeculi dedecus, hominum scandalum effugere." L. Coelestinus 1654, 39–40.

ményeként megjelenő éhínség és pandémiák) elleni védelmi szerepe összefüggésben áll a harmincéves háború első szakaszával, különösen pedig a fehérhegyi csata körüli, a mártírhoz is kapcsolódó csodajelenésekkel. Annyi biztos: a XVII. század közepén még közismerten fontos patronátusa volt a mártírnak a háborúk, az éhínség és a pestis elleni védelem, emellett vált egyre hangsúlyosabbá a század második felében, hogy a mártír segít a jó hírnév megőrzésében és a rágalmazások esetén. Az időben hozzá legközelebbi Jan Tanner a pestist és a háborúkat elhagyva általánosabban fogalmazott:

> „Quae res in causa fuit primum quidem, ut quibus ignominiae aut embescentiae periculum imminet, eum sibi passim hodieque apud Deum implorent Patronum."[525]

Dlouhoveský volt az első, aki Nepomuki Szent János segítségnyújtó szerepét új elemekkel bővítette: a jó hírnév védőjén túl kiterjesztette a szülő nőkre, a vízi és egyéb nyavalyákra, rögzítve azt az akkoriban ismert helyi közmondást is, mely szerint aki fél a szégyentől, tisztelnie kell Nepomuki Szent Jánost: „qui times infamari, debes Joannem venerari."[526] A szerző 1680-ban megjelent *Thesaurus absconditus* című kötetében az utóbbiakat nem sorolta fel, csupán a pestis, az éhség, a háború elleni védelmezőként és a jó hír megtartójaként jellemezte a mártírt.[527]

Nepomuki Szent János patronátusának tehát van egy fontos, ma már kevésbé ismert eleme, mely a *Fama Posthumá*ban olvasható először: a mártír a XVII. század közepén a háborúskodások ellen is védelmet nyújtott.[528] Dlouhoveskýnél a kötetben említésre került, a kéziratban viszont csupán áttételesen fordult elő a háborúk elleni védelem, már amennyiben a legvégéhez illesztve a prágai bencés apácák élő Nepomuki-tisztelete után azt is megjegyezte, hogy a katonák és egyéb tábori népség is tiszteli a mártírt.[529] Bár Balbínnál ez a patronátus már nem olvasható, így a köztudatból is kikopott, mégis érdemes lenne megvizsgálni, hogy a kanonizációt megelőző korai kultuszközvetítésben mennyire játszottak tényleges szerepet az egyes katonai alakulatok, beleértve akár a Rákóczi-szabadságharcot is, illetve a különböző – nem csak jezsuita – tábori missziók.

[525] Tanner 1660, 17.

[526] „maxime qui in periculo amissionis famae et nominis integritate versantur, ad Eundem mox confugiunt, ac se iuvari ac protegi dicunt, aut si quocunque modo Nomen laesum aut diminutum scierunt, redintegratum et restitutum brevi senserunt, unde axioma et proverbium in Regno enatum est: qui times infamari, debes Joannem venerari. Foeminae in partu graviter laborantes, hydropici et febricitantes dum ad Eum confugiunt, se alleviari dicunt." Berghauer 1761, 47.

[527] Dlouhoveský 1680, A6.

[528] Plachý 1641, G3. Oratio ad S. Ioannem Nepomucenum confessarium.

[529] „Milites et Castrenses homines felicem in suis successum vident, dum se Beato Joanni Commendant." Berghauer 1761, 48.

A mártír védelmező szerepének közösségi beágyazásában azonban Balbín játszotta a főszerepet, mivel elsősorban ő tette a nemzetközi kánon részévé ezeket a speciális patronátusokat. Az *Acta Sanctorum*ban a szerző így írta le Nepomuki Szent János lehetséges segítségnyújtását:

> „Praecipuus B. Joannes Nepomucenus Patronus et Tutator eorum habetur, quibus infamiae periculum aliquod imminet, quique ne admissum scelus factumve emanet in publicum, pertimescunt: occurit enim mirabiliter periculis, et factum abcondit. (…) Iis quoque fert opem B. Ioannes, qui exitiali verecundia crimina sua in sacro tribunali aperire reformidant: nam ad eius tumulum supplicantes, audaciam quamdam ad proferenda omnia addi sibi senserunt, idque aperte Sacerdotibus sunt testari."[530]

Ebben tehát még a jó hírnév védőjeként, a rágalmazások elleni patrónusként utalt rá, aki akkor is segít, ha a gyónás során valaki nem meri bevallani a vétkeit (utóbbi Dlouhoveskýhez képest szintén új elem).[531]

A jó hírnév őrzőjének segítő titulusait tehát Dlouhoveskýt alapul véve olyan jegyekkel egészítette ki, melyek a szent későbbi életrajzaiban is rendre szerepeltek, ikonográfiáját tekintve pedig egyre hangsúlyosabbá váltak: ezek a vízi veszedelmekben való segítség, valamint a szülő nőknek, illetve bizonyos betegségekben remélhető segítségnyújtás.

Balbín Wolfgang Chanowsky de Longavilla, a Szent Vitus-székesegyház kanonokjának leírására hivatkozva tovább bővítette a jó hírnév megőrzője és a rágalmazások elleni patrónusnarratívát. A székesegyházban volt egy kézirat, melyben feljegyezték Nepomuki Szent János csodatetteit, ám ez a kötet Balbín szerint a székesegyház 1619. évi feldúlásakor elveszett; e kötetben több segítőcsodát is feljegyeztek.[532]

Ezek közül a halálra ítéltek megmenekülése még következhet Nepomuki Szent Jánosnak a rágalmazások elleni védelmező szerepéből, ám a betegségekből való felépülés, különösen pedig a vak ember csodás meggyógyulása a mártír sírjánál már a középkori mirákulumok szellemi örökségét képviseli.[533] A vak ember meggyógyulása egyébként szintén szerepel Dlouhoveský életrajzában annak a végéhez illesztve,

[530] Balbín 1680, 676–677.

[531] „Nostra memoria matres aliquot, ad partum gravissime laborantes; alii hydrope, alii febribus diuturnis crudelissime vexati, fusis ad B. Ioannem precibus, convaluere, ut anathemata hodierna testantur." Balbín 1680, 677.

[532] „Scribit is, in illo miraculorum libro, B. Joannem Nepomucenum Thaumaturgum Bohemiae appellari: caecum ad eius tumulum recepisse visum, alios praesentissimam opem sensisse, alios in vitae mortisque confinio stantes, quosdam etiam ad supplicia mortis Judicum sententiis damnatos, beati viri, quem invocabant, auxilio, mirabiliter evasisse mortem." Balbín 1680, 675.

[533] l. Klaniczay 2004, 30–31.

Chanowskyra mint forrásra való utalás nélkül, csupán annyit jelezve, hogy egy régi kéziratban olvasta;[534] Balbín tehát valójában ebben az esetben is Dlouhoveský kéziratából vette át az információt.

Dlouhoveský, különösen pedig Balbín szövegei jól illusztrálják, hogy Nepomuki Szent János, az egyre bővülő – változó patronátusaival lényegében a középkori segítő szentek örökösének tekinthető. A középkorban nagy tiszteletnek örvendő Szent Dorottya például szintén mindenféle hányattatásban, többek között a hamis vádak és a megszégyenítés ellen is segített, ahogy a szülő nők egyik patrónusa is volt.[535] Ugyanerre a jelenségre utalt Bálint Sándor is, amikor a mártír vízenjárók-patrónusát tárgyalva megyjegyezte: ezzel háttérbe szorult Szent Miklós, illetve a vízimolnároknál Szent Katalin még a középkorból eredeztethető tisztelete.[536] Ez a jelenség egyébként szintén elősegíthette a mártír széles körű befogadását, hiszen időről időre olyan patronátusok kapcsolódtak hozzá, amelyek ismertek voltak, mondhatni szükség volt rájuk.

Ismételten a mirákulumirodalom hagyományait, azon belül szentek sírjánál vagy ereklyéinél kibontakozó kultusz középkori szertartásait idézi az a szövegrészlet, melyet szintén Dlouhoveský említett először,[537] Balbín pedig átvette:[538] a mártír sírjáról összegyűjtött por orvosságként számos csodás gyógyulást eredményezett. Azonban nem csupán a sírhoz köthető port tartották csodatevő hatásúnak: Dlouhoveský az 1680-ban megjelent *Thesaurus absconditus*, illetve Merfelic az 1687-ben megjelent *S. Viti M. Gallus Cantans* című kötetében azt is közölte: I. Ferdinánd uralkodása idején, tehát a XVI. század közepén a mártír sírja olajat bocsátott ki magából, mely a különböző betegségektől és sebektől szenvedők számára hatásos orvosságnak bizonyult; ez a történet végül szintén nem vált a kánon részévé.[539]

Bár az életrajzok erre vonatkozó részletei szűkszavúan fogalmaztak, a devóció ezen megnyilvánulása az ereklyekultusz tárgyi emlékeit tekintve hangsúlyosan jelen lehetett Magyarországon is: a szent sírjáról származó porba mint gyógyító orvosságba vetett hit jelenléte éppúgy tetten érhető nálunk is, ahol mind az egyéni használatra szánt amulettekbe, mind a közösségi tisztelet igényeit kielégítendő templomi ereklyetartókba helyeztek belőle.[540]

A vizsgált magyar kötetekben a kompilációk jellege miatt kevésbé az életrajzokban, mint inkább a paratextusokban és a kegyességi irodalom lírai műfajaiban lehet

[534] „In antiquo manuscripto repertum est, quod quidam caecus voto ad Beatum facto, visum receperint" Berghauer 1761, 48–49.

[535] Bár a szülő nők patrónusaként számos más szentet segítségül hívtak a kora újkorban, még Loyolai Szent Ignácot is.

[536] Bálint 1977, 373.

[537] „Multi solum pulvere ex ejus lapide sepulchrali modice collecto, ex pia veneratione, et indubia fide, se adiutos in variis morbis ultro fassi sunt." Berghauer 1761, 47.

[538] Balbín 1680, 677.

[539] „…der Grabstein hat Oel geschweist unter Ferdinando dem Ersten welches Oel für unterschiedliche Wunden und Schäden heylsame Artzney gewesen." Dlouhoveský 1680, A6.; „Unter Ferdinando I. hat dessen Grab-Stein Oel geschwitzt welches Oel für unterschiedliche Schäden Krankheiten Wunden etc. eine heylsambe Artzeney gewesen ist." Merfelic 1687, 100–101.

[540] Szilárdfy 2003, 217. A jelenségről általánosságban l. Klaniczay 2004, 30–31.

tetten érni a patrónusságok elsődlegességét jelző szerzői szándékot. A biográfiákban, amennyiben azok előszót[541] vagy imákat, énekeket is tartalmaztak, kivétel nélkül elsősorban a jó hírnév megőrzését és a rágalmazás elleni védelmet hangsúlyozták a szerzők. Az 1701. évi pozsonyi kéziratban és az Illyés-féle legendárium 1743. évi kiadásában értelemszerűen nem találunk ilyen szövegrészleteket, ám Méreinél és mindegyik társulati kézikönyvnél dominál Nepomuki Szent János ezen patrónussága. Az életrajzot tekintve egyébként meglehetősen távolságtartó 1761. évi kőszegi társulati kézikönyv *Az ájtatos olvasóhoz elö-járó beszéd*ében például így olvashatunk erről:

> „Ez az emberi nyelvnek gonoszsága, ámbár kitsiny tag Jac.3 v.3. hogy meg-vetvén az Isten törvényét, külömb-külömb vétkekre ortzatlanúl fakad: mert tudni, 's látni-való dolog, hogy itt morgolódásokkal minden szugolyát bé-tölt, amott másoknak botránkozására fertelmes beszélgetést indít, most merö hazugságokkal szaporíttya szavait, most szemen-szedett szókkal hizelkedik, most égtelen, és pokol-béli atkozódással, és káromkodással dörg, most másokat keserves meg-gúnyolással, furdal, 's patvarkodik. De mind ezen gonoszságok valamennyire türhetöeknek látszatnak az embernek; az rettenetes, és a' betsületes vérnek majd el-viselhetetlen, midön lelki-isméretnek furdalása nélkül fellyebb- 's alább, és magához hasonlók-elött felebarátyának hirében, nevében keresztül-kosúl gázol. Mert ugyan-is, mivel ez életben az embernek semmie nints drágább a' jó Névnél, Sz. Irás bizonyitása – szerént Példabeszédek könyvének c. 22. jobb a' jó Név, sok gazdagságnál. (…) A' rágalmazó nyelvek ellen hatható Pártfogót bizonyos védelmezöt kegyelmesen rendele, tudnia-illik Nepomuki Sz. Jánost, kinek érdeme, és esedezése – által jó Nevünk, 's Hirünk meg-védelmeztetik, és ha a' zabolátlan nyelvnek gonoszságától megszennyesittetik, helyre állittatik. Ehezvaló-képest, kedves Atyámfiai! elötekben adatik, mi módon a' rágalmazó nyelvek ellen ezen Szentnek érdemiben, és esedezésében részesülhettek, a' mint következik."[542]

Nepomuki Szent Jánost tehát elsősorban a jó hírnév, a rágalmazások elleni védőszentnek tartották a XVII. század második második felétől a XVIII. század közepéig; Johanna von Herzogenberg ezt a jezsuiták hatásának tulajdonította.[543] A kutató ezen megállapítását vitatom, mivel az általam is jelzett XVII. századi életrajzok adott szövegrészletei mind arra utalnak, hogy a hívők körében lényegében spontán terjedt el ez a típusú patronáció, melyről az egyes jezsuita (és renden kívüli) szerzők csupán beszámoltak, illetve a későbbiekben felkaroltak. Ugyanezt a narratívát vették át a magyar szentéletrajzokat tartalmazó kötetek, és nem csupán a XVIII. század első

[541] Előszón nem az *Acta Sanctorum*tól kezdve megjelenő balbíni verziót, hanem az alapszövegektől független szerkesztői vagy a nyomdász által (mint Gall Frigyes Mérei kötetében) írottat értem.

[542] *Jó hír- 's név szerető léleknek*… 1761, 3–4.

[543] Herzogenberg 1973, 30. idézi Liszka 2002, 14.

felére datálhatóak, hanem a későbbiek is.[544] E patronátusból eredeztethetők azok a ritka ábrázolástípusok, mikor a szent egy kiöltött nyelvű fejre vagy személyre tapos, illetve ugyanerre utal a képeken vagy szobrokon megjelenő fáklya és trombita is. A hosszan kinyújtott nyelv és az égő fáklya Cesare Ripa *Iconologiá*ja alapján a rágalmazás, gyalázkodás jelképe, a trombita pedig a hírnévé, mely megtaposva szintén a rágalmazásra utal.[545]

Nepomuki Szent János segítségnyújtásának másik jelentős iránya a pestisjárványok, illetve aszályok idejéni segítség; előbbi patronátus annyira jelentőssé vált, hogy a kora újkori pestisemlékeken, különösen a XVII. század végétől kezdve a XVIII. század közepéig ezért jelent meg általában az ő szobra is, ezért is soroljuk a kora újkori pestisszentek közé; ennek eszmei alapja szintén az életrajzokhoz köthető. E patronációról említés szintjén már olvashatunk a *Fama Posthuma*,[546] illetve a *Devotio ac Debita Veneratio*[547] című kötetekben.

A nepomuki templomhoz szerveződő zarándoklatokhoz kapcsolódóan olvasható az a részlet, melyet Balbín szintén Dlouhoveský kéziratából emelt át,[548] hogy a mártír hatékony segítséget jelentett pestisjárvány idején. Dlouhoveský még általánosabban fogalmazva, évszám említése nélkül közölte e tényt.[549] Balbín nevesítette az 1649. évi nagy pestisjárványt, hozzáillesztve a különböző szárazságokat, mely esetekben a hívők processiót tartva segítségül hívták őt.[550]

Makarius Merfelic az 1687-ben kiadott *S. Viti M. Gallus Cantans* című kötetében,[551] illetve Baczina különböző Nepomuki-életrajzaiban[552] már egyaránt az olvasható, hogy nem csupán az 1649-es, hanem az 1680-as pestisjárvány idején is hathatós segítséget nyújtott a mártír, egyértelműen kortárs kontextusba helyezve őt ezzel. A kanonizációt előkészítő szentszéki vizsgálatokban egyébként Nepomuk város 1680. évi pestistől való megmenekülését is vizsgálták, de végül nem ismerték el csodának.[553] Ettől függetlenül ez a patronátus is átörökítődött a XVIII. század első felére, de a nagy pestisjárványok mérséklődésével, majd megszűnésével idővel kikopott a köztudatból.

A pestis elleni védelem szintén minden magyar fordításban megjelenik, annyi különbséggel, hogy Baczinát alapul véve Csáky Éva Franciska fordításába is bekerült

[544] Ennek tudatában érdemes lenne áttekinteni, hogy egyes az életrajzoktól függetlenül kiadott prédikációk, officiumok, litániák, imaszövegek és iskoladrámák mennyire tükrözik ezt a jelenséget.

[545] Szilárdfy 1995, 53, 344. kép, l. Liszka 2002, 14.

[546] Plachý 1641.

[547] Coelestinus 1654.

[548] Berghauer 1761, 48. A Fama Posthumában még nincs említés erről.

[549] „nam peste ultima hic in Bohemia grassante, quicunque sibi Eum in Patronum elegerunt, ab ea liberati sunt." Berghauer 1761, 48.

[550] „In peste, quae Bohemiam anno MDCXLIX pervagata gravissime afflixit, omnes qui sese Nepomuci B. Joanni commendarant, periculo sunt erepti." Balbín 1680, 674.

[551] „zur Pestzeit im Jahr 1649 und 1680 seynd alle die sich alldort dem H. Johann verlobet gefundt blieben." Merfelic 1687, 96.

[552] Baczina 1700, 54.

[553] Polc 1993, 53.

az 1680-as pestisjárvánnyal való kapcsolata;[554] az 1735. évi komáromi társulati kézikönyvben is vélhetően hasonló ok miatt szerepel az 1690-es évszám:[555] azért, hogy az olvasók számára kortársnak minősülő, esetlegesen átélt pandémiákkal is összekössék a segítségnyújtó személyét.

E patronátusok a magyar nyelvű életrajzokban éppúgy jelennek meg, ahogy az alapjukul szolgáló kötetekben is olvasható; esetükben is rögzíthető, hogy a jó hír és a rágalmazások elleni védelem mindegyik korai életrajzban, azok előszavában, illetve a társulati kézikönyvek reguláiban és imaalkalmaiban egyaránt a leghangsúlyosabb elem. Mérei például így fogalmazott:

> „Szent János esedezése által, mennyi sok, és nagy Mennyei Malasztok nyerettettek, a' régi emlékezetek adgyák; hogy azokból ki szedvén a' mi Eleink, egész nagy könyvet csináltanak, a' ki a' Prágai Egyház Szentség tartó helyében tartatott vala: citállya azon könyvet Wolfgangus Chanovszky, de longa villa, a' Prágai Metropolitana Egyháznak Canonokja. (...) irja ö abban a' könyvben, Nepomuceni Sz. Jánost neveztetni, Csuda tévö Szentének, a' kinek temetö helyénél, a' vak az ö szeme világát meg nyerte; mások nyilván való segitséget vettek, mások az élet, és halál között álván; söt a' Birák sententiája által, a' halálra sententiáztottak-is ezen Szentnek segitségével, csudálatosképpen a' haláltúl meg menekedtek; hozzá adgya; többet ö nem ir, mivel az a' könyv kéznél vala, de az eretnekség nálunk Cseh Országban el hatalmazván, szemünk elöl el lopatott; bánnyuk."[556] illetve:
>
> „A' mi Sz. Jánosunk, nem csak azoknak kiváltképpen való Patronusok, és óltalmazójok, a kik a' hir név gyalázattyában haboznak, és ne jöjjön világosságra a' vétek, félnek: segitséggel vagyon a' veszedelmekben, és a' cselekedetet el röjti; avagy az emberek nyelvével meg sértetteket kimenti; és böcsületekben viszsza adgya. De söt azoknak-is segitséget szokot hozni Sz. János, a' kik lelki veszedelemmel járó szemérmetességgel a' Sz. Gyónásban, bünöket meg vallani félnek: mert a' hozzá folyamodók mint egy néminémü mérészséget magoknak adatni érzettek, és azt-is szabadon a' Papok elött, az után megvallották. A' mi emlékezetünkre némelly Anyák, nehéz szülésben lévén, némelly mások vizi betegségben, mások hoszszú hideg lelésben nyomorogtak; Sz. Jánoshoz való imádságokkal, egésségeket meg nyerték. Némellyeknek, a' magok hütök, és a' Sz. Jánoshoz való szeretetek segétséget hozni láttattak; mert a' midön más egyéb

[554] „Pestisnek ideién 1649. és 1680. esztendöben az egész Cseh Országh a Dögh haláltul szorongattaték, de a népségh Sz. Nepomucenushoz follyamodván megh oltalmasztattak." Csáky 1701, 32.

[555] „Felettébb el-hatalmazot vala Cseh Országban a' mirigyes dög-halál 1649. és 1690. esztendökben, és megakarván Isten akkor-is ennek a' kedves Szentének érdemét mutatni, valakik hozzá bizodalmassan folyamodtak, meg-menekedtek." Kissóczy 1735, 180.

[556] Mérei 1716, 80–82.

> orvosságok nem vólna a' Szentnek csak koporsója kövérül a' port kevesé le vakarván, sok féle nyavalyákban, sokan örömmel, és gyakran használni érzették."[557]

A társulati kézikönyvek közül az 1743-as kolozsvári kötet Mérei fordítását változtatás nélkül átvette, 1735. évi komáromi társulati kézikönyv szerzője pedig egy bekezdésbe vonta össze ezeket a tartalmakat:

> „Következnek egynéhány csuda-tételek, mellyekkel Isten Nepomuki Szent Jánost halála után dücsösségessé tette. Sok vólna elö-számlálni, s' egész könyv kivántatnék azoknak a' sok jó tételményeknek le-irására, mellyeket ez az Istennek hatalmas embere sokakkal közlöt. Némellyeknek szeme világát, mások más fogyatkozot tagjaiknak épségét meg-nyerték. Mások a' tüznek és viznek veszedelméböl ki-ragattattak. Mások, kiket gyalázatos halálra itélt a' törvény, az ö segétsége által csudálatosan meg-szabadultak. Mások szerencsés szülésre segéttettek. Sokan, egyéb orvosságok nem lévén nyavalyájok ellen, földet vévén a' sirjáról, vagy Koporsójáról porocskát kaparván, és be-vévén, meg-javultak. Felettébb el-hatalmazot vala Cseh Országban a' mirigyes dög-halál 1649. és 1690. esztendökben, és meg-akarván Isten akkor-is ennek a' kedves Szenténck érdemét mutatni, valakik hozzá bizodalmassan folyamodtak, meg-menekedtek. De ezek közönségesek valának. A' mivel pedig Isten leg dücsöségessebbé tette Szent Jánost az vólt, hogy valakik valamely kissebbséggel illették, csak sirját, vagy koporsóját-is, Istennek némi-nemü büntetését el-nem kerülték, és többire kissebséget szenvedtek."[558]

A többi általam vizsgált társulati kézikönyvnél a pestis elleni védelem a nepomuki templom tárgyalásánál, a többi patronátus pedig a Balbínnál még olvasható hivatkozásokat nélkülözve az utolsó fejezetben olvasható összegyűjtve:

> „Bizonyos dolog, hogy midön ártalmas szárazság vagyon, és az sokáig tart, ha egyszer, vagy kétszer közönséges Processio rendeltetik ezen Szentnek Templomához, mingyárt kivánatos essöt nyernek. 1649. esztendöben, midön igen el-hatalmazott vólna Cseh-Országban a' döghalál, a' kik Sz. Jánosnak óltalmába ajánlottak magokat, a' mirigytöl megszabadúltanak."[559]

illetve az utolsó fejezetben:

[557] Mérei 1716, 123–125.
[558] Kissóczy 1735, 179–180.
[559] Illyés 1743, 427.

> „Szent János minden ötet tisztelöinek, nagy szószóllója 's párt-fogója Isten elött mindaz-által azokat szokta tapasztalható-képpen esedezéseáltal segíteni, kik gyalázatnak, vagy valami kissebbségnek veszedelmében forganak; és a' kik attól tartanak, ne talám titkos vétkek, és gonos tselekedetek ki-nyilatkozzék. Sokan tapasztalták ezt az ö tisztelöi közül. Azokat-is segéti Szent János, kik veszedelmes szemérmetességtöl viseltetvén, szégyenlik a' Szent gyónásban igazán meg-vallani tuljadon vétkeket: a' felett mind a' szülésben kinlódó aszszonyok, mind a' vizi-betegségesek, mind a' hideg-lelösök az ö esedezésének foganatosságát tapasztalták. (…) Egy szóval, minden inségben, veszedelemben, szorongatásban, a' kik ö hozzá áitatoson folyamodnak, azoknak Szent János az Istentöl vigasztalást szokott nyerni."[560]

Nepomuki Szent János mint cseh nemzeti patrónus

Nepomuki Szent János tisztelete tehát már patronátusainak alapján is mélyen beágyazottá vált a cseh társadalomban a XVII. század első felére. Van azonban a tiszteletének egy olyan rétege is, melynek nyomai már a XVI. század óta ismertek és jól mutatják a mártír valóban kiváltságos helyzetét: az, hogy a cseh nemzeti szentek körébe sorolták őt.[561]

A cseh nemzeti patrónusok, azaz Vencel (907 k.–935), Ludmilla (860 k.–921), Adalbert (956 k.–997), Prokop (970 k.–1053), Vitus († 304 k.) és Zsigmond (474 k.–524) tisztelete a középkortól kezdve jelentős volt. IV. Károly német-római császár uralkodásának időszakától kezdve pedig már az együttes kultuszuk is a nemzeti kánon részévé vált: együtt tartották őket Csehország, Prága, egyszersmind a Szent Vitus-székesegyház védőszentjeinek. Középkori tiszteletük alapja esetükben is a késő antikból eredeztethető patrónus – kliens viszony, tehát aki hozzájuk imádkozott, a védelmük alatt állt.[562]

A késő középkortól kezdve Nepomuki Szent Jánost egyre többször sorolták a hat nemzeti patrónushoz azok hetedik, egyenjogú tagjaként. Hans-Jürgen Becker véleménye szerint ez is azt igazolja, hogy a korai Nepomuki-kultusz megerősödése nem valamiféle felülről, az egyházi vagy világi hatalmasságoktól eredeztethető mesterséges, irányított dolog volt, hanem egyfelől a székesegyház egyházi elöljáróinak ájtatosságából (és akaratából), másfelől a népi vallásosságból táplálkozott.[563] Ennek

[560] Illyés 1743, 430.
[561] Royt 2009, 21–32.; Vácha 2016.
[562] Becker 2006, 215–217. l. 47. oldal
[563] Becker 2006, 217.

egy korai példája, hogy Pontanus 1599-es *Spirituale Regni Bohemiae jubilum* című kötetében életrajzot közölt róla és a cseh nemzeti szentekhez rendelte őt,[564] majd a Prágában 1602-ben megjelent *Hymnorum Sacrorum, De Beatissima Virgine Maria, Et S. Patronis S.R. Bohoemiae. Libri tres* című kötetében szintén a cseh nemzeti szentek körébe helyezve egy róla írott himnuszt, valamint egy a Johanna királyné gyónását ábrázoló metszetet is közölt.

Az, hogy Nepomuki Szent Jánost Bohémia védőszentjei között tartják számon, az 1641-ben kiadott *Fama Posthumá*ban külön fejezetben szerepel.[565] Tanner még csak annyit írt a Lipót-féle gyertyatartóval kapcsolatban, hogy az azt díszítő kisplasztikák között a szentnek és mártírnak nevezett Nepomuki János is megjelenik.[566] Dlouhoveský volt az első, aki egyfelől leírta, hogy Nepomuki Szent János a gyertyatartón valójában a cseh védőszentek társaságában szerepel, röviden beszámolt a Szent Vitus-székesegyház azon 180 éves oltáráról, melyen a cseh nemzeti szentek mellett látható; később pedig arra is hivatkozott, hogy Chanowsky Bohémia csodatevő szentjének nevezte őt.[567]

Balbínnál e narratíva érezhetően dominál az életrajzok tiszteletfejezeteiben; ő volt az, aki Dlouhoveský általánosabb érvényű felsorolását propagandisztikus céllal fejlesztette tovább. A szerző legszemléletesebb példájaként már a Szentszék kultuszt korlátozó álláspontjának pandanjaként is megjelent, amikor azt részletezte, hogy aki a Szent Vitus-székesegyházba érkezik, hogy lerója tiszteletét Csehország patrónusai előtt, automatikusan felkeresi a mártír sírját is. Balbín adott újra hírt a mártír csodálatos megjelenéséről Szent Vencel és Szent Adalbert társaságában 1620-ban, ám a Bilger-kötet tartalmának részbeni megváltoztatása (hogy Szent Norbert helyett a nepomuki mártír jelent volna meg) szintén a jezsuita hagiográfus kultuszépítő céljait volt hivatott erősíteni.[568]

Makarius Merfelic Szent Vencel csodáinál egy olyan, Nepomuki Szent Jánoshoz is kapcsolódó történetet is közölt 1687-ben, mely sem Balbínnál, sem az őt követőknél nem olvasható: beszámolója szerint 1497. március 4-e éjjelén a Szent Vitus-székesegyházban nyugvó szentek: Vitus, Zsigmond, Adalbert és az öt lengyel mártír remete,[569]

[564] Pontanus 1599. (Itt szakállas papként látható hosszú köpenyben, rózsafüzérrel a kezében egy kereszt előtt térdelve). L. Herzogenberg–Paleczek 2009, 115.; Samerski 2009, 115.

[565] „Vestrum est eo Divi Pragae, ac Regni Bohemiae Iadigetes: Tuque; eo Adyti Metropolitani Princeps Dive Vita, cum Sanctis Wenceslao, Adalberto, Sigismundo, Ludmilla, Procopio, etc. novum Collegam Caelo favente, face praelucente, in Sacrum Consortium admittere: ac numero Patronorum adlegere: Flumen optasset hoc Cleri Lumen apud se manere semper, sed alio duxit Numen, Templo condi imperat, ut quisquis Deum, ad Summam Aram Salutaturus, et Patronos Bohemorum pronus gembus veneraturus accedit, a dextro latere statim in limine Seraphica Joannis Nepomuceni Trophaea volens, ac libens exosculetur." Plachý 1641, F3., Sepultura ac depositio Beati Joannis Nepomuceni.

[566] „inter reliquorum Sanctorum statuas, etiam B. Joannem Nepomucenum." L. Tanner 1660, 16–17.

[567] Berghauer 1761, 47.

[568] Balbín 1680, 673.; Balbín 1682, 110. L. 21–22. oldal

[569] *sancti quinque Fratres*: lengyel és itáliai kamalduli szerzetesek, név szerint: Benedictus, Matthaeus, Isaac, Johannes és Christinus, akik I. Boleszláv lengyel király uralkodása idején szenvedtek vértanúságot, l. Puskely 2012.

valamint Nepomuki Szent János adoráltak Szent Vencel sírjánál.[570] E csodajelenés a későbbi életrajzokban sem jelenik meg, viszont jól szemlélteti azt a szerzői törekvést, hogy a cseh nemzeti patrónusokhoz való rendelés minél korábbról legyen eredeztethető, másfelől érzékeltethető legyen maguknak a szenteknek (ezzel a Teremtőnek) az igazolása a mártír szentségét illetően. A mártírnak és a cseh nemzeti patrónusoknak a különböző csodajelenések által inspirált kapcsolatának kialakulása és a hagyományba való beágyazódása további kutatások témáját képezheti. Az viszont biztos, hogy Nepomuki Szent Jánost e kiemelt szentek társaságában nem csupán a korábban már említett, a Szent Vitus-székesegyházhoz köthető műalkotásokon ábrázolták: 1670-re datálható például az a netolicei oltárkép, melyen szintén e csoport tagjaként látható.[571]

A magyar nyelvű XVIII. századi életrajzokban ez esetben is jól elkülöníthető, hogy a társulati kézikönyvek (kivéve a Méreit alapul vevő 1743-as kolozsvári) már nem tartalmazzák e szövegrészleteket.

Segítő- és büntetőcsodák

Nepomuki Szent János patronátusainak jellege nagyban erősítette a szentté avatás megtörténtét; ezek bizonyítása az előző alfejezetben leírt segítőcsodák által történt. Ezeken túlmenően azonban olyan pozitív végkimenetelű csodákról is tudósítottak a szövegek, melyek nem a patronátusokhoz igazodtak, hanem azoktól függetlenül mintegy elővetítették a mártír büntetőcsodáit is azok ellentételezésével. Dlouhoveskýnél olvasható például először, hogy a mártír sírjának kiásásakor a kanonokok egy kincsesládát találtak, mellyel az elhunyt köszönte meg azt, hogy megadják neki a végtisztességet;[572] e történetet szintén átvette Balbín. E fontos segítségnyújtó szerepnek azonban a pandantja is megjelent az életrajzokban, melyek éppúgy elősegíthették tiszteletének elterjedését: ez pedig annak büntetése, ha valaki kételkedne az ő szent voltában, illetve tiszteletlen lenne a sírjánál.

Hájek, illetve Dubravius már a XVI. század közepén beszámoltak arról, hogy Isten nem hagyja büntetlenül szentjének a megcsúfolását; e szövegrészletek szintén a korai tisztelet jelenvalóságának bizonyítékai. Az egyik leggyakrabban idézett büntetőcsoda, Christophorus Sluska wendeni nádor (*palatinus*), aki Radvila litván fejedelemmel

[570] „Die Miracul welche zu Prag bey dessen heiligen Grab [ti. Wencelé] geschehen seynd unzahlbar groß. Im Jahr Christi 1497. den 4. Martij alß seeligsten Andenckens Wladislaus König in Böhmen in dieser Prager-Königl. Thumb-Kirchen St. Viti umb Mitternacht sein gewöhnliches Gebett verrichtete hatte er gesehen wie daß die Heiligen deren Cörper in dieser Kirchen ehrlich begraben ruhen nemblichen St. Vitus Sigismundus Adalbertus und die Fünff Heilige Brüder und Martyrer Benedictus Matthaeus Isaac Johannes Christinus Joannes von Nepomuck auß ihren Gräben herfürkommen brennende Liechter in Händen tragendt Prozessionweiß zum Grab St. Wenceslai gangen und sungen: Isti sunt Sancti" Merfelic 1687, 21.

[571] Baumstark–Herzogenberg–Volk 1993, 104.

[572] Berghauer 1761, 46.

II. Rudolfnál követségben járva tiszteletlen volt a sírnál, ezért nagy szégyen érte, már a *Fama Posthuma*-kötet végéhez illesztve önálló egységként is megjelent 1641-ben.[573] Wenceslaus Coelestinus 1654. évi prágai devóciós kötetében példák említése nélkül szerepel, hogy ha valaki meggyalázza a mártír sírját, hamarosan utoléri a büntetés.[574] Tannernél nem olvashatjuk a későbbi életrajzokra oly jellemző büntetőcsodákat (kivéve Chanowsky esetét) és Dlouhoveský is csupán arra a dubraviusi megállapításra hozott két példát, mely szerint nem marad következmények nélkül, ha valaki kétségbe vonja a mártír szent voltát.[575] A kételekedő hölgy, aki kétszer is megtalálta a mártírt szentként ábrázoló szentképet, illetve a szerzetes története, aki addig nem gyógyult ki betegségéből, amíg meg nem bánta, hogy nem hitt az ő szentségében, csupán enyhe jelzései azon büntetőcsodáknak, amelyeket Balbín adott közre.

34. kép: Johann Andreas Pfeffel rézmetszete: A tiszteletlenség következményei a mártír sírjánál, 1725

[573] Plachý 1641, G3. Dei Poena in impios; L3, Magnificus Christophorus Sluska…
[574] Coelestinus 1654, 40.
[575] Berghauer 1761, 47.

A büntetőcsodák szintén a balbíni életrajzokban váltak dominánssá; alapüzenetük legalább annyira fontos, mint tisztelete időtlenségének és folytonosságának bizonyítása: az *Acta Sanctorum* Nepomuki-életrajzának utolsó, negyedik fejezete főleg arról szól, hogy a tiszteletlenség és kételkedés árát érzékeltesse.[576] A már idézett Sluska palatinus vagy Albert Chanowsky először a Tanner-féle életrajzban megírt története még csupán a megszégyenülésről szólt. A kálvinisták templomdúlásához kapcsolódó történetek: a tiszteletlensége okán a fiát elveszítve megőrülő Wenceslaus Wilhelmus de Raupowa báró vagy V. Frigyes angliai születésű praeceptorának a mártír sírjának meggyalázása miatti őrülete és halála azonban már több mint hatásos figyelmeztetésnek bizonyulhatott. E történetekben éppúgy megkapta jussát a Lipót-féle gyertyatartóról Nepomuki Szent János szobrát letörő tolvaj, mint a tiszteletlensége miatt a szél által szoknyáját a nyakába fújt leány, a fennhéjázó nemesasszony vagy a sírnál a társát megviccelő templomszolga. A büntetőcsodák száma és taglaltsága Balbínnál messze meghaladta a jutalmazó csodákét; ezek az életrajzok tanúsága szerint tulajdonképpen azokat sújtják, akik megszegik az Isten és az ő szentje közötti egyezséget. E csodák szintén a középkori mártírtörténetek örökségét jelképezik, egy fontos különbséggel: a büntetés esetükben már nem a túlvilági kárhozat, hanem az e világi megszégyenülés, súlyosabb esetben őrület vagy halál.

A csodák alapesetben is nélkülözhetetlen elemei a szenttörténeteknek: akkor is, ha a személyhez már életében is kapcsolódnak és akkor is, ha a halála után igazolja és dicsőíti meg ezekkel őt a Teremtő. Sághy Marianne ezt úgy jellemezte, hogy a csoda egyfajta jel (*signum*), mely azt mutatja meg, hogy Isten működik a szentben.[577] Az tehát, hogy a szenthez kapcsolódóan csodák történnek, Isten és kiválasztottjának jelenlétét mutatja, melynek fontosságát a reformáció térnyerését követően nem lehet eléggé hangsúlyozni. A büntetőcsodákra koncentrált balbíni leírás azonban mindenképpen több ennél: a szerző az előző fejezetben bemutatta a tisztelet időtlenségét és folytonosságát, majd az utolsóban azt tárgyalta, mi történik, ha valaki mégis kételkedni mer az ő szentségében, illetve ami ennél is súlyosabb következményekkel jár: ha tiszteletlen lenne a sírjánál vagy a személyével kapcsolatban. Ugyanezt az üzenetet nem csupán betűkkel közvetítették a hívőknek: már 1630-ban elkészült Kašpar Bechteler fareliefje is, melyet Nepomuki Szent János sírjával szemben állítottak fel; a sír meggyalázásának jelenete és a tiszteletlen mester (egyes életrajzokban maga Scultetus) holttestének elvitele látható rajta. A sírt meglátogatókat e relief közvetlenül is figyelmeztette (pontosabban a mai napig figyelmezteti) az illetlen viselkedés következményeire. A Balbín által hangsúlyozott büntetőcsodák szerepe a szentté avatást

[576] Balbín 1680, 675–677.
[577] Sághy 2009, 25–26.

követően háttérbe, a segítő csodák pedig egyre inkább előtérbe kerültek, párhuzamosan azzal, hogy a főegyházmegyei, illetve szentszéki vizsgálatok során is csupán jobban adatolható kortárs csodát nevesítettek.[578]

A mártír ikonográfiája

Nepomuki Szent János ikonográfiájában, ahogy a köztéri szobroknál Knapp Éva és Tüskés Gábor is megállapította, általánosságban jellemző a XVIII. század második felétől kezdve egyfajta sematizálódás és egyszerűsödés.[579] Ennek részletekbe menő feltárása és jellemzőinek számbavétele messze meghaladja e kötet kereteit, ám néhány specifikumot a tárgyalt életrajzok szövegei, illetve metszetbetétei okán mégis megemlítek, tekintettel arra, hogy a mártír kultuszának elterjedését láthatóan elősegítette, hogy a szerzők és szerkesztők karaktert, arcot, egyfajta láthatóságot rendeltek a szöveges információkhoz.

A mártír ábrázolásainak jellemzőiről egyfelől maguk az életrajzi szövegek tiszteletfejezetei, másfelől a kiadványok illusztrációi is tudósítanak. A biográfiákban található leírások sorát Dlouhoveský nyitotta meg, Balbín pedig a már megszokott módon kiegészítette azokat. A két szöveg közötti változtatásokat az alábbi táblázatban összegzem:

	BERGHAUER, 1761.	BALBÍN 1680.
megjelenítése a sírjánál kifüggesztett képén	(-)	„Pendent hinc inde cerea lumina, et varia anathemata; tum B. Joannis imago radiata" (673. oldal)
megjelenítése a szentképeken	(-)	„Iam vero imagines B. Joannis aeri incisae habentur in manibus: in his et Beati titulus Joanni apponitur, et capitis apex ardens caelesti lumine ac circumfulsis radiis spectatur" (674. oldal)

[578] l. 127–128. fejezet
[579] Tüskés–Knapp 1988, 348–349.

megjelenítése a cseh védőszentekkel közös oltárán	„B. Joannes Nepomucenus cum palma, et circum caput radio depictus et sanctus nominatus invenitur" (47. oldal)	„Has ergo inter imagines Divorum Joannes Nepomucenus palmam sustinet manibus, radiato capite undiquae illustris" (674. oldal)
megjelenítése a pomuki templom oltárán	(-)	„In summa novi huiusce templi ara B. Joannis imago radiata conspicitur" (674. oldal)
megjelenítése a mártír tisztelhetőségében kételkedő hölgy által megtalált szentképeken	„imaginem mirae pulchritudinis sancti Joannis in libello reperit cum radio in habitu Canonicali, et inscriptione: Sanctus Joannes Nepomucenus Martyr" (47. oldal)	„reperit in libello precum Beati effigiem capite radiato in habitu Canonicorum venustissimam" (677. oldal)

Mint látható, Balbín Dlouhoveskýhez képest kiemelt gondot fordított arra, hogy Nepomuki Szent János vizuális megjeleníthetőségéről tudósítson. Ezek közös jellemzője, hogy mindegyiken dicsfénnyel, nimbusszal övezett a mártír feje; Balbínnak ez a legfontosabb állítása a szent ikonográfiájával kapcsolatban, hangsúlyosságának indoka pedig egyértelműen a VIII. Orbán pápa szigorító határozataival való polémia: a nem kanonizáltakat ugyanis a szentszéki tiltás alapján nem lehetett a szentség látható jeleivel ábrázolni. Vélhetően ugyanezen okból emelte be Balbín az életrajzba annak tényét, hogy a sírhoz számtalan gyertyát és votív tárgyat, illetve a mártír fénysugarakkal ábrázolt képét is elhelyezték, a pápai tiltás okán ugyanis egyiket sem lett volna szabad megtenni. Balbín a maga módján meg is magyarázta ezt a jelenséget: azt, hogy e képeken szentnek vagy boldognak nevezik, a feje körül pedig mennyei világosság látható, magának a mártírnak kell tulajdonítani, nem pedig az emberi lélek gyengeségének.[580]

A magyar Nepomuki-életrajzok közül az 1701. évi pozsonyi kéziratban, az 1716-os Mérei-fordításban, illetve az utóbbi alapján készített 1743. évi kolozsvári társulati kézikönyvben olvashatóak ezek a megállapítások. Az 1735. évi komáromi társulati kézikönyvben csupán a tisztelhetőségében kételkedő asszony történetébe ágyazva je-

[580] Mérei fordításában: „Ezen Szentnek rézre meczet képei, böségessen vannak Európában sokak kezénél, ezekben; hogy Jánost bóldognak nevezik titulussában, néki kell tulajdonitani, és a' fejének teteje mennyei világossággal környül ég: Ezen tiszteletek nem-is a' minap találtattak, nem-is újjak, de mingyárt halálától fogva, és minden emlékezettül, mindenektöl néki adattak." l. Mérei 1716, 69.

lent meg ikonográfiájának két legfontosabb jellemzője: a kanonoki ruházat és a nimbusz, a többi magyar vonatkozású társulati kézikönyv már nem tartalmazza ezeket a szövegrészleteket.

Legalább ennyire beszédesek az általam tárgyalt kötetekhez kapcsolódó Nepomuki Szent János-ábrázolások. Georg Barthold Pontanus von Braitenbergnek a *Hymnorum sacrorum de beatissima virgine Maria Libri tres*[581] című, 1602-ben megjelent kötetében a Szűz Máriához, az angyalokhoz és a különböző szentekhez írott himnuszokat összesen tíz fametszettel díszítették, közülük az utolsó a királyné gyónását hallgató Nepomuki Szent Jánost ábrázolja; a háttérben vértanúsága helyszíne: a prágai Károly-híd, valamint a kettős rácsozatú sírja látható.[582] E metszeten még nyoma sincs a későbbi Nepomuki-ábrázolások tipikus ikonográfiájának, mint a XVII–XVIII. századi papi ruházat egyes elemei, a vértanúságára utaló pálmaág, a könyv vagy a kézben tartott feszület.

A szent első illusztrált életrajza, az 1641-ben kiadott *Fama Posthuma* három metszeténél már a később dominánssá váló megjelenítési mód látható: a reverenda, a karing, a birétum, a pálmaág és a könyv, annyi különbséggel, hogy e Karel Škréta (1610–1674) cseh festőművész által tervezett metszeteken a mártír még idősebb, hosszú szakállas ember. Azzal, hogy itt már XVII– XVIII. századi papi öltözetben jelent meg, a művész vizuálisan is kapcsolatot teremtett kora társadalma és a XIV. század végén elhunyt pap személye között. A címlapot követő első metszeten három jelenetet sűrített egy kompozícióba a metsző: a kép hátterében baloldalt vértanúságának, jobbra a királyné gyónásának a jelenete; előterében pedig Nepomuki Szent János egész alakos ábázolása, amint épp alamizsnát oszt a rászorulóknak. A második rézmetszeten a Sternberg család látható, és vélhetően az építész a templom alaprajzát fogva, háttérben az épülő templommal, a kompozíció fölött felhőkön trónoló Nepomuki Szent Jánossal. A másodikon pajzs formában a templom homlokzatrajza látható, mögötte az imádkozó helyi közösséggel, fölöttük szintén a felhőkön trónoló mártír alakjával. A két utolsó említett rézmetszet azért speciális, mivel kifejezetten a nepomuki templomhoz köthető, ennek megfelelően kevésbé inspirálhatta a későbbi ábrázolásokat. Az alamizsnát osztó Nepomuki Szent János-ábrázolás viszont, bár a mártír ikonográfiájában nem vált jellemzővé, egy 1693-as prágai verseskötet címlapelőzékeként még megjelent.[583]

[581] Pontanus 1602, 203.
[582] Royt 2009, 24., Herzogenberg–Paleczek 2009, 115.
[583] Wratislaw 1693.

35. kép: Alamizsnát osztó Nepomuki Szent János Karel Škréta rézmetszetén, 1641

A XVII. század második felétől már gyakran találkozhatunk az őt ábrázoló metszetekkel különböző tézislapokon,[584] életrajzokban, prédikációs kötetekben, illetve officiumoskötetekben is; ezek a mártír ikonográfiájának letisztulását mutatják.

A jelzett cseh biográfiák közül Beckovský *Vita, mors, cultus Divi Joannis Nepomuceni* című 1708-ban kiadott első kiadásában két a mártírral kapcsolatos, egyoldalas rézmetszet található, mindkettő egy Müller vezetéknevű rézmetsző munkája, akit Franz Matsche a prágai Marcus Müllerrel azonosított.[585] Ebből az első egy ovális keretelésben megjelenő félalakos, oldalra tekintő, birétumot viselő portréja, mely a képaláírás szerint *vera effigies*, egy prédikációgyűjteménybe illesztett másik Müllet-metszeten is megjelent 1730-ban.[586] A másodikon az előtérben vélhetően egy oltár előtt térdeplő, kezében egy nagyobb méretű feszületet tartó pap látható, előtte egy

[584] Kapustka 2023.
[585] Matsche 1976, 110, 96. lábj.
[586] *Des Schweigens und Leydens*…1730.

puttó a szájára teszi a kezét, egy másik a vértanúságára utaló pálmaágat tartva babérkoszorúval készül épp megkoronázni őt. A metszet alatti felirat (*Protector Vitae et Famae B. Ioannes Nepomucenus*) a mártír legfőbb patronátusára utal. E metszet előképe talán egy korai oltárkép vagy tézislap; annyi bizonyos, hogy a Müller-féle verzió jól láthatóan körül van vágva, tehát egy nagyobb kompozíció része lehetett. E metszet Beckovský kötetének 1721. évi kiadásában is szerepel két új Müller-rézmetszet társaságában, annyi különbséggel, hogy egyfelől elhagyták a feliratot, másfelől beillesztették a kép hátterébe Nepomuki Szent János vértanúságának jelenetét. Az új metszetek közül első a mártír 1692-ben készített sírját ábrázolja és Josef Diebler rajza alapján készült. A második előterében a szent egész alakos portréja látható, kezében egy nagyobb méretű feszületet tartva, az azon függő Krisztusra pillantva. A metszet hátterében prágai városrészlet látható a Károly-híddal és a vértanúsága jelenetével.

36. kép: Marcus Müller rézmetszete Nepomuki Szent Jánosról, 1708

Utóbbi gyakori ábrázolástípus volt még a XVIII. század második felében is; ennek archetípusaként a báró Gottfried Mathias von Wunschwitz (1632–1695) megmeneküléséért tett fogadalmi felajánlásként Jan Brokoff által 1683-ban készített bronzszobrot lehet említeni, mely a prágai Károly-hídon ma is látható.[587]

[587] Matsche, 1971, 36.; Herzogenberg–Paleczek 2009, 116.

Az *Acta Sanctorum*ban, illetve a *Bohemia Sancta*ban nincs Nepomuki Szent Jánoshoz rendelt metszetillusztráció. Balbínnak azonban mégis köze van az egyik (ha nem a) legfontosabb illusztrált XVIII. századi Nepomuki-életrajzhoz: az 1725-ben, majd 1730-ban Augsburgban megjelent *Vita B. Joanni Nepomuceni Martyris*t megjelentető Johann Jakob Lotter ugyanis az *Acta Sanctorum*ból vette át változtatás nélkül a mártír életrajzát, beleértve a Gottfried Henschenre való utalást is. E kiadvány rendkívüli népszerűségét jelzi, hogy magyarországi közgyűjteményekben is számos példánya megtalálható. Az első ismert ábrázolások jellemzően csupán egy-egy központi jelenetet ragadtak ki Nepomuki Szent János életrajzából, a Johann Andreas Pfeffel által készített metszetsorozat viszont már teljességre törekedve mutatta be a mártír életútját és tiszteletét e képek segítségével. A metszetek felépítése azonos: a középpontban egy a mártír életéből vett jelenet látható, melyet architekturális keretdísz övez, szélein egy-egy szent vagy még nem kanonizált tiszteletre méltó (*Venerabilis*, mint Jan Sarkander vagy Gotoi Szoan János) személy pilaszterek előtt álló alakjával. Ezek, illetve a metszetekhez tartozó szövegek (a központi jelenet felett kartusba illesztett lemma, a jelenet alatt explicatio, a mellékalakok alatt pedig rövid értelmező feliratok) szerepe, hogy a központi ábrázolásokat magyarázzák, finoman árnyalt többletjelentést adva azoknak. A komplex kompozíciók magyarázatára a jezsuita Wenceslaus Kolbe (1689–1742) vállalkozott, aki *Limpidissimus in fluentis Moldavae Gratiarum Fons S. Joannes Nepomucenus*[588] című kötetében a metszeteket elogiumokkal és különböző magyarázatokkal bővítve segítette az olvasókat az értelmezésben. A harmincegy metszeten előforduló személyek közül hatvan a János keresztnevet viseli, kettő viszont Joanna nevezetű boldog, illetve szent apáca. Arról, hogy Nepomuki Szent János életútját Keresztelő Szent Jánoséval állították párhuzamba, a pomuki templom tényleges titulusán túl több prédikáció, illetve életrajz is megemlékezett,[589] sőt a szentté avatási eljárás során is hivatkoztak rá.[590] Pfeffel újdonsága az volt, hogy a többi János (vagy Joanna) nevezetű szenttel vagy szentség hírében elhunyt személlyel is ugyanezt tette; e gondolat később szintén egy 1730-ban Prágában kiadott prédikációban köszönt vissza.[591]

E metszetek ábrázolástípusai számos későbbi képzőművészeti alkotás alapjául szolgáltak, melyek feltárására a disszertációban nincs lehetőség, csupán egy példát jelzek: Szilárdfy Zoltán azonosította a 29. számú metszet hatását Joseph Kurtz már említett pozsonyi, Nepomuki Szent Jánosról készített festményének kompozíciójára.[592] Az életút metszetei azért is különlegesek, mert olyan utalások is találhatók bennük,

[588] Kolbe 1729.

[589] Větrovsky például megemlítette, hogy a gyermek János Keresztelő Szent János után kapta a nevét. L. Větrovský 1729, 6. E narratívát Větrovsky végig is vezeti a kötetében, ezt érdemes lenne a későbbiekben feldolgozni, l. pl. Větrovský 1729, 29.

[590] Polc 1993, 55.

[591] *Des Schweigens und Leydens*…1730, *Angelus – Sanctus* c. prédikáció, o.n.

[592] Szilárdfy 2003, 213–214.

melyek a mártír korábbi életrajzaiban egyáltalán nem jelentek meg, ilyenek az önsanyargatás földre helyezett eszközei (6. számú) vagy a nepomuki templomra festett eltüntethetetlen keresztrefeszítés-jelenet (28. számú) legendája.[593] A szent sírjához kapcsolódó két metszet tovább erősíti a balbíni narratívát az ő szentségében hívők jutalmáról (26. számú), illetve a tiszteletlenek büntetéséről (27. számú).

37. kép: Johann Andreas Pfeffel rézmetszete: Nepomuki Szent János apoteózisa, 1725

A kötet előzéklapja Nepomuki János apoteózisát ábrázolja. A kép középpontjában térdeplő mártírt szimmetrikusan elhelyezett nyolc János keresztnevű szent fogja közre: legfelül Keresztelő és Evangélista, alattuk Gualbert, Chrysostomos, azaz Aranyszájú, Hallgatag, Alamizsnás, Damaszkuszi, illetve Chuzubita Szent János. Nepomuki Szent János alatt pedig a *Venerabilis* jelzővel illetett, egy korábbi Pfeffel-metszet felhasználásával készült egyénített portréjú Jan Sarkander látható, kezében a vértanúságra utaló pálmaág, illetve egy lakattal lezárt könyv, mellette egy puttó a szenvedéseire, vértanúságára utaló láncot és égő fáklyát tart. Szerepeltetésének indoka egyrészt a két mártír közötti egyértelmű eszmei kapcsolat hangsúlyozása, másfelől

[593] Matsche 1971, 51–52.; N. Kis 2014, 63.

utalás a kötet megjelentetését támogató Franz Julian von Braida (1654–1727/9) olmützi segédpüspökre, akinek székhelyén a harmincéves háború mártírjának is jelentős kultusza volt.[594]

Pfeffel metszetsorozatából egyébként nem csak latin, hanem német nyelvű, az előbbitől részben eltérő verzió is készült,[595] ezért ha a Pfeffel-metszetek hatását vizsgáljuk, nem biztos, hogy minden esetben az 1725-ben, illetve 1730-ban megjelentetett augsburgi kiadványokat kell alapul venni.

A magyar Nepomuki-életrajzok köteteiben az 1716-os Mérei-kiadásban, a társulati kézikönyvek közül pedig az 1735-ös komáromi, az 1761-es kőszegi és az 1779-es lévai tartalmaz egy-egy metszetet. Az 1716-os Mérei-kötet címlapelőzékének rézmetszete nem meglepő módon Beckovský könyvéből való átvétel, pontosabban az eredeti kvalitásosabb újrametszése a feliratával (*Protector Vitae et Famae B. Ioannes Nepomucenus*) együtt, ezen a mártír a tudományok eszközeivel látható.

38. kép: Nepomuki Szent János Mérei Mihály kötetének címlapelőzék-metszetén, 1716

Az 1735-ös komáromi társulati kézikönyv címlapelőzékének egész alakos rézmetszetén szintén a mártír egész alakos portréja látható, a háttérben vértanúsága jelenetével,

[594] N. Kis 2014, 66.

[595] A középképek azonosak, de a karthusban nem szöveg, hanem egy-egy Szent János látható, a főjeleneteket ennek megfelelően már csak architekturális díszítőelemek keretelik, az előzéklap metszetén pedig még nem egyénített a Sarkander-portré. L. *Lilium inter Spinas*…1736.

a bal felső sarokban pedig az önálló egységet képező öt ragyogó csillaggal. E metszettípus, ahogy Beckovský 1721. évi kiadásánál már említettem, a mártírnak az egyik leggyakoribb ábrázolása volt.

39. kép: Nepomuki Szent János Kissóczy Mihály kötetének címlapelőzék-metszetén, 1735

Knapp Éva és Tüskés Gábor az 1761. évi kőszegi társulati kézikönyv címlapelőzéken található rézmetszetét a szignó alapján August Zenger alkotásaként írták le.[596] Úgy vélték, hogy annak felirata (*Effigies S. Joan Nepomuceni M. prout colitur Pragae ad ejus Sepulchrum*) arra utal, hogy a metszet a Joseph Emanuel Fischer von Erlach által 1736-ban elkészült prágai síremlékének főalakját ábrázolja.[597] Ez a megállapítás nem helytálló, már csak azért sem, mert a metszet egy variánsa Gaspar Massi műhelyéből Antonio Passi 1730-as velencei kiadású Nepomuki-életrajzában is megtalálható.[598]

[596] Knapp–Tüskés 1999, 12. Knapp–Tüskés 2004, 162.
[597] Knapp, Tüskés 2004, 171.
[598] Passi 1730, a biográfia elé illesztve.

40. kép: Nepomuki Szent János a kőszegi társulati kézikönyv címlapelőzék-metszeteként, 1761

A kép alapjául szolgáló festmény valójában, ahogy Franz Matsche közölte, a korábbi prágai Nepomuki-síremlék oltárképe volt.[599] A mártír sírját annak 1619. évi feldúlása után újjáépítették, ám ez akkor még csupán egy a sírt övező díszes vasrácsozat visszaépítését jelentette. Az első felépítménnyel rendelkező síremléket Tobiáš Jan Becker (1649–1710) későbbi königgrätzi püspök, a prágai székesegyházi káptalan tagja donációjával 1692-ben készítették a sírra,[600] ez a rajta olvasható felirat tanúsága szerint nem *castrum doloris*, hanem *castrum gloriae* volt, mely már kevésbé a mártír halálára, mint elsősorban a régóta várt földi megdicsőülésére utalt.[601] A sírt a szentszéki vizsgálatok során, 1719-ben nyitották fel, ekkor alakították át és egy új baldachinnal is kiegészítették a felépítményt, mely az 1736-os új, ma is látható

[599] Matsche 1976.
[600] Közel egykorú leírását ld. *Sanctae Divi Martyris Viti*…1721, 154.
[601] *Sanctae Divi Martyris Viti*…1721, 154.; Berghauer 1736, 340.

síremlék megépítéséig hirdette a mártír tiszteletét. Ehhez a síremlékhez két ezüst oltárt illesztettek, melyek közül a nyugati érdekes a számunkra: annak tabernákuluma fölött ugyanis egy 1721-ben készített Müller-rézmetszet tanúsága szerint ott függött Nepomuki Szent Jánosnak az a félalakos, enyhén előrehajoló, kezeit maga előtt összszekulcsolva a keresztet tartó, áhítatában szemeit félig lehunyó képe, mely a későbbi metszetek archetípusául szolgált.[602] Már nem lehet tudni, az új síremlék felállításakor mi lett a sorsa e festménynek – egy korai variánsa a bécsi minorita templomban máig látható –; az oltár antependiumának egyes ezüstözött fa, illetve ezüst elemei – Jan Jiří Heyer prágai ötvös munkája, középmezejében a mártír babérkoszorúba foglalt mellképével, mely szintén visszaköszön egyes metszetillusztrációkon – azonban ma is megtalálhatók a prágai Szent Vitus-székesegyházban.[603]

41. kép: A Jan Jiří Heyer által készített antependium a Szent Vitus-székesegyházban, XVIII. század első fele

Az 1736-os síremlék, melyet Antonio Corradini fa modellje alapján Fischer von Erlach készített,[604] illetve annak 1729 körül Jeremias Jakob Sedelmayer (1706–1761) által rajzolt első terve[605] tehát vélhetően ezt az ábrázolástípust idézhette meg.

602 Matsche 1976, 106, 4. kép. A rézmetszet szintén Müller alkotása.
603 Kuthan – Royt 2011, 484–485.
604 Kuthan – Royt 2011, 480–483.
605 New York, The Metropolitan Museum of Art, ltsz. 53.600.11

Az 1779. évi lévai társulati kézikönyv címlapelőzékén látható egész alakos Nepomuki-ábrázolás az *Officium Rákóczianum* 1749. és 1753. évi nagyszombati kiadásában megjelent, a bécsi Franz Leopold Schmitner által készített rézmetszet átvételével készült.[606] Érdemes megjegyezni, hogy e kompozíció nem csupán Schmitner érdemeit dicséri: annak variánsai számos kiadványban megjelentek: e típus provinciálisabb darabja Beckovský 1721. évi kiadásának említett rézmetszete, ahogy a *Bett- und Andachtsbuch zu Ehren des heiligen Wunderthätigen Nohthelffers Joannis Nepomuceni* című kötetben más kereteléssel szintén ez a kép látható.[607] Bár e kötet keretein belül nincs lehetőség a szövegek „vándorlásán" túl a képekét is feltárni, fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a kötetekben, illetve különböző aprónyomtatványokban, szentképek formájában terjedő Nepomuki Szent János-ábrázolások döntő mértékben járultak hozzá egyes ikonográfiai típusok elterjedéséhez, másfelől viszont azok megmerevedéséhez, sematikusabbá válásához is a XVIII. század második felétől kezdve.

A kultusz világi és egyházi legitimációjának kísérletei

Ha a tisztelet terjedését annak beágyazottságában szeretném vizsgálni, nem hagyhatom figyelmen kívül azt a jelenséget, hogy az életrajzok tisztelet-fejezeteiben rendre megjelennek egyes világi Habsburg- és egyéb főméltóságok, főpapok és kanonokok, akik tiszteletük egyértelmű jeleivel látták el a szent sírját; ennek első példja Ferustól,[608] majd Tannertől[609] származik, aki leírták a Habsburg Lipót Vilmos főherceg által adományozott gyertyatartót, rajta Nepomuki Szent János ábrázolásával a cseh nemzeti patrónusok között. Tanner még csupán a mártír tiszteletének átlagos realizációját látta a nevezett gyertyartartó leírásában. Dlouhoveský volt az, aki megágyazott a Habsburg-tisztelet hangsúlyozásának, amikor rögzítette, hogy egyes uralkodók hogyan fejezték ki a szent iránti tiszteletüket a sírnál. Eszerint királyaik és fejedelmeik mindig tisztelték a mártírt, külön kiemelve I., II. és III. Ferdinánd császárt. A szöveg szerint III. Ferdinánd volt az, aki érdemi lépéseket is tett a kanonizáció előkészítéséhez: Ernst Adalbert von Harrach prágai érsekkel tárgyalt ezen kérdéskörről, de a halál megakadályozta terve véghezvitelében:

606 Knapp–Tüskés, 1999, 14.; Knapp–Tüskés 2004, 160. l. még: Knapp 1997. A metszetet Liszka József is közölte, l. Liszka 2002, 17.
607 *Bett- und Andachtsbuch*…1736.
608 Plachý 1641, K3.
609 Tanner, 1660, 16–17.

> „Reges et Principes B. Joanni Nepomuceno devotissimi, uti Ferdinandus Primus eum flexo poplite veneratus est. De Ferdinando II. etiam id notatum est, eum nunquam Metropolitanam visitasse, quin apud sepulchrum B. Joannis constitisset, et aliquid orasset. Ferdinandus III. piissimus Caesar Sanctum publice vocabat, et cum Ernesto Cardinale ab Harrach Archi-Episcopo Pragensi de impetranda a Sede Apostolica publica Canonizatione tractabat, quod se obtenturum certo sperabat, nisi mors pias cogitationes una cum vita delevisset."[610]

Balbín ezt a gondolatot ültette át és egészítette ki az *Acta Sanctorum*ban megjelent Nepomuki-életrajzban:

> „Serenissimus Leopoldus, Austriae Archidux, candelabrum perelegans (de quo postea sermo recurret) huic Divo statuit, et in eo B. Joannis effigiem aeream cum ceteris Bohemiae Patronis affabre fieri fecit. Reges ac Principes nostri B. Joannem coluere semper: Ferdinandus I Imperator, quoties Pragensem adiret ecclesiam, ante hunc tumulum genua ponebat: idem actitasse pium Principem Ferdinandum II atque etiam III multi meminerunt. Hic postremus, a Cardinale Archiepiscopo Pragensi Ernesto II in consilium vocato, saepius de publico B. Joannis cultu, deque eius ab Apostolica Sede petendo canonismo (ut vocant) egisse narratur: sed piam optimi Caesaris mentem primum bella, deinde mors abrupit."[611]

Forrás híján nem tudni, hogy a kanonizáció első előkészítője valójában Ernst Adalbert von Harrach volt, vagy csak Balbín ismeretei szorulnak korrigálásra, de az biztos, hogy az ő utódja, Matouš Ferdinand Sobek z Bílenberka ténylegesen közreműködött ebben: 1674 decembere és 1675. április vége között többek között azért tartózkodott Rómában, hogy a boldoggá avatásról tárgyaljon a pápával. Utódját, Johann Joseph von Breuner érseket I. Lipót császár levélben sürgette a kanonizáció elindítása érdekében;[612] 1697-ben a bécsi érsektől is dokumentumokat kért a kultusz helyi jelenvalóságának bizonyítására.[613] I. József végül 1710-ben adott parancsot az egyházmegyei per megindítására, ekkor küldték ki birodalomszerte a kultusz jelenvalóságát több pontban vizsgáló kérdőíveket is, melyek részletes vizsgálata azonban napjainkig nem történt meg.[614]

[610] Berghauer 1761, 47.
[611] Balbín 1680, 674.
[612] Herzogenberg–Paleczek 2009, 116.; Vlnas 2013, 125–133.; Ducreux 2016b, 115.
[613] Oppeker 2003, 172.
[614] Ilyen volt: található-e az adott településen Nepomuki Jánost ábrázoló ábrázolás (kép, szobor), azok milyen ikonográfiai jellemzőkkel bírnak (van e nimbusz a feje körül), összességében van e nyilvános kultusza, az ünnepnapján megemlékeznek-e róla, gyújtanak-e az ábrázolásainál gyertyákat stb.) L. 40. oldal

Balbín érthető okokból tárgyilagosságra törekedett a kultuszpártoló uralkodók említésekor: a harmincéves háború cseh eseményeinek közvetlen kiváltója, II. Ferdinánd rémet-római császár, ahogy az ő politikáját folytató III. Ferdinánd császár is egyértelműen pozitív szereplőként jelenik meg az életrajzokban. Balbín diplomatikusságára utal azonban az a tény is, hogy V. Frigyes pfalzi választófejedelem (cseh királyként uralk. 1619–1620) alakjának, akit a cseh rendek II. Ferdinánd ellenében hívtak meg a cseh trónra 1619-ben, szintén tartózkodott a negatív jellemzéstől, pedig jelentős szerepe volt a Szent Vitus-székesegyház 1619. évi feldúlásában.

Jan Frantisek Beckovský volt az első, aki bár a *Bohemia Sancta*ban megjelent Nepomuki-életrajzot vette alapul, aktualizálta az abban olvasható felsorolást. Először is beemelte a felsoroltak körébe a nem sokkal korábban elhunyt I. Lipót német-római császárt (uralk. 1658–1705) és I. József császárt (uralk.1705–1711) is, mintegy teljes folytonosságot hozva létre a Nepomuki-tisztelet hangsúlyos Habsburg-pártolását tekintve.[615] Érdekesség, hogy ugyanő III. Károlyt mint „legkatolikusabb királyt" is felvezette az illusztris Nepomuki-tisztelők táborába. Ez az uralkodó III. Károly néven magyar király, II. Károly néven cseh király és VI. Károly néven német-római császár is volt 1711 és 1740 között, ám értelemszerűen nem e titulusai alapján jelent meg a felsorolásban, hiszen e címeket mind a Beckovský-kötet megjelenése után három évvel, 1711-ben nyerte el. A III. Károly cím a spanyol örökösödési háborúra utal, és valójában sosem realizálódott.[616] Amikor tehát azt olvassuk az 1743-ban megjelent csíksomlyói Nepomuki-életrajzban, hogy „az hatodik Károly mostani Császár, és Spanyol Király, illy nagy Atyának [azaz I. Lipótnak] érdemes Fia," nem fordítói tévedés volt Beckovský után, hanem egyfelől tudatos korrekció, másfelől viszont pontatlanság is, hiszen VI. Károly 1740-ben már elhunyt.

[615] „Serenissimus Leopoldus Austriae Archidux candelabrum elegantissimum (de quo postea sermo recurret) huic Divo statuit, et in eo Beati Joannis Effigiem ex aurichalco cum caeteris Bohemiae Patronis affabre fieri fecit. Reges et Principes nostri Beatum Joannem coluêre semper: Ferdinandus I. Imperator quoties Pragensem Ecclesiam adiret, ante hunc Tumulum genua ponebat. Idem actitâsse pium Imperatorem Ferdinandum II. atque etiam III. multi meminerunt; postremus hic Ferdinandus III. Imperator et Bohemiae Rex Cardinale Archi-Episcopo Pragensi Ernesto ab Harrach advocato de Beati Joannis publico cultu et Canonisino (ut vocant) procurando consilium saepius habuit, sed piam optimi Caesaris mentem bella primum, deinde mors abrupit. Pientissimae memoriae Imperator Leopoldus I. magno in honore habuit hunc Beatum Joannem; neque ab ipsius pijs vestigijs deflectunt Josephus I. Romanorum Imperator et Carolus III. Rex Catholicissimus tantô Patre dignissimi Nati. Plura similium exempla non est meum huc addutere, sufficiat dicere verbo: tota Europa Beatum Joannem Nepomucenum habet in veneratione." Beckovský 1708, 37–39.

[616] I. Lipót császár kisebbik fia, Károly főherceg ugyanis bejelentette igényét a spanyol trónra II. Károly spanyol király 1700-ban történt halálát követően. A gyermektelen I. József császár halála után azonban VI. Károly néven német-római császárrá koronázták, a spanyol uralkodó pedig a francia származású V. Fülöp lett; ezt az 1714-ben kötött rastatti szerződésben VI. Károly császár aláírásával is jóváhagyta.

Husz János, illetve a kálvinisták elleni küzdelem kérdésköre

Nepomuki Szent János korai életrajzaiban nem csupán egyes vallási, hanem történeti-politikai események relációjában is olvashatunk; ennek talán legfontosabb, a mai napig vita tárgyát képező jelensége a mártír személyének az összekapcsolása a huszitizmussal, illetve a kálvinizmussal a rekatolizációs törekvések igazolása érdekében. Husz János (1369–1415) a cseh történelem egyik legnagyobb hatású személyisége volt; az általa életre hívott egyházi reformtörekvések még évszázadokkal később is éreztették hatásukat a cseh társadalomban. Ahogy Nepomuki Szent János tisztelete kiteljesedésének lehetséges okait vizsgálták, úgy merült fel „a másik János" közötti lehetséges kapcsolódási pontok számbavétele;[617] e narratívát Bálint Sándor is tényként közölte.[618] Hans-Jürgen Becker azonban emlékeztetett arra: csupán egyes XIX. századi történetírók állították, hogy a jezsuiták által kitalált módon Nepomuki Szent János Husz János ellenpéldája lett volna, ezért előbbi tisztelete az utóbbi elleni állásfoglalásként is értelmezhető.[619] Igaz, hogy a csehek Huszt valamiféle nemzeti-vallási vezetőnek tekintették és a XV. században – nem a társadalom egészét tekintve – szentként is tisztelték, de valóban igaza van Otto Abelnek, e teória megalkotójának abban, hogy a jezsuiták kimondottan és tudatosan azért terjesztették a mártír kultuszát, hogy a pandanja legyen Husz Jánosnak?[620] A szerző olyan érveket sorakoztatott fel kettejük életútjából, mint a névanalógia, a hasonló tanulmányok, hogy mindkettő a királyné gyóntatójaként működött,[621] illetve mindketten híres prédikátorok voltak. Azt is megjegyezte: nem véletlen, hogy május 16-ra tették Nepomuki Szent János mártíromságának dátumát, az ugyanis eredetileg huszita ünnepnap volt, melyen a másik János halálára emlékeztek. Végül a prágai mártír azon ábrázolásait is Husz Jánoshoz kötötte, melyekben a szent nem feszületet, hanem egy Bibliát tart a kezében. Ezzel az elmélettel már Abel kortársai is vitába szálltak, az élen Anton Frind litomeřicei püspökkel, aki tételesen cáfolta azt, felhívva a figyelmet arra, hogy a szentként tisztelt Husz ünnepnapja valójában július 6. volt. Arra is kitért, hogy Jan z Jenštejna (1348–1400) prágai érsek már 1396-ban „*sanctus martyr*nak" nevezte Nepomuki Jánost egy a Vatikánba küldött levelében, ezzel ellentétben Husz János ünnepnapját csak 1441-től ülték meg.[622] Végül arra is kitért, hogy a jezsuita rend tagjai abban az időben érkeztek csupán Csehországba, amikor a huszitizmust, egyben Husz János nyilvános tiszteletét

[617] Hennings 1965, 78.
[618] Bálint 1977, 372.; Bálint 2000, 110.
[619] Becker, 2006, 223. ld. Oppeker, 2003, 172.
[620] Abel 1855, 57–69.
[621] IV. Vencel első feleségéé, Johannáé Nepomuki Szent János, a második feleségé, Bajor Zsófiáé Husz János
[622] Becker 2006, 220.

már elhomályosította a protestantizmus.[623] Frind ugyan nem tért ki a mártír Bibliát tartó ábrázolásaira, de valójában az sem lehet érv a Husz-analógiára, mert a könyv mint attribútum tipikusnak nevezhető az egyetemi doktorátussal, kimagasló tudományos életművel rendelkező szentek esetén; Nepomuki Szent János ilyen jellegű ábrázolásai tehát alapvetően az ő képzettségére vonatkoznak. A mártír legkorábbi ismert ilyen típusú ábrázolása Kašpar Bechteler 1631-ben készült kapuzati fareliefjén látható a Szent Vitus-székesegyházban.[624]

Abel megállapításáról: az ismertetőjegyek két személy közötti átruházásáról az általam vizsgált életrajzok beszédesen hallgatnak. Ismert, hogy a Nepomuki Szent Jánossal konfliktusba kerülő uralkodó, IV. Vencel és második felesége, Bajor Zsófia szimpatizált a huszita eszmékkel és támogatta Husz Jánost, ezért adott volt a lehetőség, hogy a mártír életrajzaiban az egyébként legsötétebb gonosznak ábrázolt uralkodó gyarlóságait ezzel is hangsúlyozzák a szerzők. E szövegekben azonban nem jelenik meg ez a gondolat, ami a mártírral foglalkozó egyéb kötetek (történeti művek, prédikációk, a devóciós irodalom lírai műfajai) túlnyomó részére is igaz. A mártírt Jan Sarkanderrel, Keresztelő Szent Jánossal, illetve egyéb János keresztnevű szentekkel rendszeresen összehasonlították, de a máglyahalált halt reformátorral való kapcsolódási pontok keresése nem volt jellemző a XVI–XVIII. századra.

A cseh egyház huszitizmust megelőző ideális állapota és a Husz János fellépése közötti ellentét, mely a korabeli történészeket is érdekelte, az életrajzokban lényegesen más kontextusban jelent meg: a huszita és kálvinista eszmei -történeti kapcsolódási pontok hangsúlyozásával. A vizsgált életrajzokból az olvasható ki, hogy Nepomuki Szent Jánosnak valójában két ellenséggel kellett szembenéznie: az egyikkel életében, a másikkal viszont a halálát követően. Nepomuki Szent János IV. Vencel királlyal került konfliktusba, aki bár névleg katolikus, a legmegátalkodottabbnak leírt szereplője a vizsgált Nepomuki-köteteknek akár az életrajzot, akár a tiszteletfejezeteket tekintjük; sőt egyértelműen sokkal negatívabbnak jellemzett, mint akár az utóbbi fejezetekben helyet kapó kálvinisták voltak. A másik ellenfél, akikkel már a halálát követően „meg kellett küzdenie," valójában a katolikus hit ellenségei voltak, pontosabban a kálvinisták és nem a husziták.

Bár az eretnekség mint konfliktusforrás nem jelenik meg az életrajzban, a szerzők mégis találtak arra módot, hogy koruk megromlott közviszonyainak okozóiként megemlítsék őket: a Nepomuki-életrajzokban az életrajzot összekötötték a reformáció terjedésével, áttételesen pedig a kora újkori egyház és társadalom siralmas állapotával abban a történetben, amikor a vértanúságra készülő pap megjövendölte egyháza és országa jövőbeli állapotát. Nepomuki Szent János itt gyakorlatilag nem csupán kora közönségét, hanem a kora újkori olvasót vagy hallgatót is figyelmeztette az eretnekség következményeire.

[623] Frind 1879, 119–120.
[624] L. 169. oldal és 32. kép

E jövendölés említés szintjén Dlouhoveský kéziratában jelent meg először, ám Balbín ezt is kiegészítette, hogy plusz jelentést biztosíthasson neki; részletesen ecsetelve az eretnekek pusztításait, melyek az országnak csaknem a veszét okozták. Dlouhoveský még tárgyilagosabban fogalmazott:

> „Praeviderat divinitus Joannes, se brevi ex hac mortalitate migraturum, inde paulo ante cum pro concione verba faceret, illud: modicum videbitis me, iam non multa loquar vobiscum; ingeminando a fratribus Con-Canonicis et Sacerdotibus veniam humillime accepit. Prophetico spiritu claruit, et multa mala ex haeresi oritura, et profligata Procerum vita, quae scalando toti Regno esset, praedixit, quae dein vere evenerunt."[625]

Ehhez képest Balbín az érzelmekre erőteljesen ható részletezettséggel és a befolyásolás egyértelmű igényével már így számolt be a jövendölésről:

> „Modicum videbitis me, et iam non multa loquar vobiscum identidem repetens, vultu laeto et facili mortem sibi, pro Christi et Ecclesiae legibus oppetendam, diserte praedixit: tum caelestibus oraculis patefacta semel via, spiritu prophetico plenus, lacrymis ubertim fluentibus, futurum Bohemiae statum, et venturas brevi calamitates coepit describere haeresin ab inferis suscitandam, cui sacra et profana perinde essent, nullumque facerent discrimen; ecclesias omnes et coenobia per Bohemiam arsura, quaedam etiam deiicienda manibus, sacros et religiosos viros omnibus tormentis excruciatos perituros; denique exitium universae Religionis instare.[626]

E jövendölés a balbíni narratívának megfelelően jelent meg az 1701-es pozsonyi kéziratban és Mérei Mihály 1716-ban megjelent fordításában, valamint az azt átvevő 1743-as kolozsvári társulati kézikönyvben. Mérei így írt erről:

> „mennyei látásokbúl-is útat csinálván egyszer, a' jövendölésnek lelkével tellyes, köny-hullatásinak bösége folyásival, Cseh-Országnak jövendöbéli állapottyát, és rövid üdö múlva következö inségét itt le irta: A' Pokolbúl támadó Eretnekséget, a' ki az elött az Istenes szent dolgok, és a' szentségtelen állapotok mind, egyaránt valók vólnának, és semmi külömbséget nem tenne. Minden Templomokat, és Egyházi Kalastromokat, Cseh-Ország által égni, nemellyeket pedig földig le rontani, a' Szerzetes Egyházi Rendeket, minden kínokkal, elveszteni, egy szóval, az egész közönséges Isteni Tiszteletnek veszedelmét közeliteni."[627]

[625] Berghauer 1761, 45–46.
[626] Balbín 1680, 671.
[627] Mérei 1716, 44–46.

Az 1735-ös komáromi társulati kézikönyvben azonban már csupán a búcsúja szerepel, a jövendölés már nem, a század második felében kiadott társulati kézikönyvekben, illetve az Illyés-legendárium 1743. évi kiadásában pedig csupán rövidítve kapunk hírt róla; e szövegekből már hiányzik az érzelmi töltet, melyet a hívők befolyásolása érdekében Balbín Dlouhoveský kéziratához képest megfogalmazott:

> „Az-után a' Cseh-országra következendö veszedelmeket könyhullatások között kezdé lerajzolni, és tellyes lévén Prófétai lélekkel, elöre megjövendölni, melly nagy csapásokat, üldözéseket, és romlásokat fog-szenvedni az Anyaszent-egyház a' pokolból eredendő eretnekségek miatt."[628]

A jövendölések a szenttörténetek csodáinak külön csoportját képezik; bennük szintén Isten jelenvalósága képződik le,[629] Nepomuki Szent János szavaival tehát maga a Teremtő tárta népe elé a leendő pusztulás okait és következményeit (nem nehéz észrevenni ennek párhuzamba vonhatóságát Dániel próféta jövendölésével Jeruzsálem pusztulásáról).

E szövegrészben a szerzők összességében beszéltek az eretnekek pusztításairól, itt tehát még feltételezhető lenne a huszitizmussal való párhuzam, ám a jövendölésre visszautaló további szövegrészletek már egyértelműen azt jelzik, hogy a szerzők a házára nézve legpusztítóbb eretnekségnek a XVII. században már nem a huszitizmust, hanem a kálvinizmust tartották, melyet a harmincéves háború „kortárs", a köztudatban élénkebben élő prágai eseményeivel próbáltak igazolni – úgy, ahogy azt a Habsburg-hű uralkodókhoz hű alattvalóktól amúgy is elvárható volt.

E jövendölés beteljesedéséről két nézőpontból is olvashatunk az életrajzokban: egyfelől a Szent Vitus-székesegyház megszentségtelenítése és Nepomuki Szent János sírjának feldúlása, másfelől viszont magának a mártírnak a reakciója kapcsán is. A jövendölés mellett a sírjának 1619. évi meggyalázásakor tárgyalták a hagiográfusok a kálvinisták Szent Vitus-székesegyházat érintő pusztításait. Nepomuki Szent Jánosnak a kálvinisták által megszentségtelenített sírjáról a *Fama Posthumá*ban olvashatunk először az 1620-as évhez rendelve.[630] Ugyanott Georgius Plachý arról is tudósított, hogy 1621-ben újjá is építették a sírt övező lerontott vasrácsot;[631] e tény, illetve a sír feldúlása körüli csodás történetek elterjedése minden bizonnyal fordulópontot jelentettek tisztelete helyi fellendülését illetően is. Jan Tanner az 1619. évi templomdúlást szintén a mártír sírjával kapcsolatban említette, kiegészítve, hogy a sír vasrácsozatát azóta újjáépítették.[632] Pešina szintén beszámolt a templom megszentségtelenítéséről több forrásra, köztük Balbín 1671. évi kéziratos Nepomuki-életrajzára való hivatko-

[628] Illyés 1743, 424.
[629] Sághy 2009, 31.
[630] Plachý 1641, G3, Dei poena in impios.
[631] Plachý 1641, K3, Inscriptio Sepulchri Beati Joannis Nepomuceni.
[632] Tanner 1660, 18.

zással.[633] Dlouhoveský már nem csupán sírjának meggyalázásáról írt, hanem arról is megemlékezett, hogy ezen időszak alatt a szent sírja felől sóhajtozásokat és zokogást lehetett hallani.[634]

Balbín ezt a gondolatot is kiegészítette, visszautalva Nepomuki Szent Jánosnak a halálát megelőző jóslatára, mely immár be is teljesedett, hiszen a mártír csodálatos módon hangot adott a szomorúságának, hogy a székesegyházat, melyet, amióta az elődjét Szent Vencel megépíttette, sem a husziták, sem Jan Rokycana (1396–1471) idején nem szentségtelenítették meg az eretnekek, ellentétben a kálvinistákkal.[635]

Nepomuki Szent János ezen csodája a magyar nyelvű életrajzok közül az 1701-es kéziratban szerepel (ott Baczina alapján annyival kiegészítve, hogy a hangokon kívül gyakran gyertyákat és lángokat is láttak a sírnál),[636] illetve Méreinél és az alapján az 1743-as kolozsvári társulati kézikönyvben is, a többi életrajzban nem olvasható.

A kálvinisták templomdúlásához kapcsolódó büntetőcsodák közül a legismertebb a vasrácsozatot bontó eretnekek története, mely már Tannernél is olvasható (itt még egy fővel, akit félholtan vittek ki a templomból),[637] Dlouhoveskýnél a vasrácsot bontók ketten voltak, akik hirtelen a földre zuhantak, majd az egyiket félholt állapotban vitték ki a székesegyházból, a másik életben maradt.[638] E történet szereplőit is Balbín nevesítette és alakította át az eseményleírást oly módon, hogy a vasalatot bontó személyek közül az egyik azonnal meghalt, a másik félholttá vált, majd nemsokára szintén elhunyt.[639]

Balbín más esetben is élt annak lehetőségével, hogy az alapul szolgáló Dlouhoveský-kéziratban szereplő szövegrészletet úgy egészítse ki, hogy azzal a kálvinisták megátalkodottsága elleni indirekt utalást helyezhessen el: Wolfgang Chanowsky de Longavillának a Szent Vitus-székesegyházban őrzött kéziratával kapcsolatban például azt írta, hogy az a kálvinisták templomdúlásakor veszett el (e részletet Dlouhoveský nem említette).[640]

[633] Pešina 1673, 351–352. és 644–654.

[634] „In eversione Sacrorum et profanatione Ecclesiae Pragensis Calvinisticae et Luthericae rabiei auditae voces ex sepulcho S. Joannis Nepomuceni prodeuntes lamentabiles, tristes, flebiles." Berghauer 1761, 48.

[635] „Siquidem imminente illa ab haereticis calamitate, saepius nocte gemitus et lacrymosae quaedam voces ab imo templi audiebantur: Custodes autem templi, studiose gemitus illos secuti, animadverterunt non semel, ex B. Joannis tumulo exire. Nimirum dolebat beato viro (quantum Beati dolere possunt) dilectam Pragensem ecclesiam tot brevi sacrilegiis profanandam, quae numquam ante, ex quo a S. Wenceslao fundata erat, ne quidem Hussii aut postea Rokyczanae temporibus, haereticorum impuris sacris profanata fuisset." Balbín 1680, 676.

[636] „azon üdöben gyakorta Gyerttyákat és Tüzes Lángokat láttak Sz. János koporsoiánál, de ez sem Csuda, mert ugyanis a hol valami kincs vagyon el ásva, ottan sokszor tüz szokta magát fel adni a földbül: Sz. Jánosis az Annya Szent Egyháznak Edgyik Kincse lévén, ielenségét atta hol volna el reitve." Csáky 1701, 42.

[637] Tanner 1660, 18.

[638] Berghauer 1761, 46. A személyek számának változásáról l. Reimann 1872, 244.

[639] Balbín 1680, 676.

[640] Balbín 1680, 675. l. Reimann 1872, 240.

Balbín és elődjei tehát legalábbis távolságtartók voltak a huszitizmus kritikáját illetően Nepomuki Szent János biográfiáiban és egyáltalán nem hangsúlyozták, hogy a szentnek végeredményben az ő eszméik miatt kellett mártírhalált szenvednie, ahogy azt sem, hogy az uralkodó szimpatizált volna az ő egyházpolitikájukkal.

Jan František Beckovský Balbínnál is egyértelműbben foglalt állást a Szent Vitus-székesegyház 1619. évi feldúlását részletező plusz nyolcadik fejezetében. A szerző a mártír sírjától független események részletezésével mintegy vádiratot készített a kálvinisták ellen, melynek főszereplőjévé nem az uralkodót, hanem Abraham Scultetust (1566–1625) tette.[641] Beckovský nem a hittételek különbözőségét hangsúlyozta, hanem egyértelműen a más felekezetűek emberi jellemhibáit domborította ki. A Szent Vitus-székesegyházban tartott Úrvacsora leírása például, melyet Beckovský Pešina kötetéből emelt át és részben kiegészített, már-már a diplomatikus távolságtartás határát súrolja. Pešina 1673-ban így írt a kérdéses Úrvacsoráról:

> „Purgato (scilicet) hunc in modum templo, postea in Vigilia Nativitatis Domini mensam in medio Templi choro, et circa illam duodecim sedes posuerunt; in qua in Nativitate Christi Domini ritu suo caenarunt, vel potius Calvino litarunt hoc modo: Rex ipse rotundam placentam in partes fregit, alius vero easdem partes scutellae imposuit, deinde unusquisque inchoante Rege accepit partem et comedit, ac desuper haustum vini sumpsit."[642]

Pešina tárgyilagos beszámolóját Beckovský az alábbi, az események szemlélőinek nemtetszését kifejező mondattal egészítette ki 1708-ban:

> „His recedentibus alii 12 accedebant donec omnes utriusque sexus hanc absolvissent caenam indignantibus non solum Catholicis, sed etiam Husitis ac Lutheranis."[643]

E hozzátoldás a Beckovskýt alapul vevő Mérei-fordításban már a szöveg szerves részét képezi:

> „Ki tisztitván illyen formán a' Templomot, annak utánna Karácson estin a' Templom közepire asztalt, és a' körül tizenkét székeket tévének, a' mellynél Karácson napján az ö rendek szerént vacsorállottak, avagy a' Cálvinusnak áldoztak, illyen módon: A' Király maga egy kerekdét lepént, darabokra szegett, más pedig azokat a' darabokat tányérra rakta; annakutána mindenik elkezdvén, a' Király egy darabot vett, és megette, és arra

[641] Beckovský 1708, 63.
[642] Pešina 1673, 352.; vö. Beckovský 1708, 77–78.
[643] Beckovský 1708, 78.

> egy ital bort ivott. Ezek elmenvén mások jöttek; ismét tizenketten, mind addiglan, valamig mind a' Férfiak, s' mind pedig az Aszszony népek, ezt a' Vacsorát el nem végezték, boszonkodván ezért: nem csak a' Pápisták, hanem a' Hussiták, és Lutheránusok-is."[644]

Érdekes, hogy a székesegyház feldúlásában Beckovský nem az azt jóváhagyó V. Frigyes szerepét hangsúlyozta, akit a cseh rendek választottak uralkodóvá II. Ferdinánd ellenében, hanem Abraham Scultetusét, aki az ő udvari lelkésze volt. Ez Beckovský saját leleménye volt, tekintve, hogy az alapjául szolgáló *Phosphorus Septicornis*ban Pešina csupán marginálisan említette meg őt.[645] Az alábbi két példával illusztrálom a két szerző közötti hangsúlyeltolódást:

PEŠINA 1673.	BECKOVSKÝ 1708.
„Eodem anno, nempe 1619. die 21. Decembr. post meridiem, mandato Friderici, fex Calvinistica Ecclesiam arcis Prag. Divi Viti scelerata manu adorta, bellum imaginibus, aris, et sepulchris Sanctorum intulit." (351. oldal)	„…dum anno eodem die 22. Decembris post meridiem mandato Friderici Palatini, ac svasu et directione Abrahami Sculteti superintendentis, Aulaeque Palatini Concionatoris, Catholicorum infensissimi hostis, faex Calvinistica eandem Ecclesiam sanctam Divi Viti scelerata manu adorta bellum imaginibus, aris, et sepulchris Sanctorum intulit." (71. oldal)

[644] Mérei 1716, 139–140.
[645] Vö. Pešina 1673, 351. és Beckovský 1708, 71–72.; ill. Pešina 1673, 351–352. és Beckovský 1708, 73.

„Sequenti vero die, in Capella Familiae Pernsteinianae, duo altaria dirruerunt, et ex his multorum Sanctorum capita et ossa eiecerunt, aliqua confregerunt, et conculcarunt. Haec holoferico, et aliis pretiosis auro etiam textis thecis involuta, pleraque erant SS. Virginum et Martyrum de Societate S. Ursulae, Sancti item Mauritii M. et Sociorum eius: quae postmodum duae ancillae, iubente Sculteto praecone Calvinistico, sustulerunt et combusserunt." (351–352. oldal)	„Sequenti vero die in Capella Pernsteiniana Altare... (…) hoc et aliud in eadem Capella Altare hi scelesti Calvinistae, disponen… sic Abrahamo Sculteto, viro scelesto, non solum omni suo ornatu spoliarunt sed et diruerunt, ac ex his multorum Sanctorum capita et ossa eiecerunt, aliqua confregerunt, et conculcarunt. Haec holoferico, et aliis pretiosis auro etiam textis thecis involuta, pleraque erant SS. Virginum et Martyrum de societate S. Ursulae, sancti item Mauritii et sociorum eius, duae ancillae iubente Abrahamo Sculteto (qui expulsis ex Castro Pragensi omnibus Canonicis totoque Clero mansionem suam habuit in Decanatu Metropolitano, Praeco Calvinisticus) sustulerunt et combusserunt." (73–74. oldal)

V. Frigyes cseh királyt mintegy mentegetve Beckovský még azt is megjegyezte, hogy végül az ő engedelmével sikerült számos megmaradt festményt és más szakrális tárgyakat átmenteni a Szent Adalbert-kápolnába.[646]

Bár „a' Pápistáknak dühös ellensége, a' Calvinistáknak mocska, és szemettye"[647] Scultetus kivételével nincsenek a szövegekben erőteljesebb jelzők és szófordulatok az ellenkező felekezetek jellemzésére, az viszont egyértelműen kitűnik, hogy Beckovský hangsúlyozottan tárgyalta a cseh királyi szarkofágok feldúlását,[648] melyet az eretnekeknek a nemzeti múlt megszentségtelenítésére tett kísérleteként is értelmezhetünk. Beckovský ezzel tulajdonképpen nem is mondott értékítéletet; a következtetések levonását az olvasóra bízta.

E hangsúlyeltolódások jól jelzik: a Nepomuki-életrajzokban Balbínnál és kortársainál végeredményben már nem a husziták, hanem a kálvinisták számítottak a haza legfőbb ellenségeinek, ennek okaként pedig a Habsburg-uralkodókhoz, illetve a katolikus hitükhöz való lojalitást egyaránt feltételezni lehet. A jezsuita hagiográfus egy

[646] „Post idem Lobkovicz Fridericum Palatinum accessit, eique indignitatem eorum, quae in templo nefarie patrarentur, exposuit audacissime, ac obtinuit, quod adhuc eadem die licet iam ad vesperae inclinata, omnes imagines, tabulae et alia huiusmodi, quae superfuerant, in sacellum Divi Alberti, comportari et occludi debuerint." Beckovský 1708, 76.

[647] *Nepomucéni Sz. Jánoshoz*… 1743, 103–105.

[648] Beckovský 1708, 72–73. és 77–78.

esetben tett kivételt a kortársakkal való összehasonlítást tekintve: az életút tárgyalásánál szembeállította Nepomuki Szent János prédikátori kvalitásait Konrad Waldhauser (1326 k.–1369) és Jan Milič (1325–1374) tevékenységével anélkül, hogy utalt volna arra: reformeszméik miatt mindketten a husziták előhírnökeinek számítottak. A nem sokkal Nepomuki Szent János fellépését megelőzően tevékenykedő Waldhauser és az ő tanítványa, Milič is kiváló prédikátor volt Balbín szerint, akik szavára

> „a' Prágai aszszonyok, bújaságra vivö czifra köntösököt elvetették. Tisztátalan fajtalan személyek sokan a' Kalastromokban poenitentiára zárták magokat. A' Bordély házakat, a' Városi Polgárok lerontották;"[649]

arról viszont ő is hallgatott, hogy a simónia és a papság kétes erkölcsei ellen is felemelték a szavukat, az általuk támogatott reformmozgalmak pedig végül Husz János fellépésében teljesedtek ki. A vikáriusnak azonban még őket is sikerült felülmúlni, de nem a hitbéli különbözőségek miatt, hanem mert hiányoztak belőle azok az emberi gyengeségek, melyek az előzőket jellemezték.

> „Az elöbbenieknek akarattyokat, módos alázatossággal, és okossággal a' vetekedö szóktúl, és a' kóldóló szegény Szerzetesek ellen irigykedö beszédektül meg tartóztatván magát (a' mint azok az üdök vóltak) a' mellyekben sokak között nagy gyülölséget, Rómában nehéz vádolásokat, és csak nem utólsó veszedelmet hoztak"[650]

– Balbín ezzel Waldhauser vitájára utalt a helyi domonkosokkal, melynek híre a pápához is eljutott.

A tisztelet Prágán kívüli megnyilvánulásai

Nepomuki Szent János tiszteletének Prágán kívüli elterjedéséről a XVII. század középső harmadától kezdve vannak információink, mivel a mártír szülővárosában, Pomukban (ma: Nepomuk) ekkor már éves zarándoklatokra is sor került, majd oda a Sternberg család donációjával templomot is emeltek 1639 és 1660 között. A leendő szent kultuszának XVII. századi felvirágzása és városhatárokon túli elterjedése

[649] Mérei 1716, 15.
[650] Mérei 1716, 15–16.

ugyanis ott is a zarándokok számának nagyfokú növekedésével járt együtt.[651] A Sternberg-féle templomról a *Fama Posthuma* is beszámolt 1641-ben, illetve Dlouhoveský is megemlékezett róla:

> „Cum antea Sacellum vetustum stetisset (az ehhez tartozó lábjegyzetben: Nullum stetit ibi vetustum Sacellum, sed primo primum Sacellum ibi aedificavit Franciscus Comes de Sternberg). Maior Ara eius imagine insignis visitur ex indultu Eminentissimi Cardinalis ab Harrach Archi-Episcopi Pragensis aqua Gregoriana benedictum." [652]

Dlouhoveský tehát azt írta, hogy korábban is állt egy kis kápolna a helyszínen, valamint hozzáfűzte, hogy a templomban látható nagy méretű, a mártírt ábrázoló nevezetes oltárképet Harrach érsek engedélyével Gergely-féle vízzel megáldották.[653] Dlouhoveský arról is beszámolt, hogy e templomban a számos zarándok igényeinek megfelelően, de a szentszéki előírásoknak megfelelően mennyire leleményesen alakították ki a szent halálának napján megtartandó szentmisék liturgiáját, ugyanis azt a Szentháromság tiszteletére tartották meg, a prédikáció azonban Nepomuki Szent Jánosról szólt.[654]

E rövid tudósítást Balbín alakította át olyanformán, ahogy az kivétel nélkül minden XVIII. századi magyar életrajzban is helyet kapott. Az *Acta Sanctorum*ban Balbín azt írta, hogy egy kápolnát közvetlenül a mártír halála után már építettek a helyiek.[655] A Franciscus von Sternberg donációjával épült templomra vonatkozóan Balbín hangsúlyozta, hogy azt a mártír tiszteletére[656] Ernst Adalbert von Harrach prágai érsek engedélyével[657] szentelték fel – ez Balbín leleményének tekinthető, mivel Dlouhoveský erre sem utalt. Balbín szintén megjegyezte, hogy a szentmisét a Szentháromság tiszteletére tartották meg, a prédikáció azonban Nepomuki Szent Jánosról szólt.[658] A templomban Balbín leírása szerint Nepomuki Szent János tiszteletére oltárt is szenteltek, melyet Karel Škréta festett; ezen a mártír feje körül sugárkoszorú

[651] A ma is álló templomot vélhetően Kilian Ignaz Dietzenhofer tervei alapján építtették át 1734–1738 között a zarándokok számának ugrásszerű megnövekedése miatt.

[652] Berghauer 1761, 48.

[653] Aqua Gregoriana: így nevezték a templom- és oltárszentelésekkor a II. Vatikáni Zsinatig használt, sóval hamuval és borral kevert vizet. L. Diós–Viczián 1998, 79.
Dlouhoveský benedictiót és nem consecratiót ír, eszerint a megáldást egy a püspök által felhatalmazott pap végezte. (vö. Diós–Viczián 2003, 870. és Diós–Viczián 2008, 833–834.)

[654] „Habent et singulis annis iam ex immemorabili tempore Beati memoriam, cum affluxu et multitudine populi, et convocatione Cleri vicini devote celebrant, licet Sacrum de Sanctissima Trinitate tantum fiat, Concio tamen est de Joannis virtutibus eximiis." Berghauer 1761, 48.

[655] „oppidanorum pietas sacellum B. Joannis honoris tatim ab eius morte exstruxit" Balbín 1680, 674.

[656] „B. Ioannis Nepomucensis honori magnis sumptibus exstruxit" Balbín 1680, 674.

[657] Engedélyével, de nem részvételével: talán nem véletlen, hogy Balbín szerint egy betegségre, tehát objektív okokra való hivatkozással az érsek nem vett részt a ceremónián: „cum ipsemet per invaletudinem adesse et consecrare non posset." Balbín 1680, 674.

[658] „Sacra de B. Joanne non leguntur quidem, sed de sanctissima Trinitate: Concio tamen ad Populum de B. Joannis virtutibus habetur." Balbín 1680, 674.

látható.[659] A templomban – a prágai Szent Vitus-székesegyházhoz hasonlóan – az egyéni és közösségi áhítat tárgyi emlékei is nagy számban megjelentek a leírás szerint, mely ex votók szintén a tisztelet helyi beágyazottságát bizonyították.[660]A nepomuki templomba ráadásul nem csupán egyéni zarándokok érkeztek: a szerző arról is megemlékezett, hogy a peregrinációnak szervezett keretei voltak, melyeket a környékbéli plébánosok tartottak kézben meg nem határozható idő óta.[661]

E történet azonban csak részben helytálló: a Sternberg család donációjával a XVII. század középső harmadában valóban épült a településen templom, ahogy erről a *Fama Posthuma* is beszámolt 1741-ben. Azt azonban valójában nem Nepomuki Szent János, hanem Keresztelő Szent János tiszteletére szentelték fel,[662] erről azonban a kortársak is tudtak. Georgius Crugerius (1608–1671) jezsuita atya 1669-ben kiadott *Majales Triumphi Romano Catholicae* című kötetében[663] a mártír tiszteletéről szólva például hangsúlyozta, hogy a Sternberg-féle templomot nem a mártír, hanem Keresztelő Szent János tiszteletére konszekrálták Harrach érsek engedélyével a még nem kanonizált személyek tisztelhetősége szentszéki korlátozásának megfelelően.[664]

Dlouhoveský, majd rőle átvéve Balbín is leírta, hogy röviddel a mártír halála után a helyiek már kápolnát építettek a szülőháza helyére, mivel ott csodálatosképp nem volt nyugodt álma senkinek, amíg az meg nem épült. Ezt az információt a Dlouhoveský-kéziratot kiadó Berghauer jegyzetekkel látta el, melyben rögzítette, hogy a szerző ebben az esetben tévedett, hiszen a szentté avatási eljárás során bebizonyosodott, hogy a Sternberg-féle épület előtt nem állt a helyszínen kápolna.[665] Eduard Reimann, aki tanulmányában összevetette Balbín *Acta Sanctorum*ban megjelent Nepomuki-életrajzának szövegét a jezsuita által megjelölt korábbi forrásokkal, azt az észrevételt tette, hogy Balbínnak, aki Georgius Crugerius jelentése szerint életrajzának elkészítése előtt a helyszínen is járt, tudnia kellett a helyes adatokról.[666] Hogy miért nem az igazat írta le a Nepomuki-életrajzban, Reimann véleménye szerint arról lehet szó,

[659] „In summa novi huiusce templi ara B. Joannis imago radiata conspicitur" Balbín 1680, 674.

[660] „Appensa visuntur ad eius aram anathemata plurima, satenturque diversi eius se meritis varia beneficia caelitus impetrasse." Balbín 1680, 674.

[661] „Aditur B. Joannis ecclesia multis supplicationibus: parochi a multis passuum millibus ad certam diem ab operibus vacuam, Dominicis inter Pascha et Pentecosten, populum adducunt: idque agitur a tempore immemorabili." Balbín 1680, 674.

[662] Reimann 1872, 238. Matsche 1971, 41.

[663] Crugerius 1669, 8–10. Idézi: Berghauer 1761, 50–51.

[664] „Sed titulus non Joannis Nepomuceni, verum Joannis Baptistae, ex indulto Eminentissimi Cardinalis, ac ArchiEpiscopi interim novitiae Ecclesiae concessus est; quia Romanus Pontifex ritibus solennibus negotio legitime necdum examinatio caussam Martyrii nondum determinavit, licet ei Coelo tot, ut diximus, prodigia faveant, imo humanam negligentiam per tot centurias annorum, quasi condemnent. Decisione procurata, impetraque, a Sede Apostolica quam effulgeret splendidius ArchiEpiscopalis Mitra, et Canonicorum tot infulae, si hic tam gloriosi Martyrii, neque alibi gentium in caussa consimili spectabilis, Carbunculus praetera in iis coruscaret?" Crugerius, 1669, 10.

[665] Berghauer 1761, 49.

[666] Reimann 1872, 238.

hogy bizonyítani kellett a mártír emberemlékezetet meghaladó időtlen és folytonos tiszteletét, enélkül viszont VIII. Orbán szenttiszteletet érintő szigorításai értelmében a nepomuki tisztelet jogossága is megkérdőjelezhető lett volna.[667]

Ettől függetlenül több a szent tiszteletére konszekrált kápolnáról is tudunk a XVII. század óta, bár ez nem csak Nepomuki Szent János esetén előforduló egyedi jelenség; más akkoriban még nem kanonizált, de nagy tiszteletben álló személyek esetén is előfordulnak ilyen patrocíniumok. A ma látható, Kilian Ignaz Dientzenhofer által tervezett prágai Nepomuki Szent János-templom helyén például állt egy fakápolna, melyet 1691-ben szintén a szent tiszteletére szenteltek fel. A harmincéves háború idején a prágai defenesztrációt túlélő Jaroslav Bořita z Martinic (1582–1649) gróf a helyi palotájában kápolnát szenteltetett a tiszteletére.[668]

A nepomuki templom történetének a megjelenése avagy kihagyása jól tükrözi ezek alapszövegeinek keletkezési körülményeit. Az 1701. évi pozsonyi kézirat, az 1716. évi Mérei-fordítás, illetve az azt átvevő 1743. évi kolozsvári társulati kézikönyv Balbínhoz képest változtatás nélkül tartalmazza ezeket a szövegrészleteket. Az Illyés András szentéletrajzaihoz illesztett Nepomuki-biográfiában és az azt alapul vevő későbbi társulati kézikönyvekben már nem olvasható ez az időközben anakronisztikussá váló történet. Mint ahogy nem tartalmazza a legkorábbi ismert, 1735-ben kiadott komáromi társulati kézikönyv sem, ami újabb bizonyítéka annak, hogy e kötet egy a szentté avatást követően aktualizált életrajzot vett alapul, tekintve hogy akkor már kimondták: nem állt a Sternberg-féle templom előtt más kápolna a helyszínen, illetve az új templomot Keresztelő Szent János tiszteletére szentelték, tehát ezekkel nem lehetett bizonyítani a mártír tiszteletének időtlenségét és folytonosságát.

A kultusz ettől függetlenül futótűzszerűen terjedt nem csak az országon belül, hanem azon túl is a XVII. század közepétől kezdve; ennek számtalan írott és képzőművészeti emléke ismert. E jelenséget egyes életrajzírók is jelezték: Merfelic az ő itáliai, római kapcsolatrendszeréből merítve hozott példát erre,[669] Dlouhoveský bambergi és würzburgi hercegérsek, Peter Philipp von Dernbach (1619–1683) által 1679-ben adományozott ezüst lámpást említette.[670] Beckovský pedig már arról adhatott hírt, hogy Nepomuki Szent János tisztelete immár egész Európában elterjedt.[671] A magyar

[667] Nb. vélhetően nem véletlen, hogy Balbín az *Acta Sanctorum*ban található életrajz alcímében mindkét helységnevet feltüntette.

[668] Herzogenberg–Paleczek 2009, 116. Természetesen további vizsgálatokat igényel, hogy valóban az ő tiszteletére konszekrálták ezeket a kápolnákat vagy mint a pomuki templom esetén, Keresztelő Szent Jánoséra.

[669] „Von Rom 1. Decembris 1685. bin ich glaubwürdig durch sichere Brieff berichtet daß dieser Wunderthätige Mann St. Johannes auch schon allda in den Bilden welche ich mit denen im Druck kürtzlich außgefertigten Lateinischen Büchlen dorten außgetheilet Wunder würcken und gegen den die ihn andächtig anruffen sich Gnadenreich erzeügen thut." Merfelic 1687, 96. ill. „und wird glaubwürdig schon auch auß Italien von Rom geschrieben daß eben dieser Heilige alldort sich wunderthätig gegen den so ihn andächtig verehren würcklich erzeige." Merfelic 1687, 100.

[670] Dlouhoveský 1680, A6.

[671] „tota Europa Beatum Joannem Nepomucenum habet in veneratione. Imagines hujus Beati Viri incisae aeri habentur copiosissimae per Europam in manibus." Beckovský 1708, 39.

fordításokban értelemszerűen csupán a Beckovský-életrajzot alapul vevő 1716. évi Mérei-kötet, illetve az annak szövegét átvevő 1743. évi kolozsvári társulati kézikönyv tartalmazza ezt a megállapítást.

A tisztelhetőség bizonyítása

Amennyiben helytálló az a felvetés, mely szerint Balbín a hatodik fejezetben gyakorlatilag védőbeszédet írt VIII. Orbán pápa szenttiszteletet érintő szigorításai ellenében, úgy annak befejezése szükségszerűen a bevezetés tükörképe kell legyen, olyan konklúziók megfogalmazásával, mely a betűivel szónokló hagiográfus igazát támasztják alá. A fentebb bemutatott bizonyítékok felsorolása után a peroratio szakaszában Balbín valóban visszatért a bevezetésben tárgyalt alaptételhez és Gottfried Henschenre való utalással rögzítette: azon életszentség hírében elhunytak esetén, akik kultusza több mint száz év óta adatolható, VIII. Orbán pápa nem fogalmazott meg egyértelmű tiltást a nyilvános tisztelhetőséget illetően.

Gottfried Henschen (1601–1681) jezsuita hagiográfus, Jan Bolland tanítványa, aki 1735-től kezdve részt vett az *Acta Sanctorum* munkálataiban, miután Bolland őt bízta meg a februári szentek életrajzainak előkészítésével.[672] Munkáját olyannyira komolyan vette, hogy első, Szent Vedast és Szent Amand életútját és tiszteletét feldolgozó biográfiáiban az életrajzírás addiginál is rigorózusabb, bizonyos filológiai-történeti-földrajzi problémakörökre koncentráltan kitérő, kritikai igényű új irányultságát is sikerrel tárta mestere elé,[673] hiszen az *Acta Sanctorum* életrajzainak végleges formáját ez alapján az új módszer alapján készítették a továbbiakban. Henschen a szenttiszteletet érintő pápai szigorításokat megfogalmazó VIII. Orbán kortársa volt, aki a *Coelestis Hierusalem*ben megfogalmazottakra (e szigorítások és a bollandisták szimultán fejtették ki hatásukat az egyházban!) a *Venerationi Divorum* kezdetű írásával válaszolt, melyből Balbín szó szerint idézve bizonyította a mártír tiszteletének jogosságát. Ezt Balbín nem az *Acta Sanctorum*ban említette először: már az 1671. évi kéziratos Nepomuki-életrajzában is ezzel zárja a hatodik fejezetet.[674] Az *Acta Sanctorum*ban tehát így szerepel ez a részlet:

> „De eiusmodi vetusta religione et cultu Beatorum antiquo, optime dixit vir eruditissimus, et in gestis Divorum describendis et illustrandis diligentissimus, rerumque istarum peritissimus, Godefridus Henschenius: Venerationi Divorum, inquit, a tempore memoriam unius saeculi excedente, Urbanus VIII, Pontifex Maximus nihil voluit derogatum,

[672] Delehaye 1922,
[673] Henschen 1658, 790–912.
[674] Berghauer 1761, 61.

> quo minus perpetua deinceps esset. Iam B. Ioannis cultu ab antiquitate probato, ad miracula, ad eius sacrum tumulum patrata, faciamus gradum: simul illud patebit, quam merito tantus eidem a populo cultus habeatur."[675]

Henschen a szöveg szerint a *Venerationi Divorum*ban azzal érvelt, hogy VIII. Orbán pápa nem ellenezte a szentség hírében elhunyt személyek nyilvános tiszteletét, ha az emberemlékezetet meghaladó idő óta folyamatosan tart; ezt éppúgy igazolják a mártír sírjánál történt csodák, mint a nép tiszteletadása is. E szövegrészlet éppúgy szerepel a *Bohemia Sancta*ban, ám Merfelic például 1684-ben kiegészítette, összegyűjtve mindazon kortársait, akik kéziratának zárásáig igyekeztek a mártír tiszteletének jogosságát egyházi szinten is elismertetni:

> „de eiusmodi vetusta Religione et cultu Beatorum antiquo, optime dixit Vir in gestis Divorum describendis diligentissimus, et rerum talium peritissimus, Godefridus Henschenius, Venerationi Divorum, inquit, a tempore, memoriam unius saeculi, excedente Urbanus VIII. Pontifex nihil voluit derogatum, prout idipsum ipsemet declaravit Pontifex, Ss. 4. inquit: declarantes, quod per superscripta (ne inducantur novi cultus Beatorum vel Sanctorum) praejudicare in aliquo non volumus iis, qui, aut per communem Ecclesiae consensum, vel immemorabilem temporis usum, aut per Patrum virorumque SS. scripta, vel longissimi Temporis scientia ac tolerantia sedis Apostolicae, vel Ordinarii, coluntur.
>
> Eapropter cum per immemorabilem temporis usum, et longissimi temporis scientia ac tolerantia, imo et approbationem Ordinarii, sanctus Hic Joannes Nepomucenus, pro Sancto, et vero Martyre publico cultu colatur, apparet, Bullam Urbani VIII. huic cultui minime refragari. Noverunt id Nuntii Apostolici, inter quos relatus est Carolus Caraffa, Cardinales item Cleselius Episcopus Viennensis Franciscus a Dietrichstein, Cardinalis et Episcopus Olomucensis Ernestus Cardinalis ab Harrach, Archi-Episcopus Pragensis Carolus Frater Wladislai Regis Poloniae, Episcopus Wratislaviensis, et plurimi alii: Hi omnes et plurimi alii etiam post emanatam dictam Bullam Urbani VIII. Joannem Nepomucenum tanquam vere sanctum Martyrem devote coluerunt.
>
> Et revera, observatione dignum videtur, quod, tametsi a Sede Apostolica (cuius solius est, de vera viri huius sanctitate sine periculo erroris decernere, nulla accesserit expressa Authoritas, tantaeque per tria saecula et amplius ab haeresi, intercurrerint in Bohemia tenebrae, hic tamen cultus publicus, et continus nuspiam fuerit interruptus."[676]

[675] Balbín 1680, 674.
[676] Merfelic 1684, 55–56.

Ez az akkorra már három évszázados tisztelet tehát annak ellenére nem szakadt meg, hogy sötét eretnekség szakadt Csehországra (ezalatt nyilván a huszitizmust és a kálvinizmust is értve, ami valóban nagy eredmény). A kultusz nagyfokú elterjedése pedig végül meghozta a régóta várt eredményt: a mártír boldoggá, majd szentté avatását.

A magyar Nepomuki-életrajzok közül az 1701. évi pozsonyi kézirat, Mérei Mihály 1716. évi kötete, majd az annak szövegét átvevő 1743. évi kolozsvári társulati kézikönyv tartalmazza ezt a fejezetlezárást, utóbbi ráadásul úgy vette át e szövegrészletet, hogy a szentté avatást követően az már nem volt releváns. A többi társulati kézikönyv, illetve az Illyés-kötethez utólag hozzáillesztett Nepomuki-életrajz azonban már nem tartalmazza ezt az érvelést.

42. kép: „jó hír" vagy frászsapka Nepomuki Szent János alakjával, XVIII. század

„Kiben Isten abban az üdőben magát kiváltképpen jelenteni akarta"

Nepomuki Szent János kora újkori életrajzainak Dlouhoveský, majd különösen Balbín óta szokatlanul mély rétegezettsége figyelhető meg, melyek a mártír tiszteletének minden lehetséges egyéni és közösségi megnyilvánulásához irányt és mintát adhattak. Az is egyértelművé vált, hogy Balbín életrajzai legalább annyira kompiláció eredményei, mint ahogy ő is a későbbi szövegátvételek fő forrásává vált. A Nepomuki Szent Jánosról szóló XVII. századi tudósításokat és életrajzokat összegyűjtő Berghauer 1761-ben kiadott kötetében nem volt túl jó véleménnyel a jezsuita hagiográfusról és annak munkamódszeréről. Dlouhoveský kéziratának szövegét közreadva úgy fogalmazott, hogy

> „quo Pater Balbinus usus fuit in compilatione vitae S. Joannis. Cuncta enim, quae hic leguntur, in suum opusculum deductione transtulit dilatata."[677]

De mi ne legyünk ennyire igazságtalanok Balbínnal: az ő „*opusculum*"-a nélkül ugyanis nagy valószínűséggel nem lett volna annyira sikeres, gyors és maradandó a mártír tiszteletének elterjedése Európa-szerte. Első olvasatra valóban úgy tűnhet, hogy Balbín csupán átvette Tannernek a tisztelet kortalanságára és folytonosságára vonatkozó utalását, mely így nem ellenkezik VIII. Orbán pápa szigorító rendelkezéseivel, valamint átvette Dlouhoveský kéziratának tartalmát, kiegészítve még néhány cso-

[677] Berghauer 1761, 43.

dás történettel, megalkotva így egy olyan életrajzot, melyben túl sok eredeti szerzői gondolat nem ismerhető fel. A kompiláció nagy mértéke természetesen önmagában sem jelentene értékítéletet, mivel ez a XVII–XVIII. század folyamán még teljesen elfogadott, mondhatni közönségesen jelenlévő szerzői attitűd volt. Hargittay Emil mintha csak Balbínról mondott volna véleményt, amikor a pázmányi kompilációkról azt a megállapítást tette, hogy „a szerzői novum nem a saját fogalmazású 'új gondolatok' közlésében keresendő, hanem a szöveg kialakításának, megfogalmazásának módjában, a szöveg átstrukturálásának, a kompiláció technikájának érvényesülésében."[678] Balbín és az őt követő szerzők ugyanis mind ki akartak fejezni valamit, ami a biográfiákon túlmutató jelenség volt; életrajzának gyakorlatilag minden története, strukturáltsága és utalása ugyanazt a célt szolgálta: Nepomuki Szent János tisztelete legitimációjának sürgető igényét. A magyar vonatkozású Nepomuki-életrajzok közül, bár ő is nagymértékben kompilált, az életrajzok melletti paratextusok (Beckovský beszámolója és Gall Frigyes ajánlása) alapján Mérei Mihályra jellemző leginkább ugyanez a szerzői öntudatosság, igaz, nem is lenne elvárható tőle más hozzáállás, tekintve azt a hatalmas lelki többletet, melyet a mártír segítségével Isten nyújtott neki a megpróbáltatásai idején.

Balbín szövegátvételei azonban sokkal többek, mint egyszerű kompilációk, hiszen a szövegrészletek átstrukturálásával, összeillesztésével és kiegészítésével olyan életrajzokat alkotott, melyek jelentésrétegeiket tekintve messze többek és hatékonyabbak lettek, mint azok a textusok, amelyekből dolgozott. Balbín úgy reagált le egy a cseh társadalomban egyre hangsúlyosabban megjelenő igényt, ezzel pedig olyan szinten formálta biográfiái segítségével az eseményeket, hogy szellemi jelenléte egyértelműen érzékelhető a későbbi cseh szentéletrajzokban és a magyar fordításokban, a szentté avatás sikerességében és a Nepomuki-tisztelet sikeres elterjedésében egyaránt.

Elterjedés, nem terjesztés: úgy gondolom, a kanonizációt megelőző időszakban, különösen a XVI–XVII. században elsősorban egy alulról építkező folyamatról beszélhetünk a mártír tiszteletének kibontakozását illetően. Klamár Zoltán – egyébként Bálint Sándor terminológiájára való hivatkozással[679] – arra hívta fel a figyelmet, hogy Nepomuki Szent János tiszteletét tekintve a dinasztikus ihletettségtől vélhetően sokkal fontosabb tényező lehetett a szakrális kordivat, mely egy adott szent ismertségét és kedveltségét alapjaiban határozza meg a különböző korszakokban.[680] A szakrális kordivat egy adott szent tiszteletének valamiféle belső szükségszerűségből eredő átvételét jelenti abból fakadóan, hogy a hívők környezetében rövid időn belül egyre többen, idővel tömegesen járnak el ugyanígy mások is. Tehát nem valamiféle felülről építkező, jogi és szakrális értelemben is szabályok közé szorított folyamat generálta elsődlegesen, hanem a hívek lelki szükségletei[681] (ezért sem jó kizárólag a mi korunk

[678] Hargittay 2001, 251.
[679] Bálint 1977, 374.
[680] Klamár 2015, 207.
[681] A XVI. századi egyházi reformmozgalmak irányultságának kettősségével kapcsolatban l. Molnár 2009, 18.

szemüvegén, azaz értékítéletén keresztül szemlélni a XVII–XVIII. század emberének a hitéhez való viszonyát). A hívők folyamatosan alakuló és egyre intenzívebbé váló viszonya a mártírhoz egyértelműen döntőnek bizonyult a kultusz robbanásszerű terjedésében, mely véleményem szerint – a korai tiszteletet tekintve legalábbis – elsősorban egyfajta önmagát gerjesztő folyamatként fogható fel. Ahogy egyre több rétegűvé és jelentéstartamúvá vált a mártír életrajza, úgy vált egyre népszerűbbé a személye is – és fordítva. E kultusz exponenciális kibontakozása lényegében élményközösséggé kovácsolta a hívőket; ezt jól mutatja például egy korabeli statisztika, mely szerint 1723 és 1727 között, tehát még a szentté avatást megelőzően, csak a Szent Vitus-székesegyházban éves szinten több mint 81.000 szentmisét mutattak be a mártír tiszteletére.[682] A hívők egyre szélesedő köre és a kultusz reprezentálásának a különféle donációkban is jeleskedő tagjai lényegében egyfajta „*canonisatio communis*t" végeztek; a véleményem szerint éppen ez lehetett a legfőbb oka, hogy a nyilvános tisztelet szentszéki jóváhagyása végül a lehető legünnepélyesebb módon és keretek között történt meg.

Nepomuki Szent János nemzetközi ismertségét nem sikerült volna elérni, legalábbis nem ilyen eredményességgel mély helyi beágyazottsága nélkül: igen hamar a cseh nemzeti szentek társaságában tüntették fel, egyre több csodás történetet jegyeztek fel róla, a XVII. században egyre nagyobb hangsúllyal szerepeltetve a büntetőcsodákat, melyek azokat sújtották, akik kétségbevonták a neki adandó tisztelet jogosságát. Mindezek óriási előnyt jelentettek Jan Sarkander életrajzához képest: úgy tűnik, az állhatatos hit, mely végül a mártíromságához vezetett 1620-ban, önmagában már és még nem jelentett akkora szentségértéket, hogy tiszteletét a XVIII. században a Szentszék is jóváhagyja.

Az más kérdés, hogy e tisztelet tartós fennmaradásában, országhatárokon túli beágyazottságában mégis tetten érhető azon egyházi és világi potentátok donátori és pártfogói tevékenysége, akik e spontán fejlődő korai tisztelet jelenvalóságát és jogosságát képzőművészeti és írott művek egész sorával, az egyéni devóciós tevékenység egyéb megnyilvánulásaival, majd a hivatalos szentszéki jóváhagyás érdekében kifejtett kitartó tevékenységükkel visszaigazolták, majd szervezett, szabályozott keretek köré terelték azt. Ilyen volt például a XVII. századi prágai érsekek, kanonokok, főurak vagy II. Ferdinánd donátori, valamint I. József és IV. Károly pártfogói patronációja, végül Balbín és a többi hagiográfus, illetve historikus életműve, melyek feltétlenül szükségesek voltak ahhoz, hogy a kultusz növekedése nem veszítette el a lendületét, sőt képes volt az ismételt megújulásra.

A nemzetközi elismertetést egyértelműen elősegítette Nepomuki Szent János patrocíniumainak jelentős számú növekedése a XVII. század második felétől a szentté avatásáig: amikor már nem csupán valamiféle általános segítőként tekintettek rá, hanem speciális, az egyéni, illetve a közösséget érintő súlyos megpróbáltatások idején

[682] Větrovský 1729, 214–215.

is segítségül hívták őt. E jelzett időszakban – legalábbis életrajzainak és az azokhoz tartozó paratextusoknak alapján – legintenzívebben mint a jó hírnév megtartójára és a rágalmazás elleni védőként tekintettek rá. Mindemellett olyan, a társadalom minden tagját érzékenyen érintő természeti jelenségek ellen is hathatós védelmet nyújtott, mint az aszály vagy különösen a pestis. A pestisre adott „válaszok" a pestisemlékművek formájában ugyanúgy megjelentek a katolikus Európában a pandémiákkal együtt, azokon pedig igen korán helyet találtak a mártírnak is. Patrónusságának e két domináns pólusa, tehát a rágalmazások és a pestis elleni védelem már önmagában meghatározhatta Nepomuki Szent János tiszteletének gyors ütemű terjedését már jóval a boldoggá, illetve szentté avatás előtt; e kettősség jegyeit a magyar szentéletrajzok is tartalmazzák. Ezeken túl nem elhanyagolható a mártír háborúság ellen védő közbenjáró szerepe a XVII. században, mely akár a harmincéves háború öröksége is lehet, viszont biztosan ismert volt a XVIII. század legelején a Magyar Királyság területén is.

Dlouhoveský, majd Balbín jó érzékkel gyűjtötték össze azokat az ismertetőjegyeket, melyek Nepomuki Szent János korai és kortárs tiszteletéről tudósítottak. Ahogy az életút esetén, tiszteletének jegyeit tekintve is számos olyan topikus részlet határozható meg, melyek ismerősek lehettek a korábbi szentéletrajzok egyetemes fordulataiból. Éppen ezért jelenthető ki, hogy a mártír hagyomány szerint ép nyelvének megtalálása már lényegében nem befolyásolta, hanem igazolta az eseményeket; tisztelete attól függetlenül már régóta beágyazott volt a társadalomban Európa számos országában, hazánkat is beleértve.

Nepomuki Szent János tisztelete értelemszerűen új eszmei alapokat kapott a kanonizációt közvetlenül követő időszakban. A mártír tiszteletének új módozatai és patronátusának új bizonyítékai jelentek meg, hangsúlytalanabbá téve a hivatalos elismertetés késlekedésének bizonytalanságát, egyben a tiszteletlenségnek a megtorlására szolgáló büntetőcsodákat. Ennek lenyomata a magyar nyelvű XVIII. századi életrajzokban is egyértelműen tetten érhető, ami a század második felében keletkezett új szövegek esetén már nagyfokú sematizálódással és tartalmi egyszerűsödéssel járt együtt.

Marie-Élizabeth Ducreux úgy vélte, egy szent jelenvalósága valamely kisebb földrajzi egység vagy akár egy egész ország politikai és történelmi identitásának a jellemzőit magán viseli.[683] Ezzel egyetértve és a szakralitás felől megközelítve azt is mondhatjuk, hogy Nepomuki Szent János korai kultuszának alakulása, az adott történelmi változásokhoz való igazodása sokkal kisebb léptékben, de lényegében a katolikus megújulási törekvések irányultságát is leképezi. Az alulról építkező, a szubjektív, esetenként az irracionalitás felé hajló népi vallásosság és hiedelmek elemeit magában foglalva, folyamatosan megújulva, az adott korszakok egyházi és politikai viszonyaira reagálva, de a felsőbb egyházi hatalmakkal mindig „párbeszédet folytatva,"

[683] Ducreux 2016a, 16–17.

egyre szélesebb körökben támogatva alakult a mártír tisztelete olyanná, ami végül elodázhatatlanná tette az uralkodói, főúri és főpapi támogatást, valamint a hivatalos szentszéki elismertetést – méghozzá annak a legrangosabb módján.

Hangsúlyozni kell azt is, hogy szent tisztelete rendkívül komplex jelenség, mely nem csupán az egyes társadalmi rétegek által adható – és Nepomuki Szent Jánost tekintve egyre nagyobb intenzitással és kiterjedéssel valóban meg is adott – devócióból áll, hanem a hagyományoknak és rítusoknak olyan komplex együttese élteti, mely valójában túl is lép annak a személynek a határain (különösen az életszentsége hírén), akire ez a kitüntetett figyelem irányul. Ez a hagyomány és ezek a rítusok egy nemzet identitásának éppúgy a részét képezik, mint a kollektív tudás részét képező világi történeti-kulturális ismeretkör; ezért a szakrális és a profán világ hatása is megfigyelhető bennük. Ahogy a bevezetőben említettem, minden korszak lenyomatot képez azokban a szövegekben, melyek létrejönnek, és minden szöveg magával is örökíti ezeket a lenyomatokat olyanformán, hogy a későbbi olvasók és hallgatók is a nekik megfelelő új eszmeiséggel dekódolhassák azokat; ez a megállapítás hatványozottan igaz a szentéletrajzokra. Az természetesen más kérdés: mennyire tudatos vagy az események által befolyásolt belső igényből, lelki szükségszerűségből ihletődő folyamat volt ez a kora újkorban. Tüskés Gábor és Knapp Éva úgy vélte, hogy e lenyomatok valójában bizonyos fokú reflexiónak tekinthetők a jelentős kortárs történeti eseményekre, mint a török elleni küzdelem és a reformáció térnyerése.[684] Ezzel egyetértve hangsúlyozom: e reflexiókat nem csupán az egyes történeti-politikai változások indikálták, hanem olyan, ma már talán nehezen érthető spirituális folyamatok is, amelyek messze túlmutatnak az előbbieken. Szilágyi Anna-Rózsika helyesen vette észre, hogy a reformáció eszmei befolyásának minden egyéb lehetséges befolyásoló ok elé helyezése azért problematikus, mert ezzel nem kap kellő hangsúlyt annak ténye, hogy az egyes szövegbéli tartalmi-stilisztikai módosulásokat legalább annyira elősegítették a rekatolizációnak a reformáció kritikáját akár már meg is haladó, belülről építkező igényei is.[685]

A kora újkori szentéletrajzok célja e történeti eseményekre való direkt vagy indirekt reflexión túl az erkölcsnemesítés, a kegyes életre vezető útmutatás, a vallási közömbösség elleni küzdelem igénye is volt, mely a hagiográfia középkori hagyományaiból örökítődött át a kora újkorba; a szentek tiszteletének ugyanis jelentős erkölcsformáló és közösségépítő ereje volt.[686] Úgy vélem, a Trient után újra megerősödő szenttiszteletnek, ezáltal pedig a szentéletrajzoknak végső soron ugyanez maradt a célja: részben más eszközökkel, más típusú érzékenységgel, talán kevésbé az individuum, mint a közösség felé fordulással ugyan, de az egyéni és a közösségi hitélet nemesítésének határozott szándékával. Ahogy a szentek összekapcsolták a hívőket Istennel, úgy

[684] Tüskés–Knapp 2001b, 181.
[685] Szilágyi 2015, 37.; vö. Bitskey 2015, 243.
[686] Madas 1990, 317. L. még: Bitskey 2015, 237, 243, 252–253.

kapcsolták össze az egyház tagjait egy jól körülhatárolható, földi tevékenységüket, mindennapi cselekedeteiket jobbító szándékkal reformálni kívánó lelki közösségbe, mely például a különböző kegyességi társulatok gyors felvirágzásában képezett lenyomatot.[687] Hogy a hívők eligazodjanak ebben a régi-új szellemi közösségben, a szentéletrajzok voltak a „kézikönyvek," olyan útmutatók, melyek tartalmazták mindazokat az elméleti (hitéleti) és gyakorlati (etikai) szabályokat, amelyek immár nem csupán a túlvilági, hanem az e világi boldoguláshoz is nélkülözhetetlenek voltak. A rekatolizációs igényekkel új lendületet és eszmei alapokat kapott a szenttisztelet és az ereklyekultusz propagálása is: az életrajzok ennek egyik legfontosabb közvetítőjévé váltak, ahogy immár a szentek is azok lettek Isten és a hívők között. „Kiben Isten abban az üdöben magát kiváltképpen dicsöiteni akarta" – fordította Balbín előszavából az 1735. évi komáromi társulati kézikönyv szerzője a fejezet címéül választott mondatot: e megjegyzés hűen tükrözi, amit a trienti zsinat óta hivatalosan is elvártak a hagiográfusoktól és azt is, amit a szentektől: mindegyik Isten dicsőségét volt hivatott bemutatni a maguk eszközeivel.

Szilágyi jogosan vetette fel azt is, hogy a szentéletrajzok legalább ennyire a térítés, a visszatérítés eszközei is voltak, hiszen ebben az időszakban már nem volt privilegizált helyzetben az egyház, az embereknek volt kisebb-nagyobb választási lehetősége a lelki gondozás minősége és a felekezetválasztást illetően. Ennek érdekében viszont a szórakoztatás, a gyönyörködtetés funkció hangsúlyosabbá váló szerepével is számolni kellett, hogy a szerzőt idézzem: „A szerző-kompilátor nem a szent iratok megfellebbezhetetlenségét hirdeti, hanem a gyakori eseményváltozásokkal inkább felüdíteni kívánja az olvasót. S közben persze tanít."[688] E megállapítással nem szállhatok vitába – egy személy biográfiáit áttekintve ez nem is lenne releváns –, csupán annyit jelenthetek ki bizonyossággal, hogy Nepomuki Szent János XVII–XVIII. századi életrajzait tekintve a *delectare* követelménye nem volt jellemző. Nepomuki Szent János e korban élt életrajzírói a legkevésbé sem gyönyörködtetni akarták a híveket, és a tanító célzat is csupán annyira lehetett számottevő, amennyire az erkölcsnemesítés reális igénye, illetve egy korábban nem vagy kevésbé ismert és csupán lokálisan tisztelt mártírról készített átfogó jellegű híradások specifikumai ezt megkívánták. A XVII. század második felének cseh hagiográfusai, elsősorban pedig Balbín egyértelműen a *movere* eszmeisége alapján állították össze szövegeiket, már amennyiben azt kevésbé a *megindít*, mint a *meggyőz* értelmében használjuk. Ezekkel az életrajzokkal ráadásul kevésbé a más felekezetűeket akarta meggyőzni Balbín és az őt alapul vevő szerzők nagy része, mint elsődlegesen a pápát és a Rítus Kongregáció tagjait a tisztelet elismerésének elodázhatatlanságáról, másfelől pedig a katolikus néptömegeket, akik esetleg nem is hallottak a mártírról és tiszteletének szükségszerűségéről.

[687] Elég csak a társulatok kegyességi cselekedeteire gondolni: érdemes lenne alaposabban megvizsgálni a közösségi célú imaszándékok fontosságát, illetve azokat, amelyek az egyén jobbítását szolgálják, de a közösség egészének védelme érdekében.

[688] Szilágyi 2015, 35.

A kötetben hangsúlyosabban tárgyaltam a balbíni kompilációkat és kiegészítéseket. Ennek egyik oka, hogy mint a filológiai elemzésekből kiderült: a hazai szerzők nagyrészt hűen követték az alapjukul szolgáló szövegeket, tehát valóban nem figyelhető meg hazai specifikum a szentéletrajzokban és az e szövegeken túlmutató jelentésrétegekben sem: a Nepomuki-tisztelet magyarországi adoptálása ténylegesen a nemzetközi mintázatok alapján történt meg. Úgy vélem, ez nem volt véletlen: ezek a szövegek olyan mély rétegezettségűek és gazdag jelentéstartalmúak voltak, hogy a balbíni elképzeléseknek megfelelően maradéktalanul el is érték a céljukat: önmagukban is képessé váltak arra, hogy kultuszközvetítőkké váljanak.

A szerzői szerepek jelentőségét természetesen nem kisebbítve hívom fel a figyelmet arra: egyes eszmetörténeti-vallástörténeti jelenségek vizsgálatakor nem feltétlenül elegendő csupán a személyi (uralkodói, egyházi, nemesi, polgári) vagy hivatali (mint a Habsburgok által felügyelt államapparátus-) szerepek vizsgálata és hangsúlyozása. Úgy vélem, Nepomuki Szent János tiszteletének a boldoggá, illetve szentté avatást megelőző intenzív terjedésére a legnagyobb hatással maguk az életrajzok voltak a maguk komplexitásával, beleértve természetesen a biográfiák mellé rendelt számtalan egyéb képet és szöveget is, mint a metszetillusztrációk vagy a devóciós irodalom lírai műfajainak gyűjteményei. Az, hogy ezek a szövegek ennyire sikeresek lettek, nagyrészt Balbín érdemének tekinthető, hiszen ő állította össze azt a „kézikönyvet", mely minden lényegi információt tartalmazott a szentéletrajzok standardjain túlmenően is, amelyek segítségével sikeresen asszimilálódhatott a mártír kultusza Csehországon belül és azon túl egyaránt. Az ő eszmeiségének megfelelően illesztette Beckovský az életrajzok mellé a devóció egyéni és közösségi megnyilvánulásainak írott szabályrendszerét: a különböző litániákat, imákat és elmélkedéseket, melyek a legkorábbi magyarországi nyomtatványokban is helyet kaptak, egyértelműen tovább segítve ezzel a mártír tiszteletének minél alaposabb beágyazását. Ezek a szövegek tehát sokkal többé váltak, mint azt a hagiográfia történeti és strukturális elvárásai megkívánták volna: olyan komplex szentségértékeket rögzítettek és a tiszteletnek olyan gazdag, minden részletre kiterjedő kelléktárát biztosították, melyek unikálissá tették azokat a kortárs szentéletrajzok között is.

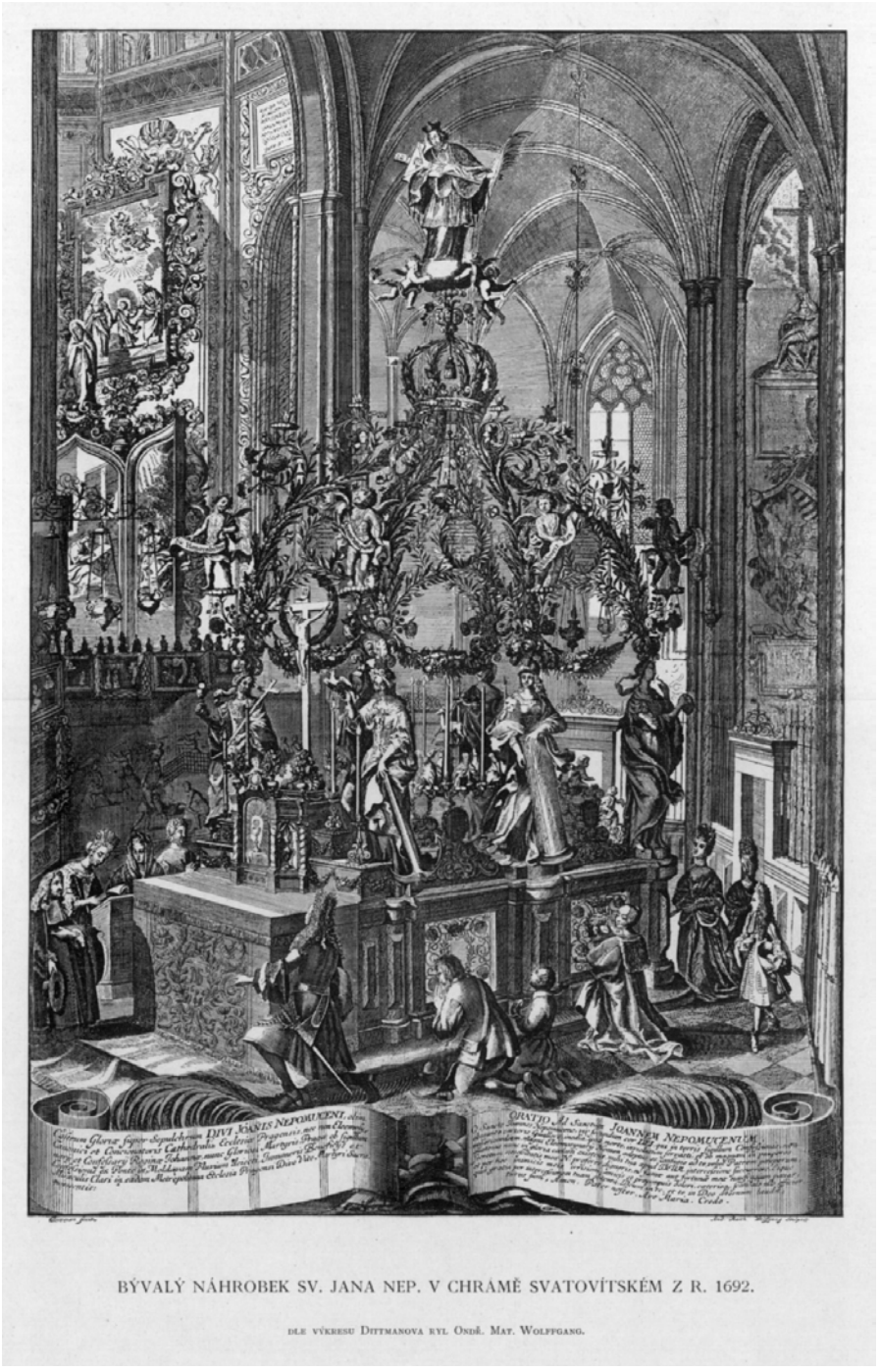

BÝVALÝ NÁHROBEK SV. JANA NEP. V CHRÁMĚ SVATOVÍTSKÉM Z R. 1692.

DLE VÝKRESU DITTMANOVA RYL. ONDŘ. MAT. WOLFFGANG.

43. kép: Nepomuki Szent János sírja Christian Dittmann rézmetszetén, 1692

Rövidítések és rövidítve idézett szakirodalom

Abel 1855 Otto Abel, *Die Legende vom hl. Johann von Nepomuck*, Berlin, Wilhelm Hertz, 1855.

*Acta utriusque processus…*1721 *Acta utriusque processus in causa canonisationis Beati Joannis Nepomuceni martyris…*, Viennae, Schilgen, 1721, 1722[2], 1725;[3]

Aigrain 2000 René Aigrain, *L'hagiographie: Ses sources, Ses méthodes, Son historie*, Bruxelles, Société des Bollandistes, 2000.

Ajkay 2017 Ajkay Alinka, *„Oh Szent János, én héjános…" A magyarországi Nepomuki Szent János-tisztelet forrásairól,* in *Lelkiség és irodalom. Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére*, Bajáki Rita, Báthory Orsolya, Déri Eszter, Bogár Judit, Kónya Franciska, Maczák Ibolya, Szádoczki Vera szerk., Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2017, 13–34. (Pázmány Irodalmi Műhely Lelkiségtörténeti tanulmányok 17.)

Alapi 1911 Alapi Gyula, *Komáromvármegye nemesi családai*, Komárom, Spitzer Sándor, 1911.

*Amaz jó hír…*1776 *Amaz jó hír, 's név fő-gondviselőinek prágai kanonoknak, 's ... szent papnak Nepomukbéli Sz. Jánosnak neve' napján ... Prága városában Mária születésének 1775. esztendeiben Pünkösd havának XVI. napján tartatott szokott solennitásnak ... le-írása*, Vác, 1776. Jelzete: ELTE EK KRNy, KNY_18_00377.

Amidei 1741 Fausto Amidei, *Roma Moderna distinta per Rioni, Tomo Secondo*, Roma, Bernabò et Lazarrini, 1741.

Baczina 1700 Jan Krištof Baczina, *Das Leben Deß Seeligen Ioannis von Nepomuck… Erstlich auß der Lateinischen in die Böhmische, jetzt aber zu grösserer Ehr deß Seel. in die teutsche Sprach versetzt*, München, Gelder, 1700.

Bahlcke 1997a Joachim Bahlcke, *Aristokraten aus dem Reich auf ungarischen Bischofstühlen in der frühen Neuzeit. Zur Instrumentalisierung einer geistlichen Elite = Ungarn Jahrbuch* 23 (1997) 81–103.

Bahlcke 1997b Joachim Bahlcke, *Zwischen Wien und Rom. Sozialer Aufstieg und kirchenpolitisches Selbstverständnis der Waitzener Bischofs Kardinal Michael Friedrich Graf von Althann (1680–1734) = Archiv für schlesische Kirchengeschichte* 55 (1997) 181–196.

Bahlcke 2005 Joachim Bahlcke, *Ungarischer Episcopat und österreichische Monarchie. Von einer Partnerschaft zur Konfrontation (1686–1790)*, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2005.

Bajáki 2019 Bajáki Rita, *Csáky Éva Franciska írásai*, Budapest, MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2019. (Pázmány Irodalmi Műhely Lelkiségtörténeti források 7.)

Balbín 1680 Bohuslav Balbín, *De B. Ioanne Nepomuceno*, in *Acta Sanctorum*, *Maii, Tomus III*, Gottfried Henschen, Daniel von Papenbroeck, Konrad von Janninck, Antwerpen, Michael Knobar, 1680, 667–680.

Balbín 1682 Bohuslav Balbín, *Vita Sancti Joannis Nepomuceni*, in *Miscellanea historica regni Bohemiae decadis I. liber IV. hagiographicus, seu Bohemia sancta*, Bohuslav Balbín, Pragae, Georg Czernoch, 1682, 94–113.

Barna 2001 Barna Gábor, *Szenttisztelet. Bevezető gondolatok a szenttisztelettel foglalkozó konferenciához*, in *A szenttisztelet történeti rétegei és formái Magyarországon és Közép-Európában. A magyar szentek tisztelete*, Barna Gábor szerk., Szeged, SzTE Néprajzi Tanszék, 2001.

Bálint 1975 Bálint Sándor, *Adalékok a hajdani pestisjárványok magyarországi hiedelemvilágához,* in *Népi gyógyítás Magyarországon. Orvostörténeti Közlemények. Supplementum* 7–8, Antall József, Buzinkay Géza szerk., Budapest, 1975, 225–243.

Bálint 1977 Bálint Sándor, *Ünnepi kalendárium. A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából*, *I. kötet*, Budapest, Szent István Társulat, 1977, 370–384.

Bálint 2000 Sándor Bálint, *Die Verehrung des Heiligen Johannes von Nepomuk im alten Ungarn* = Acta Etnographica Hungarica 45 (2000/1–2) 109–120.

Bán 2016 Bán Izabella, *Egyházi és világi reprezentáció megjelenése a társulati imakönyvekben = Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon*, szerk. Báthory Orsolya, Kónya Franciska, Budapest, 2016, 17–24. (Pázmány Irodalmi Műhely Lelkiségtörténeti Tanulmányok 12)

Bardoly–Haris 2006 Bardoly István, Haris Andrea szerk., *Magyarország műemlékjegyzéke. Komárom-Esztergom megye*, Budapest, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, 2006.

Bárth 2013 Bárth Dániel, *Alsópapság és népi kultúra. Kutatási irányok, modellek és megközelítési lehetőségek,* in *Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18–20. századi Magyarországon*, Bárth Dániel szerk., Budapest, ELTE BTK Folklore Tanszék, 2013, 9–42.

Bathó 2012 Bathó Edit, *Nepomuki Szent János tisztelete a Jászságban*, in *Néprajz – muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Viga Gyula tiszteletére*, Tóth Arnold szerk., Miskolc, Herman Ottó Múzeum, 2012, 424–432.

Baumstark–Herzogenberg–Volk 1993 Reinhold Baumstark, Johanna von Herzogenberg, Peter Volk Hg., *Johannes von Nepomuk 1393–1993*, München, Bayerisches Nationalmuseum, 1993.

Becker 2006 Hans-Jürgen Becker, *Ein neuer Staatspatron für Böhmen. Die verfassungsrechtliche Dimension des Johannes von Nepomuk-Kultes im 18. Jahrhundert*, in *Vývoj České ústavnosti v letech 1618–1918*, Karel Malý, Ladislav Soukup (Hg.), Praha, Karolinum, 2006, 215–231.

Beckovský 1708 Jan František Beckovský, *Vita, mors, cultus Divi Joannis Nepomuceni Cum Officio ac Litanijs De Eodem Periclitantis famae, & anxiae in Sacro Tribunali animae Fidelissimo Sospitatore*, [Pragae], [1708].

Beckovský 1721 Jan František Beckovský, *Vita, mors, cultus Divi Joannis Nepomuceni*, Pragae, Gerzabek, 1721.

Bednár– Ratimorsky 2007 Bednár Péter, Ratimorsky Piroska, *A jezsuiták egykori komáromi rendháza és kollégiuma. Előzetes jelentés a régészeti feltárás eredményeiről = A Magyar Kultúra és Duna Mente Múzeuma 2006. évi Értesítője*, Fehér Csaba szerk., Komárom, 2007, 125–142.

Bene 2006 Bene Sándor, *A Szilveszter-bulla nyomában. Pázmány Péter és a Szent István-hagyomány 17. századi fordulópontja*, in *„Hol vagy, István király?" A Szent István-hagyomány évszázadai*, Bene Sándor szerk., Budapest, Gondolat Kiadó, 2006, 89–124.

Berghauer 1736 Jan Tomáš Vojtěch Berghauer, *Proto-Martyr Poenitentiae ejusque sigilli custos semper fidelis divus Joannes Nepomucenus*, Augustae Vindelicorum et Graecii, Veith, 1736.

Berghauer 1761 Jan Tomáš Vojtěch Berghauer, *Protomartyr poenitentiae ejusque sigilli custos semper fidelis Divus Joannes Nepomucenus, Tomo Secundo*, Augustae Vindelicorum, Veith, 1761.

Bett- und Andachtsbuch…1736 *Bett- und Andachtsbuch zu Ehren des heiligen Wunderthätigen Nohthelffers Joannis Nepomuceni*, Johann Nicolas Nagel, [Münster], 1736.

Bikfalvi 2011 Bikfalvi Géza, *„Mindent Isten legnagyobb dicsőségére." Tanulmányok a jezsuita rend történetéből*, Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia, *Historia* Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2011. (METEM Könyvek 72.)

Bilger 1630 Johann Bilger, *Veridicus Germanus. Der Teutsche Warsager*, Auspurg, Andreas Aperger, 1630.

Bireley 1990 Robert Bireley, *Hofbeichtväter und Politik im 17. Jahrhundert*, in *Ignatianisch. Eigenart und Methode der Gesellschaft Jesu*, Michael Sievernich S.J., Günter Switek S.J. Hg., Freiburg, Basel, Wien, Herder, 1990, 386–403.

Bireley 2003 Robert Bireley, *The Jesuits and the Thirty Years War. Kings, Courts and Confessors*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

Bitskey 1979 Bitskey István, *Humanista erudíció és barokk világkép. Pázmány Péter prédikációi*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979. (Humanizmus és reformáció 8.)

Bitskey 2009 Bitskey István, *Katolikus reform és ellenreformáció a kora újkori Magyarországon. Az újabb kutatások szemléje,* in *Egyház és kegyesség a kora újkorban. Kutatástörténeti tanulmányok*, szerk., bev. Fazekas Gergely Tamás, Csorba Dávid, Baráth Béla Levente, Debrecen, Harsányi András Alapítvány, 2009, 35–58. (A Harsányi András Alapítvány kiadványai 13.)

Bitskey 2015 Bitskey István, *„In memoriis martyrum" Pázmány Péter és a katolikus mártirológia*, in *Mártírium és emlékezet. Protestáns és katolikus narratívák a 15-19. században*, Fazakas Gergely Tamás, Imre Mihály, Száraz Orsolya szerk., Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015, 237–253.

Bočková 2015 Alena Bočková, *From sanctulus to sacer. Suggested typology of jesuit school plays featuring St. John of Nepomuk in the Bohemian province = Acta Universitatis Carolinae Philologica 2. Graecolatina Pragensia* XXV (2015) 113–133.

Bočková 2017 Alena Bočková, *Historia S. Joannis Nepomuceni of 1729 and its contemporary translation in the context of baroque translations = Acta Universitatis Carolinae Philologica 2. Graecolatina Pragensia* XXVII (2017) 333–342.

Boregk 1587 Martin Boregk, *Behmische Chronica Darinnen ordentliche Warhafte, eigentliche, und richtige Beschreibung…, Der ander Theil*, Wittemberg, Zacharias Krafft, 1587.

Brown 1981 Peter Brown, *The Cult of the Saints. Its Rise and Function in Latin Christianity*, Chicago, The University Of Chicago Press, 1981.

Brown 1993 Peter Brown, *A szentkultusz kialakulása és szerepe a latin kereszténységben*, ford. Sághy Marianne, Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 1993.

Burke 1987 Peter Burke, *How to be a Counter-Reformation saint*, in *The Historical Anthropology of Early Modern Italy. Essays on perception and communication*, Peter Burke Hg., Cambridge, Cambridge University Press, 1987, 48–62.

Cabibbo 2016 Sara Cabibbo, *Un nouveau culte dans l'Italie des Habsbourg: saint Jean Népomucène* in *Dévotion et légitimation. Patronages sacrés dans l'Europe*

des Habsbourg, Marie-Élizabeth Ducreux (ed.), Liège, Presses universitaires de Liège, 2016, 127–145. (Collection Religions Comparatisme – Histoire – Anthropologie 8.)

Collectio Epistolarum…1721 Collectio Epistolarum…ad Clementem XI Pont. Optimum Max. nec non Ad Sac. Rituum Congregationem pro causa Canonizationis, seu Declarationis Martyrii B. Ioannis Nepomuceni, Romae, Typis Rev. Cam. Apostolicae, 1721.

Compendiosa informatio… Compendiosa informatio de Alma Archi-Confraternitate sancti Joannis Nepomuceni…Posonii, Landerer [1780 k.].

Copeland 2012 Clare Copeland, *Saints, Devotions and Canonisation in Early Modern Italy = History Compass* 10 (2012/3) 260–269.

Coreth 2004 Anna Coreth, *Pietas Austriaca*, Wien, 1959, München, Oldenbourg Verlag, 1982².

Crugerius 1669 Georgius Crugerius, *Majales Triumphi Romano Catholicae fortitudinis celebrandi etiam hodie a Posteris Plsnensium*, Litomisslii, Jan Arnolt z Dobroslavina, 1669.

Csatkai 1956 Csatkai Endre, *Sopron és környéke műemlékei*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1956. (Magyarország műemléki topográfiája II.)

Dávid 1973 Dávid Zoltán, *Az 1738. évi pestisjárvány pusztítása = Orvostörténeti Közlemények* 69–70 (1973) 75–130.

Delehaye 1922 Hippolyte Delehaye, *The Work of the Bollandists Through Three Centuries, 1615-1915*, Princeton, Princeton University Press, 1922.

Denzinger–Hünermann 2004 Heinrich Denzinger, Peter Hünermann, *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai*, ford. Fila Béla, Jug László, összeáll. Romhányi Beatrix, Sarbak Gábor, Bátonyterenye: Örökmécs, Budapest: Szent István Társulat, 2004.

Des Schweigens und Leydens…1730 Des *Schweigens und Leydens Lobpreisende Wohlredenheit, Das ist: Zu Ehren des Heiligen Joannis Nepomuceni*, Prag, Carl Franz Rosenmüller, 1730.

Coelestinus 1654 [Wenceslaus Coelestinus], *Devota ac Debita Veneratio ad Sanctos Patronos in Sacra Metropolitana Ecclesia Pragensi*, Pragae, Urban Baltazar Goliáš, 1654.

Des Schweigens und Leydens…1730 *Des Schweigens und Leydens Lobpreisende Wohlredenheit, Das ist: Zu Ehren des Heiligen JOANNIS NEPOMUCENI, Bey seiner in der Hohen Prager metropolitan Kirche S. Viti begangenen acht-tägigen Heiligsprechungs-Feyerung*, Prag, Carl Franz Rosenmüller, 1730.

Dénesi 2008 Dénesi Tamás, *Kultusz és egyházi irányítás. A Szentháromság tisztelete a 18. századi veszprémi egyházmegyében*, in *Portré és imázs. Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban*, G. Eténi Nóra, Horn Ildikó szerk., Budapest, L'Harmattan, 2008, 93–124.

Diós–Viczián 1997 Diós István, Viczián János szerk., *Magyar Katolikus Lexikon III*, Budapest, Szent István Társulat, 1997.
Diós–Viczián 1998 Diós István, Viczián János szerk., *Magyar Katolikus Lexikon IV.* Budapest, Szent István Társulat, 1998.
Diós–Viczián 2002 Diós István, Viczián János szerk., *Magyar Katolikus Lexikon VII*, Budapest, Szent István Társulat, 2002.
Diós–Viczián 2003 Diós István, Viczián János szerk., *Magyar Katolikus Lexikon VIII*, Budapest, Szent István Társulat, 2003.
Diós–Viczián 2004 Diós István, Viczián János szerk., *Magyar Katolikus Lexikon IX*, Budapest, Szent István Társulat, 2004.
Diós–Viczián 2008 Diós István, Viczián János szerk., *Magyar Katolikus Lexikon XIII*, Budapest, Szent István Társulat, 2008.
Ditchfield 1992 Simon Ditchfield, *How Not to Be a Counter-Formation Saint. The Attempted Canonization of Pope Gregory X, 1622–45* = *Papers of the British School at Rome* 60 (1992) 372–422.
Ditchfield 2007 Simon Ditchfield, *Tridentine Worship and the Cult of Saints*, in *The Cambridge History of Christianity. Vol. 6. Reform and Expansion 1500–1660*, R. Po-Chia Hsia Hg., Cambridge, Cambridge University Press, 2007, 201–224.
Ditchfield 2009 Simon Ditchfield, *Thinking with Saints. Sanctity and Society in the Early Modern World* = *Critical Inquiry* 35 (2009) 552–584.
Divus Joannes Nepomucenus Invictus…1701 Divus Joannes Nepomucenus Invictus Christi Martyr In Silentio Secreti Confessionis, Et In Spe Publicæ Canonizationis Gloriosus; Actione Theatrali Honoratius … In Collegio Academico Soc: Jesu Pragæ ad S. Clementem, Pragae, 1701.
Dlouhoweský 1673 Jan Ignác Dlouhoweský, *Koruna Cžeská, To gest: Pěkné a Nábožné Modlitby K Předněgssjm Swatým Dědicům w nichžto co neykratčegj gegich Žiwotowé se obsahugj*, Prag, Jiří Černoch, 1673.
Dlouhoweský 1680 Jan Ignác Dlouhoweský, *Thesaurus absconditus. Verborgener Geistlicher Schatz, Der königl. Hauptkirchen des Ertz-Stiffts St. Viti zu Prag, im Königreich Böhmen. In schuldigster Ehren-Pflicht der allerdurchleuchtigsten, und Großmächtigsten Frauen, Frauen Eleonorae Magdalenae, Regierenden Röm. Kayserin, auch zu Hungarn und Böhaimb Königin*, Prag, Johann Arnoldt, 1680.
Dubravius 1552 Jan Dubravius, *Historiae Regni Boiemiae: De Rebus Memoria Dignis, in illa Gestis, ab Initio Boiemorum, qui ex Illyria venientes, eandem Boiemiam, in medio propemodum superioris Germaniae sitam, occupauerunt*, Prostannae, [Johann Günther], 1552.
Ducreux 2016a Marie-Élizabeth Ducreux, *Pour une histoire européenne élargie des patronages célestes,* in *Dévotion et légitimation. Patronages sacrés dans l'Europe des Habsbourg*, Marie-Élizabeth Ducreux (ed.), Liège, Presses universitaires de Liège, 2016, 9–37. (Collection Religions Comparatisme – Histoire – Anthropologie 8.)

Ducreux 2016b Marie-Élizabeth Ducreux, *L'honneur et le „noviciat" du saint patron de la Bohême: les deux faces d'une reconnaissance*, in *Dévotion et légitimation. Patronages sacrés dans l'Europe des Habsbourg*, Marie-Élizabeth Ducreux (ed.), Liège, Presses universitaires de Liège, 2016, 105–126. (Collection Religions Comparatisme – Histoire – Anthropologie 8.)

Dufflin 2008 Jacalyn Dufflin, *Medical Miracles. Doctors, Saints, and Healing in the Modern World*, Oxford, Oxford University Press, 2008.

Eder 1979 Alois Eder, *Johannes von Nepomuk und der habsburgische Absolutismus,* in *250 Jahre Hl. Johannes von Nepomuk. Katalog der IV. Sonderschau des Dommuseums zu Salzburg, Mai bis October 1979*, Johannes Neuhardt Hg., Salzburg, Dommuseum zu Salzburg, 1979, 52–57.

Eire 1989 Carlos M. N. Eire, *War against the Idols. The Reformation of Worship from Erasmus to Calvin*, Cambridge, Cambridge University Press, 1989.

Entwurff… 1710 *Entwurff Oder Innhalt Aller deren ienigen welche auß dem Weiblichen Geschlecht nach denen Kayserlichen und Königlichen Majestäten, Durchleuchtigsten Ertz-Hertzoginen und Durchleuchtigen Hertzogin sich unter den Schutz der Allertreuisten Jungfrauen und Mutter Gottes Mariae zur Vermehrung der Ehr deß Heiligen Joannis Nepomuceni zu der Heil. Meß verbunden und in die dreyhunderte Zahl seynd auffgenommen worden*, Prag, Barbara Francisca Beringerin, 1710.

*Epistolae…*1729 *Epistolae LXXX. originales a diversis Roma, Neapoli, Ancona, et aliis ex Urbibus Italiae, ad Eminentiss. Cardinalem Althan Episcopum Vaciensem sermone italico 1729, et 1730. scripta*. Jelzete: OSzK Kézirattár Fol.Ital. 14.

Fallenbüchl 1979 Fallenbüchl Zoltán, *Az újkori államigazgatás kezdetei Székesfehérvárott*, in *Székesfehérvár évszázadai 4. 1688–1848)*, Kralovánszky Alán szerk., Székesfehérvár, 1979, 27–42.

Fallenbüchl 2002 Fallenbüchl Zoltán, *Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon. Adattár*, Budapest, OSzK, Osiris, 2002.

Plachý 1641 [Georgius Plachý], *Fama Posthuma Ioannis Nepomuceni*…Pragae, Typis Academicis [1641].

Farmati 2013 Farmati Anna, *A kolozsvári Nepomuki Szent János Társulat áhítatgyakorlatai = Az áhítat nem hivatalos alkalmai és formái az 1800 előtti Magyarországon*, Bogár Judit szerk., Piliscsaba, PPKE – Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar, 2013, 31–40. (Pázmány Irodalmi Műhely Lelkiségtörténeti Tanulmányok 4.)

Fata–Forgó–Haug-Moritz–Schindling2019 *Das Trienter Konzil und seine Rezeption im Ungarn des 16. und 17. Jahrhunderts*, Fata Márta, Forgó András, Gabriele Haug-Moritz, Anton Schindling Hg., Münster, Aschendorff, 2019. (Studien und Texte 171.)

Fazekas 2018 Fazekas István, *A katolikus egyház helyzete és intézményrendszere a kora újkori Pozsonyban = Történelmi Szemle* LX (2018/2) 201–213.

Fehér 1989 Fehér József, *Megyénk Nepomuki Szent János szobrai = A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 26 (1989) 190–201.

Fontaine 1982 Jacques Fontaine, *Le culte des saints et ses implications sociologiques: réflexions sur un récent essai de Peter Brown = Annalecta Bollandiana* 100 (1982) 17–41.

Forgó 2010 *A piarista rend Magyarországon*, Forgó András szerk., Szent István Társulat, Budapest, 2010.

Forgó 2017 Forgó András, *Egyház – Rendiség – Politikai kultúra. Papok és szerzetesek a 18. század országgyűlésein*, Budapest, Szent István Társulat, 2017.

Fraknói 1879 Fraknói Vilmos, *A szekszárdi apátság története*, Budapest, Franklin, 1879.

Frind 1879 Anton Frind, *Der heilige Johann von Nepomuk. Denkschrift zur Feier des drittenfünfzigjährigen Jubiläums der Heilig-Sprechung*, Prag, 1879.

Galla 2005 Galla Ferenc, *Ferences missziók Magyarországon: a Királyságban és Erdélyben a 17–18. században*, Fazekas István szerk., Budapest, Róma, 2005. (Series I. Collectanea Vaticana Hungariae)

Galluzzi 1729 Francesco Maria Galluzzi, *Vita di San Giovanni Nepomuceno, canonico della metropolitana di Praga*, Roma, Komarek, 1729.

Gábor 2006 Gábor Csilla, *Szenttisztelet és szentségi kritériumok a középkor és a kora újkor között. Esettanulmány*, in *A komparáció etikája a kritikai vizsgálatokban*, Berszán István, Egyed Emese szerk., Kolozsvár, 2006, 152–169. (Gradus. A Magyar Irodalomtudományi Tanszék Közleményei)

Gábor 2011 Gábor Csilla, *A (majdani) püspök püspökökről. Illyés András legendáriumának főpap-életrajzai*, in *Minden kegyelem! A 65 éves Jakubinyi érsek köszöntése*, szerk. Marton József, Oláh Zoltán, Budapest, Kolozsvár, Szent István Társulat, Verbum, 2011, 408–416.

Gábor 2015 Gábor Csilla, *Szentek történetei a XVII. század magyarországi katolikus prédikációirodalmában*, in *Laus et polemia. Magasztalás és vetekedés közép- és kora újkori szövegtípusokban*, Gábor Csilla szerk., Debrecen, Kolozsvár, Debreceni Egyetemi Kiadó, Bolyai Társaság, Egyetemi Műhely Kiadó, 2015, 85–115.

da Santa Rosa 1729 Giovanni Federico da Santa Rosa, *Vita et Prodigj dell'invittissimo Santo Martire Giovanni Nepomuceno*, Mantova, Alberto Pazzoni, 1729.

Gőzsy–Varga– Vértesi 2009 *Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon, különös tekintettel a Dél-Dunántúlra, 1700–1740*, Gőzsy Zoltán, Varga Szabolcs, Vértesi Lázár szerk., Pécs, 2009.

Graus 1965 František Graus, *Volk Herrscher und Heiliger im Reich der Merowinger. Studien zur Hagiographie der Merowingenzeit*, Praha, Nákladatelstvi Československě Akademie Ved, 1965.

Gregory 1999 Brad S. Gregory, *Salvation at Stake. Christian Martyrdom in Early Modern Europe*, Harvard University Press, 1999. (Harvard Historical Studies 134.)

Gyémánt 2021 Gyémánt Richárd, *Nepomuki Szent János, a Bánság védőszentje* = *Aracs* XXI (2021/1) 59–70.

Haader 2019 Haader Lea, *Csáky Éva Franciska és Szent Paszkál életrajza*, in *Lelkiség és irodalom. Tanulmányok Szelestei N. László tiszteletére*, szerk. Bajáki Rita, Báthory Orsolya, Bogár Judit, Déri Eszter, Kónya Franciska, Maczák Ibolya, Szádoczki Vera, Budapest, MTA PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2019, 172–177. (Pázmány Irodalmi Műhely Lelkiségtörténeti források 17.)

Hanghay 1729 Franciscus Hanghay, *Joannes Nepomucenus ad vota totius orbis canonicatus*, Viennae, 1729.

Hankó–Heé 2003 Hankó B. Ludmilla, Heé Veronika, *A cseh irodalom története a kezdetektől napjainkig*, Budapest, 2003.

Hargittay 2001 Hargittay Emil, *Pázmány és a kompiláció*, in *Pázmány Péter és kora*, Hargittay Emil szerk., Piliscsaba, PPKE BTK, 2001, 51–260. (Pázmány Irodalmi Műhely Tanulmányok 2.)

Hájek 1596 Václav Hájek z Libočan, *Böhmische Chronica Wenceslai Hagecii*, Prag, Nicolaus Straus, 1596.

Hecht 1994 Christian Hecht, *Katholische Bildertheologie im Zeitalter von Gegenreformation und Barock. Studien zu Traktaten von Johannes Molanus, Gabriele Paleotti und anderen Autoren*, Berlin, Gebr. Mann, 1994.

Hennings 1965 Fred Hennings, *Das barocke Wien. 2. Band*, Wien, Verlag Herold, 1965.

Henschen 1658 Gottfried Henschen *De S. Vedasto Episcopo Atrebatensi in Belgica*, *De S. Amando Episc. Trajectensi elnone sive Amandopoli in Belgico*, in *Acta Sanctorum*, *Februarius Tomus I.*, Jan Bolland, Gottfried Henschen, Antwerpen, Jacob van Meurs, 1658.

Herzogenberg 1971 Johanna von Herzogenberg, *Zum Kult des heiligen Johannes von Nepomuk*, in *Johannes von Nepomuk*, Franz Matsche Hg., Passau, Verlag Passavia, 1971, 25–34.

Herzogenberg 1973 Johanna von Herzogenberg, *Zum Kult des heiligen Johannes von Nepomuk*, in *Johannes von Nepomuk. Variationen über ein Thema*, Karl. B. Heppe, Johanna von Herzogenberg, Franz Matsche, Paderborn, Wien, Schöningh, 1973, 25–36.

Herzogenberg–Paleczek 2009 Johanna von Herzogenberg, Raimund Paleczek, *Johannes von Nepomuk*, in *Die Landespatrone der böhmischen Länder. Geschichte, Verehrung, Gegenwart*, Stefan Samerski Hg., Paderborn, München, Wien, Zürich, Ferdinand Schröningh, 2009, 109–122.

Honsatko 1835 Anton F. M. Honsatko, *Die Pfarrkirche des h. Stephan des Grösseren*, Gitschin, Franz Johann Kastranek, 1835.

Hunter–Horyna 2009 Jana Hunter, Mojmír Horyna, *Kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelená Hoře*, Telč, 2009.

Illyés 1743 Illyés András, *Nepomuki Szent János Mártir élete*, in *Keresztényi életnek példája avagy tüköre, az-az A' szentek élete… megjobbitással negyedszer is magyarul ki-nyomtattatott, és megtöbíttetett Nepomuki Szent János életével*, Nagyszombat, Akadémiai, 1743, 420–430.

Illyés 1771 Illyés András, *Nepomuki Szent János Mártir élete*, in *Keresztényi életnek példája avagy tüköre, az-az A' szentek élete, mellyet... olasz autorok könyveibõl... olasz nyelven rövid sommába foglalt... és ... magyar nyelven meg-magyarázott... és rendesen öt részre osztott, azután... deák nyelvvel megajándékozott Illyés András. - Most pedig megjobbitással negyedszer is magyarul ki-nyomtattatott, és megtöbíttetett Nepomuki Szent János életével*, Nagyszombat, Akadémiai, 1771, 420–430.

Jánosi 1935 Jánosi Gyula, *Barokk hitélet Magyarországon a XVIII. század közepén a jezsuiták működése nyomán*, Pannonhalma, 1935. (Pannonhalmi füzetek 17.)

Johns 2015 Christopher M. S. Johns, *Sanctity and social utility. Making Saints int he Era of Catholic Enlightenment*, in *The visual culture of catholic enlightenment*, Christopher M. S. Johns Hg., Pennsylvania, The Pennsylvania State University Press, 2015.

Jó hír- 's név szerető léleknek…1761 *Jó hír- 's név szerető léleknek ájtatossága. Az az: Nepomuki Szent Jánost Tisztelö minden Nem, és Rend-béli Hiveknek gyülekezete, Melly XIII. Kelemen Szentséges Romai Pápától meg-erösíttetett. És újonnan Szabad, és Királyi Köszög Városában, a' Jésus Társaságának Templomában ezen Szentnek tiszteletére, és a' rágalmazó nyelvek ellen – való védelmezésre fel-állítatott,* Nagy-Szombatban, 1761.

Kapner 1971 Gerhardt Kapner, *Wiener Quellen zur politischen Motivation des Nepomukkults* = Wiener Geschichtsblätter 26 (1971/4) 241–243.

Kapner 1978 Gerhardt Kapner, *Barocker Heiligenkult in Wien und seine Träger*, Wien, 1978.

Kapustka 2023 Mateusz Kapustka, *Johannes von Nepomuk in jesuitischen Thesenblättern. Zur polemischen Bildtopik eines neuen akademischen Heiligenprofils*, in: *Johannes von Nepomuk. Kult – Künste – Kommunikation*, Ramona Hocker, Werner Telesko Hg, Wien, Hollitzer, 2023, 119–142.

Karcsú 1880 Karcsú Antal Arzén, *Vácz város története 1*, 1880.

Käfer–Kovács 2013 Stephanus Käfer, Esther Kovács, *Ave Tyrnavia! Opera impressa Tyrnaviae typis Academicis*, Budapestini, Strigonii, Tyrnaviae, 2013.

Klamár 2015 Klamár Zoltán, *Nepomuki Szent János váci szobrainak története és ikonográfiája* = *Acta Ethnologica Danubiana. Az Etnológiai Központ Évkönyve* 17 (2015) 205–214.

Klaniczay 2000 Klaniczay Gábor, *Az uralkodók szentsége a középkorban. Magyar dinasztikus szentkultuszok és európai modellek*, Budapest, Balassi Kiadó, 2000.
Klaniczay 2004 Klaniczay Gábor, *A csodatörténetek retorikája a szentté avatási perekben és a legendákban*, in *Religió, retorika, nemzettudat régi irodalmunkban*, sorozatszerk. Bitskey István, Görömbei András, Debrecen, 2004, 29–49. (Bibliotheca Studiorum Litterarium 13.)
Klaniczay 2014 Klaniczay Gábor, *Az ereklyék kultusza a középkorban – Cult of relics in the Middle Ages*, in *Kép és kereszténység. Vizuális médiumok a középkorban*, Bokody Péter szerk., Pannonhalmi Főapátság, 2014, 46–65.
Knapp 1995 Knapp Éva, *Vallásos társulatok, rekatolizáció és társadalmi átalakulás Kassán a 17–18. században* = *Századok* 129 (1995/4) 791–814.
Knapp 1997 Knapp Éva, Egy XVII. századi népszerű imádságoskönyv: az Officium Rákóczianum története II. = *Magyar Könyvszemle* 113 (1997/3) 282–298.
Knapp 2001 Knapp Éva, *Pietás és literatúra. Irodalomkínálat és művelődési program a barokk kori társulati kiadványokban*, Budapest, Universitas Könyvkiadó, 2001.
Knapp–Tüskés 1996 Knapp Éva, Tüskés Gábor, *Jezsuita szentek emblematikus életrajzai a 17–18. században* = *Magyar Könyvszemle* 112 (1996/3) 320–355.
Knapp–Tüskés 1999 Knapp Éva, Tüskés Gábor, *Barokk társulati kiadványok grafikai ábrázolásai* = *Magyar Könyvszemle* 115 (1999/1) 1–34.
Knapp–Tüskés 2004 Knapp Éva, Tüskés Gábor, *Populáris grafika a 17–18. században*, Budapest, Balassi Kiadó, 2004.
Kolbe 1729 Wenceslaus Kolbe, *Limpidissimus in fluentis Moldavae Gratiarum Fons S. Joannes Nepomucenus*, [Pragae], Typ. Univ. Carolo-Ferdinandeae, Fitzky, [1729].
Knauz 1869 Knauz Nándor szerk., *Lányi Károly magyar egyháztörténelme 2. 1526–1848*, Esztergom, Horák Egyed, 1869.
Juhász 1964 Juhász Koloman, *Der heilige Johannes Nepomuk als Schutzpatron des Banates* = *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde Neue Serie* XVIII (1964) 89–90.
Komjáthy 1971 Komjáthy Miklósné, *Magyarország bibliographiája 1712–1860, 5. kötet, pótlások*, Budapest, OSzK, 1971.
Kovács 1979 Elisabeth Kovács, *Die Verehrung des hl. Johannes von Nepomuk an habsburgischen Hof und in der Reichs- und Residenz Hauptstadt Wien im 18. Jahrhundert*, in *250 Jahre Hl. Johannes von Nepomuk. Katalog der IV. Sonderschau des Dommuseums zu Salzburg, Mai bis October 1979*, Johannes Neuhardt (Hg.), Salzburg, 1979, 69–85.
Kovács 1990 Kovács Sándor Iván, *Kutattam Árkádiában én is… Adalékok a magyar Árkádia-kutatáshoz* = *Irodalomtörténeti Közlemények* 94 (1990/5–6) 711–723.
Kovács 2009a Kovács Eszter, *Forgách Miklósné Bossányi Eszter életrajza Bohuslav Balbín Bohemia Sanctájában* = *Magyar Sion Új Folyam* 45 (2009/1) 66–75.
Kovács 2009b Kovács Eszter, *Történetírás és történelemszemlélet a 17. századi cseh jezsuita irodalomban* = *Egyháztörténeti szemle* 10 (2009/3) 70–82.

Kovács 2014 Kovács Eszter, *Nepomuki Szent János a 18. századi magyarországi drámairodalomban*, in *Drámák határhelyzetben* I, Brutovszky Gabriella, Demeter Júlia, N. Tóth Anikó, Petres Csizmadia Gabriella szerk., Nyitra, Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-Európai Tanulmányok Kara, 2014, 195–202.

Kovács 2015 Kovács Eszter, *„Légy cseheknek pártfogója, magyaroknak szószóllója…" Cseh – magyar jezsuita összefüggések a kezdetektől 1773-ig*, Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Országos Széchényi Könyvtár, 2015.

Kovács 2019 Kovács Eszter, *A cseh és a magyarországi lelkiségi irodalom átfedései a 17. században*, in *Átfedések. Szövegalkotás a 16–18. századi irodalomban*, Kiss Farkas Gábor, Maczák Ibolya szerk., Budapest, MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, MTA-ELTE Humanizmus Kelet-Közép-Európában Lendület Kutatócsoport, 2019, 139–144. (Pázmány Irodalmi Műhely Lelkiségtörténeti tanulmányok 22.)

Kókay 1998 Kókay György, *Muratori és Magyarország. Muratori műveinek hazai elterjedtsége a 18. században* = *Magyar Könyvszemle* 114 (1998/3) 193–206.

Kókai 2010 Kókai Sándor, *A Bánság történeti földrajza (1718–1918)*, Nyíregyháza, A Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete, 2010.

Kučera–Rak 1983 Jan Kučera, Jiří Rak, *Bohuslav Balbín, a jeho místo v české kultuře*, Vyšehrad, 1983.

Kubin 2016 Petr Kubin, *Der Kult des seligen Hroznata im Barock*, in *Transregionalität in Kult und Kultur. Bayern, Böhmen und Schlesien zur Zeit der Gegenreformation*, Marco Bogade Hg., Köln, Weimar, Wien, Böhlau Verlag, 2016, 35–58.

Kurtzer Begriff …1729 *Kurtzer Begriff deren Regeln und Abläß einer Bruderschaft unter dem Titul, Schutz.,Joannis Nepomuceni aufgerichtet in der Metropolitankirchen S. Stephani*, Wien, Franz Andreas Kirchberger, 1729.

Kurtzer Innhalt…1729 *Kurtzer Innhalt des Lebens... des Heiligen Joannis von Nepomuck nebst einer ausführlichen Beschreibung der Ehren-Porten, und Auszierung der Kirchen von S. Joann Lateran in Rom*, Wien, Ghelen, 1729.

Kuthan–Royt 2011 Jiří Kuthan, Jan Royt, *Katedrála Sv. Víta, Václava a Vojtěcha. Svatyně Českých Patronů a Králů*, Praha, S Katolickou Teologickou Fakoltou Univerzity Karlovy v Praze, 2011.

Lamormaini 1638 Wilhelm Lamormaini, *Ferdinandi II. Romanorum Imperatoris Virtutes*, Viennae, Gregor Gelbhaar, 1638.

Lábadi 2015 Lábadi Károly, *Grassalkovich I. Antal érdeklődésének gyökerei Nepomuki Szent János mártíromsága iránt*, in *„Birodalmam alatt..." Gróf Grassalkovich Antal a birtokos, mecénás és magánember*, Czeglédi Noémi szerk., Gödöllő, 2015, 71–84. (Gödöllői Múzeum Füzetek 14.)

Lehner 2016 Joseph L. Lehner, *The Catholic Enlightenment. The forgotten history of a global movement*, Oxford, Oxford University Press, 2016.

Lenty 1747 Lenty István, *Nova plantatio eucharistica. Titkos értelmű fel-áldozott plantálás. Vagyis… Mesztegnyöben az el- pusztúlt mezőn álló ó klastrom, és templom helyén … Nepomuki Szent János tisztességére tett uj fundatiora-való bé-vétele … 1747. esztendőben*, Posony, Royer, 1747.

Leone 2010 Massimo Leone, *Saints and Signs. A semiotic reading of conversion in early modern catholicism*, Berlin, New York, de Gruyter, 2010.

Léva városában…1779 Léva *városában Szent Mihály arkangyal templomában fel-álitatott Nepomuki Szent János gyülekezetének regulái, bútsúi és némely ajtatossági, mellyek most újonnan azon szent gyülekezetnek lelki vigasztalására . . . báró Luzsinszky László . . ajtatos költségével ki-nyomtattak Nagy-Szombatban*, 1779.

Lilium inter Spinas…1736 *Lilium inter Spinas Candidum et rubicundum. Sacris ad Deum, ejusque gloriosum Martyrem D. Joannem Nepomucenum Poenitentium et fama periclitantium Patronum*, Monasterii Westphaliae, Johann Nicolaus Nagel, 1736.

Linka 2005 Jan Linka, *Jiří Ferus-Plachý SJ a jeho okruh, aneb Dílo nejzáhadnějšího českého autora 17. století = Listy filologické / Folia philologic*a 128 (2005/1–2) 145–180.

Lipomanus 1551 Aloysius Lipomanus, *Sanctorum priscorum patrum vitae*, Venetiis, 1551.

Liszka 2002 Liszka József, *Adalékok Nepomuki Szent János ikonográfiájához = Az Etnológiai Központ Évkönyve 2002*, Liszka József szerk., Komárom, Dunaszerdahely, Fórum Institute, Lilium Aurum, 2002.

Louthan 2009 Howard Louthan, *Converting Bohemia. Force and Persuation in the Catholic Reformation*, Cambridge, Cambridge University Press, 2009.

Louthan 2010 Howard Louthan, *Tongues, Toes and Bones. Remembering Saints in Early Modern Bohemia = Relics and Remains* (Past & Present 206.), Alexandra Walsham Ed., Oxford, Oxford University Press, 2010, 167–183.

Lukács 1989 Lukács László, *A független magyar jezsuita rendtartomány kérdése és az osztrák abszolutizmus (1649–1773)*, Szeged, 1989. (Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 25.)

Madas 1990 Madas Edit, *Utószó*, in *Jacobus de Voragine, Legenda Aurea*, Budapest, Helikon Kiadó, 1990, 315–320.

Magyary 1884 Magyary Szulpic Ferenc, *Adatok a komáromi szent András templom történetéhez. Különnyomat a komáromi kis-gymnasium Értesítőjéből*, Komárom, 1884.

Matsche 1971 Franz Matsche, *Die Darstellungen des Johannes von Nepomuk in der barocken Kunst. Form, Inhalt und Bedeutung*, in *Johannes von Nepomuk*, Franz Matsche Hg., Passau, Verlag Passavia, 1971, 35–62.

Matsche 1976 Franz Matsche, *Das Grabmal des hl. Johannes von Nepomuk in Prager Veitsdom = Wallraf Richartz Jahrbuch* 38 (1976) 92–122.

Mayer 1693 Udalrich Mayer, *Exercitia poetica, Primum Religiosis Societatis Jesu Humaniora Repetentibus, Pro Thematis ingenuorum Certaminum proposita, Tum a P. Udalrico Mayer Societatis Jesu Eorundem Professore Lima studiosiore perpolita*… Pragae, Typis Universitatis, 1693.

McDonnell 1955 Ernest W. McDonnell, *The Vita Apostolica. Diversity or Dissent* = *Church History* 24 (1955/1) 15–31.

Mérei 1716 Mérei Mihály, *Nepomuczeni Szent Janosnak elete, halala, tisztelete, es a' veszedelemben forgó jó hír, 's név meg-tartójának, és a' gyónás titkos szentségben szorgalmatos, és búskodó léleknek hivséges vigasztalójának solosmaja, litaniaja, es kilencz szerdára rendelt aitatossaga, mellyet deákbúl édes nemzete vigasztalására ... Merei Mihaly ... magyar nyelvre forditott, és a maga költségén ki-bocsátott*, Nagyszombat, 1716.

Merfelic 1684 Václav Makarius z Merfelic, *Vita et mors Joannis Nepomuceni, Regni Bohemiae Thaumaturgi, Patroni de fama Periclitantium*, Pragae, Typis Universitatis Carolo Ferdinandae, 1684.

Merfelic 1687 Václav Makarius z Merfelic, *S. Viti M. Gallus cantans, Sanct Veits Kräender Han in der Königl. Haupt-Kirchen deß Ertz-Stiffts St.Veit In Königreich Böhmen*, Prag, Jan Arnolt z Dobroslavina, 1687.

Mihalik 2017 Mihalik Béla Vilmos, *Papok, polgárok, konvertiták. Katolikus megújulás az egri egyházmegyében (1670–1699),* Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2017.

[Joannes Miller], *Historia Societatis provinciae Bohemiae ab anno 1555 usque ad annum 1723*. (Národní knihovna České republiky, MS XXIII. C104)

Mitterdorffer 1724 Sebastian Mitterdorffer, *Vienna Austriae Sancto Ioanni Nepomuceno devota*…, Viennae, Wolfgang Schwendimann, 1724.

Molnár 2002 Molnár Antal, *Katolikus missziók a hódolt Magyarországon I. (1572–1647)*, Budapest, Balassi Kiadó, 2002. (Humanizmus és reformáció 26.)

Molnár 2004a Molnár Antal, *Tanulmányok az alföldi katolicizmus török kori történetéhez*, Budapest, 2004. (METEM Könyvek 45.)

Molnár 2004b Molnár Antal, *A katolikus egyház a hódolt Dunántúlon*, Budapest, 2004. (METEM Könyvek 44.)

Molnár 2005 Molnár Antal, *Mezőváros és katolicizmus. Katolikus egyház az egri püspökség hódoltsági területein a 17. században*, Budapest, 2005. (METEM Könyvek 49)

Molnár 2009 Molnár Antal, *Lehetetlen küldetés? Jezsuiták Erdélyben és Felső-Magyarországon a 16-17. században*, Budapest, L'Harmattan, 2009. (TDI Könyvek 8.)

Molnár 2014 Molnár Antal, *Carlo Caraffa bécsi nuncius az 1622. évi soproni országgyűlésen, A szentszéki diplomácia és Magyarország a harmincéves háború első időszá-*

kában, in *Egy új együttműködés kezdete. Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés*, Dominkovits Péter, Katona Csaba szerk., Sopron, Budapest, 2014, 125–231. (Annales Archivi Soproniensis 1.)

Muckenhaupt 2007 *A csíksomlyói ferences nyomda és könyvkötő műhely. Kiállítási katalógus*, Muckenhaupt Erzsébet szerk., Sepsiszentgyörgy, Csíki Székely Múzeum, 2007.

Csáky … 1701 [Csáky Éva Franciska], *Nepomucenus szent János, Prága városának fövebbik Templomában szent Vidnél lévő canonok Pap Úrnak Szentséges élete és Martiromsága, mely sok féle bizonyos irásokbúl egyben szedetvén elsőbben Deák nyelven, az Egyházi Fejedelmek engedelmébül, azután Német Nyelvre bocsátattott és Németbül Magyarra forditatot ezen Szent tiszteletinek eöreghbitéssére* = [*Szentek élete*], h.n. 1701, 1–46. ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, jelzet: A14.

[*Szentek élete*] [*Szentek élete*] é.n, ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, jelzet: A14.

Nepomucéni Sz. Jánoshoz… 1743 *Nepomuceni Sz. Jánoshoz Minden-napi Aitatosság. Mely költ vala 1725-dik Etsztendöben Kassán; Most újjoban Tisztelendő Pater Franciscanusok Kolosváratt O-Vári Havi-Bóldog Asszszony Templomában, Tizennegyedik Szentséges Benedek Pápa engedelméből állattatott, s Búcsúkkal ajándékoztatott, és a nevezett dícsőséges Nepomucéni Sz. János Titulussa-alatt lévö Gyülekezetnek Fundatora…Thoroczkai Thoroczkai János, Joachim…Istenes költségével Nepomuceni Sz. Janosnak nagyobb Tiszteletére, és a Keresztyén Lelkeknek minde-napi vigasztalásokra,* Csik Somlyai Klastromban, 1743.

Kissóczy 1735 [Kissóczy Mihály], *Nepomuki Szent Janoshnak, Jó hír 's név veszedelmében forgó oltalmazójának, és a' Gyonás gyakorlásában bús lelki isméretü hivek vigasztalojának. Kilentz Szerdára rendeltetett ajtatossága, Melly Most ujonnan öszve szedetett, és Magyar nyelven ki bocsáttatott egy Nemes Rév-Komárom Városában lakozo Nepoomuki* (sic!) *Szent Jánost tisztelönek kegyes költségével*, Nagyszombat, Leopold Berger, 1735.

N. Kis 2010 N. Kis Tímea, *„Olyan Istent…hordoznak a lelkükben, amilyent meg is festettek." Illusztrációk két 16. századi antitrinitárius kiadványban*, in *Ars perennis,* Tüskés Anna szerk., Budapest, CentrArt Egyesület, 2010, 71–80.

N. Kis 2014 N. Kis Tímea, *Vita B. Joannis Nepomuceni Martyris. Életrajz vagy propaganda, avagy egy szentkultusz gyakorlati útmutatója*, in *Opus Mixtum 3. A Centrart Egyesület Évkönyve*, Tóth Károly szerk., Budapest, 2014, 60–68.

N. Kis 2022 N. Kis Tímea, *„Tégedet e mai napon kiváltképpen való Patrónusommá és szószólómmá választalak." Nepomuki Szent János tiszteletéhez kapcsolódó imádságok és énekek a 18. század első felében*, in *Imádkozás a régi Magyarországon*, Bajáki Rita, Szádoczki Vera szerk., Budapest, MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2022, 281–306. (Pázmány Irodalmi Műhely-Lelkiségtörténeti tanulmányok 29.)

N. Tóth 2010 N. Tóth Ágnes, *A Nepomuki Szent János-kultusz korai emlékei Dunaharasztin* = Krisztus fénye XI (2010/3) 44–51.

Nyulassy 1998 Nyulassy Ágnes, *A szentkultusz kezdetei Magyarországon, különös tekintettel Szent Jakab kultuszára = Szent Gellért vértanúságának 950. évfordulóján. Konferencia a szegedi Hittudományi Főiskolán és a JGyT Történettudományi Tanszékén 1996. szeptember 19–20*, szerk. Dobor András, Jancsák Csaba, Kiss Gábor Ferenc et al, Szeged, Belvedere Meridionale, 1998, 97–108.

Oppeker 2003 Walpurga Oppeker, *Zur Verehrung des heiligen Johannes von Nepomuk in der Diözese St. Pölten*, in *Aspekte der Religiosität in der frühen Neuzeit,* Thomas Aigner Hg., St. Pölten, 2003, 170–214. (Beiträge zur Kirchengescbichte Niederösterreichs 10.)

Ortvay 1905 Ortvay Tivadar, *Pozsony város utcái és terei. A város története utca- és térnevekben*, Pozsony, Vigand, 1905.

Őri 2005 Őri Péter, *A pestisjárványok demográfiai következményei a 17–18. századi Magyarországon = KSH NKI Történeti Demográfiai Évkönyve*, Budapest, 2005, 115–162.

Padányi Bíró 1756 Padányi Bíró Márton, *Angyali társaságnak szövetsége Vagy-is Az áitatos Keresztény Lelkeknek segedelmekre, vigasztalásokra, és bóldogitásokra figyelmezö Szent Háromság egy örök Istenségnek hármas ditsirete*, Kolosvár, 1756[3].

Papp 2015 Papp Klára, *Csáky Imre püspök szerepe a katolikus egyház debreceni térnyerésében, megerősödésében*, in *Katolikus újjászületés Debrecenben*, Debrecen, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete, 2015, 107–125. (Speculum *Historia*e Debreceniense 23.)

Passi 1730 Bartolomeo Antonio Passi, *La istoria della vita, del martirio, e de' miracoli di S. Giovanni Nepomuceno*, Venezia, Giovanni Battista Pasquali, 1730.

Pavercsik 1989 Pavercsik Ilona, *Magyarország bibliographiája 1712–1860, 7.kötet, pótlások*, Budapest, OSzK, 1989.

Pavercsik 1992 Pavercsik Ilona, *A kassai könyvek útja a nyomdától az olvasóig*, Budapest, 1992. (Az Országos Széchényi Könyvtár Füzetei 2.)

Pehm 1934 Pehm József, *Padányi Bíró Márton veszprémi püspök élete és kora*, Zalaegerszeg, 1934.

Peinlich 1869 Richard Peinlich, *Geschichte des Gymnasiums zu Graz. Zweite Periode. Collegium, Gymnasium und Universität unter den Jesuiten, in Uő, Jahresbericht des Kaiserl. Königl. Ober-Gymnasiums zu Graz. Veröffentlicht. am Schlusse des Studien-Jahres 1869*, Graz, Kienreich, 1869.

Pešina 1673 Tomáš Jan Pešina z Čechodoru, *Phosphorus septicornis, stella alias matutina*, Pragae, Jan Arnolt z Dobroslavina, 1673.

Péter 1991 Péter Katalin, *A katolikus megújulás és a protestáns reformáció = A katolikus egyház Magyarországon*, Somorjai Ádám, Zombori István szerk., Budapest, A Magyar Katolikus Püspöki Kar Egyháztörténeti Bizottsága, 1991, 49–57.

Petrik 1890 Petrik Géza, *Magyarország bibliographiája 1712–1860, 2. kötet*, Budapest, Dobrowsky Ágost, 1890.

Petrik 1891 Petrik Géza, *Magyarország bibliographiája 1712–1860, 3. kötet*, Budapest, Dobrowsky Ágost, 1891.

Pietri 1984 Charles Pietri, *Les origines du culte des martyrs (d'aprés un ouvrage récent)* = *Rivista di archeologia cristiana*, 1984/3-4, 293–319.

Pietri 1997 Charles Pietri, *Les origines du culte des martyrs (d'aprés un ouvrage récent)*, in *Christiana respublica. Éléments d'une enquête sur le christianisme antique*, Charles Pietri, Rome, École française de Rome, 1997, 1207–1233.

Pinsker 1979 Anton Pinsker, *Die Gesellschaft Jesu und der hl. Johannes von Nepomuk. Ausstellungskatalog*, Salzburg, 1979.

Pokorná–Svatoš 1993 Zuzana Pokorná, Martin Svatoš Hg., *Bohuslav Balbín und die Kultur seiner Zeit in Böhmen*, Köln, Weimar, Wien, 1993.

Polc 1993 Jaroslav Polc, *Die Heiligensprechung des Johannes von Nepomuk*, in *Johannes von Nepomuk 1393–1993*, Reinhold Baumstark, Johanna von Herzogenberg, Peter Volk Hg., München, 1993, 51–57.

Pontanus 1599 Jiří Barthold Pontanus z Braitenberka, *Spirituale Regni Bohemiae iubilum*, Pragae, Georgius Nigrinus, 1599.

Pontanus 1602 Jiří Barthold Pontanus z Braitenberka, *Hymnorum sacrorum, de beatissima virgine Maria et s. patronis S.R. Bohoemia. Libri tres*, Pragae, Nicolaus Straus, 1602.

Poór 2014 Poór János, *Országgyűlési viták a századfordulón*, in *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon. A kezdetektől 1918-ig*, Dobszay Tamás, Forgó András, ifj. Berényi Iván, Pálffy Géza, Rácz György, Szijártó M. István szerk., Budapest, Argumentum Kiadó, 2014, 230–243.

Possevino 1593 Antonio Possevino, *Bibliotheca selecta de ratione studiorum in Historia, in Disciplinis, in salute omnium procuranda Vol. I–II*, Romae, Typographia Apostolica Vaticana, 1593.

Preyer, 1853 Johann N. Preyer, *Monographie der königlichen Freistadt Temesvár*, Temesvár, Rösch, 1853.

Puskely 2012 Puskely Mária SSND, *Brunonis vita quinque fratrum*, in: *Belvedere Meridionales* XXIV (2012/4) 56–66.

Reimann 1872 Eduard Reimann, *Johann von Nepomuk nach der Sage und nach der Geschichte* = *Historische Zeitschrift* 27 (1872), 225–281.

Ribadeneira – Rassler 1717 Pedro de Ribadeneira, Maximilian Rassler, *Leben deß Seligen Joannis von Nepomuck Dom-Herrn zu Prag bey St Vito*, in: *Die Triumphierenden Tugend Dritter Theil oder (…) Leben der Heiliger (…) anderer Heiligen und Seligen (…) beschrieben und verfertiget von R.P. Maximiliano Rassler*, Augspurg und Dillingen, Johann Caspar Bencard, 1717, 500–510.

Royt 1993 Jan Royt, *Der hl. Johannes von Nepomuk*, Regensburg, 1993.

Royt 2009 Jan Royt, *Der Kanon und die Ikonographie der böhmischen Landespatrone*, in *Die Landespatrone der böhmischen Länder. Geschichte, Verehrung, Gegenwart*, Stefan Samerski Hg., Paderborn, München, Wien, Zürich, Ferdinand Schröningh, 2009, 21–32.

Rozgonyi 1765 Rozgonyi Ferenc Sándor, *Igaz kereszténység io híre neve partfogoia Sz. Iánas képinek Szombatnal hídon fel-alitása…tartatott…t. n. honthi megye gyűlésének kezdete előtt Rima-Szombatban Sz. Mihály havának második napján*, Eger, 1765.

R. Várkonyi 2014 R. Várkonyi Ágnes, *Magyarország a változások idején = Katolikus megújulás Északkelet-Magyarországon*, Szabó Irén szerk., Sárospatak, Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény, 2014, 15–39.

Rziczan 1664 Johann Joseph Francisco de Rziczan, *Theses Peripatheticae ex Universa Philosophia Aristotelis, quas sub Auspiciis Gloriosi Christi Martyris B. Joannis Nepomuceni Universitatis Pragensis*, Pragae, Typis Universitatis Carolo Ferdinandae, 1664.

Sallmann 1994 Jean-Michel Sallmann, *Naples et ses Saints à l'âge baroque (1540–1750)*, Paris, PUF, 1994.

Salvadori 1894 Giovanni Salvadori, *Die Minoritenkirche und ihre älteste Umgebung*, in uő, *Verlage der Congregation der Italienischen Nationalkirche*, Wien, Verlage der Congregation der Italienischen Nationalkirche, 1894.

Samerski 2002 Stefan Samerski, *„Wie im Himmel, so auf Erden?" Selig- und Heiligsprechung in der Katolischen Kirche 1740 bis 1870*, Stuttgart, Kohlhammer, 2002.

Samerski 2009 *Die Landespatrone der böhmischen Länder. Geschichte, Verehrung, Gegenwart*, Stefan Samerski Hg., Paderborn, München, Wien, Zürich, Ferdinand Schöningh, 2009.

Sanctae Divi Martyris Viti…1721 *Sanctae Divi Martyris Viti In Prageno S. Wenceslai Monte Metropolitanae, Corporibus SS. Regni Patronorum, Plurimisque Cimeliis Sacris Dotatae Caeco Vulcani furore Die 2. Junii 1541 anno bustuatae Vestigium*, Vetero-Pragae, Gerzabek, 1721.

Sas 1999 Sas Péter, *A kolozsvári ferences templom*, Kolozsvár, Szent István királyról elnevezett Erdélyi Ferences Rendtartomány, 1999.

Sauer 1570 Lorenz Sauer, *De probatis Sanctorum historiis ab Al. Lipomano olim conscriptis nunc primum a Laur. Surio emendatis et auctis*, Coloniae Agrippinae, Gerwin Calenius, 1570–1575.

Sághy 2005 Sághy Marianne, *Isten barátai. Szent és szentéletrajz a késő antikvitásban*. Budapest, Kairosz Kiadó, 2005.

Sághy 2009 Sághy Marianne, *Bevezetés: Szent Odó és a szeretet rendje*, in *Salernói János, Szent Odó élete*, ford. bev. jegyz. Sághy Marianne, Budapest, L'Harmattan, 2009, 10–34.

Schmidl 1747 Joannes Schmidl, *Historia*e Societatis Jesu Provinciae Bohemiae Pars II. *Ab anno Christi MDXCIII–MDCXV*, Pragae, Typis Universitatis, Jakob Schweiger, 1747, 249–250.

Schmidl 1759 Joannes Schmidl *Historiae Societatis Jesu Provinciae Bohemiae Pars IV. Ab anno Christi MDCXLIII–MDCLIII Volumen Secundum*, Pragae, Typis Universitatis, Johann Georg Schneider, 1759, 424.

Schmidl 1754 Joannes Schmidl, *Historiae Societatis Jesu Provinciae Bohemiae Pars III. Ab anno Christi MDCXVI–MDCXXXII*, Pragae, Typis Universitatis, Johann Georg Schneider, 1754, 205–209.

Schönleben 1696 Johann Ludwig Schönleben, *Annus Sanctus Habspurgo-Austriacus, Sive Quingenti Sancti, Beati et Venerabiles Utriusque Sexus, Augustissimae Domui Habspurgo-Austriacae Sanguinis Et Cognationis Nexu Illigati*, Salisburgi, Johann Baptist Mayr, 1696.

Schwarcz 2003 Schwarcz Katalin, *A klarissza apácák könyvkultúrája a XVIII. században*, Szeged, Scriptum, 1994. (Olvasmánytörténeti dolgozatok 6.)

Schwarcz 2003 Schwarcz Katalin, *„Mert ihon jönn aßonyotok és kezében új szoknyák." Források a klarissza rend magyarországi történetéből*, Budapest, 2003. (METEM Könyvek 39.)

Sebestyén 1995 Sebestyén József, *Nepomuki Szent János szobrok Heves megyében*, in *A műemlékvédelem elméleti és gyakorlati kérdései. Tusnád 1995*, Benczédi Sándor szerk., Sepsiszentgyörgy, 1996, 134–139.

Shore 2002 Paul J. Shore, *The Eagle and the Cross. Jesuits in Late Baroque Prague*, Saint Louis, Institute of Jesuit Sources, 2002.

Sidler 2017 Daniel Sidler, *Heiligkeit aushandeln: Katholische Reform und lokale Glaubenspraxis in der Eidgenossenschaft (1560–1790)*, Frankfurt, New York, Campus Verlag, 2017.

Sieger 1995 Marcus Sieger, *Die Heiligsprechung. Geschichte und heutige Rechtslage*, Würzburg, Echter, 1995.

Sigray 1713 [Sigray Erzsébet Róza], *Jo illatu Rósás Kert[…] Imádságok, Mellyek Mindenestül Németbül fordittattak Magyar nyelvre Szent Klára Szerzetében lévö, egy Szerzetes Szüz által […] Most pedig: Ujobban Istennek nagyobb dicséretére, és lelkeknek üdvösségére […] Lacza János Urnak Monostori Sz Lélek páturának, a' Tiszt. Györi Káptalan Custosa, és Kánonoka etc. Istenes költségével ki-nyomtattattanak,* Nagyszombat, Róden György, 1713.

Stöger 1855 Johann Nepomuk Stöger, *Scriptores Provinciae Austriacae Societatis Jesu*, Tomus Primus, Viennae, Typis Congregationis Mechitaristicae, 1855. (Collectio Scriptorum Societatis Jesu 1.)

Suire 2001 Éric Suire, *La sainteté française de la Réforme catholique (XVIe–XVIIIe siècle), d' après les textes hagiographiques et les procèse de canonisation*, Presses Universitaires de Bordeaux, Pessac, 2001.

Szabó 2014 *Katolikus megújulás Északkelet-Magyarországon. Művelődéstörténeti konferencia a jezsuita rend sárospataki megtelepedésének 350. évfordulója alkalmából. Sárospatak, 2013. október 3–4.*, Szabó Irén szerk., Sárospatak, 2014.

Szakály 1989 Szakály Ferenc, *A hódoltsági katolikus egyháztörténet távlatairól*, in *Katolikus egyháztörténeti konferencia Keszthely 1987*, Hölvényi György szerk., Budapest, [1989], 16–32.

Szakály 1991 Szakály Ferenc, *Katolikus hierarchia a török hódoltságban*, in *Egyházak a változó világban*, Bárdos István, Beke Margit szerk., Esztergom, 1991, 245–249.

Szakály 1998 Szakály Ferenc, *Templom és hitélet a 17. századi váci egyházmegyében*, in *R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére*, Tusor Péter szerk., Budapest, 1998, 223–231.

Száraz 2015 Száraz Orsolya, *A kassai jezsuita mártírok kultusza a 17–18. században*, in *Mártírium és emlékezet. Protestáns és katolikus narratívák a 15–19. században*, Fazekas Gergely Tamás, Imre Mihály, Száraz Orsolya szerk., Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015, 254–273. (Loci Memoriae Hungaricae 3.)

Szebeni–Végh 2002 Szebeni Andrea, Végh András, *A budavári volt helyőrségi templom = Budapest régiségei* XXXV (2002) 427–457.

Szelestei 2000 Szelestei N. László, *Ludovico Antonio Muratori művei Magyarországon,* Magyar Könyvszemle 116 (2000/1) 27–42.

Szelestei 2008a Szelestei N. László, *Rekatolizáció és barokk áhitat*, Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 2008. (METEM Könyvek 64.)

Szelestei 2008b Szelestei N. László, *Kőszeg rekatolizálása,* in *Rekatolizáció és barokk áhitat*, Szelestei N. László szerk., Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia, *Historia* Ecclesiastica Alapítvány, 2008. (METEM Könyvek 64.)

Szelestei 2011 Szelestei N. László, *Klimo György püspök szerepe Lodovico Antonio Muratori műveinek magyarországi terjesztésében*, in *Klimo György püspök és kora*, Pohánka Éva, Szilágyi Mariann szerk., Pécs, Pécsi Tudományegyetem Könyvtára, 2011, 70–85. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 9.)

Szelestei 2013 Szelestei N. László, *Irodalom és lelkiség*, Budapest, MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2013. (Pázmány Irodalmi Műhely Lelkiségtörténeti Tanulmányok 6.)

Szelestei 2015 Szelestei N. László szerk., *Szent Anna tisztelete a barokk korban*, Budapest, 2015. (Pázmány Irodalmi Műhely Lelkiségtörténeti Források 4.)

Szelestei 2018 Szelestei N. László, *Tanulmányok a 17–18. századi magyarországi művelődésről*, Budapest, MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2018. (Pázmány Irodalmi Műhely Lelkiségtörténeti tanulmányok 20.)

Szelestei 2019a Szelestei N. László, *Katolikus megújulás (katolikus felvilágosodás?) Magyarországon*, in *Keresztény megújulási mozgalmak (1500–1800)*, BOROS István szerk., Budapest, Szent István Társulat, 2019, 29–35.

Szelestei 2019b Szelestei N. László, *Személyek, intézmények szerepe a hívek lelkiségének alakításában a 17–18. században*, Budapest, MTA-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport, 2019. (Pázmány Irodalmi Műhely Lelkiségtörténeti tanulmányok 24.)

Szende 2019 Szende László, *Piast Erzsébet és az óbudai klarisszák*, in *Szent Márton és Benedek nyomában. Tanulmányok Koszta László emlékére*, Fedeles Tamás, Hunyadi Zsolt (szerk.), Szeged, Debrecen, 2019, 456–479.

Szép 1771 Szép István, *Kettős hartz, mellyben dítséretessen viaskodván, és diadalmassan győzedelmeskedvén ditsőséges Nepomuki Szent János mártyr, a' neki el-tétetett igazságnak koronáját el-vette, a' mellyről 1771-dik esztendőben … Esztergalyban ugyan azon szent mártyrnak tiszteletére újonnan épittetett ékes kápolnában inneplő... solemnitásnak alkalmatosságával élő nyelvel emlékezett Szép István...karádi plebános*, Győr, 1771.

Szijártó 2005 Szijártó M. István, *A diéta,* Budapest, Osiris, 2005.

Szilágyi 2015 Szilágyi Anna-Rózsika, *Kora újkori hagiográfia: retorika és szenttörténetek (Officia Oratoris Illyés András legendáriumának mártírtörténeteiben és a kora újkori szentek legendáiban)*, Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság, 2015. (Doktori dolgozatok 14.)

Szilárdfy 1993 Szilárdfy Zoltán, *Magyarországi vonatkozások Nepomuki Szent János tiszteletében és ikonográfiájában = Művészettörténeti Értesítő* XLII (1993/3–4) 203–213.

Szilárdfy 2003 Szilárdfy Zoltán, *Magyar vonatkozások Nepomuki Szent János kultuszában és ikonográfiájában = Ikonográfia – Kultusztörténet*, Budapest, Balassi, 2003, 213–220.

Szilárdfy 2010 Szilárdfy Zoltán, *Lelkiségtörténeti motivációk a két Althann művészeti hagyatékába*n, Vác, Váci Székesegyházi Kincstár és Egyházmegyei Gyűjtemény, 2010. (Vácegyházmegye múltjából)

Szinnyei 1902 Szinnyei József, *Magyar írók élete és munkái*, VIII, Budapest, Hornyánszky, 1902.

Szörényi 2002 Szörényi László, *Balbinus és a magyarok*, in *Philologica Hungarolatina. Tanulmányok a magyarországi neolatin irodalomról*, Szörényi László szerk., Budapest, Kortárs Kiadó, 2002, 91–100.

Szűcs 2019 Szűcs Kata Ágnes, *Árpád-házi Szent Erzsébet és Portugáliai Szent Erzsébet hagiográfiája. A kora újkori szentkultusz kutatásához*. Doktori disszertáció, Szeged, SZTE Irodalomtudományi Doktori Iskola, 2019.

Takáts 1943 Takáts Endre, *Gróf Nádasdy László csanádi püspök (1662-1729)*, Szeged, Városi Nyomda, 1943. (Értekezések a M. Kir. Horthy Miklós Tudományegyetem Magyar Történelmi Intézetéből 2.)

Tanner 1660 Jan Bartoloměj Tanner, *Vir apostolicus seu Vita et virtutes R. P. Alberti Chanovvsky e Societate Jesu in Provincia Boemiae*, Vetero-Pragae, Nicolaus Hosing, 1660.

Telesko 1994 Werner Telesko, *The Pietas Austriaca. A Political Myth? Ont he Instrumentalisation of Piety towards the Cross at the Viennense Court in the Seventeenth Century,* in *The Habsburgs and their Courts in Europe, 1400–1700. Between Cosmopolitism and Regionalism*, Herbert Karner, Ingrid Ciulisová, Bernardo J. García Ed., 2014, 159–180. (Palatium e-Publikation 1.)

Tichás 1986 Zdeňka Tichás, *Einleitung zur tschechischen Auswahl aus Balbinus Miscellanea*, in *Krásy a bohatství české země*, Bohuslav Balbín, Praha, Panorama, 1986, 11–45.

Tóth 2001 Tóth Ferenc, *A Nepomuki Szent János kultusza Csongrád megyében* = Studia Ethnographica. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 3 (2001) 231–247.

Tóth 1999 Tóth István György, *Koszovóból vagy Mezopotámiából? Misszióspüspökök a magyarországi török hódoltságban = Történelmi Szemle* XLI (1999/3–4) 279–329.

Tóth 2007 Tóth István György, *Misszionáriusok a kora újkori Magyarországon*, Budapest, Balassi, 2007.

Trócsányi 1988 Trócsányi Zsolt, *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1690–1740*, Budapest, Akadémiai, 1988. (Magyar Országos Levéltár kiadványai III, Hatóság- és hivataltörténet 8.)

Tusor 1999 Tusor Péter, *A magyar egyház és a Sacra Rituum Congregatio a katolikus reform korában (A kongregáció alapításától 1689-ig) = Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* XI (1999/1–2) 35–66.

Tusor 2004 Tusor Péter, *A barokk pápaság (1600–1700)*, Budapest, Gondolat Kiadói Kör, 2004.

Tusor 2005 Tusor Péter, *A katolikus felekezet-szervezés problémái az 1630-1640-es évek fordulóján (egy Rómába írt egri püspöki jelentés alapján)*, in *Mezőváros, reformáció és irodalom*, Szabó András szerk., Budapest, Universitas, 2005, 123–137. (*Historia* Litteraria 18.)

Tüskés 1984 Tüskés Gábor, *A barokk-kori szenttisztelet rétegei*, in *Történeti antropológia*, Hofer Tamás szerk., Budapest, MTA Néprajzi Kutatócsoport, 1984, 138–151.

Tüskés–Knapp 1993 Tüskés Gábor, Knapp Éva, *Illusztrációk a 18. századi vallásos ponyvairodalomban = Néprajzi Értesítő LXXV. Separatum* (1993) 143–162.

Tüskés–Knapp 1994 Tüskés Gábor, Knapp Éva, *A katakombaszentek tisztelete. Fejezet a barokk kori szent- és ereklyekultusz történetéből = Századok* 128 (1994/1) 3–45.

Tüskés–Knapp 1988 Tüskés Gábor, Knapp Éva, *Nepomuki Szent János tisztelete a szabadtéri emlékek tükrében. Kvantitatív elemzési kísérlet = Ethnografia* 99 (1988) 330–356.

Tüskés–Knapp 1990 Tüskés Gábor, Knapp Éva, *Padányi Bíró Márton és a dunántúli protestantizmus = Történelmi Szemle* 32 (1990) 259–273.

Tüskés–Knapp 1994 Tüskés Gábor, Knapp Éva, *A katakombaszentek tisztelete. Fejezet a barokk kori szent- és ereklyekultusz történetéből = Századok* 128 (1994/1) 3–31.

Tüskés–Knapp 2001a Tüskés Gábor, Knapp Éva, *Nepomuki Szent János tisztelete a szabadtéri szobrok alapján*, in *Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században. Források, formák, közvetítők*, Tüskés Gábor, Knapp Éva szerk., Budapest, Osiris, 2001, 189–217.

Tüskés–Knapp 2001b Tüskés Gábor, Knapp Éva, *A szenttisztelet rétegei*, in *Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században. Források, formák, közvetítők*, Tüskés Gábor, Knapp Éva szerk., Budapest, Osiris, 2001, 179–188.

Vácha–Veselá–Vlnas–Vokáčová 2009 Štěpán Vácha, Irena Veselá, Vít Vlnas, Petra Vokáčová, *Karel VI. & Alžbeta Kristýna Česká korunovace 1723*, Praha, Národní Galerie v Praze, 2009.

Vácha 2016b Štěpán Vácha, *Bohemia pia et bellicosa. Les saints patrons de la Bohême au service de la recatholicisation avant et après 1620*, in *Dévotion et légitimation. Patronages sacrés dans l'Europe des Habsbourg*, Marie-Élizabeth Ducreux (ed.), Liège, Presses universitaires de Liège, 2016, 73–90. (Collection Religions Comparatisme – Histoire – Anthropologie 8.)

Valasek 1976 Emil Valasek, *Der heilige Johannes von Nepomuk. Probleme seiner Vita und seiner Verehrung = Archiv für Kirchengeschichte von Böhmen-Mähren-Schleisen* IV (1976) 177–193.

Vanyó 1928 Vanyó Tihamér, *A katolikus restauráció Nyugatmagyarországon I. Sopronmegye katholikus egyházi és tanügyi viszonyai a XVII. század második felében*, Pannonhalma, 1928.

Varga 2004 Varga Júlia, *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom kisebb egyetemein és akadémiáin 1560–1789*, Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 2004. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 12.)

Varró 2006 Varró Ágnes, *Nepomuki Szent János kultuszának emlékei Fejér megyében = Alba Regia. A Szent István Király Múzeum Évkönyve* 35 (2006) 133–136.

Vass 1929 Vass Klára, *Buda német utcanevei. A vár és Ujlak utcanevei 1696–1872*, Budapest, Pfeifer Ferdinánd, 1929. (Német philologiai dolgozatok 39.)

Vauchez 1994 André Vauchez, *Spiritualitatea evului mediu occidental secolele VIII–XII*, Bucureşti, Meridiane, 1994.

Vekerdi 2009 Vekerdi László, *Magyarországi és erdélyi pestisjárványok a XVIII. században. Járványtörténeti bibliográfiai függelékkel*, Budapest, Magyar Orvostörténeti Társaság, Magyar Tudománytörténeti Intézet, 2009. (Magyar Tudománytörténeti Szemle Könyvtára 81.)

Veraja 1983 Fabian Veraja, *La Beatificazione. Storia, problemi, prospettive (Sussidi per lo studio delle Cause dei Santi 2.)*, Roma, S. Congregazione per le Cause dei Santi, 1983.

Veress 2017 Veress Ferenc, *Barokk témák. Művek és mesterek a Soproni Múzeum gyűjteményéből (16–18. század) = Soproni Szemle* 71 (2017/4) 445–462.

VĚTROVSKÝ 1729 [Maximilián Větrovský], *Historia de Vita Martyrio et Miraculis S. Joannis Nepomuceni Canonici Pragensis, Ob Sacramentalis Confessionis Secretum invicta Constantia servatum, In Moldavam Fluvium dejecti et submersi*, Vetero-Pragae, Johann Carl Hraba, 1729.

VĚTROVSKÝ 1730a [Maximilián Větrovský], *Geschichts-Beschreibung von dem Leben, Marter-Peyn und Wunder-Wercken deß in der Moldau-Fluß wegen der mit unüberwindlicher Standthafftigkeit gehaltenen Verschwiegenheit der heiligen Beicht gestürtzt und ertränckten heil. Johannis von Nepomuck, der Haupt-Kirchen zu Prag Dohm-Herrns*. Pragae, Johann Carl Hraba, 1730.

VĚTROVSKÝ 1730b [Maximilián Větrovský], *Zpráva historická o životě, mučedlnictví a zázracích sv. Jana Nepomuckého, kanovníka pražského, pro svátostní tajnost a mlčení svaté zpovědi nepřemožitedlně a stále zachovanou do řeky Moldavy neb Vltavy vhozeného a utopeného*. Pragae, Johann Carl Hraba, 1730.

VĚTROVSKÝ 1731 [Maximilián Větrovský], *Historie de la vie, du martire et des miracles de Saint Jean de Nepomuck, chanoine de l'eglise metropolitaine de Prague, confesseur et grand aumonier de la reine de Boheme, lequel fut precipité et submergé dans le fleuve de la Moldaw pour avoir invidolablement gardé le secret de la Confession sacramentale, écrite en langue Latine par le R. Pere Wietrowski*. Prague 1731.

VĚTROVSKÝ (et Bočkoká) 2015 Maximilián Větrovský, *Historia S. Joannis Nepomuceni*, szerk. és bev. tan. Alena Bočková, Praha, 2015.

Vidal 2007 Fernando Vidal, *Miracles, Science, and Testimony in Post-Tridentine Saint-Making = Science in Context* 20 (2007/3) 481–508.

*Vita B. Joanni Nepomuceni Martyris…*1725 *Vita B. Joannis Nepomuceni martyris, authore p. Bohuslao Balbino, Soc. Jesu conscripta, nunc denuo edita, et iconismis præcipua beati acta exhibentis illustrata. Scalpro et sumptibus Joannis Andreæ Pfeffel, Cæsarei chalcographi*, Augustae Vindelicorum, Johann Jacob Lotter, 1725.

*Vita S. Joannis Nepomuceni…*1730 *Vita S. Joannis Nepomuceni, sigilli sacramentalis protomartyris Conscripta primum a p. Bohuslao Balbino S.J. … Sumptibus et cura Joannis Andreae Pfeffel*, Augustae Vindelicorum, Johann Jacob Lotter, 1730.

Vlček 1993 Emanuel Vlček, *Jan z Pomuku. Jeho život, umučení a slavné působení ve světle současné historie a antropologie*, Praha, Vesmír, 1993.

Vlnas 1993 Vít Vlnas, *Jan Nepomucký, česká legenda*, Praha, 1993, 2013.[2]

Waterworth 1848 James Waterworth, *The Council of Trent. The canons and decrees of the sacred and oecumenical Council of Trent*, London, Dolman, 1848.

Wick 1928 Wick Béla, *A kassai Immaculata-szobor története*, Kassa, Szent Erzsébet nyomda, 1928.

Wilson 1983 *Saints and Their Cults. Studies in Religious Sociology, Folklore and History*, Stephen Wilson ed., Cambridge, Cambridge University Press, 1983.

Worchester 2010 Thomas Worchester, *Saints as Cultural History = In Exploring Cultural History: Essays in Honour of Peter Burke*, Melissa Calaresu, Filippo de Vivo, Jean-Paul Rubiés ed., Aldershot, Ashgate, 2010, 191–206.
Wratislaw 1693 Wenceslaus Ignatius Wratislaw, *Rosa in Myste Regina Florum*, Vetero-Pragae, Georg Labaun, 1693.
Wratislaw 1873 Albert Henry Wratislaw, *Life, Legend, and Canonization of St. John Nepomucen. Patron saint and protector of the order of the jesuits*, London, 1873.

Képek jegyzéke

1. Josef Emanuel Fischer von Erlach tervei alapján Antonio Corradini: Nepomuki Szent János síremléke, Prága, Szent Vitus-székesegyház, 1736 (fotó: Nemes Róbert)
2. Matthias Mayer: II. Ferdinánd és családja a cseh nemzeti patrónusok társaságában, Prága, Szent Vitus-székesegyház, 1631. UDU AV ČR W-A-69/2. Ltsz. 1095 (fotó: Jindřich Eckert)
3. Anton Birckhardt: Diadalépítmény Nepomuki Szent János tiszteletére, 1729. Soproni Múzeum, ltsz. S.2015.82.1 (fotó: Veress Ferenc)
4. Diadalépítmény Nepomuki Szent János tiszteletére. *Memoria Insignis Triumphi quem Catholica Religio per Invictum S. Joannis Nepomuceni silentium reportavit*, Pragae [1779]. Národní Archiv Praha, ŘKř Annales 475. Padesáté výroči kanonis. sv. Jana Nep. 1779 (fotó: a szerző)
5. Agostino Cornacchini: Nepomuki Szent János-szobor, Róma, Ponte Milvio, 1731
6. Nepomuki Szent János a ravatalon, a Nepomuki Szent János oltár részlete, Pozsony, Szent Erzsébetről Nevezett Betegápoló Nővérek zárdája, XVIII. század középső harmada (fotó: Nemes Róbert)
7. Nepomuki Szent János, Antonius Nicolaus Joannes Hantschl oltárképe, 1694. Szépművészeti Múzeum, Régi Magyar Gyűjtemény, ltsz. 54.1783
8. Nepomuki Szent János alakja a soproni Szentháromság-szobron, 1701 (fotó: a szerző)
9. Nepomuki Szent János korábbi síremléke 14-es számmal jelezve a prágai Szent Vitus-székesegyházban, *Sanctae Divi Martyris Viti In Prageno S. Wenceslai*

Monte Metropolitanae, Corporibus SS. Regni Patronorum, Plurimisque Cimeliis Sacris Dotatae Caeco Vulcani furore Die 2. Junii 1541 anno bustuatae Vestigium, Vetero-Pragae, Gerzabek, 1721.

10. Johann Jakob Sartor: Nepomuki Szent János és Páduai Szent Antal a nyelvereklyékkel, 1742. Piarista Múzeum, ltsz. 2018.110.1.P
11. Nepomuki Szent Jánost ábrázoló rézmetszet, Jan Ignác Dlouhoweský, *Koruna Czeská, To gest: Pěkné a Nábožné Modlitby K Předněgssjm Swatým Dědicům w nichžto co neykratčegj gegich* Žiwotowé *se obsahugj*, Prag, Jiří Černoch, 1673.
12. [Georgius Plachý], *Fama Posthuma Ioannis Nepomuceni*, Pragae, Typis Academicis [1641], címlap
13. Jan Tomáš Vojtěch Berghauer, *Protomartyr poenitentiae ejusque sigilli custos semper fidelis Divus Joannes Nepomucenus, Tomo Secundo*, Augustae Vindelicorum, Veith, 1761, címlap
14. Tomáš Jan Pešina z Čechodoru, *Phosphorus septicornis, stella alias matutina*, Pragae, Jan Arnolt z Dobroslavina, 1673, címlap
15. Gottfried Henschen, Daniel von Papenbroeck, Konrad von Janninck, *Acta Sanctorum*, *Maii, Tomus III*, Antwerpen, Michael Knobar, 1680, címlap
16. Bohuslav Balbín, *Miscellanea historica regni Bohemiae decadis I. liber IV. hagiographicus, seu Bohemia sancta*, Pragae, Georg Czernoch, 1682, címlap
17. Jan Krištof Baczina, *Das Leben Deß Seeligen Ioannis von Nepomuck… Erstlich auß der Lateinischen in die Böhmische, jetzt aber zu grösserer Ehr deß Seel. in die teutsche Sprach versetzt*, München, Gelder, 1700, címlap
18. Jan František Beckovský, *Vita, mors, cultus Divi Joannis Nepomuceni Cum Officio ac Litanijs De Eodem Periclitantis famae, et anxiae in Sacro Tribunali animae Fidelissimo Sospitatore*, [Pragae], [1708], címlap
19. [Maximilián Větrovský], *Historia de Vita Martyrio et Miraculis S. Joannis Nepomuceni Canonici Pragensis, Ob Sacramentalis Confessionis Secretum invicta Constantia servatum, In Moldavam Fluvium dejecti et submersi*, Vetero-Pragae, Johann Carl Hraba, 1729, címlap
20. [Csáky Éva Franciska], *Nepomucenus szent János, Prága városának fövebbik Templomában szent Vidnél lévő canonok Pap Úrnak Szentséges élete és Martiromsága* = [*Szentek élete*], 1701, címlap. ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, jelzet: A14.
21. Mérei Mihály, *Nepomuczeni Szent Janosnak elete, halala, tisztelete, es a' veszedelemben forgó jó hír, ,s név meg-tartójának, és a' gyónás titkos szentségben szorgalmatos, és búskodó* léleknek *hivséges vigasztalójának solosmaja, litaniaja, es kilencz szerdára rendelt aitatossaga*, Nagyszombat, 1716, címlap
22. [Kissóczy Mihály], *Nepomuki Szent Janoshnak, Jó hír 's név veszedelmében forgó oltalmazójának, és a' Gyonás gyakorlásában bús lelki isméretü hivek vigasztalojának. Kilentz Szerdára rendeltetett ajtatossága*, Nagyszombat, Leopold Berger, 1735, címlap

23. *Nepomuceni Sz. Jánoshoz Minden-napi Aitatosság,* Csíksomlyó, 1743, címlap
24. Illyés András, *Nepomuki Szent János Mártir élete*, in *Keresztényi életnek példája avagy tüköre, az-az A' szentek élete … megjobbitással negyedszer is magyarul ki-nyomtattatott, és megtöbíttetett Nepomuki Szent János életével*, Nagyszombat, Akadémiai, 1743, címlap
25. *Jó hír- 's név szerető léleknek ájtatossága,* Nagyszombat, 1761, címlap
26. *Léva várossában Szent Mihály arkangyal templomában fel-álitatott Nepomuki Szent János gyülekezetének regulái, bútsúi és némely ajtatossági,* Nagyszombat, 1779, címlap
27. Nepomuki Szent János Vencel király előtt. Pedro de Ribadeneira, Maximilian Rassler, *Die Triumphierenden Tugend Dritter Theil*, Augspurg und Dillingen, Johann Caspar Bencard, 1717
28. Jan Brokoff Nepomuki Szent János szobra a prágai Károly-hídon, 1683 (fotó: Nemes Róbert)
29. A királynét gyóntató Nepomuki Szent János. Jiří Barthold Pontanus z Braitenberka, *Hymnorum sacrorum, de beatissima virgine Maria et s. patronis S.R. Bohoemia. Libri tres*, Pragae, Nicolaus Straus, 1602
30. Samuel Weishun rézmetszete Nepomuki Szent János sírjáról, rajta a hétkarú gyertyatartóval, Prága, Szent Vitus-székesegyház, 1664
31. Kašpar Bechteler domborműve Nepomuki Szent János sírjának feldúlásáról, előtérben a mártír sírjával, Prága, Szent Vitus-székesegyház, 1630 (fotó: Nemes Róbert)
32. Kašpar Bechteler domborműve Nepomuki Szent Jánosról, 1630 k. (fotó: Nemes Róbert)
33. Nepomuki Szent János gyertyatartója, Prága, Szent Vitus-székesegyház, átalakítva 1741-ben (fotó: a szerző)
34. Johann Andreas Pfeffel: A tiszteletlenség következményei a mártír sírjánál. *Vita B. Joannis Nepomuceni martyris,* Augustae Vindelicorum, Johann Jacob Lotter, 1725
35. Alamizsnát osztó Nepomuki Szent János Karel Škréta rézmetszetén, [Georgius Plachý], *Fama Posthuma Ioannis Nepomuceni*…Pragae, Typis Academicis [1641]
36. Marcus Müller rézmetszete Nepomuki Szent Jánosról. Jan František Beckovský, *Vita, mors, cultus Divi Joannis Nepomuceni Cum Officio ac Litanijs De Eodem Periclitantis famae, & anxiae in Sacro Tribunali animae Fidelissimo Sospitatore*, [Pragae], [1708]
37. Johann Andreas Pfeffel: Nepomuki Szent János apoteózisa, *Vita B. Joannis Nepomuceni martyris,* Augustae Vindelicorum, Johann Jacob Lotter, 1725
38. Nepomuki Szent János Mérei Mihály kötetének címlapelőzék-metszetén. Mérei Mihály, *Nepomuczeni Szent Janosnak elete, halala, tisztelete, es a'*

veszedelemben forgó jó hír, ,s név meg-tartójának, és a' gyónás titkos szentségben szorgalmatos, és búskodó léleknek *hivséges vigasztalójának solosmaja, litaniaja, es kilencz szerdára rendelt aitatossaga*, Nagyszombat, 1716
39. Nepomuki Szent János Kissóczy Mihály kötetének címlapelőzék-metszetén, [Kissóczy Mihály], *Nepomuki Szent Janoshnak, Jó hír 's név veszedelmében forgó oltalmazójának, és a' Gyonás gyakorlásában bús lelki isméretü hivek vigasztalójának. Kilentz Szerdára rendeltetett ajtatossága*, Nagyszombat, Leopold Berger, 1735
40. Nepomuki Szent János a kőszegi társulati kézikönyv címlapelőzék-metszeteként, *Jó hír- 's név szerető léleknek ájtatossága,* Nagyszombat, 1761
41. A Jan Jiří Heyer által készített antependium a prágai Szent Vitus-székesegyházban, XVIII. század első fele (fotó: a szerző)
42. Nepomuki Szent János „jó hír" vagy frászsapka, XVIII. század, Piarista Múzeum, ltsz. 2020.134.1.P
43. Nepomuki Szent János sírja Christian Dittmann rézmetszetén, 1692

Személy- és helynévmutató

A

Abel, Otto 202, 203, 225
Adalbert, Szent 15, 21, 46, 85, 170, 183, 184, 185, 209
Ágnes, Assisi Szent 107
Ágnes, Montepulciano Szent 60
Ágnes, Prágai, Szent lásd Árpád-házi, Ágnes, Szent
Agolanti, Chiara 53
Aigner, Thomas 240
Aigrain, René 49, 50, 225
Ajkay Alinka 90, 93, 94, 118, 119, 120, 225
Alajos, Gonzága Szent 54, 62, 104
Alapi Gyula 122, 225
Althann, Michael Friedrich von 29, 31, 33, 42, 43, 100, 101, 226, 245
Althann, Michael Karl von 29, 30, 31, 43, 100, 245
Altomonte, Batholomeo 26
Amade László 34
Amand, Szent 214
Amidei, Fausto 29, 225
András, Avellino Szent 59
András, Korzíni Szent 57
András, Szent, apostol 42, 121, 122, 123, 237
Anna, Szent 39, 107, 108, 244
Antal, Firenzei Szent 51
Antal, Páduai Szent 60, 107, 108, 152, 251
Antall József 226

Antwerpen (Vlanderee, BL) 76, 226, 233, 251
Aperger, Andreas 228
Aquaviva, Claudio 153
Arad (RO) 35
Arad (Zsigmondháza, Mureșel, RO) 106
Arnoldt, Johann (Arnolt, Jan) 229, 230, 238, 240, 251
Árpád-házi, Ágnes, Szent (Ágnes, Prágai, Szent) 46, 107, 108
Árpád-házi, Erzsébet Szent 62, 80, 142, 245
Árpád-házi, István, I. Szent 15, 85, 172, 227, 242, 247
Arsenius, Caspar 171
Augsburg (Augspurg, Augustae Vindelicorum, Bayern, D) 21, 23, 24, 51, 78, 79, 106, 193, 195, 227, 241, 248, 251, 252
Aurillac, gróf Géraud d' 58
Aversa (Campania, I) 75

B

Baczina, Jan Krištof 85–88, 102, 109, 110, 112, 113, 139, 23148, 172, 180, 206, 226, 251
Baeck, Thomas
Bahlcke, Joachim 12, 226
Baja (Bács-Kiskun, HU) 35
Bajáki Rita 108, 109, 113, 225, 226, 233, 239
Bajor Johanna (cseh királyné) 145
Bajor Zsófia (cseh királyné) 202, 203
Balbín, Bohuslav 20, 21, 22, 40, 53, 74–84, 86, 87, 88, 90–94, 96, 98, 99, 101, 102, 106, 109, 110, 112, 119, 124, 125, 129, 132, 135, 139, 143–150, 152–158, 161, 163, 164, 165, 172, 173, 175–180, 182, 184–189, 194, 200, 201, 204–207, 209–215, 217–220, 222, 223, 226, 235, 236, 241, 246, 251
Bálint Sándor 12, 16, 27, 31, 34, 35, 39, 42, 178, 202, 218, 226
Bamberg (Bayern, D) 74, 213
Bán Izabella 104, 226
Baráth Béla Levente 228
Bardoly István 35, 227
Bárdos István 244
Barna Gábor 11, 225
Bárth Dániel 32, 227
Bathó Edit 10, 13, 227
Báthory Orsolya 225, 226, 233
Battyhány József 139
Baumstark, Reinhold 24, 168, 185, 227, 241
Bechteler, Kašpar 169, 170, 187, 203, 252
Becker, Hans-Jürgen 22, 23, 25, 69, 166, 175, 183, 202, 227

Becker, Tobiáš Jan 197
Beckovský, Jan František 88, 90–95, 102, 116, 117, 119, 120, 129, 132, 139, 140, 152, 165, 191, 192, 195, 196, 199, 201, 207, 208, 209, 213, 214, 218, 223, 227, 251, 252
Bécs (Viennae, Wien, A) 15, 17, 18, 19, 23, 25, 26, 27, 32, 41, 42, 106, 118, 128, 198, 199, 200, 225, 226, 233, 234, 236, 238, 243
Bécsújhely (Wiener Neustadt, A) 106
Bednár Péter 123, 227
Beke Margit 244
Bencard, Johann Caspar 241, 252
Benczédi Sándor 243
Bene Sándor 15, 227
Benedek, Szent 245
Benedek, XIII., pápa 56, 59, 61, 63, 96, 97
Benedek, XIV., pápa 52, 61, 130, 131, 139, 239
Benedictus szerzetes 184
Bennó, Szent 51
Benyovszky Sámuel, gr. 34
Bercsényi család 12
Bercsényi Miklós 116
Berger, Leopold 239, 251, 253
Berghauer, Jan Tomáš Vojtěch 23, 72, 73, 77, 82, 83, 146, 149, 152, 154, 155, 157, 171, 172, 176, 178, 180, 184, 185, 186, 188, 197, 200, 204, 206, 211, 212, 214, 217, 227, 251
Beringerin, Barbara Francisca 231
Berlin (D) 225
Berszán István 232
Bertalan, Szent 49
Bertényi Iván, ifj. 241
Bikfalvi Géza 123, 228
Bilger, Johann 21, 184, 228
Birckhardt, Anton 24, 250
Bireley, Robert 17, 18, 19, 55, 228
Bitskey István 45, 49, 62, 63, 151, 153, 154, 221, 228, 235
Bočková, Alena 39, 96, 228, 248
Bogár Judit 225, 231, 233
Bokody Péter 235
Boleszláv, I. lásd Piast, Boleszláv, I.
Bolland, Jean 50, 214, 233
Bonifác, IX. pápa 175
Boregk, Martin 69, 228
Borisz, Szent 61

Bořita z Martinic, Jaroslav (Martinic, Jaroslav Bořita) 213
Boros István 244
Braida, František Julián von 78, 79, 195
Braitenberg, Georg Barthold Pontanus lásd Pontanus z Braitenberka, Jiří Barthold
Braitenberka, Jiří Barthold Pontanus z lásd Pontanus z Braitenberka, Jiří Barthold
Braunschweig-Wolfenbüttel, Erzsébet Krisztina 23
Breuner, Johann Joseph von 200
Brokoff, Jan 26, 30, 159, 192, 252
Brown, Peter 47, 67, 228, 232
Brúnó, Szent, Karthauzi 51
Brutovszky Gabriella 236
Buda (Budapest, HU) 13, 34, 247
Burgundiai, Ferdinánd, III. (Szent) 60
Burke, Peter 44, 51–54, 56, 59, 61, 63, 228, 249
Buzinkay Géza 226

C

Cabibbo, Sara 29, 101
Cagliari (I) 61
Calaresu, Melissa 249
Calenius, Gerwin 242
Canisius Szent Péter lásd Péter, Canisius Szent
Caraffa, Carlo 17, 18, 75, 215, 238
Carrion, Louisa de 54
Černoch, Jiří 230, 251
Chanowsky, Albert (Chanovský, Albrecht, Kanowszki, Albert) 41, 69, 75, 93, 134, 164, 187
Christinus szerzetes 184, 185
Cienfuegos, Álvaro de 29
Ciulisová, Ingrid 246
Coelestinus, Wenceslaus 168, 176, 180, 186, 229
Coloniae Agrippinae lásd Köln
Copeland, Clare 53, 229
Coreth, Anna 16, 18, 229
Cornacchini, Agostino 29, 30, 250
Corradini, Antonio 198, 250
Crugerius, Georgius 212, 229
Czeglédi Noémi 236
Czernoch, Georg 226, 251

CS

Csáky család 33
Csáky Éva Franciska (Soror Franciska) 32, 33, 106–110, 113, 145–149, 152, 172, 180, 181, 206, 226, 233, 239, 251
Csáky Imre 33, 240
Csatkai Endre 35, 229
Csíksomlyó (Șumuleu, RO) 104, 120, 129, 132, 201, 239, 251
Csolnok (Komárom-Esztergom, HU) 31
Csorba Dávid 228

D

Dávid Zoltán 12, 229
Delehaye, Hippolyte 50, 214, 229
Demeter Júlia 236
Dénesi Tamás 29, 229
Denzinger, Heinrich 48, 229
Déri Eszter 225, 233
Dernbach, Peter Philipp von 74, 213
Didák, Szent 52, 59, 62
Diebler, Josef 192
Dietzenhofer, Kilian Ignaz 211
Dillingen an der Donau (Bayern, D) 241, 252
Diós István 15, 56, 105, 122, 123, 139, 211, 230
Ditchfield, Simon 51, 52, 53, 63, 77, 162, 230
Dlouhoveský, Jan Ignác 21, 22, 72, 73, 74, 77, 144, 145, 146, 149, 152, 154, 155, 157, 158, 161, 164, 170, 171, 172, 175–178, 180, 184, 185, 186, 188, 189, 199, 204, 205, 206, 211, 212, 213, 217, 220
Dobor András 240
Dobroslavina, Jan Arnolt z 229, 238, 240, 251
Dobrowsky Ágost 240, 241
Dobszay Tamás 241
Dominkovits Péter 239
Dorottya, Szent 178
Dőry László 118
Dubravius, Jan 69, 70, 77, 185, 230
Ducreux, Marie-Élizabeth 15, 46, 49, 64, 78, 163, 200, 220, 229, 230, 231, 247
Dufflin, Jacalyn 231
Dunaharaszti (Pest, HU) 30, 35, 239

E

Ebendorfer von Haselbach, Thomas 68
Ebner, Jakub 23
Eder, Alois 23, 231
Eger (Heves, HU) 104, 242
Egyed Emese 232
Eire, Carlos M. N. 48, 50, 231
Elena Enselmina, Boldog 107, 108
Eleonóra császárné lásd Gonzaga, Eleonora Maddalena
Erasmus, Rotterdamus 50, 231
Erdély (RO) 130, 134, 232, 238, 242, 246, 247
Erdődy Gábor 35
Erdődy Kristóf 117
Erzsébet, Portugáliai Szent 57, 60, 62, 142, 245
Erzsébet, Szent lásd Árpád-házi, Erzsébet, Szent
Esterházy Imre 34
Esztergár lásd Nagyesztergár
Esztergom (Komárom-Esztergom, HU) 31, 34, 35, 117, 118, 139, 235
Etényi Nóra, G. 229

F

Fallenbüchl Zoltán 35, 231
Farmati Anna 130, 131, 133, 231
Fata Márta 48, 231
Fazekas Gergely Tamás 228, 244
Fazekas István 107, 231, 232
Fedeles Tamás 245
Fehér Csaba 227
Fehér József 10, 13, 232
Félix, Valois Szent 56, 57
Ferdinánd, I. lásd Habsburg, Ferdinánd, I.
Ferdinánd, II. lásd Habsburg, Ferdinánd, II.
Ferdinánd, III. lásd Burgundiai, Ferdinánd, III. (Szent)
Ferdinánd, III. lásd Habsburg, Ferdinánd, III.
Ferenc, Assisi, Szent
Ferenc, Borgia Szent 58, 62
Ferenc, Paolai, Szent 51
Ferenc, Régis Szent 61, 104
Ferenc, Solano Szent 62
Ferenc, Szalézi Szent 57, 59
Ferenc, Xavéri Szent 44, 54, 55

Ferus-Plachý, Jiří lásd Plachý, Jiří
Fidél, Sigmaringeni Szent 54, 56
Fila Béla 229
Filoména, Szent 61
Firenze (Toscana, I) 51, 57
Fischer von Erlach, Joseph Emanuel 196, 198, 250
Fitzky, Norbert (nyomdász) 235
Flachenfeld, Victorin 35
Fontaine, Jacques 67, 232
Forgách Miklósné Bossányi Eszter 235
Forgó András 11, 32, 38, 48, 231, 232, 241
Fraknói Vilmos 117, 118, 232
Franciska, Római Szent 59
Friderico Barbadossa Caesare lásd Hohenstaufen, Frigyes, I.
Frigyes, V. lásd Wittelsbach, Frigyes, V. pfalzi választófejedelem
Frind, Anton 168, 202, 203, 232
Fülöp, Benizi Szent 59
Fülöp, Néri Szent 44, 53, 55, 57, 59, 61, 162
Fülöp, V. lásd Bourbon, Fülöp, V.

G

Gábor Csilla 68, 232
Gall Frigyes 115, 117, 179, 218
Galla Ferenc 38, 232
Gallonio, Antonio 162
Galluzzi, Francesco Maria 96, 97, 99, 101, 128, 232
García, Bernardo J. 246
Gelbhaar, Gregor 236
Gelder (nyomdász) 226, 251
Gellért, Szent 240
Gergely, IX., pápa 51
Gergely, VII., pápa 57
Gergely, XIV., pápa 53
Gertrúd, Helftai Szent 53, 59
Gerzabeck, Joannes Carolus 109, 118, 227, 242, 250
Gesù Maria, Domenico di 46
Gitschin (Jičín, SK) 234
Gleb, Szent 61
Goliáš, Urban Baltazar 229
Gonzaga, Eleonora Maddalena 74
Gorinchem (Gorkum, NL) 54

Gotoi Szoan János 193
Gödöllő (Pest, HU) 31, 236
Görömbei András 235
Gőzsy Zoltán 32, 232
Grác (Graz, Graecii, Steiermark, A) 42, 227, 240
Graecii lásd *Grác*
Grassalkovich Antal János Nepomuk Berthold 31
Grassalkovich család 31
Grassalkovich I. Antal 236
Graus, František 68, 232
Gregory, Brad S. 233
Guzzolini, Silvestro 57
Günther, Johann 230
Günther, Szent 80

GY

Gyémánt Richárd 12, 27, 28, 233
Gyöngyös (Heves, HU) 38
Győr (Győr-Sopron-Moson, HU) 245
György, Szent 41, 50, 155, 156

H

Haader Lea 108, 233
Habsburg, Ferdinánd, I. 73, 178, 199
Habsburg, Ferdinánd, II. 15, 17–23, 46, 73, 166, 172, 199, 201, 208, 219, 250
Habsburg, Ferdinánd, III. 17, 18, 22, 57, 73, 74, 199, 201
Habsburg, József, I. 200, 201, 219
Habsburg, Károly, III. (Károly, II. cseh király; Károly, VI. német-római császár) 23, 132, 201
Habsburg, Károly, VI. (III.) 23, 27, 31, 201
Habsburg, Lipót Vilmos (Leopold Wilhelm von Österreich, Leopoldus, Archidux) 17, 18, 172, 199
Habsburg, Lipót, I. 9, 22, 90, 117, 200, 201
Habsburg, Mária Terézia 25, 30, 130
Habsburg, Rudolf, II. 166, 186
Habsburg-Lotaringiai, József, II. 32, 105, 108
Hanghay, Franciscus 106, 233
Hankó B. Ludmilla 76, 233
Hantschl (vagy Häntschl), Antonius Nicolaus Joannes 34, 35, 36, 250
Hargittay Emil 218, 233
Haris Andrea 35, 227

Harrach, Ernst Adalbert von 17, 18, 71, 132, 199, 200, 201, 211, 212, 215
Haug-Moritz, Gabriele 48, 231
Hecht, Christian 50, 233
Heé Veronika 76, 233
Hennings, Fred 202, 233
Henschen, Gottfried 50, 76, 83, 97, 193, 214, 215, 226, 233, 251
Hermann, Franz Georg 24
Hertz, Wilhelm 225
Herzogenberg, Johanna von 16, 24, 39, 69, 73, 168, 171, 172, 175, 179, 184, 185, 190, 192, 200, 213, 227, 233, 241
Heuss, Gottlieb 24
Heyer, Jan Jiří 198, 253
Hocker, Ramona 234
Hodankiana, Rosalia (Stakonitzia, Rosalia) 127, 128
Hofer Tamás 246
Hollner, Carolus 42
Honsatko, Anton F. M. 86, 234
Horák Egyed 235
Horn Ildikó 229
Hornyánszky (nyomdász) 245
Horyna, Mojmír 168, 234
Hosing, Nicolaus 245
Hölvényi György 244
Hraba, Johann Carl 248, 251
Hroznata, Boldog 80, 236
Hunter, Jana 168, 234
Hunyadi Zsolt 245
Husz János 39, 202, 203, 210
Hünermann, Peter 48, 229

I

Ignác, Loyolai Szent 44, 55, 104, 150, 162
Illyés András 68, 103, 134, 135, 137, 139, 146–149, 151, 153, 157, 158, 159, 165, 179, 182, 183, 205, 213, 216, 232, 234, 245, 252
Imre Mihály 228, 244
Ince, XII., pápa 56
Isaac szerzetes 184
István, Litomeřice-i Szent 172
István, Szent lásd Árpád-házi, István, I. Szent
Izidor, Sevillai Szent 52, 60
Izidor, Szent, Földműves 57, 59

J

Jácint, Szent 52, 57, 59
Jagelló, Ulászló, II. (Wladislaus Bohemiae Rex) 173, 185
Jakab, Marchiai Szent 57
Jakab, Szent, apostol 136, 137, 240
Jancsák Csaba 240
Janninck, Konrad von 76, 226, 251
János, Alamizsnás Szent 194
János, Cantius Szent 59
János, Chrysostomos (Aranyszájú) Szent 194
János, Chuzubita Szent 194
János, Damaszkuszi Szent 194
János, Evangélista Szent 194
János, Gualbert Szent 194
János, Hallgatag Szent 194
János, Istenes Szent 61
János, Kanty Szent 54
János, Kapisztrán Szent 57
János, Keresztelő Szent 126, 173, 193, 194, 203, 212, 213
János, Keresztes Szent 57
János, Mathai Szent 57
János, Nepomuki Szent 7–12, 14–18, 20–43, 45, 46, 52, 54, 56, 60, 64–70, 72–78, 80, 86, 88, 90, 97, 98, 101, 103–106, 107–111, 113–128, 130, 131, 132, 134–141, 143, 144, 145, 148–160, 162–169, 171–185, 187–200, 202, 203, 205, 206, 207, 210–213, 216–227, 231–241, 243, 245, 246, 247, 250–253
Jánosi Gyula 12, 38, 234
Jászberény (Jász-Nagykun-Szolnok, HU) 13, 38
Jenštejna, Jan z (Jenstein, Johann von) 8
Jeromos, Emiliáni Szent 55, 61, 62
Johanna Franciska, Chantal Szent 58, 62
Johannes szerzetes 184, 185
Johns, Christopher M. S. 51, 53–56, 59, 234
József, Copertinói Szent 59
József, I. lásd Habsburg, József, I.
József, II. lásd Habsburg-Lotaringiai, József, II.
József, Kalazanci Szent 55
József, Szent 15, 130
Jug László 229
Juhász Koloman 28, 235
Julianna, Falconieri Szent 57, 58

K

Käfer, István 103, 234
Kajetán, Thienei Szent 54, 62
Kalocsa (Bács-Kiskun, HU) 33, 106
Kamill, Lellisi Szent 55
Kanowszki, Albertm lásd Chanowsky, Albert
Kapner, Gerhardt 15, 16, 22, 23, 25, 234
Kapustka, Mateusz 39, 191, 234
Karád (Somogy, HU) 245
Karcsú Antal Arzén 30, 234
Karner, Herbert 246
Károly, Borromeo Szent 52, 53, 54, 57, 62, 162
Károly, III. lásd Habsburg, Károly, III.
Károly, IV. lásd Luxemburgi, Károly, IV.
Kassa (Košice, SK) 35, 62, 104, 120, 126, 131, 235, 239, 240, 244, 248
Kastal János 130
Kastranek, Franz Johann 234
Katalin, Bolognai Szent 60
Katalin, Genovai Szent 62
Katalin, Ricci Szent 59, 62
Katalin, Sienai Szent 55
Katona Csaba 239
Kelemen, I., Szent, pápa 171
Kelemen, VIII., pápa 162
Kelemen, IX., pápa 56
Kelemen, X., pápa 56
Kelemen, XI., pápa 29, 56
Kelemen, XIII., pápa 136, 234
Kelemen, XIV., pápa 55
Keszthely (Zala, HU) 244
Kirchberger, Franz Andreas 236
Kirche am Hof (Bécs, A) 15
Kirschlag, Leopold 101
Kis Tímea, N. 50, 78, 79, 115, 120, 122, 123, 194, 195, 239
Kiss Farkas Gábor 236
Kiss Gábor Ferenc 240
Kissóczy Mihály 42, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 146, 147, 148, 151, 181, 182, 196, 239, 251, 253
Klagenfurt (Karintia, A) 122
Klamár Zoltán 10, 29, 30, 31, 218, 234
Klaniczay Gábor 51, 58, 63, 68, 150, 177, 178, 235

Klára, Assisi Szent 107, 108, 243
Klimo György 244
Klosterneuburg (Niederösterreich, A) 8
Knapp Éva 10, 12, 13, 14, 16, 18, 27, 28, 29, 39, 61, 102, 104, 105, 131, 139, 140, 172, 188, 196, 199, 221, 235, 246, 247
Knauz Nándor 15, 29, 235
Knobar, Michael 226, 251
Koháry István 34
Kókai Sándor 27, 236
Kókay György 51, 236
Kolbe, Wenceslaus 193, 235
Kolín, Štěpán von 175
Kollonich Zsigmond 25
Kollonitsch, Leopold Karl von 35
Kolozsvár (Kolosvár, Cluj Napoca, RO) 106, 130, 131, 154, 158, 165, 171, 172, 182, 185, 189, 204, 206, 213, 214, 216, 231, 239, 240, 242
Komarek (nyomdász) 232
Komárom (Komárom-Esztergom, HU) 35, 42, 98, 104, 105, 106, 123, 124, 151, 153, 156, 165, 181, 182, 189, 195, 205, 213, 222, 227, 237, 239
Komjáthy Miklósné 103, 235
Kónya Franciska 225, 226, 233
Koppánymonostor (Komárom, Komárom-Esztergom, HU) 35, 123
Koszta László 245
Kovács Eszter 16, 39, 41, 42, 53, 69, 80, 103, 105, 234, 235, 236
Kovács Sándor Iván 30, 235
Kovács, Elisabeth 22, 23, 25, 235
Köln (Coloniae Agrippinae, Nordrhein-Westfalen, D) 242
Königgrätz (Hradec Králové, CZ) 197
Kőszeg (Vas, HU) 106, 136, 137, 139, 179, 195, 196, 197, 244, 253
Krafft, Zacharias 228
Krakkó (Kraków, PL) 59, 107, 108
Kralovánszky Alán 231
Krebsin, Anna Theresia 128
Kubin, Petr 162, 163, 236
Kučera, Jan 76, 236
Kuckländer, Franz Ferdinand 118
Kuenburg, Franz Ferdinand von 96, 152
Kugelmann, Michael 35
Kurtz, Joseph 34, 193
Kuthan, Jiří 18, 20, 23, 24, 169, 198, 236

L

Lábadi Károly 10, 30, 31, 153, 236
Labaun, Georg 249
Laffert, Anna Maria Barbara 35
Laffert, Ferdinand Anton von 35
Lajos, Bertrán Szent 62, 101
Lajos, Toulouse-i Szent 25
Lambertini, Prospero 52
Lamormaini, Wilhelm (Lamormaini, Guillaume) 17, 18, 19, 21, 236
Landerer János 229
Lányi Károly 235
Lazarrini et Bernabò 225
Lehner, Joseph L. 51, 236
Lemberg (Lviv, UKR) 12, 116
Lenty István 103, 237
Leone, Massimo 44, 45, 48, 49, 50, 52, 63, 68, 145, 150, 237
Leopold Wilhelm von Österreich, lásd Habsburg, Lipót Vilmos
Leopoldus, Archidux lásd Habsburg, Lipót Vilmos
Léva (Levice, SK) 138, 139, 237, 252
Libočan, Václav Hájek z 69, 175, 233
Liège (BEL) 61
Linka, Jan 70, 237
Linz (Oberösterreich, A) 42
Lipomanus, Aloysius 48, 237, 242
Lipót I. lásd Habsburg, Lipót, I.
Lipót Vilmos lásd Habsburg, Lipót Vilmos
Lipót, Szent, III. 15
Liszka József 10, 139, 179, 180, 199, 237
Litomeřice (CZ) 172, 202
Litomyšl (Litomisslii, CZ) 111, 156, 229
Lohel, Jan 170, 171
London (UK) 248, 249
Longavilla, Wolfgang Chanowsky de 177
Lotter, Johann Jakob 78, 193, 248, 252
Louthan, Howard 237
Louvain, Albert de 61
Lőrinc, Szent 99
Löwenburg Jakab 35
Luca, Szent 171
Ludmilla, Szent 18, 172, 183, 184
Lukács László 12, 237

Luxemburgi, Károly, IV. 183, 219
Luxemburgi, Vencel, IV. 8, 46, 68, 69, 73, 119, 126, 141, 145, 146, 148, 149, 152, 157, 159, 202, 203, 252
Luzsinszky (Luzsénszky) László 139, 237

M

Maczák Ibolya 225, 233, 236
Madas Edit 48, 221, 237
Magdeburg (Sachsen-Anhalt, D) 18
Magyarbél (Veľký Biel, SK) 33
Magyary Szulpic Ferenc 123, 237
Malý, Karel 227
Mantova (Lombardia, I) 128, 232
Manzador, Pius 25
Marburg (Hessen, D) 62
Margit, Cortonai Szent 58, 61
Maria Agreda 53
Mária Magdolna, Pazzi Szent 29, 34, 60, 62
Mária Terézia lásd Habsburg, Mária Terézia
Martinic, Jaroslav Bořita z lásd Bořita z Martinic, Jaroslav
Marton József 232
Márton, Szent 245
Massi, Gaspar 196
Matsche, Franz 79, 158, 191, 192, 194, 197, 198, 212, 233, 237
Matthaeus szerzetes 184, 185
Mayer, Matthias 18, 19, 170, 171, 250
Mayer, Udalrich 39, 238
Mayerhoffer András 31
Mayr, Johann Baptist 243
McDonnell, Ernest W. 58, 238
Mercy, Claude Florimond de 27, 28
Mérei Mihály 29, 42, 43, 90, 113, 115–120, 126, 127, 129, 131, 132, 133, 144–148, 150, 151, 152, 154, 156, 158, 165, 166, 172, 179, 181, 182, 185, 189, 195, 204, 207, 208, 210, 213, 214, 216, 218, 238, 251, 252
Merfelic, Václav Makarius z 102, 171, 178, 180, 184, 185, 213, 215, 238
Mesztegnyő (Somogy, HU) 103, 237
Meurs, Jacob van 233
Migazzi, Christoph Anton von 30
Mihalik Béla Vilmos 32, 238
Mihály, Szent 237, 242, 252
Miklós, Szent 116, 178

Milánó (Lombardia, I) 51, 62, 162, 172
Milič, Jan 210
Miller, Joannes 41, 238
Mitterdorffer, Sebastian 26, 238
Modena (Emilia-Romagna, I) 51
Mogrovejo, Toribio Alfonso de 57
Molanus, Johannes 233
Molnár Antal 12, 17, 38, 218, 238
Monasterii Westphaliae lásd *Münster*
Monok István 15
Montoro (ES) 62
Montpellier (Hérault, F) 53
Mosonmagyaróvár (Győr-Moson-Sopron, HU) 35
Muckenhaupt Erzsébet 103, 239
Muratori, Ludovico Antonio 51, 56, 61, 236, 244
Müller, Marcus (rézmetsző) 191, 192, 198, 252
München (Bayern, D) 85, 86, 109, 226, 251
Münster (Monasterii Westphaliae, Nordrhein-Westfalen, D) 227

N

Nádasdy László 27, 28, 245
Nagel, Johann Nicolaus 227, 237
Nagyesztergár (Esztergár, Veszprém, HU) 103
Nagyszombat (Trnava, SK) 32, 41, 103, 104, 113, 114, 117, 118, 121, 131, 134, 136, 139, 199, 234, 238, 239, 243, 251, 252, 253
Nápoly (Campania, I) 29, 51, 101
Nepomuk (Pomuk, CZ) 73, 123, 126, 134, 180, 189, 193, 210, 213
Nepomuki Szent János lásd János, Nepomuki Szent
Neuhardt, Johannes 231, 235
New York (USA) 198
Nigrinus, Georgius 241
Norbert, Szent 18, 20, 21, 184

NY

Nyulassy Ágnes 240

O

Óbuda (Budapest, HU) 32, 245
Odó, Szent 158, 242
Oláh Zoltán 232
Olmütz (Olomouc, CZ) 69, 78, 195

Oppeker, Walpurga 25, 40, 200, 202, 240
Orbán, II., pápa 51
Orbán, VIII., pápa 50, 52, 81, 162, 164, 165, 166, 189, 213, 214, 215, 217
Ortvay Tivadar 34, 240
Ottilia, Szent 171

Ő

Őri Péter 12, 240
Özséb, Boldog 48

P

Padányi Bíró Márton 28, 29, 240, 246
Paleczek, Raimund 16, 39, 69, 73, 168, 171, 172, 175, 184, 190, 192, 200, 213, 233
Paleotti, Gabriele 233
Palermo (Szicília, I) 54
Pálffy Géza 241
Papenbroeck, Daniel von 50, 76, 226, 251
Papp Klára 34, 240
Parenti, Giovanni Maria 30
Pasquali, Giovanni Battista 240
Passi, Bartolomeo Antonio 128, 196, 240
Passionei, Domenico Silvio 130
Paszkál, Bayloni Szent 107, 108, 233
Pavercsik Ilona 103, 131, 240
Pázmány Péter 117, 227, 228, 233
Pazzoni, Alberto 232
Pécs (Baranya, HU) 29, 244
Pehm József 29, 240
Peinlich, Richard 42, 240
Pešina z Čechodoru, Tomáš Jan 21, 74, 75, 77, 81, 83, 90, 92–95, 119, 132, 161, 164, 171, 205–208, 240, 251
Pest (Budapest, HU) 13, 112
Péter Katalin 12, 240
Péter, Szent (apostol) 136, 150
Péter, Alcantarai Szent 57
Péter, Armengol Szent 57
Péter, Canisius Szent 15
Péter, Nolasco Szent 57
Péter, Regalado Szent 59
Petres Csizmadia Gabriella 236
Petrik Géza 103, 113, 121, 240, 241

Pfeffel, Johann Andreas 24, 78, 79, 151, 186, 193, 194, 195, 248, 252
Pfeifer Ferdinánd 247
Piast, Boleszláv, I. 184
Piast, Erzsébet 32, 245
Picentinus von Wolfenburg, Wenzel (Wolfenburg, Wenzel Picentinus von) 167
Pietri, Charles 67, 241
Pinsker, Anton 39, 241
Pius, V., pápa 57
Plachý, Georgius 40, 70, 77, 172, 175, 176, 180, 184, 186, 199, 205, 231, 251, 252
Plachý, Jiří (Ferus-Plachý, Jiří) 237
Pohánka Éva 244
Pokorná, Zuzana 76, 241
Polc, Jaroslav 23, 69, 180, 193, 241
Pompejanus, Szent 61
Pomuk lásd *Nepomuk*
Pontanus z Braitenberka, Jiří Barthold (Braitenberg, Georg Barthold Pontanus; Braitenberka, Jiří Barthold Pontanus z 69, 70, 96, 97, 166, 167, 184, 190, 241, 252
Poór János 11, 241
Posonii lásd *Pozsony*
Possevino, Antonio 153, 241
Pozsaverác (Požarevac, SRB) 27
Pozsony (Posonii, Bratislava, SK) 32, 33, 34, 38, 42, 104–110, 117, 139, 158, 165, 172, 179, 189, 193, 204, 213, 216, 229, 231, 237, 240, 250
Pozsonyszentgyörgy lásd *Szentgyörgy*
Prága (Prag, Pragae, Praha, Vetero-Pragae, CZ) 8, 14, 15, 17–21, 23, 25, 26, 30, 31, 40–43, 46, 50, 53, 64, 70, 71, 73, 74, 76, 77, 80, 83–86, 88–92, 96, 97, 100, 101, 104, 107–110, 114, 116–120, 125, 128, 131, 132, 134, 136, 139, 148, 149, 152, 154, 155, 156, 159, 163, 164, 166, 167, 169–172, 174, 175, 176, 181, 183–186, 190–193, 196–202, 205, 206, 208–213, 215, 219, 225, 226, 227, 229–233, 235, 238–243, 245, 248–253
Preyer, Johann 27, 28, 241
Privigye (Prievidza, SK) 42
Prokop, Szent (Procopius) 172, 183, 184
Puskely Mária 184, 241

R

Rácz György 241
Radvila család 185
Radvila, Janusz 185
Rajmund, Nonnatus Szent 57
Rajmund, Pennaforti Szent 59
Rak, Jiří 76, 236

Rákóczi Ferenc, II. 117
Rassler, Maximilian 20, 21, 22, 141, 241, 252
Rastatt (Baden-Württemberg, D) 201
Ratimorsky Piroska 123, 227
Rauchmiller, Matthias 26
Raupowa, Wenceslaus Wilhelmus de 93, 124, 187
Reimann, Eduard 69, 73, 85, 164, 206, 212, 241
Retz, Franz 39
Révkomárom (Komárno, SK) 42, 121, 122, 123
Ribadeneira, Pedro de 20, 21, 48, 241, 252
Riglice (Ryglice, PL) 139
Rimaszombat (Rimavská Sobota, SK) 103
Rimini (Emilia-Romagna, I) 53
Ripa, Cesare 180
Róden György 243
Rókus, Szent 53, 54, 62
Róma (Roma, Romae, Lazio, I) 15, 29, 30, 51, 53, 59, 61, 62, 77, 96, 100, 101, 128, 132, 162, 165, 166, 200, 210, 213, 225, 229, 231, 232, 234, 241, 246, 250
Romhányi Beatrix 229
Rosenmüller, Carl Franz 229
Rosweyde, Heribert 50
Royt, Jan 18, 20, 23, 24, 79, 152, 157, 169, 183, 190, 198, 236, 241, 242
Róza, Limai Szent 55
Rozália, Palermói Szent 8, 54, 62
Rozgonyi Ferenc Sándor 103, 242
Rozsnyó (Rožňava, SK) 122
Rösch (nyomdász) 241
Rőtth Anna-Mária 122
Rubiés, Jean-Paul 249
Rudolf, II. lásd Habsburg, Rudolf, II.
Rziczan, Johann Joseph Francisco de 39, 242

S

Sadeler, Rafael 20
Sághy Marianne 47, 67, 68, 142, 143, 153, 158, 187, 205, 228, 242
Salernói János 242
Salisburgi lásd *Salzburg*
Sallmann, Jean-Michel 242
Salvadori, Giovanni 25, 242
Salzburg (Salisburgi, A) 231, 235, 243
Samerski, Stefan 51, 184, 233, 242

Sándor, III., pápa 51
Sándor, VII., pápa 50
Santa Rosa, Gianfederigo da 128, 232
Sarbak Gábor 229
Sarkander, Jan 46, 65, 81, 143, 160, 193, 194, 195, 203, 219
Sas Péter 130, 242
Sauer, Lorenz 48, 242
Schilgen (nyomdász) 225
Schindling, Anton 48, 231
Schmidl, Joannes 41, 243
Schmitner, Franz Leopold 199
Schneider, Johann Georg 243
Schöningh, Ferdinand 233, 242
Schönleben, Johann Ludwig 15, 243
Schwarcz Katalin 33, 107, 108, 243
Schweiger, Jakob 243
Schwendimann, Wolfgang 238
Scultetus, Abraham 95, 187, 207, 208, 209
Sebestyén, Szent 34
Sebestyén József 10, 243
Sedelmayer, Jeremias Jakob 198
Seraphion, Algiers-i Szent 57, 61
Sereni-Sternberg grófnő 25
Shore, Paul J. 243
Sidler, Daniel 51, 52, 53, 55, 56, 59, 162, 163, 243
Sieger, Marcus 51, 243
Sievernich S.J., Michael 228
Sigismundus, Szent lásd Zsigmond, Szent
Sigray Erzsébet Róza 32, 243
Sixtus, V., pápa 52
Škréta, Karel 70, 168, 190, 191, 211, 252
Sluska, Christophorus 71, 124, 185, 186, 187
Sobek z Bílenberka, Matouš Ferdinand 15, 77, 200
Somorjai Ádám 240
Sopron (Győr-Moson-Sopron, HU) 35, 37, 104, 229, 238, 239, 250
Soror Franciska lásd Csáky Éva Franciska
Soukup, Ladislav 227
Stakonitzia, Rosalia lásd Hodankiana, Rosalia
Sternberg család 41, 78, 92, 190, 210, 211, 212, 213
Sternberg, Franz Matthias Karl von 70, 73
Stöger, Johann Nepomuk 42, 243

Strakonice (Strakonitz, CZ) 128
Straus, Nicolaus 233, 241, 252
Suire, Éric 243
Svatoš, Martin 76, 241
Switek S.J., Günter 228

SZ

Szabó András 246
Szabó Irén 32, 242, 244
Szádoczki Vera 225, 233, 239
Szakály Ferenc 12, 244
Szalóme, Krakkói Boldog 107, 108
Szaniszló, Kosztka Szent 54, 62
Száraz Orsolya 62, 228, 244
Szebeni Andrea 34, 244
Szeged (Csongrád-Csanád, HU) 27, 38, 240
Székelyudvarhely (Odorheiu Secuiesc, RO) 129
Székesfehérvár (Fejér, HU) 35, 231
Szekszárd (Baranya, HU) 29, 115, 117, 118, 119, 132, 144, 232
Szelestei N. László 12, 51, 108, 137, 225, 233, 244, 245
Szende László 32, 245
Szendrő (Borsod-Abaúj-Zemplén, HU) 74
Szentgyörgy (Pozsonyszentgyörgy, Svätý Jur, SK) 42
Szép István 103, 245
Szerafin, Montegranarói Szent 59
Szerdahelyi Gábor 42
Szévald (Sewaldt) Antal József 121
Szévald (Sewaldt) Márton 122
Szijártó M. István 11, 241, 245
Szilágyi Anna-Rózsika 49, 134, 145, 150, 157, 221, 222, 245
Szilágyi Mariann 244
Szilárdfy Zoltán 12, 23, 29, 30, 34, 35, 39, 42, 153, 178, 180, 193, 245
Szinnyei József 115, 245
Szluska Kristóf 134
Szörényi László 76, 245
Szűcs Kata Ágnes 142, 245

T

Takáts Endre 27, 28, 245
Tamás, Canterburyi Szent 175
Tamás, Villanovai Szent 57, 61

Tanner, Jan Bartoloměj 15, 40, 69, 75, 161, 164, 165, 172, 176, 184, 186, 187, 199, 205, 206, 217, 245
Telesko, Werner 15, 17, 18, 234, 246
Temesvár (Timișoara, RO) 27, 28, 42, 241
Teréz, Avilai Szent 44, 55, 57, 60
Tettenweis, Johann Adlzreiter von 75
Thoroczkai János Joachim 129, 130, 239
Thököly Katalin 35
Thurn, Jindřich Matyáš 17, 18
Tichás, Zdeňka 76, 246
Torockószentgyörgy (Torockó, Colțești, RO) 129
Torribia, Maria 57
Tóth Ágnes, N. 10, 35, 239
Tóth Anikó, N. 236
Tóth Arnold 227
Tóth Ferenc 10, 246
Tóth István György 12, 38, 246
Tóth Károly 239
Trautsohn, Johann Joseph von 118
Trentó (Trient, I) 11, 38, 45, 48–52, 57, 58, 61, 64, 69, 151, 153, 162, 175, 221, 222
Trócsányi Zsolt 11, 246
Tusor Péter 12, 52, 162, 244, 246
Tüskés Anna 239
Tüskés Gábor 10, 12, 13, 14, 16, 18, 27, 28, 29, 39, 61, 102, 140, 172, 188, 196, 199, 221, 235, 246, 247
Tyrnavia lásd *Nagyszombat*

U

Ulrik augsburgi püspök 51
Urli, Heinrich Mathäus 35

V

Vác (Pest, HU) 29, 30, 31, 42, 101, 225, 234, 244, 245
Vácha, Štěpán 15, 18, 20, 21, 23, 46, 163, 169, 183, 247
Valasek Emil 247
Valencia (ES) 57, 62
Vanyó Tihamér 38, 247
Varga Júlia 122, 247
Varga Szabolcs 32, 232
Várkonyi Ágnes, R. 11, 242, 244
Varró Ágnes 10, 35, 247

Vass Klára 35, 247
Vauchez, André 47, 247
Vedast, Szent 214
Végh András 34, 244
Vekerdi László 12, 247
Velence (Venezia, Venetiis, Veneto, I) 53, 128, 196, 237, 240
Vencel, I. Szent (Wenceslaus) 15, 18, 21, 46, 73, 78, 80, 145, 184, 185, 206
Vencel, IV. lásd Luxemburgi, Vencel, IV. 8, 68, 69, 119, 126, 141, 145, 146, 149, 152, 157, 159, 183, 202, 203, 252
Venetiis lásd *Velence*
Venezia lásd *Velence*
Veraja, Fabian 51, 247
Veress Ferenc 24, 247, 250
Vértesi Lázár 32, 232
Veselá, Irena 23, 247
Veszprém (HU) 28, 229, 240
Vetero-Pragae lásd *Prága*
Větrovský, Maxmilián 95–101, 128, 129, 140, 148, 151, 153, 193, 219, 248, 251
Viczián János 15, 56, 105, 122, 123, 139, 211, 230
Vidal, Fernando 248
Vienna lásd *Bécs*
Viga Gyula 227
Villegas, Alonso de 48, 49, 134, 145, 158
Vince, Páli Szent 55, 60
Vitelleschi, Muzio 17, 18
Vitus, Szent 14, 17–21, 39, 40, 41, 43, 73, 74, 97, 134, 136, 155, 166–170, 172–175, 177, 183, 184, 185, 198, 201, 203, 205, 206, 207, 212, 219, 250, 252, 253
Vives, Juan Luis 48
Vivo, Filippo de 249
Vlnas, Vít 23, 200, 247, 248
Vodňanský, Jan Ezechiel 24
Vokáčová, Petra 23, 247
Volk, Peter 24, 68, 168, 185, 227, 232, 241

W

Waldhauser, Konrad 210
Walsham, Alexandra 237
Waterworth, James 48, 248
Weishun, Samuel 168, 252
Wenceslaus lásd Vencel I., Szent
Wenceslaus, lásd Luxemburgi, Vencel, IV.

Wenden (Nordrhein-Westfalen, D) 185
Wick Béla 35, 248
Wien lásd Bécs
Wilson, Stephen 47, 248
Wittelsbach, Frigyes, V. pfalzi választófejedelem 75, 95, 201
Wittemberg (Lutherstadt-Wittemberg, Sachsen-Anhalt, D) 228
Witzel, Georg 48
Wladislaus Bohemiae Rex lásd Jagelló, Ulászló, II.
Wolfenburg, Wenzel Picentinus von lásd Picentinus von Wolfenburg, Wenzel
Worchester, Thomas 249
Wratislaw, Albert Henry 127, 162, 249
Wratislaw, Wenceslaus Ignatius 190, 249
Wunschwitz, Gottfried Mathias von 192
Würth Ferenc 31
Würzburg (Bayern, D) 74, 213

Z

Zacchia, Paolo 53, 101
Zalaegerszeg (Zala, HU) 117
Záporszky család 122
Zenger, August 196
Zichy László 118
Zita, Luccai Szent 59
Zombori István 240

ZS

Zsigmond, Szent (Sigismundus, S.) 183, 184
Zsigmondháza lásd Arad

A kiadó kötetei megrendelhetők
illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:
L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth Lajos utca 14–16.
Telefon: +(36-70) 554-3177
www.harmattan.hu

Tipográfia, tördelés, borítóterv: Kára László
Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Kft.
Felelős vezető: Tomcsányi Péter